

ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

Смелікова Вікторія Борисівна

УДК 378.147: 629.5.072.8: 316.47

ДИСЕРТАЦІЯ
ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ СУДНОВОДІВ ДО
ПРОФЕСІЙНО-ОРІЄНТОВАНОГО СПІЛКУВАННЯ
ЗАСОБАМИ КЕЙС-ТЕХНОЛОГІЙ

13.00.04 – теорія і методика професійної освіти
0101 – Педагогічна освіта

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук

Дисертація містить результати
власних досліджень.
Використання ідей,
результатів і текстів інших
авторів мають посилання на
відповідне джерело

_____ В.Б. Смелікова

Науковий керівник:
Кіщенко Юлія Володимирівна
кандидат педагогічних наук, доцент

Херсон – 2017

АНОТАЦІЯ

Смелікова В.Б. Підготовка майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування засобами кейс-технологій. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук (доктора філософії) за спеціальністю 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти». – Херсонський державний університет, Херсон, 2017.

Дисертацію присвячено проблемі підготовки майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування засобами кейс-технологій. Безпека життєдіяльності на морі, ефективність судноплавства та збереження морського середовища залежить від залучення компетентних, добре підготовлених до професійної взаємодії в міжнародному середовищі моряків. Підготовка висококваліфікованих, готових до спілкування та співробітництва судноводіїв світового рівня стимулює пошук засобів і методів активізації навчання, розробку новітніх навчальних технологій. Кейс-технології передбачають застосування новаторських педагогічних прийомів навчання та спрямовані на розвиток критичного мислення, формування інтересу курсантів до навчального процесу, підготовку до професійно-орієнтованого спілкування, здобуття знань у проблемних ситуаціях.

Наукова новизна результатів дослідження полягає в тому, що:

– вперше розроблено та експериментально перевірено модель підготовки майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування засобами кейс-технологій, яка містить чотири блоки: цільовий, теоретико-методологічний, змістово-процесуальний та оцінювально-результативний;

– виявлено та науково обґрунтовано педагогічні умови підготовки майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування засобами кейс-технологій;

– конкретизовано критерії (мотиваційно-ціннісний, когнітивний, діяльнісний), показники та рівні (високий, середній, низький) готовності

майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування;

– уточнено сутність понять: «іншомовне професійно-орієнтоване спілкування майбутніх судноводіїв», «готовність майбутніх судноводіїв до іншомовного професійно-орієнтованого спілкування»;

– подальшого розвитку набули положення щодо впровадження кейс-технологій у процес підготовки майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування.

У дослідженні поняття «іншомовне професійно-орієнтоване спілкування майбутніх судноводіїв» трактується як усвідомлений процес обміну інформацією англійською мовою під час професійної взаємодії, яка передбачає наявність взаєморозуміння між майбутнім судноводієм та представниками судноплавної галузі (які належать до різних культур) з метою управління судном та діяльністю екіпажу, здійснення безпечних морських перевезень та охорони навколишнього середовища.

Готовність майбутніх судноводіїв до іншомовного професійно-орієнтованого спілкування визначаємо як стійке особистісне утворення, що поєднує усвідомлену мотивацію, сформовані професійні й мовні знання, уміння і навички та здатність до іншомовного професійно-орієнтованого спілкування на борту судна в умовах багатонаціонального екіпажу. Готовність до іншомовного професійно-орієнтованого спілкування характеризується сформованістю таких компонентів: мотиваційного, когнітивного та операційно-діяльнісного, необхідних для ефективного міжособистісного спілкування з метою вирішення професійних завдань.

Враховуючи досвід вітчизняних і зарубіжних учених, зроблено висновок про те, що застосування кейс-технологій сприяє підготовці майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування, розвитку їхнього самостійного мислення, уміння вислуховувати й враховувати альтернативну точку зору, аргументовано висловлювати свою думку як рідною, так і іноземною мовами. За допомогою цих технологій курсанти мають можливість не тільки вдосконалити аналітичні та оцінні навички, навчитися

працювати в команді, знаходити раціональне рішення поставлених проблем, а й проявити комунікативну компетентність, а також особистісні та професійні якості. Теоретичне обґрунтування вищевказаного питання дало змогу визначити категоріальний апарат кейс-технологій, який складається із термінів «кейс», «ситуація» або «ситуативне завдання», «аналіз» і «аналіз ситуації», систематизувати типологію кейсів та охарактеризувати етапи роботи викладача та курсантів над кейсом. Нами уточнено поняття «кейс-технології» як групи освітніх технологій, методів і прийомів навчання, що базуються на вирішенні реальних комунікативних ситуацій професійної діяльності (кейсів), які відображають практичну проблему й активізують комплекс засвоєних знань, для спільного аналізу, обговорення та прийняття рішень. Для підготовки майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування в якості кейсів використовуємо автентичні тексти-рапорти з описом проблем, нещасних випадків або аварій, що реально трапилися на різних суднах. Вони містять інформацію, яку курсанти мають проаналізувати виключно англійською мовою з професійної точки зору, скориставшись комплексом знань із фахових дисциплін та особистим досвідом, а потім на основі цього аналізу знайти рішення проблеми та обґрунтувати його. Таким чином забезпечується єдність освітнього процесу відходячи від набору енциклопедичних знань у бік компетентностей та професійної культури, які інтегративні за своєю природою.

Кейс-технології передбачають такий вид навчального заняття, що інтегрує в собі декілька методів: кейс-метод, моделювання, «мозковий штурм», дискусію, рольові ігри, метод проектів. Вони застосовуються у різних формах навчальної діяльності (нових і традиційних), які можуть використовуватися в процесі професійної підготовки майбутніх судноводіїв: лекції-конференції, проблемні лекції, семінарські заняття, практичні заняття, майстер-класи, круглі столи, групові тренінги, самостійна та індивідуальна роботи, тренажерна практика, зустрічі з представниками різних національностей та капітанами.

В якості засобів навчання використано навчальні посібники, автентичний матеріал (репортажі з місця аварій, розслідування морських катастроф, судові журнали, чек-листи), роздатковий матеріал та технічні засоби навчання: комп'ютери (наприклад, для унаочнення розроблених курсантами проектів застосовували мультимедійні презентації, створені за допомогою комп'ютерної програми Microsoft Power Point), мережу Інтернет (аудіо/відеоматеріали, новини, сайти відомих морських журналів та бюлетенів з питань безпеки судноплавства, розміщені у вільному доступі), що відповідають сучасним вимогам до засобів навчання та навчально-виховного процесу у вищій школі.

Розроблено критерії, показники та рівні готовності майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування: мотиваційно-ціннісний (сформованість мотивації до професійно-орієнтованого спілкування, сформованість комунікативної толерантності, сформованість мотивації до успіху в процесі професійно-орієнтованого спілкування), когнітивний (знання англійської мови професійного морського спрямування, знання особливостей вербального та невербального спілкування, знання етичних норм ведення професійно-орієнтованого спілкування), діяльнісний (здатність до вирішення конфліктів під час професійно-орієнтованого спілкування, рівень самоконтролю під час професійно-орієнтованого спілкування, уміння володіти нормами та культурою професійно-орієнтованого спілкування).

Вищеозначені критерії та їх показники дали змогу охарактеризувати рівні готовності майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування (високий, середній і низький).

У дослідженні запропоновано модель підготовки майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування засобами кейс-технологій, яка складається з чотирьох взаємопов'язаних блоків у формі цілісної, динамічної системи. *Перший блок* – цільовий, який регламентується Стандартом вищої освіти (Галузь знань 27 «Транспорт», Спеціальність 271 «Річковий та морський транспорт»), вимогами Міжнародної конвенції з підготовки,

дипломування моряків та несення вахти і роботодавців (провідних судноплавних компаній світу та України), до його складу включено мету та завдання. *Другий блок* – теоретико-методологічний – відображає принципи (професійно-орієнтованого контекстного навчання, особистісно-орієнтованого навчання, проблемності, комунікативно-ситуативного навчання, інтерактивної спрямованості навчання, міждисциплінарної інтеграції, комплексності, колективної взаємодії, рефлексії) та підходи (системний, діяльнісний, комунікативний, компетентнісний). *Третій блок* – змістово-процесуальний, до складу якого входять мотиваційний, когнітивний та операційно-діяльнісний компоненти; зміст фахових дисциплін («Навігація і лоція», «Управління судном», «Безпека життєдіяльності та основи охорони праці», «Глобальний морський зв'язок для пошуку та рятування», «Стандарти Міжнародної морської організації та охоронні заходи на судні», «Технологія перевезення вантажів» тощо), комунікативно-орієнтованих дисциплін («Менеджмент морських ресурсів», «Управління ресурсами навігаційного містка», «Українська мова (за професійним спрямуванням)», «Англійська мова (за професійним спрямуванням)», «Психологія»), спецкурс «Основи професійно-орієнтованого спілкування майбутніх судноводіїв»; етапи реалізації процесу підготовки майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування (мотиваційно-цільовий, змістово-діяльнісний і результативно-творчий); методи, форми та засоби навчання. *Четвертий блок* – оцінювально-результативний, який представлений критеріями готовності майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування (мотиваційно-ціннісний, когнітивний, діяльнісний), відповідними показниками, рівнями (високий, середній, низький), моніторингом та результатом.

Наскрізний компонент моделі взаємопов'язаний з усіма блоками – педагогічні умови (формування мотивації до професійно-орієнтованого спілкування в процесі професійної підготовки майбутніх судноводіїв; розроблення інструктивно-методичної бази процесу впровадження кейс-

технологій у підготовку майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування; інтеграції кейс-технологій, нових і традиційних методів та форм навчання іншомовного професійно-орієнтованого спілкування в процесі професійної підготовки майбутніх судноводіїв), необхідні для успішної підготовки майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування.

Практичне значення отриманих результатів дослідження полягає в розробці, апробації та впровадженні навчально-методичного комплексу, спрямованого на підготовку майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування засобами кейс-технологій, який складається зі спецкурсу «Основи професійно-орієнтованого спілкування майбутніх судноводіїв», навчального посібника «Cases on Board Vessels», комплексу комунікативних тренінгів і вправ, матеріалів для лекційних, семінарських і практичних занять, діагностувальних методик для виявлення рівнів готовності майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування. Матеріали дослідження можуть бути використані викладачами вищих морських навчальних закладів для оновлення методик навчання іноземної мови та удосконалення навчально-методичного забезпечення з іноземної мови у процесі підготовки майбутніх судноводіїв до професійної діяльності, а також курсантами для самостійної роботи.

Ключові слова: професійно-орієнтоване спілкування, майбутні судноводії, кейс-технології, вищий морський навчальний заклад, модель, педагогічні умови.

ABSTRACT

Smelikova V. B. Preparation of future navigators for professionally-oriented communication by means of case-technologies. – Manuscript.

Thesis for a Candidate Degree in Pedagogical Studies (PhD). Specialty 13.00.04 – Theory and Methods of Professional Education. – Kherson State University. – Kherson, 2017.

The thesis focuses on the problem of preparation of future navigators for professionally-oriented communication by means of case-technologies. Safety of life at sea, efficiency of navigation and protection of marine environment depend on the involvement of competent, well-trained for professional interaction in international affairs seafarers. The training of highly qualified world-class navigators, ready for communication and cooperation, encourage search for the ways and methods that stimulate training, and development of innovative educational technologies. Case-technologies involve the use of innovative training methods and aim at the development of critical thinking, formation of cadets' interest to learning process, obtaining knowledge in challenging situations.

Scientific novelty of the results of the study consists in:

- for the first time, the model of preparation of future navigators for professionally-oriented communication by means of case-technologies (which consists of four blocks: target, theoretical and methodological, content and procedure, assessment and result) has been developed and verified experimentally;
- the pedagogical conditions of preparation of future navigators for professionally-oriented communication by means of case-technologies have been identified and scientifically justified;
- the criteria (motivational and value, cognitive, activity), indicators and levels (high, middle, low) showing future navigators' ability for professionally-oriented communication have been specified;
- the notion of "foreign-language professionally-oriented communication of future navigators", "readiness of future navigators for foreign-language professionally-oriented communication" has been clarified;
- the provisions on the implementation of case-technologies in the process of preparation of future navigators for professionally-oriented communication have been developed;
- the methods and forms of preparation of future navigators for professionally-oriented communication by means of case-technologies have been improved further.

The essence of the notion “foreign-language professionally-oriented communication of future navigators” is specified as conscious information-sharing process during professional interaction in English, which involves mutual understanding between future navigator and marine industry representatives (who are from different cultures) in order to operate the vessel and manage the crew, to insure maritime transport safety and environmental protection; “preparation of future navigators for professionally-oriented communication” is a process, which takes place in learning environment and aimed at professional interactive activity of future navigators based on the completion of communicative tasks, which implies the use of case-technologies, resulting in optimization of professional activity.

Readiness of future navigators for foreign-language professionally-oriented communication has been defined as a result of vocational training, which includes personal qualities of future navigators (motivation, stress management, quick thinking, increased attention etc.), a set of professional competences (knowledge of international maritime conventions and codes, crew resource management skills, workload management, keeping safe navigational watch, completion and control of documentation, cooperation with vessels, shore-based and other competent authorities of foreign states etc.) and foreign language communicative competences (knowledge of professional terms and grammar, skills to understand and express own opinion logically for effective communication, to use and interpret speech forms according to situation, non-verbal means of communication) necessary for professional activities (safe maritime transportation).

Building on the works of native and foreign scientists, the author has concluded, that the use of case-technologies facilitate the preparation of future navigators for professionally-oriented communication, the development of their independent thinking, ability to listen to and take into account alternative viewpoint, to express opinion consistently in native and foreign language. By means of these technologies cadets have opportunity to improve analytic and evaluation skills, learn to work in a team, to find rational solution of the problem,

to express communicative competence, personal and professional qualities. Analysis of native and foreign studies has given us opportunity to define the categorical apparatus of case-technologies, which consists of the terms “case”, “situation”, “situational task”, “analysis”, “situation analysis”, to systematize types of cases and characterize phases of teacher’s and cadets’ work on case. The notion of “case-technology” has been clarified as a set of educational technologies, methods and teaching approaches, based on solving real situations in professional activity (cases), which reflect practical issue and foster knowledge previously gained, for collective analysis, discussion and decision making on certain section of the subject. Authentic texts-reports describing some problem, failure or accident really happened on different vessels are used as cases for preparation of future navigators for professionally-oriented communication. These cases contain information which cadets must analyse only in English, engaging their knowledge of professional subjects and their own experience, after that analysis they find a solution to the problem and argue in its favour.

Case-technologies represent such a type of training session, which integrates several methods: case-method, simulation, brainstorming, discussion, role-plays, project-based method.

Case-technologies are used in different forms of educational activities (new and traditional) for vocational training of future navigators: lecture-conference, problematic lecture, seminar, tutorial class, master class, round table, group training, independent study, individual work, simulator training, meetings with representatives of various nationalities and crew members.

Training manuals, authentic materials (reports from the scene of an accident, investigations of marine accidents, deck log books, checklists), handouts and technical teaching aids: computers (e.g. multimedia presentations created with computer program Microsoft Power Point for illustration cadets’ projects), the Internet (audio and video materials, news, web sites of popular maritime magazines and bulletins on safe navigation issues in the public domain) are used as

means of education, which meet up-to-date requirements to studying process at higher educational establishments.

The model of preparation of future navigators for professionally-oriented communication by means of case-technologies has been developed and verified experimentally. It consists of four interrelated units. The target block – it is regulated by State standards for higher maritime education, the recommendations of International Convention on Standards of Training, Certification and Watchkeeping for Seafarers, the requirements of employers (leading crewing agencies of the world and Ukraine) and includes aim and tasks. The theoretical and methodological block reflects principles (professionally-oriented context education, learner-centered education, problem-based learning, communicative and situational education, interactive, interdisciplinary integration, complexity, collective engagement, reflection) and approaches (systematical, activity, communicative, competency-based). The content and procedure block, which includes motivational, cognitive, operational and activity components, content of training material, implementation phases of preparation of future navigators for professionally-oriented communication (motivation and target, content and activities, result and creation); methods (case-method, simulation, brainstorming, discussion, role-plays, projects, presentations), forms (lecture-conferences, problematic lectures, seminars, tutorial classes, training course, master classes, round tables, group trainings, independent study, individual work, simulator training, meetings with representatives of various nationalities and crew members) and means of education (training manuals, authentic materials (reports from the scene of an accident, investigations of marine accidents, deck log books, checklists), computers, the Internet). The assessment and result block is represented by a range of criteria (motivational and value, cognitive, activity), indicators and levels (high, middle, low) showing future navigators' readiness for professionally-oriented communication; monitoring and result (readiness of future navigators for professionally-oriented communication). The model contains a complex of pedagogical conditions (formation of cadets' motivation to

professionally-oriented communication in the vocational training process; development of instruction and methodological base for implementing case-technologies in the preparation of future navigators for professionally-oriented communication; integration of case-technologies, new and traditional forms and methods of teaching professionally-oriented communication in the vocational training of future navigators) necessary for successful preparation of future navigators for professionally-oriented communication by means of case-technologies, which are represented in the model as a cross-cutting component, interacted with all blocks.

Practical importance of the research results are development, testing and implementation of teaching materials, aimed at preparation of future navigators for professionally-oriented communication by means of case-technologies, which consists of the training course “Professionally-oriented communication basics for future navigators”, the author’s course book “Cases on Board Vessels”, set of communicative trainings and tasks, materials for lectures, seminars and practical trainings, diagnostic tools for identification future navigators’ levels of readiness for professionally-oriented communication. The research materials could be used by teachers of higher maritime educational establishments during the preparation of future seafarers for professional work and by cadets for independent study.

Key words: professionally-oriented communication, future navigators, case-technologies, higher maritime educational establishment, model, pedagogical conditions.

Список публікацій здобувача

Статті в наукових фахових виданнях України:

1. Костюк В. Б. Застосування ситуативно-комунікативних технологій у навчанні іншомовного спілкування майбутніх судноводіїв / В. Б. Костюк // Витоки пед. майстерності : зб. наук. пр. Полтавського національного пед. університету ім. В.Г. Короленка. Серія «Педагогічні науки» [гол. ред. Степаненко М.І.]. – Полтава: Вид-во ПНПУ, 2012. – Вип. 10. – С. 149–152.

2. Костюк В. Б. Принципи організації навчання іншомовного професійно-орієнтованого спілкування майбутніх судноводіїв / В. Б. Костюк // Педагогіка вищої та середньої школи : зб. наук. пр. Криворізького педагогічного інституту ДВНЗ «Криворізький національний університет» [гол. ред. Бакум З.П.]. – Кривий Ріг : Вид-во КНУ, 2014. – Вип. 40. – С. 54–59.

3. Костюк В. Б. Використання кейс-технологій на занятті з іноземної мови / В. Б. Костюк // Рідна школа : наук.-пед. журнал [гол. ред. Пугач А.]. – Київ : Фенікс, 2015. – № 5-6. – С. 47–52.

4. Костюк В. Б. Організація навчання іншомовного професійно-орієнтованого спілкування на основі кейс-технологій / В. Б. Костюк // Вісник Черкаського університету : наук. журнал. Серія «Педагогічні науки» [гол. ред. Черевко О.В.]. – Черкаси : Вид-во ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2015. – Вип. 8 (341). – С.120–128.

5. Костюк В. Б. Педагогічні умови застосування кейс-технологій у процесі активної підготовки судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування / В. Б. Костюк // Вісник Житомирського державного університету ім. І. Франка : наук. журнал [гол. ред. Саух П.Ю.]. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2015. – Вип. 2 (80). – С. 84–89.

6. Костюк В. Б. Теоретичні та методичні засади запровадження кейс-технологій у підготовку майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування / В. Б. Костюк // Наукові записки : науковий журнал. Серія «Педагогіка і психологія» [редкол.: Шахов В.І. (голова) та ін.] – Вінниця : Вид-во ВДПУ ім. М. Коцюбинського, 2015. – Вип. 43. – С. 244–249.

7. Смелікова В. Б. Особливості та шляхи реалізації моделі підготовки майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування засобами кейс-технологій / В. Б. Смелікова // Наукові записки Національного університету «Острозька академія» : зб. наук. пр. Серія «Філологічна» [гол. ред. Пасічник І.Д.]. – Острог : Вид-во НУ «Острозька академія», 2016. – Вип. 63. – С. 183–187.

8. Смелікова В. Б. Експериментальна перевірка ефективності методики підготовки майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування засобами кейс-технологій / В. Б. Смелікова // Наукові записки. Серія «Філологічні науки» (Ніжинський державний університет ім. М. Гоголя) [відп. ред. Самойленко Г.В.]. – Ніжин : Вид-во НДУ ім. М.Гоголя, 2016. – Кн. 2. – С.162–168.

Статті у зарубіжних фахових виданнях:

9. Smelikova V. B. The use of the case-technologies in teaching Maritime English in a competency-based approach / V. B. Smelikova // Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology. – Budapest, 2015. – III (33), Issue : 66. – P. 16–19.

10. Смелікова В. Б. Модель підготовки майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування засобами кейс-технологій / В. Б. Смелікова // Научные труды SWorld.– Иваново : Научный мир, 2016. – Вып. 45. – Том 5. – С. 19–24.

Матеріали і тези конференцій:

11. Костюк В. Б. Розвиток творчого мислення курсантів під час навчання англійської мови у вищих морських навчальних закладах / В. Б. Костюк // Новітні тенденції навчання іноземної мови за професійним спрямуванням : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Херсон, 7-8 квітня 2011 р.). – Херсон : Вид-во ХДМІ, 2011. – С. 144–145.

12. Костюк В. Б. Роль і місце кейс технологій у підготовці майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування / В. Б. Костюк // Сучасні енергетичні установки на транспорті і технології та обладнання для їх обслуговування : матеріалами Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Херсон, 10-12 жовтня 2012 р.). – Херсон : Вид-во ХДМА, 2012. – С. 260–263.

13. Костюк В. Б. Обучение иностранному языку специалистов водного транспорта как актуальная проблема высшего профессионального образования / В. Б. Костюк // Профессиональное лингвообразование : материалы

VII Междунар. науч.-практ. конф. (Нижний Новгород, 18-20 июля 2013 р.). – Нижний Новгород : Издательство НИУ РАНХиГС, 2013. – С. 65–71.

14. Костюк В. Б. Педагогічні умови застосування кейс-технологій під час вивчення іноземної мови за професійним спрямуванням / В. Б. Костюк // Новітні тенденції навчання іноземної мови за професійним спрямуванням : матеріали II Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Херсон, 25-26 квітня 2013 р.). – Херсон : Вид-во ХДМА, 2013. – С. 38–41.

15. Смелікова В. Б. Результативність упровадження моделі підготовки майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування засобами кейс-технологій у вищих морських навчальних закладах / В. Б. Смелікова // *Pedagogika. Badania podstawowe i stosowane: wyzwania i wyniki* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Закопане, 30-31 серпня 2016 р.). – Закопане, 2016. – С. 54–61.

16. Смелікова В. Б. Зміст та аналіз результатів констатувального експерименту з перевірки підготовки майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування засобами кейс-технологій / В. Б. Смелікова // Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку : матеріали XXV Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. (м. Переяслав-Хмельницький, 16-17 вересня 2016 р.). – Переяслав-Хмельницький, 2016. – С. 109–115.

17. Смелікова В. Б. Компоненти готовності майбутніх судноводіїв до іншомовного професійно-орієнтованого спілкування / В. Б. Смелікова // Новітні тенденції навчання іноземної мови за професійним спрямуванням : матеріали IV Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Херсон, 21-22 вересня 2017 р.). – Херсон : Вид-во ХДМА, 2017. – С. 121–125.

18. Smelikova V. B. Successful interview – bridge to sea career / V. B. Smelikova, T.S. Pindosova, P. Fatkin // Іноземні мови у сучасному комунікативному просторі : матеріали IV Всеукр. студ. наук.-практ. конф. (м. Херсон, 11 квітня 2013 р.). – Херсон : Вид-во ПП Вишимирський В.С., 2013. – С. 12–16.

Навчально-методичні видання:

19. MRM Cases : навч. посібник / [В.Ф. Кудрявцева, В.Б. Костюк, Л.В.Ліпшиць, О.О. Сморочинська, Ю.В. Філіппов]. – Херсон : Вид-во ХДМА, 2011. – 59 с.

20. Радионавигационные приборы : учеб. пособие для студентов высших морских учеб. заведений / [В. Ф. Ходаковский, М. С. Литвак, В. Б. Костюк, А. В. Вершина]. – Херсон : Издательство Гринь Д.С., 2013. – 414 с.

21. Manage It. Student's book : навч. посібник / [В. Ф. Кудрявцева, С.Л.Барсук, О.Л. Мороз, В.Б. Смелікова]. – Херсон : ВКФ «СТАР» ЛТД, 2015. – 210 с.

22. Smelikova V. B. Cases on Board Vessels : навч. посібник / V. B. Smelikova. – Херсон : Вид-во ХДМА, 2015. – 80 с.

23. Take Your Drift. Student's book : навч. посібник для студентів вищих морських навч. закл. / В.Ф. Кудрявцева, Н.М. Бобришева, В.Б. Смелікова та ін. – Херсон : ТОВ «ВКФ «СТАР» ЛТД», 2015. – Part 2. – 352 с.

ЗМІСТ

ВСТУП	19
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ СУДНОВОДІЇВ ДО ПРОФЕСІЙНО-ОРІЄНТОВАНОГО СПІЛКУВАННЯ ЗАСОБАМИ КЕЙС-ТЕХНОЛОГІЙ	28
1.1. Ретроспективний аналіз наукових досліджень професійної підготовки майбутніх судноводіїв	28
1.2. Особливості іншомовного професійно-орієнтованого спілкування майбутніх судноводіїв	47
1.3. Кейс-технології у підготовці майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування	67
Висновки до першого розділу	89
Список використаних джерел у першому розділі	92
РОЗДІЛ 2. ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ СУДНОВОДІЇВ ДО ПРОФЕСІЙНО-ОРІЄНТОВАНОГО СПІЛКУВАННЯ ЗАСОБАМИ КЕЙС-ТЕХНОЛОГІЙ	112
2.1. Критерії, показники та рівні готовності майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування	112
2.2. Сучасний стан підготовки майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування.....	121
2.3. Педагогічні умови підготовки майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування засобами кейс-технологій	142
Висновки до другого розділу	157
Список використаних джерел у другому розділі	160
РОЗДІЛ 3. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА МОДЕЛІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ СУДНОВОДІЇВ ДО ПРОФЕСІЙНО-ОРІЄНТОВАНОГО СПІЛКУВАННЯ ЗАСОБАМИ КЕЙС-ТЕХНОЛОГІЙ	170

3.1. Модель підготовки майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування	170
3.2. Реалізація моделі підготовки майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування засобами кейс-технологій.....	193
3.3. Аналіз результатів дослідно-експериментальної роботи	219
Висновки до третього розділу	231
Список використаних джерел у третьому розділі	234
ВИСНОВКИ	242
ДОДАТКИ	246

ВСТУП

Актуальність дослідження. Світова інтеграція та глобалізація економічного простору сприяють активному розвитку сучасної судноплавної галузі та працевлаштуванню випускників морських навчальних закладів у багатомовних екіпажах. Означені процеси актуалізують проблему підвищення якості вищої освіти, яка характеризується не тільки обсягом знань зі спеціальності, але й здатністю майбутніх випускників до професійно-орієнтованого спілкування іноземною мовою. Відповідно до Законів України «Про освіту», «Про вищу освіту», Національної доктрини розвитку освіти України у XXI столітті, Національної стратегії розвитку освіти в Україні на 2012-2021 роки основною метою професійної освіти є підготовка кваліфікованого робітника, конкурентоспроможного на ринку праці, компетентного, здатного до ефективної роботи зі спеціальності на рівні світових стандартів.

Сучасне суспільство зацікавлене в компетентних фахівцях, готових до ефективної роботи в багатовісних командах, які б володіли розвинутими вміннями та навичками професійно-орієнтованого спілкування як рідною, так і іноземною мовами, тобто здатних ефективно працювати в умовах внутрішньої та міжнародної конкуренції, поєднувати високу культуру та глибокі фундаментальні знання з умінням працювати в колективі. Тому особливого значення набуває іноземна підготовка майбутніх судноводіїв, яка є однією із найважливіших складових їх професійної діяльності. Перелік компетентностей і знань, у тому числі й з іноземної мови, якими мають оволодіти майбутні судноводії для виконання посадових обов'язків та складних операцій в екстремальних умовах, визначено міжнародними нормативними документами: Міжнародною конвенцією з підготовки, дипломування моряків та несення вахти, Міжнародною конвенцією з охорони людського життя на морі, Міжнародним кодексом з управління безпекою та іншими, в яких наголошено, що безпека судноплавства

безпосередньо залежить від ступеня професіоналізму кадрів, які залучаються до роботи на судна. У зв'язку з цим, недоліки розвитку вмінь професійно-орієнтованого спілкування також впливають на професійне та особистісне зростання спеціаліста. Відтак, виникає необхідність упровадження активних технологій та форм навчання, які стимулюватимуть курсантів до спілкування, особливо в процесі професійної діяльності в інтернаціональних командах.

Вітчизняний і міжнародний педагогічний досвід переконує, що цьому значною мірою сприяють кейс-технології. Вони допомагають створити атмосферу реальної практики для вирішення конкретних професійних завдань і спонукають курсантів до перевтілення у спеціалістів майбутнього посадового призначення, стимулюють їх самостійно й творчо засвоювати необхідні знання, приймати обґрунтовані рішення, уміти брати на себе відповідальність за їх виконання та результати, що просто неможливо без вмінь професійно-орієнтованого спілкування.

Дослідженням професійно-орієнтованого спілкування фахівців різних спеціальностей займалися вітчизняні (С. Амеліна, К. Вишневська, І. Гладун, І. Іванова, С. Козак, І. Корнєва, А. Кузнецов, Ю. Ніколаєнко, Н. Разенков, В. Терехова) та зарубіжні дослідники (О. Ісаєва, С. Кузнецова, Ю. Лопатіна, Л. Макар, І. Миронова, Н. Патяєва, Р. Арнон (R. Arnon), Р. де Беаугранде (R. de Beaugrande), Л. Бімер (Beamer L.), Г. Грослінг (G. Grosling), І. Вард (I. Ward), Т. Хатчінсон (T. Hutchinson), А. Вотерс (A. Waters), Дж. Річардс (J. Richards)); методики викладання іноземних мов (О. Заболотська, Г. Китайгородська, Н. Микитенко, Л. Морська, С. Ніколаєва, О. Тарнапольський); формування готовності до професійного іншомовного спілкування (Л. Гапоненко, Н. Логутіна, М. Прадівлянний, І. Секрет, Н. Сура).

Розробці проблеми професійної підготовки майбутніх фахівців судноплавної галузі присвячено праці О. Безбаха, О. Безлуцької, Н. Бобришевої, Г. Варварецької, С. Волошинова, О. Гуренкової, В. Давидова, Н. Демиденко, В. Дуліна, В. Захарченко, М. Кулакової, І. Литвиненко,

О. Луценко, У. Ляшенко, О. Попової, І. Сокола, С. Ситнік, Н. Черненко, В. Чернявського, М. Шермана, Т. Андреса (Т. Andres), Б. Джонсона (В. Jonson), Х. Іаковакі (Н. Iakovaki), Е. Ноубла (А. Noble), Д. Мелінга (D. Meling), О. Олсена (O. Olsen), А. Солтера (I. Salter), Я. Хорка (J. Horck); проблеми професійної спрямованості мовної підготовки судноводіїв розглядали С. Барсук, Н. Дорошкевич, В. Зикова, Ф. Кнудсен (F. Knudsen), В. Кудрявцева, Л. Новік, О. Соловійова, В. Теніщева, О. Цибульська, В. Шорт (V. Short).

Незважаючи на внесок, зроблений вітчизняними та зарубіжними науковцями у вирішення проблеми підготовки майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування, є певні протиріччя між:

- потребою суспільства у висококваліфікованих майбутніх судноводіях та недостатнім рівнем їх підготовки до професійно-орієнтованого спілкування у вищих морських навчальних закладах;

- необхідністю модернізації підготовки майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування та недосконалістю означеного процесу;

- наявністю значного педагогічного потенціалу кейс-технологій у підготовці майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування та нерозробленістю спеціальної методики їх застосування.

Потреба у вирішенні об'єктивних протиріч та відсутність комплексного дослідження означеної проблеми зумовила вибір теми дисертаційного дослідження: **«Підготовка майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування засобами кейс-технологій»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дисертаційного дослідження є складовою частиною науково-дослідної роботи Херсонського державного університету в межах проекту «Моніторинг освітньо-наукового простору як фактор інноваційного розвитку вищого навчального закладу» (номер державної реєстрації 0112U001436), кафедри англійської мови в судноводінні Херсонської державної морської академії

«Впровадження різнорівневого комунікативного навчання англійської мови в умовах компетентнісного підходу» (номер державної реєстрації 0116U007229) та науково-дослідної роботи, що виконується за рахунок видатків загального фонду державного бюджету «Інноваційні технології формування професійної культури працівника морського та річкового транспорту при вивченні гуманітарних дисциплін» (номер державної реєстрації 0115U002518).

Тему дисертації затверджено вченою радою Херсонського державного університету (протокол № 7 від 30 січня 2012 р.) й узгоджено в Раді з координації наукових досліджень у галузі педагогіки та психології НАПН України (протокол № 6 від 19.06.2012 р.).

Об’єкт дослідження – професійна підготовка майбутніх судноводіїв у вищих морських навчальних закладах.

Предмет дослідження – модель підготовки майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування засобами кейс-технологій та педагогічні умови її реалізації у вищих морських навчальних закладах.

Мета дослідження – розробка, обґрунтування та експериментальна перевірка моделі підготовки майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування засобами кейс-технологій та педагогічних умов її реалізації у навчальному процесі вищих морських навчальних закладів.

Гіпотеза дослідження будувалася на припущенні про те, що процес підготовки майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування засобами кейс-технологій буде більш результативним за умови впровадження науково-обґрунтованої моделі, яка складається з таких аспектів його організації як мета, завдання, принципи, підходи, зміст, методи, форми й засоби та таких педагогічних умов:

- формування мотивації до професійно-орієнтованого спілкування в процесі професійної підготовки майбутніх судноводіїв;

- розроблення інструктивно-методичної бази процесу впровадження кейс-технологій у підготовку майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування;
- інтеграція кейс-технологій, нових і традиційних методів та форм навчання професійно-орієнтованого спілкування в процесі професійної підготовки майбутніх судноводіїв.

Відповідно до мети та гіпотези дослідження визначено такі **завдання**:

- 1) проаналізувати наукову літературу та уточнити сутність базових понять дослідження;
- 2) визначити критерії, показники та рівні готовності майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування;
- 3) теоретично обґрунтувати та реалізувати педагогічні умови підготовки майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування засобами кейс-технологій;
- 4) розробити та експериментально перевірити ефективність моделі підготовки майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування засобами кейс-технологій.

Для досягнення поставленої мети, вирішення завдань і перевірки гіпотези використано низку **методів дослідження**:

– *теоретичні*: аналіз філософської, психолого-педагогічної літератури та нормативної документації з метою вивчення стану теоретичного й практичного вирішення проблеми підготовки майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування засобами кейс-технологій (1.1–1.3 – тут і далі – підрозділи дисертації); синтез, порівняння, систематизація – для визначення сутності основних понять (1.1–1.3); моделювання – для розроблення моделі підготовки майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування засобами кейс-технологій (3.1, 3.2); аналіз та узагальнення – для обґрунтування педагогічних умов реалізації моделі (2.3, 3.2);

– *емпіричні*: діагностичні (спостереження, бесіда, анкетування, тестування) – для визначення реального стану проблеми в педагогічній практиці, визначення рівня сформованості вмінь професійно-орієнтованого спілкування майбутніх судноводіїв (2.1, 2.2, 3.3); педагогічний експеримент (початковий, констатувальний, формувальний і узагальнювальний етапи) – для перевірки ефективності моделі та педагогічних умов підготовки майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування (2.2, 3.2, 3.3);

– *статистичні*: для кількісного та якісного аналізу результатів дослідно-експериментальної роботи з використанням методів математичної статистики та їх інтерпретація для встановлення достовірності та їх репрезентивності (2.2, 3.3).

Експериментальна база. Дослідно-експериментальна робота здійснювалася упродовж 2011-2016 рр. на базі Херсонської державної морської академії, Азовського морського інституту Національного університету «Одеська морська академія» (м. Маріуполь) та Київської державної академії водного транспорту імені гетьмана Петра Конашевича-Сагайдачного. Загалом, на різних етапах експериментом було охоплено 236 майбутніх судноводіїв та 57 викладачів.

Наукова новизна результатів дослідження полягає в тому, що:

– *вперше* розроблено та експериментально перевірено модель підготовки майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування засобами кейс-технологій, яка містить чотири блоки: цільовий, теоретико-методологічний, змістово-процесуальний та оцінювально-результативний, а також сукупність науково обґрунтованих педагогічних умов підготовки майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування засобами кейс-технологій;

– *уточнено* сутність понять: «іншомовне професійно-орієнтоване спілкування майбутніх судноводіїв», «готовність майбутніх судноводіїв до іншомовного професійно-орієнтованого спілкування»;

– *конкретизовано* критерії (мотиваційно-ціннісний, когнітивний, діяльнісний), показники та рівні (високий, середній, низький) готовності майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування;

– *подальшого розвитку набули* положення щодо підготовки майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування через застосування в навчальному процесі кейс-технологій.

Практичне значення отриманих результатів дослідження полягає в розробці, апробації та впровадженні навчально-методичного комплексу, спрямованого на підготовку майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування засобами кейс-технологій, який складається зі спецкурсу «Основи професійно-орієнтованого спілкування майбутніх судноводіїв», навчального посібника «Cases on Board Vessels», комплексу комунікативних тренінгів і вправ, матеріалів для лекційних, семінарських і практичних занять, діагностувальних методик для виявлення рівнів готовності майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування. Матеріали дослідження можуть бути використані викладачами вищих морських навчальних закладів під час підготовки майбутніх судноводіїв до професійної діяльності, а також курсантами для самостійної роботи.

Основні положення дисертаційного дослідження упроваджено в навчально-виховний процес Київської державної академії водного транспорту імені гетьмана Петра Конашевича-Сагайдачного (акт впровадження № 01/11-358 від 24.03.2016), Херсонської державної морської академії (акт впровадження № 01-27/1216 від 11.07.2016) та Азовського морського інституту Національного університету «Одеська морська академія» (акт впровадження № 542-16 від 07.11.2016).

Апробація результатів дослідження. Основні положення, результати та висновки дослідження обговорювалися й отримали позитивну оцінку під час виступів автора на науково-практичних конференціях різного рівня:

– *міжнародних*: «Профессиональное лингвообразование» (Нижній Новгород, Росія, 2013 р.), «Pedagogika. Badania podstawowe i stosowane:

wyzwania i wyniki» (Закопане, Польща, 2016 р.), «Лінгвокогнітивні та соціокультурні аспекти комунікації» (Острог, Україна, 2016 р.);

– *всеукраїнських*: «Новітні тенденції навчання іноземної мови за професійним спрямуванням» (Херсон, 2011 р.), «Сучасні енергетичні установки на транспорті і технології та обладнання для їх обслуговування» (Херсон, 2012 р.), Новітні тенденції навчання іноземної мови за професійним спрямуванням (Херсон, 2013 р.), «Іноземні мови у сучасному комунікативному просторі» (Херсон, 2013 р.), «Мова як засіб міжкультурної комунікації» (Херсон, 2016 р.), «Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку» (Переяслав-Хмельницький, 2016 р.), Новітні тенденції навчання іноземної мови за професійним спрямуванням (Херсон, 2017 р.).

Публікації. Основні теоретичні положення й результати дослідження висвітлено автором у 23 (18 одноосібних) публікаціях: у наукових фахових виданнях України – 8, у зарубіжних фахових виданнях – 2 (Угорщина, Росія), у збірниках зарубіжних конференцій – 2 (Польща, Росія), у збірниках матеріалів конференцій – 6. Праці апробаційного характеру представлено 5-ма навчальними посібниками.

Особистий внесок здобувача. Усі результати дисертації обґрунтовані на основі досліджень автора. В працях, опублікованих у співавторстві, особистим внеском здобувача є: у навчальному посібнику «Manage It. Student's book» – розділ «Personal Skills and Qualities in Crew Management» / «Особисті навички та якості в управлінні судновим екіпажем»; у навчальному посібнику «Take Your Drift. Student's book» – розділ «Vessel Traffic Service»/«Служба регулювання руху суден»; у навчальному посібнику «MRM Cases» – розділи «MV Cosco Busan Allision» та «MV Cloud Star»; у навчальному посібнику «Радионавигационные приборы» – розділ «Automatic identification system»/«Автоматична ідентифікаційна система»; у статті «Successful interview – bridge to sea career» – аналіз типів співбесід у

крюїнгових компаніях для визначення рівня професійної компетентності моряків. Ідеї співавторів у дисертації не використовувалися.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (340 найменувань, із них 48 – іноземною мовою), 19 додатків (А-М). Повний обсяг дисертації становить 302 сторінки, з них 181 – основного тексту. Робота містить 25 таблиць, 6 рисунків.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ СУДНОВОДІЇВ ДО ПРОФЕСІЙНО-ОРІЄНТОВАНОГО СПІЛКУВАННЯ ЗАСОБАМИ КЕЙС-ТЕХНОЛОГІЙ

1.1. Ретроспективний аналіз наукових досліджень професійної підготовки майбутніх судноводіїв

Розвиток ринкових відносин, розширення міжнародних зв'язків, соціально-економічні реформи, що відбуваються в українському суспільстві, вимагають високої якості підготовки майбутніх судноводіїв, які здійснюють свою діяльність у багатонаціональних екіпажах та в різних країнах світу.

Вищий навчальний заклад займає особливе місце в системі освіти України. Він є акумулятором інтелектуального багатства суспільства й рушієм соціально-економічного прогресу держави [3]. Професійна підготовка майбутніх судноводіїв для зарубіжних країн також є складовою частиною міжнародних освітніх зв'язків України. Беручи до уваги той факт, що українські морські спеціалісти користуються великим попитом серед іноземних судноплавних компаній, актуальним залишається питання якісної підготовки судноводіїв до іншомовного професійно-орієнтованого спілкування. Про це свідчить гострий дефіцит фахівців, які володіють певним регістром іншомовних знань, необхідних для професійного спілкування [36, с. 256].

У контексті нашого дослідження розглянемо поняття «професійна підготовка майбутніх судноводіїв» та його субпідрядні поняття «професія», «підготовка», «майбутній судноводій». Поняття «підготовка» в тлумачному словнику трактується як запас знань, отриманих у процесі навчання [19, с. 1038]. В «Енциклопедії професійної освіти» цей термін уживають у двох значеннях: по-перше, як формування готовності до виконання майбутніх завдань (навчання); по-друге, як готовність – наявність компетентності для виконання поставлених завдань [155, с. 352].

У словнику професійної освіти поняття «професія» визначено як вид трудової діяльності людини, яка володіє комплексом теоретичних знань і практичних навичок, набутих у результаті спеціальної підготовки та досвіду роботи [116, с. 219]. Професія як група споріднених спеціальностей може бути представлена в шести основних аспектах: як сфера докладання зусиль людини як суб'єкта праці; спільність людей, що виконують певні трудові функції, які мають суспільно корисний характер; підготовленість (знання, вміння, навички, кваліфікація) людини, завдяки якій вона здатна виконувати трудові функції; діяльність професіонала як процес реалізації трудових функцій, які виконуються професійно; діяльність, яка виконується за певну винагороду; діяльність, що дає людині певний соціальний і суспільний статус. Морська професія через її залучення до робіт із складними механізмами, машинами та діяльністю в обмеженому просторі й значних вимог до рівня безпеки життєдіяльності належить до сфери чітко регламентованої освітньо-кваліфікаційної діяльності.

Таким чином, використання терміна «професійна» в контексті «професійна підготовка майбутнього судноводія» пов'язано зі специфікою завдань розвитку професійних якостей спеціаліста в процесі становлення його як професіонала, тобто з досягненням професіоналізму як реалізованої здібності людини взаємодіяти в певній професії з урахуванням необхідних норм і вимог.

У контексті нашого дослідження розглянемо детальніше поняття «майбутній судноводій», яке співвідноситься зі спеціальністю 271 «Річковий та морський транспорт», спеціалізація «Судноводіння», відповідно до Переліку галузей знань і спеціальностей, за яким здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2015 р. № 266. Аналіз спеціальної літератури дозволив виділити синонімічний ряд терміна «судноводій»: навігатор – штурман – помічник капітана – судновий офіцер. У словнику подається таке визначення поняття «майбутній судноводій» – це майбутній фахівець із судноводіння,

основним завданням якого є безпечно ведення судна за необхідним маршрутом [116, с. 197]. На нашу думку, це поняття потрібно розширити та уточнити: майбутній спеціаліст, який здійснює навігацію судном і управляє діяльністю екіпажу.

Отже, у контексті нашого дослідження майбутній судноводій – це курсант, який після закінчення вищого морського навчального закладу обійматиме посаду помічника капітана (третього, другого, старшого помічника), яка має певний обсяг функціональних обов'язків відповідно до нормативних документів.

Професійна підготовка майбутнього судноводія у виші розглядається нами як процес становлення особистості майбутнього професіонала, здатного вирішувати поставлені перед ним завдання, спираючись на знання, уміння та навички, а також специфіку діяльності в умовах багатомовного екіпажу.

У науковій літературі існують різні визначення підготовки фахівців до певного виду діяльності. Об'єктивні причини відмінностей у визначенні сутності, як показує аналіз, полягають у тому, що підготовка фахівців певного виду діяльності є складним, різноманітним та різнобічним явищем, яке має безліч внутрішніх зв'язків. Так, якісний аналіз наукових досліджень показує, що підготовка розглядається як планомірна, цілеспрямована система впливів, спільна діяльність суб'єктів і об'єктів, вирішення навчально-виховних завдань у відповідності до кваліфікаційної характеристики фахівців, що здійснюється з метою всебічної підготовки фахівців, формування знань, навичок і розвитку вмінь, а також якостей особистості [139, с. 1116]. Такі варіації обумовлені специфікою підготовки різних категорій фахівців до конкретного виду діяльності.

Аналіз зарубіжної та вітчизняної літератури показав, що широке висвітлення в наукових дослідженнях отримали питання, що стосуються підготовки до професійної діяльності морських спеціалістів в умовах полікультурного екіпажу (Н. Бобришева, С. Козак, Л. Ліпшиць, О. Фролова, Т. Андрес (T. Andres), К. Кіреа-Унгуреану (C. Chirea-Ungureanu), Я. Хорк

(J. Horck)); гуманістичний аспект підготовки майбутніх морських офіцерів розкривається в працях М. Бабишеної, О. Грибанькова, М. Проґоулакі (M. Progoulaki) та інших.

Так, С. Козак у своєму науковому доробку досліджує закономірності формування іншомовної комунікативної компетенції майбутніх фахівців морського флоту в процесі навчання іноземної мови, обґрунтовує необхідність формування іншомовної комунікативної компетентності морських спеціалістів, що складається з лінгвістичного компонента, правил спілкування в офіційній та неофіційній сферах професійної діяльності, мовленнєвого етикету, прийомів формулювання висловлювання. В дослідженні С. Козак експериментально виявлено досить високий ступінь практичної значущості іноземної мови в галузі професійної діяльності вітчизняних фахівців морського флоту, оскільки 97% з них, виконуючи різноманітні функціональні обов'язки, працюють на іноземних суднах та в закордонних портах [54].

Проблему формування готовності майбутніх морських офіцерів до професійної діяльності в полікультурному середовищі розглядає у своєму дисертаційному дослідженні Н. Бобришева. Авторка доводить, що означена готовність – це інтегроване особистісне утворення, що поєднує розвинену мотиваційно-ціннісну сферу, усвідомлені професійні знання, сформовані вміння й навички міжособистісного спілкування в полікультурному середовищі на професійному, соціальному та побутовому рівнях, та виділяє його складові компоненти: мотиваційно-цільовий, когнітивно-діяльнісний, оцінно-поведінковий.

Сутність феномена «професійна діяльність морського офіцера», за твердженням Н. Бобришевої, визначається як трудова діяльність, яка потребує від морського офіцера спеціальних знань, умінь, навичок та особистісних якостей як показника його придатності до означеної діяльності в полікультурному середовищі [15].

Л. Ліпшиць, досліджуючи питання формування соціокультурної компетентності майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів у процесі вивчення англійської мови, наголошує, що вивчення англійської мови є головною передумовою досягнення адекватного взаєморозуміння між співрозмовниками, які належать до різних культур. Англійська мова викладається не тільки як засіб спілкування, здобуття додаткової інформації, а й стає засобом відкриття іншого культурного світу, досягнення складності та багатогранності рідної мови та національної культури, національної гідності та рівності, засобом громадської освіти, розвитку особистості, її індивідуальних пізнавальних здібностей, соціальних можливостей і культурних потреб [75].

Питання формування готовності до професійної діяльності у майбутніх фахівців у вищих морських навчальних закладах розглядає у своєму дисертаційному дослідженні М. Кулакова, визначаючи таку готовність як інтегративну якість особистості, що виявляється у формах активності й дозволяє виконувати відповідні типові завдання професійної діяльності, прогнозувати шляхи підвищення продуктивності роботи в професійному напрямі [71].

Дослідниця обґрунтовує твердження, що підготовка до професійної діяльності фахівців морських спеціальностей – це керований навчально-виховний процес у вищому морському навчальному закладі, спрямований на оволодіння курсантами освітньо-кваліфікаційними характеристиками певної спеціальності відповідного рівня. Результатом процесу підготовки до професійної діяльності курсантів вищих морських навчальних закладів є сформована на відповідному рівні готовність до професійної діяльності [71].

Н. Черненко, досліджуючи проблему професійної підготовки робітників морського транспорту, зосереджує увагу на впровадженні андрагогічного підходу в післядипломну освіту моряків. Вона вважає, що використання андрагогічного підходу є дієвим з точки зору організації навчального процесу, врахування вікових, освітніх, соціально-професійних,

психологічних та поведінкових особливостей слухачів і дозволяє найбільш оптимально спрямувати зміст підготовки на формування професійно важливих якостей робітників морського транспорту [146].

У процесі дослідження авторкою встановлено, що найактуальнішими професійно важливими якостями робітника морського транспорту є інтерес до професії, прагнення до особистісного та професійного самовдосконалення, вимогливість до себе, відповідальність за результати своєї праці, стійкість у стресових ситуаціях, уважність і неконфліктність [146].

На її думку, ефективність професійної підготовки моряків залежить від узгодженості змісту навчання й умов праці, які полягають в екстремальності, високій динаміці й напруженості, в обмеженнях особистості (часових, просторових, матеріальних, моральних та інших) та психологічної готовності слухачів до навчання і професійної діяльності [146].

О. Фролова у своєму дисертаційному дослідженні обґрунтовує необхідність формування соціокультурної компетенції майбутніх судноводіїв у процесі вивчення професійно-орієнтованих дисциплін. Поняття «соціокультурна компетенція майбутніх судноводіїв» авторка трактує як здатність суднових офіцерів адекватно сприймати, усвідомлювати, інтерпретувати та застосовувати інформацію національно-культурного характеру під час здійснення міжкультурної комунікації. Вона визначила складники соціокультурної компетенції (загальнокультурний, соціолінгвістичний, професійно-орієнтований) та надала характеристику її основних функцій (інформативної, світоглядної, комунікативної, регулятивної та аксіологічної). На її думку, означена компетентність сприяє входженню суднового офіцера в мультинаціональне професійне середовище [142].

До проблеми професійної підготовки морських спеціалістів звертаються також і зарубіжні науковці. Так, С. Мойсеєнко в докторській дисертації зазначає, що професійна діяльність морських фахівців відноситься

до екстремальних видів людської діяльності й саме специфіка цієї діяльності висуває підвищені, особливі вимоги до особистості курсанта [87, с. 62]. У своїй роботі дослідник констатує, що модернізація системи професійної освіти є головною умовою успішної підготовки морських фахівців. На його думку, готовність до професійної діяльності передбачає не тільки наявність знань, умінь і навичок, необхідних для трудової діяльності, а й застосування творчого підходу. Тому автор підкреслює, що поступовий розвиток творчого потенціалу майбутніх судноводіїв є головною ідеєю професійної підготовки, а мету професійного розвитку він бачить у досягненні вищого рівня професіоналізму, професійної і загальної культури, соціалізації та духовно-морального вдосконалення [87, с. 28].

В. Дулін розглядає діяльність морських фахівців як таку, що потребує не тільки знань, досвіду, а й психологічної стійкості, тому що в будь-якій аварійній ситуації рішення залишається, насамперед, за людиною, від її правильних і своєчасних дій залежить життя екіпажу й збереження судна [33, с. 41]. У дослідженні автор особливо виділяє той факт, що до всіх видів діяльності повинні бути підготовлені найперше дві найважливіші фігури на судні – капітан і старший механік, проте реалізувати перевірку рівня їх професіоналізму можна тільки або в морі на судні, або в умовах спеціально створеного тренажерного середовища, що досить точно імітує реальність [33, с. 84]. З цього підсумовуємо, що професійну підготовку бажано здійснювати за допомогою спеціальних тренажерних модулів шляхом імітації позаштатних ситуацій, які можуть виникнути на борту судна.

У свою чергу, В. Андреев наголошує на необхідності вдосконалення практичної професійної підготовки командного складу суден з питань судноводіння й суворого дотримання правил, що регламентують безпеку судноплавства на внутрішніх водних шляхах [5, с. 123]. Однією з головних проблем, на думку науковця, що перешкоджає безпеці судноводіння, є погана видимість, тому основний акцент зроблено на формування й закріплення навичок безпечного й ефективного управління судном у річкових умовах

плавання в нічний час. Крім того, на думку вченого, виникають труднощі при розходженні суден або виконанні маневрів, пов'язаних із недостатньою глибиною та вузькістю, які і є головними причинами виникнення аварійних ситуацій. Тому В. Андреев вважає, що професійна підготовка моряків повинна бути максимально наближена до реальних умов, до штатних і позаштатних навігаційних ситуацій відповідно до вимог ПДМНВ [5, с. 149].

В. Чконія зазначає, що більшість аварійних ситуацій відбувається через недостатній рівень професійної підготовки морських фахівців. Так, учений акцентує увагу на існуванні тенденції аварійності суден, основною причиною якої є «людський фактор», який він кваліфікує як результат помилок, низького професійного рівня й недбалості моряків, які відповідають за управління судном і його комерційну експлуатацію [147, с. 55]. Крім цього, в дослідженні відзначено, що процес комп'ютеризації та автоматизації судноводіння не виключає управлінської діяльності людини, він лише трансформує цю діяльність, переміщуючи її на принципово новий рівень [147, с. 100].

Зарубіжний учений Я. Хорк (J. Horck) також виокремлює «людський фактор» (human factor) над «технічним процесом» та вважає, що сучасна професійна підготовка морських спеціалістів є недосконалою. Вирішення цієї проблеми дослідник убачає в покращенні рівня комунікації між членами екіпажу. Він вважає, що в умовах багатомовного середовища підготовка до ефективного спілкування між судном і берегом має життєво важливе значення, як і вивчення «Стандартних фраз ІМО для спілкування на морі» для морських спеціалістів [164, с. 17].

З цією думкою погоджується і Т. Коестер (T. Koester), який вважає, що до професійної підготовки судноводіїв повинна належати й підготовка до міжособистісного спілкування англійською мовою, адже англійська мова професійного морського спрямування використовується не тільки під час судових операцій, але й може бути корисна в якості інструмента соціальної взаємодії в багатомовному екіпажі.

Учений розкриває термін «професійно-орієнтоване спілкування» як мовну взаємодію фахівців під час виконання професійної діяльності, яка здійснюється завдяки спеціальним знанням, регулюється сукупністю кодифікованих норм, встановлених правил, які люди заучують у процесі спеціальної професійної підготовки. Він зазначає, що висока мотивація курсантів – майбутніх судноводіїв – до практичного застосування навичок професійно-орієнтованого спілкування буде більш корисною при підвищенні ефективності професійної підготовки [168, с. 34].

У контексті нашого дослідження цікавою є думка Ф. Кнудсена (F. Knudsen) про те, що ключову роль у ланцюгу причинно-наслідкового зв'язку «людина – судно – аварія» відіграє неефективне професійно-орієнтоване спілкування між членами екіпажу, які розмовляють англійською мовою (яка є для них другою іноземною), що є загрозою для загальної безпеки судна. Покращення рівня навичок професійно-орієнтованого спілкування може відбутися лише завдяки інтеграції у професійну підготовку морських фахівців особливостей вербальної та невербальної комунікації між членами екіпажу [167, с. 66].

У своєму дослідженні П. Розенгейв (P. Rosenhave) зазначає, що в ситуаціях професійного іншомовного спілкування професійна компетентність морських судноводіїв досягається за рахунок операційно-технологічного компонента, що містить у собі знання, уміння й навички, здобуті фахівцем у процесі навчання у виші. На його думку, професійна діяльність офіцера морського флоту пов'язана зі спілкуванням в умовах іншомовної комунікації і складається з: отримання інформації, її перекладу, аналізу ситуації, вибору способів для реалізації процесу досягнення мети й аналізу отриманих результатів. Учений співвідносить термін «професійна підготовка» до ситуацій іншомовного спілкування та розкриває його як такий, що потребує формування в майбутнього морського фахівця сукупності особистісних якостей, які забезпечують предметну, соціальну, психологічну та соціокультурну сторони процесу його професійної діяльності [173, с. 530].

Цікавою є думка дослідника О. Олсена (O. Olsen), який вважає, що надійність та ефективність професійної діяльності судноводія залежить не тільки від мовних і мовленнєвих умінь і знань, але й від того, наскільки адекватно й глибоко досвід іншомовного спілкування інтегрований у загальну структуру його предметно-технологічної компетенції й на цій основі є розвиненою його емоційно-вольова сфера. На його думку, до професійної підготовки майбутніх морських фахівців є необхідним підхід, який базувався б на розвитку здатності до осмислення специфічного вираження універсальних культурних концептів, розуміння, яким чином ці концепти переломлюються в технологічних процесах діяльності. Адже професійно-орієнтоване спілкування фахівців має не тільки комунікативну (обмін інформацією) та перцептивну (процес встановлення взаєморозуміння на основі сприйняття й пізнання один одного) сторони, але й інтерактивну, яка полягає в обміні не тільки знаннями, ідеями, але й діями [172, с. 83].

Важливими для нашого дослідження є висновки дослідниці В. Шорт (V. Short) про те, що професійна підготовка судноводія визначатиме його успіх у професійному спілкуванні. Тому моделювання в навчальному процесі специфіки діяльності фахівця в багатомовному середовищі розглядається дослідницею як необхідна умова професійної підготовки до спілкування іноземною мовою. Основну роль у цьому процесі вона відводить формуванню професійних компетенцій майбутнього фахівця [175, с. 3].

Отже, систематизуючи погляди вчених на зазначену проблему, можна констатувати, що вирішальне значення у професійній підготовці майбутнього судноводія мають фахові та особистісні якості, серед яких особливе місце займає готовність до професійно-орієнтованого спілкування як рідною, так і іноземною мовами.

Уміння правильно передавати інформацію один одному усно або шляхом письмових повідомлень є важливим не тільки для безпеки та цілісності вантажу, але й для життя та здоров'я людей, здійснення безаварійного ходіння суден, екологічної безпеки морського середовища. Але

незважаючи на це, рівень уміння іншомовного професійно-орієнтованого спілкування в деяких судноводіїв є настільки низьким, що виникають труднощі в комунікації не тільки з установами за межами судна, але й з членами екіпажу.

Зазначимо, що наразі вимоги до спільної мови поширюються на спілкування між суднами, що ходять у морі, з головним офісом та береговими станціями такими, як служба регулювання руху суден і вантажів, митниками та іншими співробітниками порту, зокрема й на лоцманів і капітанів буксирів. Під час надзвичайних ситуацій відбувається спілкування засобами УКХ-радіостанції (УКХ – ультракороткі хвилі) між пошуково-рятувальними службами, а також можливим є радіообмін між судном та літаком; і той персонал, якому доручена ця взаємодія, повинен забезпечити точне, просте й однозначне спілкування, щоб уникнути плутанини та помилок у заходах безпеки.

Дослідження причин катастроф у морі показало, що одна третина нещасних випадків відбувається, насамперед, через недостатньо розвинуте вміння іншомовного професійно-орієнтованого спілкування судноводіїв. Наприклад, у районах, що контролюються службою регулювання руху суден, помилки в спілкуванні є причиною 40% зіткнень, більшість із яких викликані збоями в радіозв'язку навіть у рутинних розмовах, хоча й деякі з них сталися також через недосконалість безпосереднього спілкування [162].

Стисле й зрозуміле іншомовне професійно-орієнтоване спілкування залишається життєво важливою необхідністю для членів екіпажів великих круїзних лайнерів і паромів, де потрібно ефективно взаємодіяти з пасажирями, багато з яких говорять різними мовами й які мало що знають або взагалі не мають уявлення про те, як дотримуватися правил безпеки на морському судні. Це підкреслює обов'язковість для членів екіпажу мати високий рівень володіння англійською мовою, щоб сприймати та віддавати чіткі накази для підтримання заведеного порядку й співпраці з представниками різних національностей, особливо в надзвичайних ситуаціях.

Наразі більше 86% усіх суден мають багатомовний екіпаж, члени якого через різні причини часто не здатні продемонструвати необхідні навички іншомовного професійно-орієнтованого спілкування, таким чином ризикуючи заподіяти шкоду людям, майну та навколишньому середовищу.

Такі проблеми в спілкуванні на флоті є неприйнятними, тому якість підготовки морських кадрів контролюється спеціальною організацією при ООН – Міжнародною морською організацією (ІМО, Лондон, Великобританія), яка наразі з метою безпеки та збереження людського життя на морі й охорони навколишнього середовища значно посилила вимоги до сертифікації і кваліфікаційного відбору моряків усіх рівнів та персоналу берегових організацій, пов'язаних із забезпеченням безпеки мореплавання. Найголовнішою частиною законодавства, де офіційно зафіксовані вимоги щодо спілкування на флоті, є Міжнародна конвенція з охорони людського життя на морі 1974 року (Конвенція СОЛАС). Після доповнень і змін у 2004 році там з'явилося відповідне положення – Глава V, правило 14, в якому говориться: «В якості робочої мови для комунікації на капітанському містку повинна використовуватися англійська, вона має використовуватися для зв'язку з капітанським містком іншого судна, для зв'язку з берегом, а також для спілкування на борту між лоцманом і членами екіпажу, які несуть вахту» [79, с.724].

Ці вимоги були сформовані на основі висновків із досліджень експертів Міжнародної морської організації. Експерти досліджували проблему використання англійської мови професійного морського спрямування в багатонаціональних екіпажах на суднах світового флоту в рамках Європейського проекту. За їх спостереженнями, у 37% випадків професійно-орієнтованого спілкування англійською мовою морські фахівці під час вахти мали мовні проблеми, за самооцінкою фахівців ця цифра зростала до 48%, що вказало на високий ступінь їх невпевненості при виконанні службових обов'язків у ситуаціях іншомовного спілкування. У звіті за всіма аспектами життєдіяльності морського спеціаліста задоволеність професійною

діяльністю знижувалася через низький рівень знання мови. Експерти підкреслили, що нездатність спілкуватися призводить до високого рівня стресу на борту судна, тому мовний чинник є більш важливим за технічну компетентність морського фахівця [162, с. 15].

Саме тому вимога ефективного спілкування англійською мовою згодом була закріплена в Манільських поправках 2010 року в якості додатка до Міжнародної конвенції про підготовку та дипломування моряків та несення вахти 1978 року (Конвенція ПДМНВ). У правилі I/14 Конвенції ПДМНВ від 25.06.2010 року говориться наступне: «Кожна адміністрація вимагає від кожної компанії забезпечити на борту її суден ефективне усне спілкування у відповідності до пунктів 3 і 4 правила V/14 Міжнародної конвенції СОЛАС» [165, с. 74]. Крім того, старші офіцери, що несуть навігаційну ходову вахту на суднах місткістю більше 500 тонн, повинні відповідно до вимог Конвенції ПДМНВ знати й використовувати «Стандартні фрази ІМО для спілкування на морі» англійською мовою [132]. Як саме кожна держава-член ІМО буде домагатися того, щоб всі її морські фахівці говорили англійською мовою і знали ці фрази, вирішує вона сама. ІМО, зі свого боку, випустила відповідне керівництво у формі «стандартного курсу» (ІМО Model Course 3.17 Maritime English) [171], в якому зібрано матеріал, який повинні пройти курсанти на заняттях з англійської мови професійного спрямування. ІМО періодично, не рідше ніж через 5 років, здійснює оцінку якості знань, умінь, навичок і компетентності курсантів та викладачів морських навчальних закладів.

Вимоги до підготовки моряків у сфері професійно-орієнтованого спілкування відповідно до Міжнародної конвенції про підготовку та дипломування моряків та несення вахти 1978 року полягають у наступному:

1. Компетентність: використання стандартних фраз ІМО для спілкування на морі та використання англійської мови в письмовій та усній формах.

2. Знання, розуміння та професіоналізм: належне знання англійської мови, що дозволяє офіцеру використовувати навігаційні карти та інші

навігаційні посібники, розуміти метеорологічну інформацію і повідомлення відносно безпеки судна та його експлуатації, підтримувати зв'язок з іншими суднами та береговими станціями, а також виконувати обов'язки офіцера багатомовного екіпажу, який здатний використовувати й розуміти «Стандартні фрази ІМО для спілкування на морі» [165, с. 196].

Одночасно введення Міжнародного кодексу з управління безпекою (МКУБ) було покликано забезпечити обов'язкове використання «спільної мови» з самого початку кожного рейсу, а там, де є багатонаціональний екіпаж, англійська мова має бути спільним засобом спілкування [80].

Державний контроль за кваліфікацією та освітньою відповідністю морських фахівців здійснює Інспекція з питань підготовки та дипломування моряків Міністерства інфраструктури України.

Також роботодавці висловили потребу оцінювання рівня готовності судноводіїв до іншомовного професійно-орієнтованого спілкування під час прийому на роботу у формі тестування та особистого інтерв'ю, що дає можливість перевірити їх рівень англійської мови не тільки в ситуаціях професійного, але й повсякденно-побутового спілкування.

Тому вважаємо за необхідне звернути свою увагу на досвід підготовки до професійно-орієнтованого спілкування на заняттях з англійської мови у вищих морських навчальних закладах України.

У Національному університеті «Одеська морська академія» на кафедрі «Англійська мова в гідрографії та морському радіозв'язку» методологія навчання іноземним мовам базується на принципах комунікативного підходу.

Лінгвістичний зміст полягає в інтеграції трьох мовних систем (граматики, словникового запасу й вимови) з практикою чотирьох видів мовленнєвої діяльності: слухання (аудіювання), говоріння, читання та письма.

Курсанти забезпечені комп'ютерними тестами, автентичними матеріалами загальнорозмовної, морської та юридичної англійської мови, аудіо- та відеотехнікою.

Кафедра має у своєму розпорядженні мультимедійний комп'ютерний клас, в якому успішно використовуються сучасні комп'ютерні програми для навчання курсантів різних спеціальностей.

Все це відповідає вимогам вищої школи України, міжнародним конвенційним рекомендаціям і вимогам Міжнародної морської організації.

2008 року на базі кафедри організовані курси іноземних мов для підвищення рівня мовної підготовки рядового плавскладу та офіцерів суден. Програма враховує вимоги Конвенції ПДМНВ, а також особливості професійної підготовки й спеціалізації моряків [98].

Кафедра тісно співпрацює з крїїнговими агентствами України.

У Київській державній академії водного транспорту імені гетьмана Петра Конашевича-Сагайдачного на кафедрі англійської мови професійного спрямування робочі навчальні програми з дисципліни «Англійська мова (за професійним спрямуванням)» розроблено у відповідності до галузевих стандартів професійної освіти та освітньо-кваліфікаційних вимог до підготовки фахівця ОКР «бакалавр» на основі інтеграційного підходу до складання навчальних програм. На першому курсі судноводії вивчають дисципліну «Англійська мова» (4 год. на тиждень) та дисципліну «Англійська мова (за професійним спрямуванням)» (2 год. на тиждень). Метою вивчення дисципліни «Англійська мова» є вдосконалення майбутніми судноводіями мовленнєвих навичок на базі автентичного підручника, який охоплює певний мінімум у межах суспільної та особистої сфер (побутова, соціальна, загальнонаукова, країнознавча тощо). Кожен розділ підручника містить проблемні завдання та забезпечує комунікативну спрямованість навчального процесу.

Поряд з цим згідно з програмами дисципліни «Англійська мова (за професійним спрямуванням)» (АМПС) на першому курсі передбачено залучення майбутніх судноводіїв до сфери англомовного спілкування за спеціальністю. На цьому етапі здійснюється вдосконалення набутих раніше навичок і вмінь усного та писемного мовлення, а також формуються основні

автоматизми вимови, аудіювання, читання, письма, а також усного професійного мовлення на базі англійської мови професійного спрямування. Робота проводиться на професійно-орієнтованому мовному матеріалі. Особливої ваги набуває початкове формування професійно-орієнтованих мовленнєвих умінь. На другому та третьому курсах курсанти-судноводії поглиблюють свої знання з АМПС, на четвертому курсі вивчають дисципліну «Ділова англійська мова», що передбачає розвиток усних та письмових навичок на базі різної морської документації, у тому числі й ділового листування [48].

Мотивацією в оволодінні англійською мовою професійного спрямування, насамперед, виступає професійна потреба курсанта, який готується стати висококваліфікованим фахівцем морського та річкового транспорту зі знанням англійської мови. У зв'язку з цим, однією з головних особливостей даної дисципліни у вищому навчальному закладі морського напрямку є її професійно-орієнтований характер, на що акцентовано увагу у головній меті та змісті навчання.

Херсонська державна морська академія також здійснює підготовку спеціалістів професійного спрямування «Судноводіння» для морського та річкового транспорту України та світу. Навчальний процес на вищезазначеній спеціальності здійснюється на основі сучасних методів та засобів навчання з використанням навчально-виробничого судна та спеціальних тренажерів у повній відповідності до вимог Міжнародної Конвенції ПДМНВ, а саме: навчальний тренажер «Шлюпка вільного падіння», рятувальна шлюпка закритого типу, тренажер «Навігаційний місток і система електронної картографії», тренажер по роботі з негабаритними великоваговими вантажами, тренажерний комплекс для відпрацювання навичок безпеки на воді, протипожежний полігон, тренажер для кріплення контейнерів, кабінети Wi-Fi для Інтернет-навчання. Ця унікальна тренажерна база навчального закладу дозволяє курсантам оволодіти практичними навичками, необхідними для реалізації набутих

теоретичних знань, зокрема й під час вивчення англійської мови професійного спрямування.

У Херсонській державній морській академії програма навчальної дисципліни «Англійська мова» для спеціальності 271 «Річковий і морський транспорт», спеціалізації «Судноводіння» передбачає 476 годин, з них 372 аудиторних занять та 104 години для самостійної роботи курсантів. Для вивчення дисципліни «Англійська мова (за професійним спрямуванням)» відведено 1398 годин, 966 аудиторних та 432 для самостійної роботи. Курсанти-судноводії вивчають англійську мову 5,5 років та складають екзамен у 8 семестрі для отримання кваліфікації «бакалавр судноводіння» та у 10 семестрі для отримання кваліфікації «магістр судноводіння».

Однією з особливостей навчання професійно-орієнтованого спілкування у виші, який готує майбутніх судноводіїв, є те, що після закінчення другого курсу курсанти зобов'язані пройти 24 тижні плавальної практики, після третього курсу – 24, після четвертого і п'ятого курсів – 19 і 24 тижні відповідно. Частина курсантів влаштовується на морські судна українського та іноземних флотів, часто в змішані (багатонаціональні) екіпажі. Це вимагає володіння на достатньому рівні англійською мовою. Таким чином, на відміну від інших немовних вишів, уже до закінчення другого курсу в курсантів повинна бути сформована мовна та мовленнєва бази, що дозволять їм здійснювати професійно-орієнтоване спілкування англійською мовою з представниками інших мов і культур.

Підготовка судноводіїв Херсонської державної морської академії до іншомовного професійно-орієнтованого спілкування здійснюється в два етапи. На першому етапі вона спрямована на вирішення загальноосвітніх завдань («Загальна мова» / General Language), а на другому етапі – на вирішення спеціальних професійних завдань («Мова для спеціальних цілей» / Language for Special Purposes). Вони відрізняються між собою тематикою та лексичним складом навчальних текстів, навичками, необхідними для засвоєння відповідного регістру мовлення. Обидва напрями пов'язані між

собою в навчальному процесі наявністю спільних тем з граматики, необхідністю оволодіння подібними синтаксичними явищами та базовими мовленнєвими навичками.

У Херсонській державній морській академії пріоритетним підходом у викладанні англійської мови є комунікативний, описаний Міжнародною морською організацією в Модельному курсі 3.17, метою якого є вдосконалення процесу викладання іноземної мови та створення умов для практичного професійно-орієнтованого англомовного спілкування курсантів [171]. Зміст навчання передбачає мовні, мовленнєві, соціокультурні знання, навички та вміння, що забезпечують формування комунікативної компетенції, тобто здатності і готовності використовувати англійську мову в процесі професійної та міжкультурної взаємодії в типових ситуаціях усного та письмового спілкування.

Дисципліна «Англійська мова (за професійним спрямуванням)» у комплексі з іншими спеціальними предметами має велике значення й посідає одне з основних місць в освітньо-професійній підготовці майбутніх судноводіїв, є невід'ємною частиною загальної проблеми підготовки висококваліфікованих фахівців для морського флоту України та світу.

З метою ефективної взаємодії під час рутинних судових операцій усім членам екіпажу потрібно знати точну термінологію обладнання судна, його використання та правила безпечної експлуатації. Добре організована система навчання повинна забезпечити такі умови, щоб програма предмета «Англійська мова (за професійним спрямуванням)» була ретельно спланованою та погодженою з фаховими дисциплінами й давала курсантам можливість вивчати автентичну англійську мову в професійному контексті. Теми навчальних програм з англійської мови та фахових дисциплін повинні бути приведені у відповідність з точки зору послідовності та етапності викладання навчального матеріалу.

Іншою сприятливою умовою для навчання майбутніх судноводіїв є тісна співпраця викладачів, які відповідають за мовне навчання курсантів, і

викладачів фахових дисциплін, з одного боку, та курсантів, з іншого. Співпраця викладачів мовних і немовних дисциплін може відбуватися у вигляді консультування з питань відбору змісту навчання професійної англійської мови, забезпечення актуальними матеріалами (морськими документами, програмами тощо), координування міжпредметних зв'язків.

Саме тому вивчення предмета базується на принципах міжпредметних зв'язків, взаємопов'язаних видів мовної діяльності, теорії поетапного контекстного навчання. У програмі передбачено вивчення відповідних алгоритмів у ситуаціях, що імітують професійно-трудові відносини.

Орієнтація мовного навчання курсантів вищих морських навчальних закладів на підготовку до реального професійного спілкування є методично виправданою, оскільки вона покликана стимулювати їх мотивацію, викликати інтерес до предмета.

Отже, аналіз нормативних документів, праць вітчизняних та зарубіжних учених, що стосуються професійної підготовки морських спеціалістів засвідчив, що під час навчання майбутніх судноводіїв у вищих морських навчальних закладах дуже важливим є формування в них усвідомлення того, що англійська мова, призначена для спілкування на морі, покращує можливість спілкування з іншими членами екіпажу, сприяє суспільній гармонії й зміцнює командну роботу на борту, яка в надзвичайних ситуаціях може бути життєво важливою для безпеки всіх. У світовому морському флоті, де задіяні моряки з неангломовних культур, це питання є особливо актуальним, оскільки кожна культурна група спілкується своєю рідною мовою, використовуючи англійську тільки тоді, коли є потреба.

Саме тому вважаємо за доцільне у наступному підрозділі розглянути особливості іншомовного професійно-орієнтованого спілкування як засобу мовленнєвої взаємодії майбутніх судноводіїв.

1.2. Особливості іншомовного професійно-орієнтованого спілкування майбутніх судноводіїв

Знання іноземної мови та готовність до іншомовного професійно-орієнтованого спілкування входить до переліку фахових компетенцій майбутнього судноводія при його підготовці у вищому морському навчальному закладі, що визначаються державними стандартами й вимогами Міжнародної морської організації. Тому оволодіння «мовою для спеціальних цілей», яке спрямоване на розвиток професійних іншомовних комунікативних умінь, є обов'язковим компонентом професійної підготовки судноводіїв у виші.

У межах нашого дослідження, розглядаючи підготовку майбутніх судноводіїв до іншомовного професійно-орієнтованого спілкування, ми проаналізували поняття «спілкування», «комунікація», «професійно-орієнтоване спілкування» та «іншомовне професійно-орієнтоване спілкування».

На сучасному етапі сутність спілкування широко досліджується з точки зору низки наук: психології (загальної і соціальної), психолінгвістики, соціології, соціолінгвістики та філософії. Склалося багато різних підходів до розуміння цієї категорії: діяльнісний, маніпулятивний, особистісний, системний, соціальний, філософський та ін. Однак аналіз наукової літератури показав, що наразі не існує єдиної думки стосовно визначення поняття «спілкування», його форм, механізмів, підходів до його вивчення. Терміни «спілкування» та «комунікація» розглядаються одними дослідниками як синонімічні поняття, а іншими – як такі, що перетинаються, але не є синонімічними. Так, Т. Грушевицька визначає спілкування як «соціально зумовлений процес обміну думками та почуттями між людьми в різних сферах пізнавально-трудової та творчої діяльності, що здійснюється головним чином за допомогою вербальних засобів комунікації», а комунікацію як «соціально-зумовлений процес передачі та сприйняття

інформації в міжособистісному та масовому спілкуванні з різних каналів за допомогою вербальних і невербальних комунікативних засобів» [28, с. 100].

Б. Паригін розглядає спілкування як багатогранний процес взаємодії та взаємовпливу людей один на одного. Воно може розглядатися не тільки як акт свідомого раціонально оформленого мовленнєвого обміну інформацією, але й в якості безпосереднього емоційного контакту між людьми [102, с. 297]. Комунікація, на його думку, є внутрішньою стороною спілкування, на відміну від його зовнішньої, візуально очевидної сторони – поведінки – до складу якої входить процес обміну інформацією. Комунікація передбачає обмін енергією емоційних станів та є енергоінформаційним процесом. Отже, у своїх вищих формах комунікація – це «глибинний психологічний зв'язок, енергоінформаційне поле та душевне взаємопроникнення особистостей, які спілкуються» [102, с. 425].

Неоднозначним є трактування спілкування й з точки зору діяльнісного підходу. Питання про зв'язок спілкування з діяльністю є принциповим, а факт зв'язку спілкування з діяльністю констатується, так чи інакше, всіма дослідниками.

О. Леонт'єв, визначаючи спілкування як «систему цілеспрямованих і мотивованих процесів, що забезпечують взаємодію людей у колективній діяльності, які реалізують громадські, особисті та психологічні відносини й використовують специфічні засоби, насамперед, мову», розглядає спілкування як один з видів діяльності [72, с. 26]. Однак не в усіх випадках спілкування виступає як самостійна діяльність, важливо, що воно може бути таким, хоча може виступати і як компонент, складова частина іншої, некомунікативної діяльності.

І. Зимня визначає спілкування як «складний, багатоплановий процес установлення й розвитку контактів між людьми, породжуваний потребами в спільній діяльності, який включає в себе обмін інформацією, вироблення єдиної стратегії взаємодії, сприйняття й розуміння іншої людини» [42, с.324]. Спілкування, на її думку, є не діяльністю, а формою взаємодії людей,

зайнятих різними видами діяльності в суспільно-трудовах відносинах. Форма взаємодії залежить від тих засобів, які використовуються в суспільно-комунікативній сфері діяльності людей в одному із трьох планів взаємодії людини з навколишнім середовищем та іншими людьми. Умовно розмежовуються наступні сфери діяльності: а) суспільно-виробнича – праця, б) пізнавальна – пізнання й в) суспільно-комунікативна – спілкування.

Б. Ломов підкреслює, що спілкування виступає як процес взаємодії суб'єктів і вважає діяльність і спілкування сторонами соціального буття людини [76, с. 246].

Дослідники виділяють три сторони (функції) спілкування: а) інформаційно-комунікативну (передача й прийом інформації); б) регуляційно-комунікативну (організація взаємодії між людьми); в) афективно-комунікативну (процес унесення змін до стану людей) [16, 76, 130].

Г. Андреева пропонує характеризувати структуру спілкування шляхом виділення в ньому трьох взаємопов'язаних сторін: комунікативної, інтерактивної та перцептивної. Комунікативна сторона спілкування або комунікація у вузькому розумінні слова полягає в обміні інформацією між індивідами. Інтерактивна сторона полягає в організації взаємодії між індивідами, що спілкуються, тобто в обміні не тільки знаннями, ідеями, а й діями. Перцептивна сторона спілкування означає процес сприйняття й пізнання один одного партнерами по спілкуванню й установлення на цій основі взаєморозуміння [6, с. 82]. Таким чином, комунікація розглядається лише як одна зі складових спілкування поряд із взаємодією та взаємовпливом людей один на одного.

Отже, спілкування – це інформаційний процес взаємодії індивідів, який розкриває їх ставлення один до одного; процес їх співпереживання, взаємовпливу та взаєморозуміння.

Спілкування як процес взаємодії індивідів грає важливу роль у професійній діяльності майбутнього судноводія, оскільки дозволяє вступати

в контакт з іншими фахівцями судноплавної галузі, зокрема й іншомовними. Вміння ефективно працювати з людьми, встановлювати контакти, доводити свою точку зору, аргументовано переконувати для успішного виконання посадових обов'язків морського офіцера. Далі розглянемо термін «професійно-орієнтоване спілкування».

Описані вище характеристики спілкування повністю відносяться й до професійно-орієнтованого спілкування, яке також має свої специфічні особливості. Для нашого дослідження важливо визначити зміст даного поняття.

У педагогічних джерелах трапляються різні трактування поняття професійного спілкування. Воно визначається як «комунікативна діяльність, яка характеризується досить високим ступенем формалізації» (В. Зигерт, Л. Ланг [41]), як «система прийомів і методів, що забезпечують реалізацію цілей і завдань професійної діяльності» (А. Щербов), як «специфічний вид діяльності» (Г. Андреева [6], А. Леонтьєв [72], Б. Ломов [76]), як «засіб професійної діяльності сучасних професій» (А. Мудрик [94]) і як «офіційний контакт зі зворотним зв'язком» (В. Сементовська).

Т. Боєва, Е. Комарова, Е. Трегубова досліджували професійно-орієнтоване спілкування з позиції обміну професійно значущою інформацією та визначили його «як спілкування в процесі трудової діяльності людей, які об'єднані єдиною професією та мають відповідну підготовку, що забезпечує наявність загального фонду професійно значимої інформації» [56, с. 107].

В. Земцова та І. Радченко у своїх роботах розглядали професійне спілкування студентів немовних спеціальностей «як специфічний вид діяльності, який представляє собою сукупність комунікативних актів, в основі яких закладена інтенціональна програма дій, що забезпечує досягнення конкретної предметної мети» [40, с. 24].

Для розширення та уточнення поняття професійно-орієнтованого спілкування розглянемо наступні компоненти в механізмі професійного спілкування:

- 1) спрямованість: соціально-орієнтована та особистісно-орієнтована (за термінологією О. Леонтьєва);
- 2) способи спілкування: інформаційне, інтерактивне та перцептивне;
- 3) середовище вживання: професійно-виробниче, тобто здійснюване в межах професійно-трудової сфери;
- 4) інструментальна функція: організація та регуляція певного виду виробничих відносин і вирішення відповідних виробничих завдань;
- 5) цілі та результати: оптимізація професійної діяльності на основі вирішення професійних завдань;
- 6) вид (за кількістю учасників): групове чи індивідуальне (здійснюване двома партнерами);
- 7) засоби спілкування: вербальні або невербальні [25].

На підставі виділених критеріїв М. Гончарова визначає професійне спілкування як соціально-орієнтовану інтерактивну діяльність людей у певному професійному середовищі, метою якої є регуляція професійних відносин на основі вирішення комунікативних завдань, яка використовує вербальні та невербальні засоби, результатом якої є оптимізація даної ділової діяльності [25]. При навчанні професійного спілкування використовується поняття професійно-орієнтованого спілкування, яке відрізняється від першого сферою вживання (тобто воно здійснюється в навчальному середовищі та орієнтоване на професійне спілкування).

Незважаючи на наявність робіт, що аналізують іншомовне професійно-орієнтоване спілкування, дослідники дають різне визначення цьому поняттю. Так, наприклад, у дослідженні Л. Макар іншомовне професійно-орієнтоване спілкування розглядається як «процес установа, підтримки й розвитку цілеспрямованого прямого або опосередкованого контакту між різномовними представниками однієї й тієї ж професії» [77, с. 62]. Дане визначення розглядає тільки один аспект іншомовного професійно-орієнтованого спілкування – контактний.

У дослідженні, присвяченому питанням оптимізації процесу навчання іншомовного професійно-орієнтованого спілкування, Л. Алексєєва виділяє навчальний аспект поняття професійно-орієнтованого спілкування. За її визначенням, «навчальне професійно-орієнтоване спілкування – це спільна навчальна діяльність, спрямована на здобуття та обмін професійно значущою інформацією, встановлення міжособистісних контактів і досягнення комунікативно значущих результатів» [1, с. 47].

Т. Астафурова відносить професійно-орієнтоване спілкування до спеціальних видів соціальної комунікації, що здійснюється завдяки спеціальним знанням, регулюється сукупністю кодифікованих норм, установлених правил, достатньо чітких і певних, що заучуються в процесі спеціальної підготовки. Нормативні професійні рамки «обумовлені цілями, способами, критеріями оцінки, специфічними для кожного окремого виду практичної діяльності» [7, с. 51].

Л. Макар вважає, що професійно-орієнтоване спілкування іноземною мовою є різновидом спілкування, спрямованого на обмін професійно значущою інформацією. Така інформація підлягає передачі, зберіганню та відтворенню. При цьому в процесі обміну важливу роль «відіграє взаємопізнання та взаєморозуміння між партнерами по спілкуванню – представниками різних професійних спільнот» [77, с. 30].

Частково погоджуємося з визначенням М. Гончарової, що іншомовне професійно-орієнтоване спілкування – це соціально-орієнтована інтерактивна діяльність, здійснювана в певному професійно-навчальному середовищі для регуляції всіх видів квазіпрофесійних відносин на основі вирішення комунікативних завдань, що використовує вербальні та невербальні засоби іноземної мови, властиві певному професійному та культурному середовищу, в якому це спілкування відбувається, й що має за мету та результат оптимізацію даної діяльності [25].

Проаналізувавши різні трактування поняття «іншомовне професійно-орієнтоване спілкування», розуміємо його як таку діяльність, що

використовує іншомовні вербальні та невербальні засоби, властиві певному професійному середовищу, в якому це спілкування відбувається для вирішення професійних завдань.

У межах нашого дослідження необхідно виявити особливості професійно-орієнтованого спілкування судноводіїв у порівнянні зі спілкуванням фахівців інших сфер. Професійне спілкування судноводіїв здійснюється на судні та регламентується стандартами Міжнародної морської організації. Судноводій – це представник екіпажу, тому його професійна поведінка, уміння налагоджувати контакти, контролювати, управляти позначається на його авторитеті, довірі до нього судновласника та фрахтувальника, а також до членів екіпажу в цілому. Професійне спілкування цих фахівців з іншими представниками судноплавної галузі характеризується стислістю, ясністю, недвозначністю та інформативністю. За короткий проміжок часу судноводій має отримати максимальний обсяг інформації з мінімальними часовими витратами.

У структурі професійно-орієнтованого спілкування майбутніх судноводіїв ми виділили три компоненти: комунікативний, інтерактивний і соціально-перцептивний [6].

Складовими елементами комунікативного компонента професійно-орієнтованого спілкування є цілі, мотиви, засоби й стимули спілкування, вміння чітко викладати думки, переконувати, аргументувати, висловлювати судження, передавати професійну інформацію, ініціювати й підтримати діалог, використовувати вербальні та невербальні засоби передачі інформації [23, с. 79.].

Вербальні засоби професійно-орієнтованого спілкування судноводіїв – це усна і письмова форми мови (рапорти, звіти, листування). Центром професійно-орієнтованого спілкування є саме мовне спілкування. У цьому випадку мова охоплює не тільки власне лінгвістику, а й паралінгвістику. Мова судноводія відображає освіченість, вихованість та інтелігентність. Цей

представник екіпажу повинен правильно вимовляти слова, грамотно будувати фрази, володіти професійним лексичним запасом.

До невербальних засобів професійно-орієнтованого спілкування можна віднести жести, міміку, пози та манери. Невербальні засоби спілкування розкривають ставлення співрозмовників один до одного, до ситуації, відображають емоційний стан і підтекст у процесі комунікації. Але професійне спілкування судноводія з іншими представниками судноплавної галузі здійснюється в межах визначених процедур та чітко структуроване ситуацією спілкування, тому невербальні засоби повинні мати стриманий характер. Потрібно не забувати й про те, що в процесі комунікації можуть брати участь представники різних культур, незнання культурних особливостей спілкування тієї чи тієї країни може стати причиною конфліктної ситуації.

Інтерактивний компонент професійно-орієнтованого спілкування майбутніх судноводіїв є співвідношенням раціонального та емоційного факторів у професійному спілкуванні, уміння управляти екіпажем судна, займати адекватну рольову позицію, надавати підтримку, формулювати вимоги й конструктивно вирішувати конфлікти [57, с. 266].

Інтерактивний компонент професійного спілкування – це взаємодія членів суднової команди, що пов'язана з організацією їх спільної діяльності. В. Горшкова визначає спільну діяльність як «процес сполучених індивідуальних зусиль суб'єктів, у яких реалізується право кожного на безперервність і своєрідність власного розвитку» [26, с. 23].

Процес розуміння і пізнання людьми один одного становить перцептивну сторону спілкування, на основі якого в подальшому встановлюються певні міжособистісні відносини [90].

Соціальна перцепція – це процес сприйняття зовнішніх ознак людини і їх співвіднесення з її особистісними характеристиками, на основі чого відбувається інтерпретація та прогнозування її вчинків [141].

У професійній діяльності майбутнього судноводія соціально-перцептивний компонент спілкування є дуже важливою складовою, адже він сприяє взаємопізнанню та взаєморозумінню між членами багатонаціонального екіпажу й іншими представниками судноплавної галузі. Цей фахівець повинен оперативно орієнтуватися в ситуації спілкування, уміти слухати, чути та правильно інтерпретувати інформацію, що надходить з різних джерел, розрізнити емоційний стан співрозмовника й передбачити його можливі реакції в процесі професійно-орієнтованого спілкування. Судноводій діє в умовах дефіциту часу, тому йому необхідно швидко оцінювати обстановку і приймати рішення, так як він несе особисту відповідальність (в тому числі й кримінальну) в повному обсязі за виконання своїх посадових обов'язків, цілісність вантажу та судна, безпеку екіпажу та охорону навколишнього середовища.

З визначень і компонентів професійного спілкування ми можемо підсумувати, що його метою в професійній діяльності судноводія є співпраця, предметом його професійної діяльності виступають суб'єкт-об'єктні відносини – відносини координації, визначені Міжнародним кодексом з управління безпекою, правила поведінки, спрямовані на вирішення професійних завдань. Готовність до професійного спілкування – одна з основних умов здійснення трудової діяльності цих фахівців. Але потрібно враховувати, що специфіка професійного спілкування судноводіїв полягає в реалізації особливих форм взаємодії з фізичними і юридичними особами та в здійсненні владних дій з метою дотримання належних міжнародних норм і правил для безпечного виконання рейсового завдання.

З огляду на всі виділені поняття, ми визначаємо **іншомовне професійно-орієнтоване спілкування майбутніх судноводіїв** як усвідомлений процес обміну інформацією англійською мовою під час професійної взаємодії, яка передбачає взаєморозуміння між майбутнім судноводієм та представниками судноплавної галузі (які належать до різних культур) з

метою управління судном та діяльністю екіпажу, здійснення безпечних морських перевезень та охорони навколишнього середовища.

На особливу увагу в контексті нашого дослідження заслуговує питання аналізу та обґрунтування поняття «готовність майбутніх судноводіїв до іншомовного професійно-орієнтованого спілкування».

У науковій літературі існує кілька визначень, які характеризують підготовку особистості до будь-якої діяльності: «підготовка» і «готовність». Ці поняття пов'язані між собою. Підготовка – це процес, який характеризується певним рівнем розвитку особистості, сформованості знань, умінь і навичок, теоретичними й практичними засобами їх оволодіння. Метою та результатом підготовки є готовність [62, с. 30].

У науковій літературі є два підходи до дослідження поняття «готовність до професійної діяльності». Першого підходу (функціонального) дотримуються такі вчені як М. Дьяченко, Л. Кандилович [34], В. Сластьонін [100]. Його суть полягає в тому, що готовність розглядається як комплекс інтегрованих, але неоднорідних властивостей, які розрізняються за місцем і функціями в управлінні діяльністю.

М. Дьяченко, Л. Кандилович трактують готовність як інтегративну якість особистості, що поєдує знання, уміння, навички та настрої на конкретні дії. Ці автори виділяють такі елементи в структурі готовності до різних видів діяльності: усвідомлення своїх потреб, цілей і завдань, вирішення яких призводить до задоволення потреб, осмислення й оцінки умов, у яких відбудуватимуться дії, визначення на основі досвіду найбільш імовірних способів вирішення завдання, прогнозування прояву своїх інтелектуальних, емоційних, мотиваційних і вольових процесів, оцінка співвідношення своїх можливостей, мобілізація сил відповідно до умов і завдань [34, с. 43].

А. Запорожець, Я. Коломінський, Е. Кузьмін, Б. Ломов, В. Мерлін, В. Отрут, В. Серіков дотримуються особистісного підходу, за яким готовність – це властивість особистості, сукупність спеціальних знань, умінь

і навичок, що забезпечують виконання певної діяльності на досить високому рівні [76; 123].

У контексті нашого дослідження більш актуальним є особистісний підхід, адже у цьому випадку провідну інтегруючу роль виконують особистісні якості, які виражають спрямованість на відповідну діяльність (у нашому випадку – на професійно-орієнтоване спілкування).

На думку Н. Кобзар, професійна готовність – це суб'єктивний стан особистості, яка усвідомлює себе здатною і підготовленою до тієї чи іншої професійної діяльності та прагне до її виконання. Проте визначення готовності до діяльності не може обмежитися характеристиками досвідченості та майстерності. При оцінці готовності дуже важливо визначити внутрішні сили особистості, її потенціали й резерви, які є важливими для підвищення продуктивності її професійної діяльності в майбутньому [51, с. 121 – 127].

Значущий у цьому плані висновок дослідниці А. Линенко про те, що готовність до діяльності – це, насамперед, готовність особистісна. Серед усіх параметрів готовності до професійної діяльності на перший план вона висуває особистісний параметр [73, с. 165]. Цієї ж точки зору дотримується і Л. Кондрашова, вважаючи готовність до діяльності певним рівнем у розвитку особистості, що передбачає сформованість цілісної структурованої системи ціннісних, когнітивних, емоційно-вольових і операційно-поведінкових якостей особистості, які забезпечують її оптимальне орієнтування в діяльності [58, с. 24].

У зв'язку з цим більш точним, на наш погляд, є розуміння готовності як інтегрального особистісного утворення, системи якостей особистості, що забезпечує результативність діяльності фахівця.

Н. Бобришева зазначає, що готовність до професійної діяльності – це комплекс кваліфікаційних, соціально-гуманітарних, особистісних і професійних якостей майбутніх судноводіїв, які дозволяють виконувати

службові завдання в умовах мультинаціонального робочого середовища [15, с. 78].

У дослідженнях таких учених як Б. Ананьєв, А. Деркач, В. Крутецький, С. Рубінштейн та інших можна простежити спроби об'єднати різні трактування цього різнобічного явища. У їх розумінні «готовність» передбачає підготовленість особистості до певного виду професійної діяльності (наприклад, до професійно-орієнтованого спілкування). У такому контексті в змісті компонентів готовності можна виділити професійні й мовні знання, уміння та навички, емоційно-вольову стійкість, самостійність у набутті теоретичних і емпіричних знань, самооцінку особистістю власної підготовки, прагнення максимально використовувати отримані знання в професійній діяльності та високі моральні якості особистості [30; 119].

Готовність до професійно-орієнтованого спілкування розглядається вченими виходячи із загальних принципів у вивченні діяльності – принципів єдності діяльності й свідомості (А.Леонтьєв [72], С. Рубінштейн [119]); єдності особистості та діяльності (В. М'ясищев [95]); провідну роль активності особистості в цілеспрямованій діяльності (Л. Виготський [24], А. Леонтьєв [72], В. Сластьонін [100]).

Розглядаючи готовність до професійної міжкультурної комунікації, необхідно відзначити, що вчені, на жаль, не мають єдиної точки зору щодо даного явища. Так, Н. Чекулаєва характеризує готовність до ділового іншомовного спілкування як результат навчання, який знаходить «своє відображення в здатності й мотивації вирішувати широкий спектр завдань ділового спілкування у разі виникнення необхідності» [145, с. 8].

На нашу думку, готовність до професійно-орієнтованого спілкування іноземною мовою є складовою загальної професійної готовності майбутніх судноводіїв і належить до складної професійно важливої якості особистості, що включає спрямованість на професійну міжкультурну комунікацію, мовні знання та комунікативні вміння. Як складна властивість, готовність до професійно-орієнтованого спілкування майбутніх судноводіїв охоплює:

а) психологічну готовність (спрямованість на комунікацію); б) теоретичну готовність (необхідний обсяг знань); в) практичну готовність (сформованість комунікативних умінь).

Отже, аналіз теоретичних посилянь дав змогу визначити сутність **готовності майбутніх судноводіїв до іншомовного професійно-орієнтованого спілкування** як стійке особистісне утворення, що поєднує усвідомлену мотивацію, сформовані професійні й мовні знання, уміння і навички та здатність до іншомовного професійно-орієнтованого спілкування на борту судна в умовах багатонаціонального екіпажу.

Концепт «готовність до професійної діяльності» є складним та багатокомпонентним утворенням, аналіз структури якого розкрито у багатьох дисертаційних дослідженнях, проте у визначенні компонентів означеної проблеми не існує єдиної думки.

Так, М. Кулакова виділяє дві групи компонентів готовності до професійної діяльності морських спеціалістів: перша особистісна група містить адаптаційний, емоційно-вольовий, мобілізаційний та комунікаційний компоненти; друга професійна група складається з планово-змістового, мотиваційного, контрольо-оцінного, управлінського компонентів [71, с. 80].

Л. Суботіна визначає сукупність таких основних компонентів готовності до професійної діяльності: соціально-перцептивного, мотиваційно-ціннісного, когнітивно-оцінного, організаційно-особистісного й емоційно-чуттєвого [134, с. 296].

Р. Коновалова у своєму дослідженні дає визначення готовності до міжкультурного спілкування як об'єднаної якості особистості, що поєднує три кореляційні компоненти: пізнавальний (має на меті засвоєння майбутніми фахівцями інтегрованого комплексу лінгвістичних, теоретичних, методичних і практичних знань), мотиваційний (відповідає за формування позитивного ставлення до іноземної мови шляхом розвитку різноманітних професійних пізнавальних мотивів) та емоційно-вольовий (виховує цілеспрямованість, наполегливість, працездатність і самоконтроль) [59, с. 7].

І. Шапочнікова також розглядає три компоненти готовності майбутніх фахівців до іншомовного спілкування: мотиваційний (ціннісні орієнтації, інтереси й мотиви), когнітивний (іншомовні знання) та операційний (комунікативні вміння), аргументуючи це тим, що саме ступінь сформованості цих компонентів визначає готовність фахівця до іншомовного спілкування [149, с. 94].

На підставі визначення готовності майбутніх судноводіїв до іншомовного професійно-орієнтованого спілкування та аналізу наукових праць С. Барсук, Л. Кондрашової, М. Кулакової, А. Линенко, І. Миронової і Н. Чекулаєвої ми виокремлюємо такі компоненти готовності майбутніх судноводіїв до іншомовного професійно-орієнтованого спілкування: мотиваційний, когнітивний та операційно-діяльнісний. Розкриємо їх більш детально.

Більшість науковців (Л. Кондрашова, І. Зимня, О. Леонт'єв, С. Рубінштейн, І. Сокол та ін.) називають **мотиваційний компонент** головним у структурі готовності до професійної діяльності.

Це зумовлено логікою освітнього процесу, який розпочинається з формування позитивної мотивації до навчання та його обов'язковим зв'язком із майбутньою професійною діяльністю. Сучасна психолого-педагогічна думка висловлюється на користь того, що виконання діяльності та її результат залежать від потреб людини, її мотивації. Мотивація (від лат. «movere» – спонукання до дії) – це динамічний процес фізіологічного та психологічного плану, який керує поведінкою людини, визначає її спрямованість, організованість, активність та усталеність, здатність людини задовольняти свої потреби у дії [117, с. 201].

На мотивацію впливають соціальні мотиви, які визначаються потребами суспільства, а також характер діяльності. Саме мотивація викликає цілеспрямовану активність людини, визначає вибір засобів і прийомів, їх упорядкування з метою досягнення цілей.

У контексті нашого дослідження необхідно звернути увагу на комунікативний різновид мотивації, тому що комунікація – це перша природня потреба людини, яка вивчає іноземну мову.

Мотивацію засвоєння іноземної мови можна вважати одним із провідних чинників, що стимулює процес іншомовного спілкування. Проблема мотивації щодо вивчення іноземної мови майбутніми судноводіями виявляється гостро, оскільки вивчення саме цього предмета вимагає від курсанта наявності певної бази та спеціальних комунікативних здібностей. Якщо вважати мотивацію однією з рушійних сил у вивченні іноземної мови курсантами, то слід підкреслити, що мотиви відносяться до внутрішньої сфери особистості й визначаються її внутрішніми спонуканнями. Курсант буде спроможний вивчати іноземну мову лише за умови, що він сам відчуватиме необхідність у цьому, розуміючи, що від цього залежить не тільки успіх у професійній діяльності, кар'єрне зростання, а іноді й життя та збереження здоров'я. Отже, сформована мотиваційна сфера є необхідною умовою успішної діяльності судноводія.

У межах нашого дослідження ми надаємо мотиваційному компоненту центральне місце в готовності майбутнього судноводія до професійно-орієнтованого спілкування. Він інтегрує цілі, потреби й мотиви в спілкуванні, актуалізує ціннісні установки професійного іншомовного спілкування. Даний компонент передбачає наявність інтересу у майбутніх судноводіїв до професійного спілкування в судноплавній галузі, характеризується потребою особистості в знаннях, в оволодінні ефективними засобами організації професійного іншомовного спілкування. Мотиваційно-ціннісне ставлення до іншомовного професійно-орієнтованого спілкування визначається не тільки переживанням за його результат, але й задоволеністю самим процесом професійного спілкування, зокрема й іноземною мовою. Ціннісне ставлення до іноземного комунікативного партнера й іншомовного професійно-орієнтованого спілкування загалом складають комплекс соціальних установок, потреб і мотивів сучасного судноводія. У

повсякденному житті ці аспекти не можуть проявлятися ізольовано, вони розкривають мотиваційно-ціннісне ставлення до іншої культури, до вивчення іноземної мови, до наповнення змісту соціально-психологічних і фахових дисциплін [120, с. 43].

Таким чином, мотивація студентів безпосередньо впливає на ефективність навчання. Фахові предмети повинні бути спрямовані на формування професійної мотивації, яка визначена необхідністю формування готовності до професійної діяльності, в тому числі й до професійно-орієнтованого спілкування. Формування та підтримка стійкої мотивації курсантів-судноводіїв можливі за умови забезпечення міждисциплінарних зв'язків і наступності у вивченні іноземної мови на всіх етапах. Так, формування готовності до іншомовної комунікації у професійній діяльності також будується на тому матеріалі, який курсанти вивчають на курсах з фахових дисциплін («Менеджмент морських ресурсів», «Практика несення штурманської вахти», «Управління ресурсами навігаційного містка» тощо).

Вивчення іноземної мови професійного спрямування на міжпредметній основі сприяє: підвищенню інтересу до засвоєння іноземної мови; використанню професійної іншомовної літератури за фахом; збільшенню словникового запасу; вдосконаленню професійних іншомовних мовленнєвих навичок та умінь.

У такому контексті важливою складовою мотиваційного компонента є також сформованість мотивації на успіх у процесі професійно-орієнтованого спілкування. Як зазначає А. Реан, базова потреба в досягненні успіху задає цільову спрямованість особистості на успіх [118, с. 75].

Теоретичний аналіз літератури дозволив узагальнено розкрити роль мотивації для досягнення успіху в процесі професійно-орієнтованого спілкування, а саме: вона визначає цілеспрямований характер спілкування, дає імпульси подальшому особистісному й професійному зростанню.

На нашу думку, мотиваційний компонент має у своєму складі також комунікативну толерантність як настанову на відкрите й довірливе

спілкування з партнерами, здатність відійти від стереотипного сприйняття та толерантне ставлення до інших культур.

Наступним у структурі готовності майбутніх судноводіїв до іншомовного професійно-орієнтованого спілкування має бути **когнітивний компонент**, який представлений комплексом знань з англійської мови професійного морського спрямування, вербального та невербального спілкування та етичних норм ведення професійно-орієнтованого спілкування.

Когнітивність (лат. «cognitio» – пізнання, вивчення, усвідомлення) – це здатність до розумового сприйняття й переробки зовнішньої інформації [61, с.119]. Когнітивний компонент у процесі вивчення іноземної мови базується на розумових процесах та дії. Основою когнітивного компонента є принцип єдності свідомості та діяльності людини, що ґрунтується на дослідженнях Л. Виготського [24], А. Леонтьєва [72] та С. Рубінштейна [119].

У процесі міжкультурної взаємодії важливого значення набуває мова, якою спілкується представник іншої національності. Для міжнародної судноплавної галузі такою мовою є англійська, що закріплено нормативними документами Міжнародної морської організації, згідно з якими кожен морський офіцер повинен володіти на належному рівні англійською мовою для ефективного спілкування з членами екіпажу. Тобто, складовою досліджуваної готовності, що безпосередньо пов'язана з професійною діяльністю майбутнього судноводія, є знання англійської мови професійного морського спрямування.

Сьогодні вимоги до володіння мовою представниками немовних спеціальностей, до яких відносяться і судноводії, істотно змінилися. Основним завданням викладання іноземних мов на сьогодні можна вважати навчання майбутніх фахівців іноземній мові, що є реальним і повноцінним засобом спілкування, який дозволяє розуміти й відтворювати іншомовну інформацію в процесі професійної діяльності, встановлювати комунікативний контакт з іноземними колегами з огляду на їх культурні

особливості, а також використовувати її як засіб отримання нової професійної інформації.

У зв'язку з цим знадобилося докорінно перебудувати викладання іноземних мов майбутнім фахівцям цього профілю. Якщо раніше першочерговою метою вивчення іноземної мови було формування навичок читання спеціалізованої профільної літератури, то сьогодні більша увага приділяється усним та письмовим видам мовленнєвої діяльності, які дозволяють майбутньому судноводію читати й вести судову документацію, вступати в комунікативні процеси з членами екіпажу та іншими представниками судноплавної галузі [175, с. 7].

Когнітивний компонент передбачає набуття майбутнім судноводієм комунікативної компетентності, яку ми розглядаємо як здатність до ефективного спілкування і складовими якої є мовні та професійні комунікативні компетенції.

У межах когнітивного компонента готовності майбутніх судноводіїв до іншомовного професійно-орієнтованого спілкування мовна комунікативна компетенція поєднує у собі сукупність мовних знань і засобів, знання екстралінгвістичної професійної інформації та соціокультурного контексту. Ці знання забезпечують розуміння чужих і відтворення своїх міркувань, адекватних цілям, ситуаціям і сферам спілкування.

Когнітивний компонент дуже важливий у загальній структурі готовності до іншомовного професійно-орієнтованого спілкування, так як процес її розвитку пов'язаний із формуванням у майбутніх судноводіїв певного способу мислення, специфічного для даної галузі.

Поряд із знанням іноземної мови професійного морського спрямування є важливими (у контексті професійно-орієнтованого спілкування на судні із змішаним екіпажем) знання про особливості вербального й невербального спілкування та етичних норм ведення професійно-орієнтованого спілкування.

Наступним розглянемо **операційно-діяльнісний компонент** готовності майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого іншомовного

спілкування. Зазначений компонент передбачає поетапне вдосконалення професійних навичок і вмінь відповідно до вимог навчальної програми, які судноводій міг би застосовувати за необхідністю в процесі професійної взаємодії з колегами. Це – професійні вміння і навички; комунікативні вміння; володіння нормами, культурою професійного спілкування та ефективними способами досягнення позитивних результатів у професійній діяльності.

Для виконання професійних завдань засобами іноземної мови судноводію недостатньо тільки мовних і професійних знань, необхідні також комунікативні вміння. Уміння є складним психічним утворенням, що формується на основі знань. Воно допомагає орієнтуватися в різних ситуаціях і є не простим повторенням засвоєного раніше, а передбачає прояв творчості в професійній діяльності. У своїх працях Б. Ломов вказав, що «уміла дія – це завжди дія зі знанням справи» [76, с. 67].

Іншомовне професійно-орієнтоване спілкування вимагає від судноводія сформованості цілого ряду комунікативних умінь, які необхідні для правильного оформлення висловлювання засобами іноземної мови з використанням професійної лексики, адекватного розуміння комунікативного партнера та отриманої інформації. Мовне оформлення висловлювання в процесі іншомовного професійно-орієнтованого спілкування залежить від його змісту й поставлених комунікативних завдань.

Професійна діяльність фахівця судноплавної галузі передбачає інтеграцію в операційно-діяльнісний компонент наступних комунікативних умінь: логіки думки, організації власної діяльності в умовах дефіциту часу, ефективної роботи і встановлення контактів з членами суднового екіпажу, представниками інших суден та береговими службами, аргументації, обґрунтування і відстоювання власної точки зору, проявів стриманості та самоконтролю при негативному зовнішньому впливові, уникнення конфліктних ситуацій у спілкуванні, оперативного сприйняття й аналізу отриманої інформації (дані технічних засобів контролю, документація

рідною та іноземною мовами, візуальний контакт тощо), володіння службовим етикетом і культурою мови [165].

На нашу думку, комунікативні вміння мають розглядатися нероздільно від умінь володіти нормами та культурою професійно-орієнтованого спілкування. Адже професійно-орієнтоване спілкування відображає мовну взаємодію судноводіїв із іншими спеціалістами у процесі здійснення професійної діяльності, а культура професійної діяльності багато в чому визначає її ефективність, а також репутацію судноплавної компанії, в якій працює судноводій.

Таким чином, професійна підготовка майбутніх судноводіїв повинна бути пов'язана не тільки з формуванням комунікативних знань (що сказати) і комунікативних умінь (як сказати), а також із вміннями володіти нормами та культурою спілкування (як правильно та коректно сказати).

Комунікативні вміння та володіння нормами культури спілкування безпосередньо пов'язані із самоконтролем під час професійно-орієнтованого спілкування та здатністю вирішувати конфліктні ситуації.

Конфлікти під час професійно-орієнтованого спілкування мають комплексний характер і детермінуються як індивідуальними, так і соціальними чинниками. Саме тому так важливо вміти контролювати себе під час професійно-орієнтованого спілкування та у разі виникнення конфлікту, вміти використовувати правильні стратегії, щоб ефективно вирішити конфліктну ситуацію.

Всі вищеперераховані компоненти готовності майбутніх судноводіїв до іншомовного професійно-орієнтованого спілкування мають взаємозалежний характер, завдяки чому й забезпечується цілісне узгодження характеристик майбутнього судноводія як особистості і як суб'єкта діяльності.

Досягнення майбутніми судноводіями необхідного рівня готовності до іншомовного професійно-орієнтованого спілкування вимагає постійного підвищення якості навчання, змушує шукати нові форми й прийоми, впроваджувати в навчальний процес інноваційні освітні та сучасні

інформаційні технології, що, безумовно, повинно сприяти покращенню навчального процесу.

У наступному підрозділі розглянемо особливості застосування кейс-технологій, так як використання у процесі навчання кейсів, що відображають професійну діяльність фахівця, сприяє швидкому й ефективному засвоєнню мовного матеріалу та вдосконаленню умінь професійно-орієнтованого спілкування майбутніх судноводіїв.

1.3. Кейс-технології у підготовці майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування

Задля визначення найбільш прийнятних варіантів упровадження кейс-технологій у процес підготовки майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування, визначимо їх сутність, педагогічний потенціал та особливості застосування цих технологій, а також, вивчивши досвід провідних учених, розробимо модель підготовки майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування засобами кейс-технологій.

Поняття «технологія» орієнтоване, насамперед, на сферу матеріального виробництва, однак нині воно міцно увійшло до педагогічного словника. Академік Ю. Бабанський писав, що у світі багато нових дидактичних напрямів розвиваються в руслі так званої педагогічної технології, в якій чітко розрізняють дві галузі: технологія навчання, що досліджує структуру процесу навчання, вивчає механізми пізнавальної діяльності та процедури вибору оптимальних стратегій навчання, і друга – технологія у навчанні, предметом вивчення якої є розробка наукових обґрунтувань і методів упровадження в навчальний процес сучасних технічних засобів навчання, зокрема комп'ютерної техніки [35, с. 906]. Педагогічні технології у своїх працях досліджували В. Беспалько [14], Б. Блум [160], Н. Волкова [22], І. Дичківська [31], Н. Зверева [39], М. Кларін [50], В. Монахов [88], І. Проконенко [115], Г. Селевко [122], В. Сластьонін [100] та ін. Проте аналіз їх праць показав, що

тлумачення цього питання наразі не однозначне. Так, В. Беспалько визначає педагогічну технологію як змістову техніку організації навчального процесу. В. Монахов під педагогічною технологією розуміє продуману у всіх деталях модель спільної діяльності щодо проектування, організації та здійснення навчального процесу. М. Кларін дане явище характеризує як системну сукупність і порядок функціонування всіх особистісних, інструментальних і методологічних засобів, які використовуються для досягнення педагогічних цілей [50]. О. Антонова вважає, що педагогічна технологія – це спеціальний набір методів, форм, засобів, прийомів навчання і виховання, які системно використовуються в освітньому процесі на основі психолого-педагогічних установок і завжди слугують для досягнення прогнозованого освітнього результату з допустимою нормою відхилення [7, с. 9].

У нашій роботі під технологією ми розуміємо структурно-системний, доцільно організований, діяльнісний процес із безумовним забезпеченням комфортних умов для студентів і викладачів, що гарантує досягнення заздалегідь поставлених цілей.

Як зазначає Л. Штефан, уперше кейс-технологія як техніка використання реальних ситуацій для навчання була застосована викладачем К. Ленгделлом у Гарвардській школі бізнесу та управління на початку ХХ століття. Сам термін «case» (ситуація) вживався в правознавстві та медицині й раніше, але з використанням його в якості інструмента для навчання отримав новий зміст. З часом не тільки в США, але й в інших країнах у бізнес-програмах і в програмах підготовки фахівців для державного управління починають використовувати метод ситуаційних вправ [153].

Так, кейс-метод або метод аналізу ситуацій, розроблений англійськими науковцями Ф. Едейєм, К. Єйтс та М. Шевером, став одним із інтерактивних методів, що набув популярності у Великобританії, США, Німеччині, Данії та в інших країнах.

Проблемою використання кейсів у підготовці майбутніх фахівців займалися і вітчизняні науковці В. Вишпольська [20], Н. Волкова [22],

Г. Каніщенко [151], С. Ковальова [52], С. Лисенко [153], Т. Пашенко [103], О. Сидоренко [124], Ю. Сурмін [136], Н. Титова [138], В. Чуба [124], П. Шеремета [151], Л. Штефан [153] та інші. Однак, незважаючи на появу оригінальних методик ділових ігор і ситуаційного аналізу, у вищих навчальних закладах домінували традиційні методи навчання.

Кейс-технології – група освітніх технологій, методів і прийомів навчання, що базуються на вирішенні конкретних задач – ситуацій (кейсів) [89]. Такі технології передбачають самостійне вивчення друкованих і мультимедійних навчально-методичних матеріалів, що надаються студенту в спеціальній формі (кейсі) [125, с. 244].

Т. Пашенко вважає, що «сутність кейс-технології полягає у використанні конкретних ситуацій для спільного аналізу, обговорення або вироблення рішень з певного розділу дисципліни. Ефективність методу в тому, що він достатньо легко може бути поєднаний з іншими методами навчання, тобто кейс-метод дасть змогу доповнити арсенал методичних прийомів» [103, с. 96].

З огляду на те, що характерною рисою кейс-технологій є створення проблемної ситуації на основі фактів із реального життя, аналіз ситуацій може успішно використовуватися для розвитку критичного мислення, опанування іноземних мов, розвитку загальної культури студентів, вивчення технічних та навіть філософських дисциплін [8; 105; 136].

Головна мета кейс-технологій – спільними зусиллями групи курсантів проаналізувати ситуацію – кейс, що може виникнути за певних життєвих обставин, і запропонувати практичне її вирішення. Результат вирішеного кейсу – оцінка запропонованих алгоритмів і вибір кращого варіанту в контексті поставленої проблеми.

Вплив застосування кейс-технологій на підготовку до професійно-орієнтованого спілкування, внаслідок недостатнього вивчення даного питання, потребує додаткових досліджень. Однак, спираючись на світовий досвід [12; 161; 166; 170], можна припустити, що впровадження цих

технологій буде допомагати підготовці майбутнього фахівця до професійно-орієнтованого спілкування.

У зв'язку зі складністю та різноманіттям обґрунтувань, названа технологія навчання потребує аналізу її базових термінів: «кейс», «ситуація» або «ситуативне завдання», «аналіз», «аналіз ситуації».

Визначення «ситуації» запропоновано Ю. Сурміним у роботі «Ситуаційний аналіз або анатомія кейс-методу». Автор розуміє під ситуацією деякий стан процесу, що містить у собі певне протиріччя, вирішення якого принципово важливе для діяльності людей, чиє вторгнення в ситуацію призводить до неоднозначності (варіативності) її подальшого розгортання і зміни стану від небажаного до бажаного [136].

Поняття «ситуативне завдання» у науковій теорії викладання іноземної мови та педагогіки загалом досить часто асоціюють з поняттям «кейс», запозиченому з англійських методик викладання.

Можливо, причина цього зіставлення полягає у двозначності перекладу. В англійській мові «case» перекладається як ситуація, випадок. З цієї причини поняття, зазначені вище, можуть розглядатися як синонімічні (М. Гончарова [25], Е. Красикова [69]). Але існують і відмінності, які можна виявити при більш детальному дослідженні.

Л. Лин (L. Lynn) визначає кейс як розповідь, що ґрунтується на реальних подіях, і вимагає уважного вивчення та аналізу з боку студентів з метою виявлення частин проблеми та колективної розробки стратегій її подолання й подальшого вибору та обґрунтування прийнятого рішення [170]. Інше кажучи, кейс – це історія з реального життя, викладена з певною навчальною метою.

Д. Скодт (D. Schodt) зазначає, що кейс характеризується наявністю актуальної або реальної проблеми, необхідністю вибору і, крім того, в ньому, як правило, традиційно представлений той (або ті), кого життя поставило перед необхідністю вирішення проблеми [174].

Проаналізувавши роботи К. Ковальнової [52], А. Кореневої [61], Т. Пашенко [104] та ін., ми констатуємо, що і кейси, і ситуативні завдання відображають ситуації, з якими курсантам доведеться зіштовхнутися в майбутній професійній діяльності. У практичному плані вирішення ситуативних завдань та кейсів направлено на формування різних загальнокультурних і професійних компетенцій, зокрема й іншомовної комунікативної компетенції курсантів. Однак А. Панфілова вказує на відмінність ситуативного завдання від кейсу (або конкретної ситуації): ситуативне завдання має більш чітку постановку проблеми, її вирішення супроводжується проведенням розрахунків, а результат подається, як правило, у вигляді показників, графіків або формул [100, с. 125].

На нашу думку, поняття «ситуація» більш широке, ніж «ситуативне завдання». Завдання дають студентам можливість вивчення та застосування окремих теорій, методів та принципів. Навчання за допомогою кейсів допомагає студентам опанувати широкий набір різноманітних навичок. Завдання мають, як правило, одне вирішення й один шлях до нього. Кейси мають багато рішень і безліч альтернативних шляхів, що уможливають вирішення проблеми.

Неоднозначність іншої важливої категорії – «аналіз ситуації» – пояснюється двома смисловими планами розгляду даного терміна: як уявне розділення ситуації на елементи (на противагу синтезу) і як наукове дослідження ситуації [128]. При всьому різноманітті видів аналізу як методу наукового пізнання їх можна класифікувати на ті, що мають інструментальний характер і ті, що наближені до об'єкта [49]. Прикладом першого різновиду може бути причинний аналіз, що передбачає виділення в досліджуваному об'єкті деяких причин, що вплинули на цей стан, другий – аналіз ситуації, предметом якого виступає сама ситуація.

Аналіз дослідницької літератури [52; 55; 68; 78] свідчить, що науковці у своїх працях розглядають різні причини впровадження і розвитку кейс-

технологій при підготовці студентів бакалаврів і магістрів в умовах сучасної вищої освіти.

Застосовуючи даний метод у викладацькій діяльності, А. Малаєва виділяє ряд переваг кейс-технологій.

По-перше, кейс-технології необхідно впроваджувати у процес навчання, тому що будь-яка професійна діяльність складається з проблемних ситуацій, де фахівцю необхідно вирішувати різні професійні завдання, а за допомогою цих технологій у студентів розвивається здатність діяти активно та результативно у нестандартних ситуаціях.

По-друге, вони особливо ефективні для навчання дорослих, оскільки ці технології найбільше відповідають рівню і типу підготовки дорослого, його мотивації, прагненню швидко розвивати або модернізувати знання.

По-третє, кейс-технології можна використовувати в органічному поєднанні з іншими технологіями навчання, зокрема й із традиційними, оскільки вони закладають у студентів обов'язкове, нормативне знання. Ситуативне ж навчання вчить пошуку й використанню знань в умовах динамічної ситуації, розвиваючи гнучкість та діалектичність мислення.

По-четверте, кейс-технології входять до переліку інноваційних методів навчання, застосування яких рекомендовано з більшості напрямів підготовки фахівців, що підтверджує актуальність дослідження [78, с. 52].

Як зазначає Ю. Сурмін, кейс-технології мають ряд дидактичних особливостей, що відрізняють їх від інших методів навчання:

1. Кейс-технологія – це специфічний різновид дослідницької аналітичної технології, яка поєднує в собі операції дослідницького процесу та аналітичні процедури.

2. Кейс-технологія виступає як технологія колективного навчання, найважливішими складовими якої виступають робота в групі (або підгрупах) і взаємний обмін інформацією.

3. Кейс-технологію у навчанні можна розглядати як синергетичну технологію, суть якої полягає у підготовці процедур занурення групи в ситуацію, формуванні ефектів збільшення знання, обміну відкриттями тощо.

4. Кейс-технологія інтегрує в собі технології розвивального навчання: процедури індивідуального, групового й колективного розвитку та формування різноманітних особистісних якостей учасників.

5. Кейс-технологія виступає як специфічний різновид проектної технології. У звичайній навчальній проектній технології відбувається процес вирішення проблеми за допомогою спільної діяльності студентів, тоді як у кейс-технології відбувається формулювання проблеми та шляхів її вирішення на основі кейса, який виступає одночасно у вигляді технічного завдання та джерела інформації для усвідомлення варіантів ефективних дій.

6. Орієнтація на успіх виступає однією з головних рушійних сил технології, що сприяє формуванню стійкої позитивної мотивації, набуттю пізнавальної активності учасників [136].

Аналіз наукової літератури та практичний досвід колег [32; 86; 136; 142; 161] доводять, що кейс-технології адекватні умовам, які необхідні для підготовки до професійно-орієнтованого спілкування, зокрема, курсантів судноводійного напрямку, так як:

- кейси містять професійний контекст (актуальна морська тематика), реалізуючи принципи компетентнісного та системного підходів, об'єднуючи в єдину систему лінгвістичні й професійні предметні знання, та забезпечуючи реалізацію міжпредметних зв'язків;

- продуктивна взаємодія майбутніх судноводіїв за допомогою іноземної мови при роботі з кейсом – це діяльність, в якій затребувані та актуалізовані знання й мовні вміння фахівців відповідного ступеня навчання, і в якій відбувається покращення іншомовної комунікативної компетентності від освітнього рівня бакалавра до рівня магістра;

- це групова робота, що супроводжується зовнішнім моніторингом, само- та взаємооцінкою, сприяючи активізації мотивації успіху, соціальній адаптації та виробленню стилю саморегуляції курсантів;

- кейс-технології – це специфічна комунікативна система, в якій виділяється викладач-комунікатор і курсанти;

- активна позиція педагога, що застосовує кейс-технології, полягає в розумінні галузевих освітніх вимог до підготовки майбутнього судноводія, у вивченні преференцій у визначенні компетенцій майбутніх потенційних роботодавців судноплавної галузі, поглибленій лінгвометодичній підготовці та врахуванні індивідуального стилю навчання курсантів;

- активна позиція майбутнього судноводія під час навчання за допомогою кейс-технологій передбачає вмотивоване, цілеспрямоване вивчення матеріалів кейса, участь в обговоренні проблем, прийнятті рішень, творчість у представленні результатів вирішення кейса, аргументований захист проекту;

- орієнтація на успіх є однією з головних рушійних сил цих технологій, що сприяє формуванню стійкої позитивної мотивації, підвищенню пізнавальної активності майбутніх судноводіїв, набуттю особистого досвіду й подоланню психологічних труднощів у спілкуванні іноземною мовою.

Навчаючи курсантів за допомогою кейсів, ми надаємо їм можливість поділитися своїм досвідом та уявленнями, тобто отримувати знання не тільки від викладача, а й один від одного. Такий підхід зміцнює впевненість курсантів у собі та їх здібностях. Вони вчаться активно слухати один одного й точніше висловлювати свої думки іноземною мовою.

Під час навчання майбутній фахівець повинен оволодіти важливою навичкою – сприймати будь-яку інформацію з професійної точки зору, осмислювати її, самостійно приймати рішення, оцінювати можливі наслідки та визначати оптимальні шляхи їх реалізації.

Щодо класифікації кейсів, то в науковій педагогічній літературі існує чимало варіацій.

Відповідно до наукових праць О. Смолянінової, Е. Стародубцевої та Ю. Сурміна класифікація кейсів може проводитися за різними ознаками. Одним з критеріїв класифікації кейсів є їх дидактична мета. При цьому можна виділити практичні кейси, навчальні кейси, науково-дослідні кейси. Основне завдання практичного кейса полягає в тому, щоб детально й докладно відобразити життєву ситуацію. Зокрема такий кейс створює практичну, що називається «робочу» модель ситуації. При цьому навчальне призначення такого кейса може зводитися до тренінгу студентів, закріпленню знань, умінь і навичок поведінки (прийняття рішень) у цій ситуації. Такі кейси повинні бути максимально наочними й детальними. Головна їх мета – пізнання життя і набуття здібностей оптимальної діяльності [127; 133; 136].

Хоча кожен кейс має навчальну функцію, ступінь вираженості всіх відтінків цієї функції в різних кейсах різна. Так, кейс із домінуванням навчальної функції відображає типові ситуації, які часто зустрічаються в житті, і з якими, можливо, доведеться зіштовхнутися фахівцеві в процесі своєї професійної діяльності.

У навчальному кейсі на першому плані стоять навчальні та виховні завдання, що зумовлює значний елемент умовності при відображенні в ньому життя; ситуації, проблеми і сюжет тут характеризуються штучністю та складаються з найбільш важливих і правдивих життєвих деталей; такий кейс мало що дає для розуміння конкретного випадку в суспільстві, проте він обов'язково формує підхід до такого випадку, дозволяє побачити в ситуаціях типове і зумовлює здатність аналізувати ситуації за допомогою застосування аналогії [127; 133; 136].

Науково-дослідні кейси орієнтують курсантів на подальшу наукову і дослідницьку діяльність.

Іншу класифікацію залежно від мети кейса пропонує Л. Козирєва і поділяє кейси на:

- ілюстративні навчальні кейси, мета яких – на прикладі навчити студентів алгоритму прийняття правильного рішення в певній ситуації;
- навчальні кейси з формулюванням проблеми, в яких описується ситуація в конкретний період часу, виявляються і чітко формулюються проблеми; мета такого кейса – діагностування ситуації та самостійне прийняття рішення щодо зазначеної проблеми;
- навчальні кейси без формулювання проблеми, в яких описується більш складна ніж у попередньому варіанті ситуація, де проблема чітко не виявлена, а представлена в статистичних даних, оцінках суспільної думки, органів влади тощо; мета такого кейса – самостійно виявити проблему, вказати альтернативні шляхи її вирішення з аналізом наявних ресурсів;
- прикладні вправи, в яких описується конкретна ситуація, пропонується знайти шляхи виходу з неї; мета такого кейса – пошук шляхів вирішення проблеми [55].

Заслуговує на увагу класифікація кейсів, наведена В. Давиденко та Н. Федяніним, добре знайомими із зарубіжним досвідом використання кейсів:

- структуровані кейси (*highly structured*), в яких міститься мінімальна кількість додаткової інформації; при роботі з ними студент повинен застосувати певну модель або формулу;
- «маленькі нариси» (*short vignettes*), що містять, як правило, від однієї до десяти сторінок тексту і одну-дві сторінки додатків; вони знайомлять тільки з ключовими поняттями і при їх аналізі студент повинен спиратися ще й на власні знання;
- «великі неструктуровані кейси» (*long unstructured cases*) обсягом до 50-ти сторінок – найскладніший з усіх видів навчальних завдань такого роду; інформація в них дається дуже докладна, в тому числі й абсолютно непотрібна; найнеобхідніші відомості й навпаки, можуть бути відсутні; студент повинен розпізнати такі «каверзи» та знайти вихід із ситуації;

- «першовідкривательські кейси» (ground breaking cases), при вирішенні яких від студентів вимагається не тільки застосувати вже засвоєні теоретичні знання і практичні навички, а й запропонувати щось нове, при цьому студенти та викладачі виступають у ролі дослідників [29].

А. Долгоруков пропонує класифікувати кейси на сюжетні й безсюжетні. Сюжетні кейси, зазвичай, містять розповідь про події, що відбулися, охоплюють дії осіб і організацій. Безсюжетні кейси, як правило, ховають сюжет, тому що чітке викладення сюжету значною мірою розкриває вирішення проблеми. Ззовні вони становлять сукупність статистичних матеріалів, розрахунків і викладок, які повинні допомогти діагностиці ситуації та відновленню сюжету [32].

Розмір кейса залежить від його призначення. Так, наприклад, міні-кейс, що займає за обсягом від однієї до кількох сторінок, може бути розрахований на те, що він займе частину двогодинного практичного заняття.

Кейс середніх розмірів займає, звичайно, двогодинне заняття, а кейс, що складається з декількох десятків сторінок, може опрацьовуватися протягом кількох практичних занять.

Як правило, кейси подаються в друкованому вигляді або на електронних носіях, проте використання в тексті фотографій, діаграм і таблиць робить його більш наочним для студентів. Останнім часом все популярнішим стає мультимедійне представлення кейсів.

Проаналізувавши дослідження А. Долгорукова [32], Е. Михайлової [86], О. Сидоренко [124] та Ю. Сурміна [136], а також досвід вітчизняних і зарубіжних педагогів, які практикують кейс-технології [68; 69; 84; 127; 133; 158; 161; 166], вивчивши зміст автентичних навчально-методичних комплексів для вивчення професійно-орієнтованої іноземної мови, можемо підсумувати, що найбільш виправданим є вибір кейса залежно від освітнього рівня:

- на рівні бакалаврату для здійснення академічної з елементами квазіпрофесійної діяльності доцільно використовувати короткі (середні)

навчальні або практичні кейси, представлені у вигляді розповіді, есе, сукупності статистичних фактів;

- у магістратурі при здійсненні квазіпрофесійної та навчально-професійної діяльності доцільніше використовувати великі за обсягом прогностичні кейси з додатками, що мають практичну й науково-дослідну спрямованість, джерелами яких є аналітичні записки, звіти організацій тощо.

Н. Волкова наголошує, що при доборі матеріалу для аналізу необхідно враховувати спеціальні, професійні, вікові та інші інтереси студентів. Це дозволяє учасникам обговорювати цілий спектр питань і, таким чином, підтримувати інтерес усіх членів групи. Одним із найважливіших критеріїв відбору тексту, на її думку, є ступінь його проблемності. Перевага повинна бути віддана кейсам, що дозволяють легко залучати студентів до обговорення. Починати можна з невеликих за обсягом і нескладних ситуацій [22].

Хороший кейс, на думку Л. Лінн (L. Lynn), має наступні характеристики:

- є простим викладом цікавої, захопливої, часто драматичної історії, фінал якої невідомий;
- володіє певним навчальним потенціалом (тобто має можливості для застосування та засвоєння теоретичних і практичних знань);
- не має однозначного рішення проблеми, що є в кейсі;
- в ньому присутні «герої» (дійові особи), які стоять перед необхідністю вибору, виходу з конфлікту або прийняття рішення;
- вимагає ретельного вивчення інформації, поданої в кейсі, для висунення гіпотез, їх оцінювання та прогнозування наслідків;
- містить достатньо інформації для детального аналізу;
- надає можливості для організації на його основі комунікативних видів діяльності [170].

Для підготовки майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування в якості кейсів використовуємо автентичні тексти-рапорти з описом проблем, нещасних випадків або аварій, що реально трапилися на різних судах. Вони містять інформацію, яку курсанти повинні проаналізувати виключно англійською мовою, використовуючи комплекс знань із фахових дисциплін та особистий досвід, потім на основі цього аналізу знайти шлях вирішення проблеми та обґрунтувати його. Особливістю такої роботи є те, що не існує заздалегідь відомого «правильного» способу аналізу ситуації та одної правильної відповіді.

Аналіз ситуації, яка є в кейсі, дозволяє курсантам побачити себе в ролі члена екіпажу судна, набути мінімальний досвід пошуку професійно доцільних рішень з позиції іншомовної комунікативної компетентності, що надалі допомагає оперативно й обґрунтовано орієнтуватися в подібних реальних ситуаціях.

Базою-джерелом для пошуку дійсно цікавих кейсів найчастіше слугує мережа Інтернет (наприклад, електронні випуски «Alert!»), засоби масової інформації (телебачення, преса). У нашому випадку, найчастіше інформація для опрацювання викладена у формі офіційних документів (звітів, розслідувань). Хоча може бути презентована й візуально (відеофрагменти, відеоролики) [142, с. 89].

Після відбору матеріалу необхідно спланувати основні етапи заняття, види діяльності та завдання.

Кейси можливо використовувати на різних етапах заняття з різною навчальною метою. На етапі введення (Lead-in) – для активного залучення курсантів до теми заняття, для презентації нового лексичного або граматичного матеріалу в контексті, на етапі практики (тренування читання) – для обговорення в парах фактичної інформації (діалог – розпитування), на етапі продукування мови – для організації загальногрупової дискусії (проблемний діалог або концептуальний) або рольової гри [13, с. 73].

На думку В. Вишпольської, застосування кейс-технологій при навчанні іншомовному професійно-орієнтованому спілкуванню складається з двох етапів – підготовчий (позааудиторний) і реалізуючий (аудиторний), на кожному з яких здійснюється певна робота як викладачем, так і студентом.

Викладач на підготовчому етапі виконує такі дії:

- виділяє професійно значущі для цієї діяльності кейси;
- знайомиться зі змістом обраного для аналізу кейса (фактами та взаєминами між дійовими особами для розуміння проблем, що порушуються у кейсі);
- визначає технологічну модель заняття, продумує форми групової взаємодії студентів на різних етапах заняття;
- моделює дискусію, її початок, розвиток і завершення, прогнозує запитання, які можуть виникнути, а також аргументи й контраргументи, які можуть бути запропоновані. (Продумати запитання особливо важливо, так як їм належить основна роль у веденні дискусії. Запитання допомагають залучати студентів у дискусію, вести їх через типові етапи аналізу ситуації, роз'яснювати думки, стимулювати обговорення, міняти напрям дискусії, висувати гіпотези; підсумовувати інформацію тощо. Підготовлені запитання повинні направляти роздуми студентів у потрібне русло);
- виділяє, підбирає та організує мовні засоби (лексичні, граматичні й стилістичні) для подолання мовних труднощів розуміння матеріалу кейса;
- складає домашнє завдання [20, с. 30].

Для студента підготовча робота поза аудиторією – це:

- ретельне вивчення матеріалу кейса;
- виконання домашньої роботи, що складається з орієнтувальних завдань первинного аналізу кейса. (Домашнє завдання допомагає студентам не просто прочитати кейс, а ретельно вивчити його: опанувати фактами та ознайомитися з відносинами героїв. Завдання передбачають і роботу з

мовними засобами: знайомство з новою лексикою, ідіомами й новими синтаксичними структурами, що утруднюють розуміння даного кейса);

- ознайомлення з особливостями системи оцінювання [20, с.31].

На етапі реалізації кейс-технологій при навчанні студентів іншомовному професійно-орієнтованому спілкуванню викладач виконує такі дії:

- проводить вступну бесіду,
- формує міні-групи,
- організує дискусію, підтримуючи творчий настрій студентів,
- оцінює внесок кожного студента в аналіз кейса,
- виступає із заключним словом.

Дії студентів на аудиторному етапі:

- виявлення найважливішої інформації в кейсі, який аналізується, підсумки, реферування;
- «привласнення» інформації шляхом накладання нової інформації на особистий досвід;
- виділення в ситуації основних макро- і мікроб'єктів аналізу;
- визначення експлікованих і латентних причинно-наслідкових та інших зв'язків;
- проведення аналізу, визначення проблеми, зіставлення, узагальнення та аргументація;
- генерування нових ідей під час «мозкового штурму»;
- продукування аргументованого усного висловлювання в процесі обговорення проблем у мікрогрупах;
- сприйняття, інтерпретація та вербальна реакція на висловлювання співрозмовника під час спеціально організованих і підготовлених викладачем активних форм навчання (ділова гра, дискусія);
- рефлексивна діяльність із категоризації та оцінювання набутих знань [20, с. 31].

На основі аналізу праць Н.Волкової, Ю. Сурміна виділено орієнтовну схему заняття із застосуванням кейс-технологій для майбутніх судноводіїв «етап – діяльність – завдання», яка виглядає так:

1. Первинне ознайомлення з проблемою. – Робота в малих групах зі складання короткого опису прочитаної ситуації. – Завдання: складіть короткий (не більше восьми речень) опис прочитаного вами кейса, намагаючись включити в нього всю основну інформацію; заповніть таблицю інформацією з кейса або дайте відповіді на запитання. Презентуйте опис, підготовлений вашою групою і послухайте повідомлення представників інших груп. Визначте, чиє повідомлення є найбільш лаконічним і вичерпним.

2. Визначення передумов. – Критичне розуміння фактів (ланцюг помилок). – Завдання: складіть список показників того, що щось не так, як очікувалося або було бажано. Передумови повинні допомогти у визначенні проблеми.

3. Встановлення цілі. – Зробити припущення. – Завдання: визначте критичні твердження, зроблені головними особами. Встановіть обмежувальні умови, за яких діяла людина в кейсі, та можливості, які в неї були. Оцініть рішення, прийняті кожним учасником, та їх наслідки.

4. Проведення аналізу. – Можливість поєднання фактів із теоретичними знаннями курсантів. – Завдання: визначте, які правила міжнародних морських конвенцій і кодексів були порушені, які положення, моделі та теорії є корисними, застосуйте їх до ситуації.

5. Встановлення діагнозу. – Висвітлення проблем. – Завдання: сформулюйте проблеми (різниця між цілями та вчинками). Оцініть пріоритетність складних становищ/проблем відносно часу, важливості тощо.

6. Аналіз фактів кейсу. – Відповіді на запитання викладача з метою формулювання проблеми. – Завдання: визначте причини виникнення проблеми та хто найбільше постраждав від них.

7. Генерування альтернатив та їх оцінка. – Колективна творчість сформованих малих груп для розгляду можливих альтернатив з метою

вибору оптимального рішення. – Завдання: віднайдіть можливі альтернативні дії. Оберіть 2-3 альтернативи. Конкретизуйте та встановіть пріоритетність критеріїв, використаних для обрання альтернативних дій. Перевірте можливі наслідки альтернативних дій.

8. Розробка плану дій. – Завдання: оберіть напрям діяльності. Розробіть план дій та план оцінювання виконаних дій. Презентуйте ваш план. Кожна група надає аргументи для захисту своєї позиції, намагаючись схилити опонентів на свій бік або до прийняття компромісного рішення проблеми (це може бути рольова гра, наприклад, «ТВ-шоу», суд, круглий стіл тощо).

9. Заключний етап – Підведення підсумків викладачем і/або рефлексивні звіти курсантів; оцінювання участі курсантів у роботі групи, пояснення домашнього завдання. – Завдання: напишіть, як, на вашу думку, закінчився цей кейс [22; 136].

Кожен етап аудиторної роботи співвідноситься з формуванням певних умінь. Наприклад, удосконалення вмінь реферування здійснюється в процесі передачі основного змісту аналізованого кейса, а тренування вміння сприймати й оцінювати інформацію здійснюється під час обмірковування відповідей на запитання викладача. Практика вміння формулювати, логічно вибудовувати й аргументувати висловлювання здійснюється на етапі роботи міні-груп з підготовки рішень, і, нарешті, вміння здійснювати непередбачені висловлювання – на етапі відстоювання власної думки в ході дискусії. Завершальний етап роботи є найважливішим, оскільки формує вміння рефлексії.

Після того як схема уроку розроблена, починається безпосередня підготовка до роботи в аудиторії.

У своєму науковому дослідженні Н. Волкова підкреслює, що для того, щоб бути ефективною, стратегія обговорення повинна бути ретельно підготовлена, структурована, регламентована в часі та контрольована. Заняття починається з постановки стимулюючих («розігрівуючих») запитань, які можуть стосуватися, наприклад, життєвого досвіду курсантів. Націлені на

співвіднесення їх досвіду із запропонованою ситуацією, подібні запитання допомагають емоційно налаштувати курсантів на обговорення. Потім доречно використати запитання діагностичного характеру, які допомагають окреслити ситуацію та підсумувати факти. Далі доцільними є запитання й завдання, спрямовані на виявлення проблеми з позиції кожного з «героїв» ситуації. Згодом пропонуються прогностичні завдання для пошуку шляхів вирішення проблеми і, нарешті, – власне дискусія, у процесі якої має бути прийняте рішення [22, с. 353].

Проаналізувавши теоретико-методологічну літературу з проблеми дослідження [22; 25; 78; 103], ми визначили, що, як правило, аналіз кейса – це обговорення чотирьох основних запитань:

- 1) У чому полягає проблема в запропонованій ситуації?
- 2) Кому з героїв належить вирішити цю проблему?
- 3) Які варіанти вирішення проблеми є у цього героя (або героїв)?
- 4) Які можуть бути результати цих рішень?

Враховуючи відповіді на ці запитання, викладач може прогнозувати розвиток дискусії та коригувати її хід, звертаючи увагу на ті моменти, на розгляд яких він хотів би направити обговорення. При цьому потрібно бути готовим до того, що курсанти можуть висловлювати непередбачені викладачем точки зору.

Заздалегідь обдуманий перехід дискусії від обговорення одного запитання теми до іншого допоможе вирівняти хід заняття. У додатку А ми наводимо типологію та орієнтовні запитання, які допоможуть викладачеві при підготовці до заняття, побудованому на використанні кейс-технологій.

Науковці погоджуються, що форма завершення заняття, яка залежить від ходу обговорення, повинна «працювати» на досягнення обраних цілей і завдань. Практичний досвід доводить, що використання тільки одного способу завершення заняття знижує інтерес до нього. Наведемо приклади декількох варіантів завершення обговорення:

– Стисле резюме викладача після закінчення презентацій міні-групами щодо результатів аналізу та знаходження колективної стратегії оптимального вирішення проблеми. Так як більшість ситуацій аналізуються індуктивно, резюмування можна побудувати дедуктивно. Викладач у короткому резюме найголовніших етапів аналізу, рухаючись від цілого до часткового (або навпаки), показує їх взаємозв'язок і взаємозалежність.

– Постановка додаткових запитань, не порушених у дискусії. Такий спосіб завершення обговорення використовується з метою допомоги курсантам з висновками, однак у цьому випадку потрібно враховувати можливість певного ризику втрати керування ситуацією, так як прогнозувати її хід і регламентувати в часі буде дуже складно.

– Надання нової інформації. У тих випадках, коли аналіз кейса не допомагає вирішити проблеми, щоб задовольняли всіх учасників обговорення, можна надати додаткову інформацію про те, як далі розвивалися події, що сталося з головними дійовими особами, з судном тощо.

– Узагальнення та підведення підсумків курсантами. Вони готують індивідуальні або групові резюме ходу і результатів дискусії. Презентації резюме можуть бути як в усній, так і в письмовій формі в залежності від мети заняття. Відповіді курсантів можуть бути презентовані для обговорення в кінці цього заняття або на початку наступного [22].

Для роботи з кейсами використовуються такі техніки аналізу: відповіді на запитання до кейса, заповнення таблиць інформацією з кейсів, завдання з множинним вибором, «мозковий штурм» ідей курсантів, обговорення кейса – дискусія, конференція, рольова гра, заповнення оцінних форм.

Основні форми роботи для аналізу кейсів це – індивідуальна робота, у парі, групова, змішування курсантів для обміну інформацією (*mingle activity*).

Головною умовою є аналіз позаштатних ситуацій, морських інцидентів, катастроф виключно англійською мовою. Тим самим, на цьому етапі курсанти набувають знань, умінь і навичок спілкування англійською мовою та розвивають свої творчі здібності у процесі аналізу подібних ситуацій.

Індивідуальний аналіз кейса та його обговорення в групі дають набагато більше можливостей для формування навичок професійно-орієнтованого спілкування та фахової майстерності майбутніх судноводіїв, ніж заучування матеріалу з підручника чи конспекту лекцій.

Щоб у процесі обговорення кейса стимулювати активність курсантів, доцільно публічно оцінювати поточну роботу підгруп. Відомо, що оцінка, як частина навчального процесу, виконує кілька функцій: мотиваційну, діагностичну, виховну та інформаційну. Оцінку необхідно відрізнити від відмітки. Оцінка – це процес, діяльність або дія з оцінювання; відмітка – результат цього процесу. Оцінка виражається якісно, наприклад, вербально. Відмітка ж, як правило, виражається кількісно: у п'яти- або десятибальній шкалі, місцем у рейтингу, відсотками тощо [143, с. 56].

Слід підкреслити, що оцінна діяльність викладача в навчальному процесі не повинна стримувати ініціативу курсантів. Вони повинні розуміти систему оцінювання їх роботи викладачем, яку можна роз'яснити при ознайомленні з правилами роботи над кейсом. Відомо, що виховний ефект оцінки і відмітки обумовлений ступенем відкритості системи оцінювання, а також її справедливістю [20, с. 30].

У процесі навчання за цією технологією навчальний процес центрується на студентів. Викладач – це фасилітатор (помічник), який не нав'язує свої думки, але організовує процес пошуку рішень, формує та підтримує впевненість студента в собі та його відповідальність за процес власного навчання. Роль викладача – пробуджувати інтерес студентів, стимулювати їх активність, направляючи рух обговорення від фактів і деталей до конкретних рішень та заохочуючи пропозиції, аналіз і висновки. Завдання студента – взяти на себе відповідальність за процес власного навчання, готуватися до обговорення й брати участь у ньому, висловлюючи свої власні ідеї. Інтелектуально «дорости» до вирішення ситуації студенти повинні самі. Інакше кажучи, знання вони повинні здобувати, а не отримувати в готовому вигляді. Запропонована організація навчання на

основі кейс-технологій створює умови для отримання студентами власного інтелектуального досвіду [25, с. 154].

Викладач і курсанти повинні уважно вивчити всі факти, перечитавши кейс не один раз. Крім того, читаючи текст кейса, викладач повинен виділити слова, фрази та структури, незнання яких може стати причиною неправильного розуміння його змісту курсантами. Опрацювання таких слів і структур має передувати аналізу ситуацій, так як часто адекватне розуміння ситуації залежить саме від них.

У процесі прийняття рішень у групах, викладач може надавати допомогу курсантам у формулюванні їх висловлювань. Тут дуже важливо, щоб виправлення граматичних, фонетичних та інтонаційних помилок відбувалося коректно. Кращий спосіб виправити помилку – задати курсанту додаткове запитання, до складу якого входить перефразування його висловлювання, що демонструє граматичну, фонетичну або інтонаційну норму.

Для успішної дискусії, на думку Ю. Сурміна, важливо не вміння викладача привертати увагу до себе, а його вміння підтримувати інтерес учасників один до одного. Важливо також уміти оцінити ступінь зацікавленості та залучення учасників у дискусію й дотримання балансу виступів. Не кожен учасник має можливість висловитися на кожному занятті, однак викладач повинен так розподілити час, щоб надати таку можливість кожному, хто цього бажає, і не допустити домінування одних промовців над іншими. Корисно робити аванси мовчазним учасникам, стимулюючи їх висловлювати свої погляди й контролювати поведінку лідерів, даючи їм можливість навчитися поважати та цінувати погляди й внесок інших [136, с. 179].

Важливим також є вид навчальної аудиторії, яка повинна нагадувати залу засідань або конференц-залу. Так, наприклад, заняття може називатися зборами ради морських офіцерів, засіданням, конференцією – залежно від

ситуації. Курсанти відповідно до виконуваної ними ролі можуть іменуватися членами ради морських офіцерів, учасниками експертної групи тощо.

В якості ілюстрації того, як працює методика на практиці, у додатку Б ми наводимо план практичного заняття з використанням кейс-технологій. Для аналізу було обрано кейс «The Loss of Containers from Ship Pacific Adventurer», розміщений на сайті Australian Transport Safety Bureau.

З метою найбільш успішного впровадження кейс-технологій у процес підготовки майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування нами були розроблені методичні рекомендації до складання та обговорення кейсів. Використання в роботі даних рекомендацій надає можливість викладачам розробляти й застосовувати різні види кейсів для організації аудиторної та самостійної роботи курсантів.

Для курсантів був розроблений і впроваджений в освітній процес навчальний посібник «Cases on Board Vessels» (збірка кейсів для курсантів спеціальності 271 «Річковий і морський транспорт», спеціалізації «Судноводіння»). У посібник вміщені автентичні тексти-рапорти з описом проблем, нещасних випадків або аварій на різних суднах, а також вправи для детального аналізу надзвичайних ситуацій, виявлення причин, через які вони сталися, та варіанти їх вирішення. Кейси, що увійшли в посібник, були взяті з офіційних сайтів розслідування аварій та нещасних випадків на флоті. Метою посібника є розвиток умінь спілкування майбутніх судноводіїв на професійні теми з членами багатонаціонального екіпажу в процесі аналізу надзвичайних ситуацій, які реально сталися на судні, виявлення їх причин і способів попередження. На наш погляд, проблеми будуть зрозумілі та осмислені курсантами лише тоді, коли вони будуть обізнані з можливими труднощами на судні, зможуть обґрунтувати своє особистісно-професійне ставлення, запропонувати свій варіант вирішення чи прогнозу проблеми.

Отже, для активізації навчання іншомовного професійно-орієнтованого спілкування кейс-технології мають значні функціональні можливості, що відповідають потребам сучасної професійної освіти, – від отримання

спеціальних знань і навичок до формування професійних умінь майбутніх фахівців, а також реалізації творчого потенціалу курсантів.

Зважаючи на те, що формування досліджуваної готовності відбувається під час професійної підготовки майбутніх судноводіїв, у наступному розділі нашого дослідження проаналізуємо її сучасний стан та особливості у рамках констатувального етапу дослідження.

Висновки до першого розділу

Ретроспективний аналіз наукових досліджень показав, що проблема професійної підготовки майбутніх судноводіїв є актуальною і своєчасною, та обумовлена модернізацією професійної освіти відповідно до вимог європейського освітнього простору. Проте публікації вітчизняних і зарубіжних учених свідчать про недостатню розробленість аспекту професійної підготовки майбутніх судноводіїв у цілому та, зокрема, їх підготовки до професійно-орієнтованого спілкування. Так, вітчизняні дослідники присвятили свої праці окремим питанням формування готовності морських фахівців до професійної діяльності в полікультурному середовищі, формуванню соціокультурної та іншомовної комунікативної компетенції судноводіїв. Дисертаційні дослідження зарубіжних учених розкривають особливості імітаційно-тренажерної підготовки морських спеціалістів, професійної підготовки до управлінської діяльності судноводіїв, підготовки морських інженерів до екстремальних умов у професійній діяльності.

Визначено сутність феномена «іншомовне професійно-орієнтоване спілкування майбутніх судноводіїв» як усвідомлений процес обміну інформацією англійською мовою під час професійної взаємодії, яка передбачає наявність взаєморозуміння між майбутнім судноводієм та представниками судноплавної галузі (які належать до різних культур) з

метою управління судном та діяльністю екіпажу, здійснення безпечних морських перевезень та охорони навколишнього середовища.

Готовність до іншомовного професійно-орієнтованого спілкування майбутніх судноводіїв визначаємо як стійке особистісне утворення, що поєднує усвідомлену мотивацію, сформовані професійні й мовні знання, уміння і навички та здатність до іншомовного професійно-орієнтованого спілкування на борту судна в умовах багатонаціонального екіпажу. Готовність до іншомовного професійно-орієнтованого спілкування характеризується сформованістю таких компонентів: мотиваційного, когнітивного та операційно-діяльнісного, необхідних для ефективного міжособистісного спілкування з метою вирішення професійних завдань.

З огляду на роботи вітчизняних і зарубіжних учених, зроблено висновок про те, що застосування кейс-технологій сприяє підготовці майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування, розвитку їх самостійного мислення, уміння вислуховувати й враховувати альтернативну точку зору, аргументовано висловлювати свою думку як рідною, так і іноземною мовами. Теоретичне обґрунтування вищевикресленого питання дало змогу визначити категоріальний апарат кейс-технологій, який складається із термінів «кейс», «ситуація» або «ситуативне завдання», «аналіз» і «аналіз ситуації», систематизувати типологію кейсів та охарактеризувати етапи роботи викладача й курсантів над кейсом. Нами уточнено поняття «кейс-технології» як групи освітніх технологій, методів і прийомів навчання, що базуються на вирішенні реальних комунікативних ситуацій професійної діяльності (кейсів), які відображають практичну проблему й активізують комплекс засвоєних знань, для спільного аналізу, обговорення та прийняття рішень. Для підготовки майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування в якості кейсів використовуємо автентичні тексти-рапорти з описом проблем, нещасних випадків або аварій, що реально трапилися на різних судах. Вони містять інформацію, яку курсанти мають проаналізувати виключно англійською мовою з професійної

точки зору, використовуючи комплекс знань із фахових дисциплін та особистий досвід, потім на основі цього аналізу знайти шляхи вирішення проблеми та обґрунтувати їх. Таким чином, забезпечується єдність освітнього процесу, відходячи від набору енциклопедичних знань у бік компетентностей та професійної культури, які інтегративні за своєю природою.

Основні положення першого розділу висвітлено в публікаціях автора [63; 64; 65; 66; 67; 126; 176; 177].

Список використаних джерел у першому розділі

1. Алексеева Л. Е. Оптимизация процесса обучения иноязычному профессионально ориентированному общению студентов факультета международных отношений (На материале английского языка) : дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.02 / Л. Е. Алексеева. – СПб. , 2002. – 313 с.
2. Алексишин В. Г. Международные и национальные стандарты безопасности мореплавания : [пособие для высш. учеб. заведений] / В. Г. Алексишин, Л. А. Козырь, Т. Р. Короткий. – Одесса : Латстар, 2002. – 257 с.
3. Алексюк А. М. Педагогіка вищої освіти України. Історія. Теорія : підручник для студ. ... та ... викл. вищ. навч. закладів / А. М. Алексюк. – Київ : Либідь, 1998. – 560 с.
4. Амеліна С. М. Теоретико-методичні основи формування культури професійного спілкування у студентів вищих аграрних навчальних закладів : теорія і практика : монографія / С. М. Амеліна. – Донецьк : ДДАУ, 2007. – 360 с.
5. Андреев В. Н. Вопросы совершенствования тренажерной подготовки судоводителей речного флота : дис. ... канд. техн. наук : спец. 05.22.19 / В. Н. Андреев. – Новосибирск, 2001. – 233 с.
6. Андреева Г. М. Социальная психология : учебник для высш. учеб. заведений / Г. М. Андреева. – М. : Аспект Пресс, 2000. – 376 с.
7. Антонова О. Є. Педагогічні технології та їх класифікація як наукова проблема / О. Є. Антонова // Сучасні технології в освіті. – Київ, 2015. – Вип. 2. – С. 8 – 15.
8. Аргунова Т. Г. Применение кейс-метода в образовательном процессе и методической работе ССУЗА : науч.-метод. пособие / Т. Г. Аргунова. – М. , 2007. – 104 с.
9. Астафурова Т. Н. Стратегии коммуникативного поведения в профессионально значимых ситуациях межкультурного общения : дис. ... д-ра пед. наук : спец. 13.00.02 / Т. Н. Астафурова. – М. , 1997. – 324 с.

10. Бабишена М. І. Формування професійно значущих якостей майбутніх суднових офіцерів у процесі вивчення суспільно-гуманітарних дисциплін : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 / М. І. Бабишена. – Тернопіль, 2015. – 20 с.

11. Барбіна Є. С. Формування педагогічної майстерності в системі безперервної педагогічної освіти : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук : спец. 13.00.04 / Є. С. Барбіна. – Київ, 1998. – 36 с.

12. Барнс Л. Б. Преподавание и метод конкретных ситуаций : учебник, ситуации и доп. лит. : пер. с англ. / Л. Б. Барнс, К. Р. Кристенсен, Э. Дж. Хансен / под ред. А. И. Наумова. – М. : Гардарики, 2000. – 501 с.

13. Барсук С. Л. Педагогічні умови формування іншомовного професійного мовлення майбутніх судноводіїв на засадах комунікативно-когнітивного підходу : дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04 / С. Л. Барсук. – Херсон, 2016. – 258 с.

14. Беспалько В. П. Педагогика и прогрессивные технологии обучения / В. П. Беспалько. – М. : Изд-во Ин-та проф. образования, 1995. – 208 с.

15. Бобришева Н. М. Формування готовності майбутніх морських офіцерів до професійної діяльності у полікультурному середовищі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 / Н. М. Бобришева. – Запоріжжя, 2015. – 20 с.

16. Бодалев А. А. Психология общения / А. А. Бодалев. – М. : Изд-во «Ин-т практ. психологии» ; Воронеж : НПО «МОДЭК», 1996. – 256 с.

17. Болонский процесс: результаты обучения и компетентностный подход / под науч. ред. д-ра пед. наук, проф. В. И. Байденко. – М. : Исслед. центр проблем качества подготовки специалистов, 2009. – 536 с.

18. Болонські декларації в системі вищої освіти і науки України // Освіта. – 2004. – 11-18 лютого, № 8.

19. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод., допов. на CD) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – 7-е вид. – Київ ; Ірпінь : Перун, 2009. – 1736 с. : іл.

20. Вишпольська В. Ф. Застосування кейс-методу у професійній підготовці фахівця з міжнародних економічних відносин / В. Ф. Вишпольська // Наукові записки : зб. наук. праць Нац. пед. ун-ту ім. М. П. Драгоманова. – Київ : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2009. – Вип. (82). – С. 25 – 33.

21. Вища освіта і наука – пріоритетні сфери розвитку суспільства у XXI столітті : рішення колег. М-ва освіти і науки України // Інформ. збірник М-ва освіти і науки України. – 2003. – № 8. – С. 3 – 14.

22. Волкова Н. П. Ситуаційна технологія як засіб підготовки фахівців у вищому закладі освіти / Н. П. Волкова // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах : зб. наук. праць. – Запоріжжя, 2011. – Вип. 20 (73). – С. 347 – 355.

23. Вороновська Л. П. Активізація особистих комунікативних зв'язків у формуванні професійної мобільності майбутнього фахівця комунального господарства / Л. П. Вороновська // Science and civilization. – 2016. Pedagogical sciences: material of XII international research and practice conference. – Sheffield : Science and Education LTD, 2016. – P. 78 – 80.

24. Выготский Л. С. Психика, сознание, бессознательное / Л. С. Выготский. – М. : Лабиринт, 2001. – 366 с. - (Собрание трудов).

25. Гончарова М. В. Методика анализа ситуаций как средство активизации обучения иноязычному профессионально-ориентированному общению / М. В. Гончарова // Интенсивное обучение иностранным языкам. Метод активизации : актуальные проблемы развития : сб. статей – М. : Науч.-образ. центр «Школа Китайгородской», 2004. – С. 198 – 206.

26. Горшкова В. В. Педагогика отношений / В. В. Горшкова. – Комсомольск-на-Амуре, 1995. – 105 с.

27. Гребенькова Г. В. Кейс-метод у професійному навчанні [Електронний ресурс] / Г. В. Гребенькова // НМЦ ПТО, Одес. обл. – Режим доступу : <http://docus.me/d/904577>.

28. Грушевицкая Т. Г. Основы межкультурной коммуникации : учебник / Т. Г. Грушевицкая, В. Д. Попков, А. П. Садохин. – М. : ЮНИТИ, 2002. – 352 с.
29. Давиденко В. Чем «кейс» отличается от чемоданчика? / В. Давиденко, Н. Федянин // Обучение за рубежом. – 2000. – № 7. – С. 52 – 55.
30. Деркач А. А. Акмеологические основы развития профессионализма / А. А. Деркач. – М. : МПСИ; Воронеж : МОДЭК, 2004. – 752 с.
31. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології: навч. посібник / І. М. Дичківська – Київ : Академвидав, 2004. – 352 с.
32. Долгоруков А. М. Case study как способ понимания : практ. руководство / А. М. Долгоруков. – М. : Центр интенсив. технол. образования, 2002. – С. 21 – 44.
33. Дулин В. Н. Развитие профессионального опыта морских специалистов в учебно-тренажерных центрах : дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.08 / В. Н. Дулин. – Калининград, 2006. – 110 с.
34. Дьяченко М. И. Психология высшей школы / М. И. Дьяченко, Л. А. Кандыбович. – Минск, 1993. – 296 с.
35. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України ; голов. ред. В. Г. Кремень. – Київ : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
36. Закір'янова І. А. Оцінювання навчальних досягнень студентів морських спеціальностей вищих навчальних закладів з англійської мови / І. А. Закір'янова // Проблеми освіти : наук. збірник / Ін-т інновац. технол. і змісту освіти. – Київ, 2012. – Вип. 70, ч. 1. – С. 255 – 261.
37. Захарченко В. М. Проблеми професійної підготовки фахівців морського флоту / В. М. Захарченко // Сучасне судноплавство і морська освіта : матеріали міжнар. наук.-техн. конф. – Одеса, 2004. – С. 22 – 24.
38. Збірник нормативних документів Міністерства освіти і науки України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.kdtu.kr.ua – Назва з екрана.

39. Зверева Н. М. Практическая дидактика для учителя : учеб. пособие / Н. М. Зверева. – М. : Пед. общ-во России, 2001. – 251 с.
40. Земцова В. И. Обучение технике деловой беседы студентов экономических специальностей как условие адаптации к профессиональной деятельности / В. И. Земцова, И. С. Радченко // Вестник Орск. гуманит.-техн. ин-та. – Орск, 2005. – №12. – С. 24 – 30.
41. Зигерт В. Руководить без конфликтов / В. Зигерт, Л. Ланг. – М. : Экономика, 1990. – 335 с.
42. Зимняя И. А. Педагогическая психология : учебник для вузов. - Изд. 2-е, доп., испр. и перераб. / И. А. Зимняя. – М. : Университет. Книга, Логос, 2008. – 384 с.
43. Зимняя И. А. Психологические аспекты обучения говорению на иностранном языке / И. А. Зимняя. – М. : Просвещение, 1985. – 160 с.
44. Знанецька О. М. Проблеми мотивації навчання іноземної мови у вищій школі / О. М. Знанецька, В. Е. Райлянова // Вісник Запорізь. нац. ун-ту. Серія : Педагогічні науки : зб. наук. праць / голов. ред. Г. В. Локарева. – Запоріжжя, 2012 – № 2(18) – С.88 – 91.
45. Зыкова В. Н. Формирование иноязычной профессионально-коммуникативной компетенции студентов судоводительских факультетов : дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.02 / В. Н. Зыкова – СПб., 2002. – 159 с.
46. Исаева О. Н. Сущность профессионально-ориентированного обучения студентов-нефилологов иностранному языку / О. Н. Исаева // Вестник СамГУ. – 2007. – № 1(51). – С. 127 – 135.
47. Канюк О. Л. Особливості викладання професійно-орієнтованої іноземної мови для студентів нелінгвістичних спеціальностей / О. Л. Канюк // Актуальні питання гуманіст. наук, – 2015. – Вип. 14. – С. 270 – 274.
48. Кафедра англійської мови за професійним спрямуванням : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.maritime.kiev.ua>.
49. Кейс-метод. Окно в мир ситуационной методики обучения (case-study) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.casemethod.ru.

50. Кларин М. В. Педагогическая технология в учебном процессе / М. В. Кларин. – М. : Нар. образование, 1998. – 112 с.

51. Кобзар Н. В. Поняття «компетентність», «компетенція» і «готовність до діяльності» в сучасній освітній парадигмі / Н. В. Кобзар // Науковий вісник Донбасу. – 2010. – № 3. – С. 121 – 127.

52. Ковальова К. Методологічні аспекти методу case-study при викладанні економічних дисциплін / К. Ковальова, В. Ковальов // Вища школа. – 2010. – № 9. – С. 68 – 75.

53. Ковальова С. М. Застосування методики кейс-методу у професійній підготовці майбутніх учителів у Великій Британії : монографія. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. – 260 с.

54. Козак С. В. Формирование иноязычной коммуникативной компетенции будущих специалистов морского флота : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. пед. наук : спец. 13.00.04 / С. В. Козак; Одес. нац. ун-т им. И. И. Мечникова. – Одесса, 2001. – 20 с.

55. Козырева Л. Н. Метод кейс-стади и его применение в процессе обучения студентов-социологов [Электронный ресурс] / Л. Н. Козырева // Офици. сайт Сев.-Зап. акад. и гос. службы. Сев.-Зап. акад. госслужбы. – 2007. – Режим доступа : www.nwags.ru/files/files/407324.

56. Комарова Э. П. Подготовка учителей иностранного языка профессионально-ориентированному общению с учетом эмоционального фактора : организация деловых игр / Э. П. Комарова, Т. В. Боева, Е. Н. Трегубова // Вестник ВГУ. Серия : Лингвистика и межкультурная коммуникация. – 2002. – № 2. – С. 106 – 110.

57. Конаржевська В. І. Соціальна комунікація офіцера внутрішніх військ України / В. І. Конаржевська // Збірник наукових праць Військ. ін-ту Київ. нац. ун-ту ім. Т. Шевченка, 2011. – № 33. – С. 261 – 267.

58. Кондрашова Л. В. Морально-психологічна готовність студентів до вчительської діяльності / Л. В. Кондрашова. – Київ : Вища шк., 1987. – 54 с.

59. Коновалова Р. А. Формирование транскультурных коммуникативных умений у студентов высших учебных заведений : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. пед. наук : спец. 13.00.08 / Р. А. Коновалова. – Челябинск, 1998. – 16 с.

60. Конопляник Л. М. Комунікативно-когнітивний підхід до навчання іноземної мови професійного спрямування студентів-фізиків / Л. М. Конопляник // Вісник Черкас. ун-ту : зб. наук. праць. – Черкаси : Вид. від. ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2013. – Вип. 13. (266). – С. 117 – 124.

61. Коренева А. В. Коммуникативная компетенция обучаемых в условиях реформирования профессионального образования / А. В. Коренева // Психолого-педагогические основы проф. формирования личности в условиях перехода к двухуровневой модели образования : сб. статей междунар. науч.-практ. конф. – Пенза : Приволж. Дом знаний, 2008. – С. 278 – 280.

62. Короткова Е. Г. Виды педагогического сопровождения развития готовности студентов к профессиональному общению / Е. Г. Короткова // Вестник Юж.-Урал. гос. ун-та. Серия : Образование. Педагогические науки. – 2012. – № 41. – С. 29 – 35.

63. Костюк В. Б. Обучение иностранному языку специалистов водного транспорта как актуальная проблема высшего профессионального образования / В. Б. Костюк // Материалы VII Междунар. науч.-практ. конференции «Профессиональное лингвообразование», г. Нижний Новгород, 20 июня 2013 р. – Н. Новгород : Нижегород. ин-т управления, 2013. – С. 65 – 71.

64. Костюк В. Б. Організація навчання іншомовного професійно-орієнтованого спілкування на основі кейс-технологій / В. Б. Костюк // Вісник Черкас. ун-ту. Серія : Педагогічні науки. – Черкаси : Вид-во Черкас. нац. ун-ту ім. Б. Хмельницького, 2015. – Вип. 8 (341). – С.120 – 128.

65. Костюк В. Б. Розвиток творчого мислення курсантів під час навчання англійської мови у вищих морських навчальних закладах / В. Б. Костюк //

Новітні тенденції навчання іноземної мови за професійним спрямуванням : матеріали Всеукр. наук.-прак. конф. – Херсон, 2011. – С. 144 – 145.

66. Костюк В. Б. Роль і місце кейс-технологій у підготовці майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування / В. Б. Костюк // Сучасні енергетичні установки на транспорті і технології та обладнання для їх обслуговування : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., 2012. – Херсон : ХДМА, 2012. – С. 260 – 263.

67. Костюк В. Б. Теоретичні та методичні засади запровадження кейс-технологій у підготовку майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування / В. Б. Костюк // Наукові записки. Серія : Педагогіка і психологія. – Вінниця : Вид-во Вінн. держ. пед. ун-ту ім. М. Коцюбинського, 2015. – Вип. 43. – С. 244 – 249.

68. Красикова Е. Н. Кейс-метод в структуре и содержании методической компетенции лингвиста-преподавателя : дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.02 / Е. Н. Красикова. – Ставрополь, 2009. – 177 с.

69. Красикова Е. Н. Кейс-метод как дидактическое средство в условиях профессиональной подготовки в ВУЗе / Е. Н. Красикова // Вестник Ставропол. гос. ун-та. – Ставрополь : Изд-во СГУ, 2007. – Вып. 53. – С. 55 – 61.

70. Кузнецова С. В. Формирование профессионально-коммуникативной компетентности студентов экономических специальностей вузов в процессе обучения иностранному языку : дис. ... канд. пед. наук. / С. В. Кузнецова. – Пенза, 2008. – 179 с.

71. Кулакова М. В. Особистісно орієнтовані взаємовідносини як педагогічна умова формування готовності до професійної діяльності в майбутніх фахівців у вищих морських навчальних закладах / М. В. Кулакова // Наукові записки. Серія : Педагогічні та історичні науки : зб. наук. статей / М-во освіти і науки України; НПУ ім. М. П. Драгоманова. – НПУ, 2005. – Вип. 60. – С. 78 – 82.

72. Леонтьев А.А. Психология общения / А. А. Леонтьев. – 3-е изд. – М. : Смысл, 1999. – 365 с.
73. Линенко А. Ф. Теория и практика формирования готовности студентов педагогических вузов к профессиональной деятельности : дис. ... д-ра пед. наук : спец. 13.00.01, 13.00.04 / А. Ф. Линенко. – Київ, 1996. – 378 с.
74. Литвиненко І. Ю. Роль інтеграції в навчанні англomовного читання студентів технічних спеціальностей / І. Ю. Литвиненко // Педагогіка вищ. та серед. школи ДВНЗ «Криворіз. нац. ун-т». – Кривий Ріг. – 2014. – Вип. 42. – С. 41-45.
75. Ліпшиць Л. В. Формування соціокультурної компетенції майбутніх судноводіїв при вивченні соціально-гуманітарних дисциплін / Л. В. Ліпшиць // Pytania. Odpowiedzi. Hipotezy: nauka XXI stulecie : Zbior raportow naukowych. – Gdansk, 2014. – Czesc 3. – P. 101 – 105.
76. Ломов Б. Ф. Системность в психологии : избр. психол. труды / Б. Ф. Ломов. – М. : Изд-во Моск. психол.-соц. ин-та, 2003. – 424 с.
77. Макар Л. В. Обучение профессионально-ориентированному общению на английском языке студентов неязыкового вуза : дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.08 / Л. В. Макар. – СПб., 2000. – 257 с.
78. Малаева А. В. Кейс-метод как средство формирования иноязычной коммуникативной компетентности студентов вуза : дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.08. / А. В. Малаева. – В. Новгород, 2012. – 152 с.
79. Международная конвенция по охране человеческой жизни на море 1974 года (СОЛАС-74) : ([косолидированный] текст, измененный Протоколом 1988 года к ней, с поправками). – СПб. : ЦНИИМФ, 2010. – 992 с.
80. Международный кодекс по управлению безопасностью МКУБ (рез. А.741(18) с поправками) и Руководство по внедрению МКУБ Администрациями (рез. А.1088(26)). – СПб. : ЦНИИМФ, 2010. – 94 с.

81. Менеджмент морських ресурсів : навч. посібник / уклад. : О. П. Безлуцька, А. П. Бень, М. О. Колегаєв [та ін.]. – Херсон : ХДМА, 2012. – 100 с.

82. Методичні рекомендації до виконання контрольних робіт з дисципліни «Англійська мова (за професійним спрямуванням)» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.kma.ks.ua/ua/images/fs/kels/links_docs/sam_rob.pdf.

83. Микитенко Н. О. Принципи побудови підручника з іноземної мови професійного спрямування й структурування його змісту / Н. О. Микитенко // Актуальні проблеми германо-романської філології та освітній соціокультурний процес: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. – Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2013. – 220 с. – С. 42 – 44.

84. Минеева О. А. Формирование профессионально-иноязычной коммуникативной компетентности будущих инженеров в вузе / О. А. Минеева, О. Г. Красикова. – Н. Новгород : ВГИПУ, 2010. – 196 с.

85. Миронова И. А. Формирование межкультурной компетентности студентов в процессе обучения иноязычному профессионально-ориентированному общению : дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.08 / И. А. Миронова. – СПб., 2008. – 217 с.

86. Михайлова Э. А. Кейс и кейс-метод / Э. А. Михайлова. – М. : Центр маркетинг. исслед. менеджмента, 1999. – 59 с.

87. Мойсеенко С. С. Социально-педагогические условия продолженного профессионального образования морских инженеров : дис. ... д-ра пед. наук : спец. 13.00.08 / С. С. Мойсеенко. – Калининград, 2004. – 337 с.

88. Монахов В. М. Концепция создания и внедрения новой информационной технологии обучения / В. М. Монахов // Проектирование новых информационных технологий обучения : сб. науч. трудов / [под ред. В. М. Монахова]. – М. : Мысль, 1991. – С. 4 – 30.

89. Мордовская А. В. Использование кейс-технологии для повышения качества исследований студентов и аспирантов : сб. статей /

А. В. Мордовская, Е. А. Барахсанова, С. В. Панина // Информационная среда вуза XXI века : III Всерос. науч.-практ. конференция, 21-25 сент. 2009 г. – Петрозаводск, 2009. – Режим доступа: <http://www.ict.edu.ru/vconf/files/10391.doc>.

90. Морозов А. В. Ділова психологія : курс лекцій / А. В. Морозов. – СПб. : Союз, 2000. – 355 с.

91. Морской информационно-развлекательный журнал. Откровенный разговор [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://mtwtu.org.ua/mediaa/zhurnal-morskoj>.

92. Морська Л. І. Теорія та практика методики навчання англійської мови / Л. І. Морська. – Тернопіль : Астон, 2003. – 248 с.

93. Морська Л. І. Інформаційні технології у навчанні іноземних мов : навч. посібник / Л. І. Морська. – Тернопіль : Астон, 2008. – 256 с.

94. Мудрик А. В. Социальная педагогика : учебник. - 5-е изд. доп. / А. В. Мудрик. – М. : Академия, 2005. – 200 с.

95. Мясищев В. Н. Психология отношений / В. Н. Мясищев / под ред. А. А. Бодалева. – М. : МПСИ, 2004. – 400 с.

96. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012-2021 рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.mon.gov.ua/images/files/news/12/05/4455.pdf>.

97. Національна доктрина розвитку освіти : Указ Президента України від 17.04.2002 № 347/2002 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/347/2002>. – Назва з екрана.

98. Національний університет «Одеська морська академія». Факультет морських перевезень та технологій [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://frm.onma.edu.ua/index.php?about_ua#eng3.

99. Нужная Е. А. Последипломное обучение иностранному языку специалистов морского профиля в свете концепции непрерывного образования : дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.02 / Е. А. Нужная. – М. : МИГУ, 1991. – 152 с.

100. Панфилова А. П. Игровое моделирование в деятельности педагога : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / А. П. Панфилова ; ред. В. А. Сластенина, И. А. Колесникова. – М. : Изд. центр «Академия», 2007. – 368 с.
101. Патяева Н. В. Формирование профессионально-иноязычной компетентности студентов инженерно-строительных специальностей в контекстном обучении : дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.02 / Н. В. Патяева. – Н. Новгород, 2007. – 200 с.
102. Парыгин Б. Д. Социальная психология. Проблемы методологии, истории и теории / Б. Д. Парыгин. – СПб. : ИГУП, 1999. – 592 с.
103. Пащенко Т. М. Кейс-метод як сучасна технологія навчання спеціальних дисциплін / Т. Пащенко // Молодь і ринок : наук.-пед. журн. Дрогоб. держ. пед. ун-ту ім. І. Франка. – 2015. – № 8. – С. 94 – 98.
104. Пащенко Т. М. Застосування кейс-технологій у підготовці кваліфікованих робітників / Т. Пащенко // Модернізація професійної освіти і навчання : проблеми, пошуки та перспективи : зб. наук. праць. – Київ : Поліграфсервіс, 2014. – Вип. 4. – С. 131 – 141.
105. Покушалова Л. В. Метод case-study как современная технология профессионально-ориентированного обучения студентов / Л. В. Покушалова // Молодой ученый. – 2011. – № 5, т. 2. – С. 155 – 157.
106. Полат Е. С. Современные педагогические и информационные технологии в системе образования / Е. С. Полат, М. Ю. Бухаркина. – М., 2007. – 364 с.
107. Попова О. П. Особливості професійної діяльності майбутніх судноводіїв і сутність їх професійної компетентності / О. П. Попова // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах : зб. наук. праць / ред. кол. Т. І. Сущенко (голов. ред.) [та ін.]. – Запоріжжя, 2011. – Вип. 17. – С. 353 – 359.
108. Прадівляний М. Г. Формування професійно спрямованої іншомовної компетентності фахівців технічних та економічних

спеціальностей засобами сучасних інформаційних технологій : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04 / М. Г. Прадівлянний. – Вінниця, 2006. – 20 с.

109. Про затвердження Морської доктрини України на період до 2035 року : пост. КМУ від 07.10.2009 № 1307 // Офіційний вісник України. – 2009. – № 94.

110. Про освіту [Електронний ресурс] : Закон України від 23.05.1991 № 1060-XII / Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1060-12>.

111. Про вищу освіту [Електронний ресурс] : Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII / Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.

112. Про затвердження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти [Електронний ресурс] : пост. КМУ від 29.04.2015 № 266 / Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/266-2015-п>.

113. Про затвердження Національної рамки кваліфікацій : пост. КМУ № 1341 від 23.11.2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua>.

114. Програма з англійської мови для професійного спілкування / Г.Є.Бакаєва, О.А.Борисенко, І.І.Зуєнок [та ін.]. – Київ : Ленвіт, 2005 – 119 с.

115. Проконенко І. Ф. Педагогічні технології : навч. посібник / І.Ф. Проконенко, В. І. Євдокимов. – Харків : Колегіум, 2005. – 224 с.

116. Професійна освіта : словник [навч. посібник] / уклад. С. У. Гончаренко [та ін.] / за ред. Н. Г. Ничкало. – Київ, 2000. – 380 с.

117. Психологический словарь / под ред. В. П. Зинченко, Б. Г. Мещерякова. – М. : Педагогика-Пресс, 1996. – 440 с.

118. Мотивация профессиональной деятельности (методика К. Замфир в модификации А. Реана) // Н. В. Бордовская, А. А. Реан // Педагогика : учебник для вузов. – СПб. : Питер. – С. 280 – 283.

119. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии / С. Л. Рубинштейн. – СПб. : Питер, 2000 – 712 с.
120. Сальная Л. К. Модель обучения профессионально-ориентированному общению студентов неязыкового вуза : дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.02 / Л. К. Сальная. – Таганрог, 2007. – 186 с.
121. Секрет І. В. Теоретичні та методичні основи формування іншомовної професійної компетентності студентів вищих технічних навчальних закладів в умовах дистанційної освіти : дис. ... д-ра пед. наук : спец. 13.00.04 / І. В. Секрет. – Київ, 2012.
122. Селевко Г. К. Современные образовательные технологии / Г. К. Селевко. – М. : Академия, 2008. – 256 с.
123. Сериков В. В. Личностно ориентированное образование / В. В. Сериков // Педагогика. – 1994. – № 5. – С. 16 – 21.
124. Ситуаційна методика навчання: теорія і практика / упоряд. О. Сидоренко, В. Чуба. – Київ : Центр інновацій та розвитку, 2001. – 256 с.
125. Сікора Я. Б. Кейс-технології при вивченні «Методів оптимізації» / Я. Б. Сікора // Наук.-дослід. робота мол. учених : стан, проблеми, перспективи : матеріали II Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф., присв. 95-річчю Херсон. держ. ун-ту, 12 – 16 листоп. 2012 р., Херсон. – Херсон, 2012. – С. 244 – 248.
126. Смелікова В. Б. Компоненти готовності майбутніх судноводіїв до іншомовного професійно-орієнтованого спілкування / В. Б. Смелікова // Новітні тенденції навчання іноземної мови за професійним спрямуванням : матеріали IV Всеукр. наук.-практ. конф., м. Херсон, 21-22 верес. 2017 р. – Херсон : ХДМА, 2017. – С.121 – 125.
127. Смолянинова О. Дидактические возможности метода case-study в обучении студентов [Электронный ресурс] / О. Смолянинова // Сайт Ин-та естеств. и гуманитар. наук Сиб. федер. ун-та. Ин-т естеств. и гуманитар. наук Сиб. федер. ун-та, 2006. – Режим доступа : <http://www.lan.krasu.ru/studies/authors/smolyaninova/CASESTUDY/articles/Didactic/Didactic.html>.

128. Современный словарь по педагогике / под ред. Е. С. Рапацевич. – Минск : Современ. слово, 2004. – 928 с.
129. Сокол І. В. Формування професійної компетентності майбутніх судноводіїв у процесі вивчення фахових дисциплін : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04 / І. В. Сокол. – Херсон, 2011. – 22 с.
130. Социальная психология : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / А. Н. Сухов, А. А. Бодалев, В. Н. Казанцев [и др.] / под ред. А.Н. Сухова, А. А. Деркача. – 3-е изд., испр. – М. : Изд. центр «Академия», 2005. – 600 с.
131. Спіцина А. Управління навчанням майбутніх економістів інтерактивними методами розв'язання професійних завдань [Електронний ресурс] / А. Спіцина. – Режим доступу: http://umo.edu.ua/images/content/nashi_vydanya/metod_upr_osvit/v_8/23.pdf
132. Стандартные фразы ИМО для общения на море = IMO Standard Marine Communication Phrases. – 2-е изд., перераб. – СПб. : ЗАО ЦНИИМФ, 2002. – 376 с.
133. Стародубцева Е. А. Кейс-стади как современный метод профессионально-ориентированного обучения иностранному языку студентов и аспирантов экономических специальностей / Е. А. Стародубцева // Труды МГТА. – 2012. – № 3. – С. 25 – 30.
134. Субботина Л. Ю. Формирование профессиональной готовности студентов к самостоятельной деятельности / Л. Ю. Субботина // Ярославский педагогический вестник. – 2011. – № 4, т. 2. – С. 295 – 298.
135. Сура Н. А. Система професійної іншомовної підготовки майбутніх фахівців з інформаційно-комунікаційних технологій у технічних університетах : дис. ... д-ра пед. наук : спец. 13.00.04 / Н. А. Сура. – Київ, 2013 – 509 с.
136. Сурмин Ю. П. Ситуационный анализ или анатомия кейс-метода / Ю.П. Сурмин. – Киев : Центр инноваций и развития, 2002. – 286 с.

137. Теорія і методика професійної освіти : навч. посібник / З.Н. Курлянд, Т. Ю. Осипова, Р. С. Гурін [та ін.]. – Київ : Знання, 2012. – 390 с.
138. Титова Н. Л. «Базисный» кейс-метод : основы и практика использования / Н. Л. Титова // Бизнес-образование. – 1999. – № 2 (3). – С. 99 – 112.
139. Ткачев В. А. Сущность и содержание профессиональной подготовки иностранных военнослужащих в инженерных вузах / В. А. Ткачев // Молодой ученый. – 2014. – № 4. – С. 1116 – 1118.
140. Философский энциклопедический словарь / под ред. А. А. Ивина. – М., 2006. – С. 584.
141. Філоненко М. М. Психологія спілкування / М. М. Філоненко. – Київ : Центр учеб. літ., 2008. – 224 с.
142. Фролова О. О. Формування соціокультурної компетенції майбутніх судноводіїв у процесі вивчення професійно орієнтованих дисциплін : дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04 / О. О. Фролова. – Херсон, 2015. – 271 с.
143. Хуторской А. В. Ключевые компетенции. Технологии конструирования / А. В. Хуторской // Народное образование. – 2003. – № 5. – С.55 – 61.
144. Цибульская Е. В. Проблемы языкового образования судоводителей и их разрешение на основе лингво-профессионализма / Е. В. Цибульская. –Новосибирск : Изд-во НГАВТ, 1998. – 73 с.
145. Чекулаева Н. Я. Основы проектирования интегративного курса «Деловое общение с зарубежным партнером» : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. пед. наук : спец. 13.00.01 / Н. Я. Чекулаева. – Краснодар : Кубан. гос. ун-т, 1996. – 16 с.
146. Черненко Н. І. Педагогічні умови реалізації андрогогічного підходу у професійній підготовці робітників морського транспорту : автореф.

дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 / Н. І. Черненко. – Херсон, 2016. – 20 с.

147. Чкония В. А. Оптимальное использование пространства знаний в интеллектуальных системах судовождения : дис. ... канд. техн. наук : спец. 05.22.19 / В. А. Чкония. – Мурманск, 2004. – 164 с.

148. Шайнер А. І. Використання методу «кейс-стаді» у навчальному процесі немовного закладу освіти України при вивченні іноземної мови / А.І. Шайнер, Н. П. Вільховченко // Наукові записки Нац. ун-ту «Остроз. академія». Серія : Філологічна : зб. наук. праць. – Острог, 2016. – Вип. 63. – С. 216 – 219.

149. Шапочникова И. А. Формирование готовности студентов колледжа к иноязычному общению : дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.08 / И.А. Шапочникова. – Магнитогорск, 2005. – 184 с.

150. Шевцова Л. С. Методика застосування мовленнєвих ситуативних завдань / Л. С. Шевцова. – Житомир, 2004. – 94 с.

151. Шеремета П. Кейс-метод : з досвіду викладання в українській бізнес-школі / П. Шеремета, Г. Канищенко / за ред. О. І. Сидоренка. – 2-е вид. – Київ: Центр іннов. та розвитку, 1999. – 80 с.

152. Шерман М. І. Формування іншомовної професійної компетентності майбутніх судноводіїв засобами інформаційно-комунікаційних технологій / М. І. Шерман, В. О. Чернікова // Актуальні проблеми державного управління, педагогіки та психології : зб. наук. праць Херсон. нац. тех. ун-ту. – Херсон, 2013. – Вип. 9. – С. 481 – 486.

153. Штефан Л. В. Використання кейс-методу у професійній підготовці інженерів-педагогів / Л. В. Штефан, С. А. Лисенко // Педагогічні науки : зб. наук. праць / Бердян. держ. пед. ун-т. – Бердянськ : БДПУ, 2011. – № 2. – С. 301 – 309.

154. Щукин А. Н. Обучение иностранным языкам. Теория и практика : учеб. пособие для преподавателей и студ. / А. Н. Щукин. – М. : Филоматис, 2004. – 416 с.

155. Энциклопедия профессионального образования : в 3-х томах / под ред. С. Я. Батышева. – М.: АПО, 1998. – 440 с.
156. Як викладати ситуаційні вправи / за ред. О. І. Сидоренка. – Київ : Центр іннов. та розвитку, 1999. – 64 с.
157. Alert : журнал [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.healert.org/en/all-issues.cfm>.
158. Barnes L. B. Teaching and the Case Method: Text, Cases, and Readings / L. B. Barnes, C. R. Christensen, A. J. Hansen. – [3rd sub. ed.]. – Harvard Business School Press. – 1994. – 333 p.
159. Beamer L. Intercultural Communication in the global workplace / L. Beamer, I. Varmer. – Boston, Mass. : McGraw-Hill/Irwin, 2008.
160. Bloom B. S. Taxonomy of educational objectives : The classification of educational goals : Handbook I, cognitive domain / B. S. Bloom. – New York : Longman, 1994. – 208 p.
161. Errskine James A. Teaching with cases / James A. Errskine, Michiel R. Leenders, A. Louise // Mauffette Leenders School of Business Administration. – The University of Western Ontario, London, Canada, 1981. – 305 p.
162. European Commission. The Impact of Multicultural and Multilingual Crews on Maritime Communication // MARCOM. Final Reports. – Volumes 1&2, 2001. – 120 p.
163. Friis-Hansen P. Basic modelling principles for prediction of collision and grounding frequencies / P. Friis-Hansen. – Technical University of Denmark, 2008. – 59 p.
164. Horck J. A maritime safety challenge and its impact on maritime education and training /J. Horck // Maritime Policy and Management. – 31 (1), – 2013. – P. 15 – 29.
165. International Convention on Standards of Training, Certification and Watchkeeping for Seafarers, 1978, amended (Consolidated text). – СПб. : ЗАО «ЦНИИМФ», 2010. – 806 с.

166. Jin R. K. Case Study Research: Design and Methods / R. K. Jin. – Newbury Park (CA) : Sage, 1989. – P. 50.
167. Knudsen F. The Human element in Maritime Accidents and disasters – a matter of communication / F. Knudsen // Academy of Management Executive . – Vol. 14, Issue 1. – 2000. – P. 65 – 79.
168. Koester T. Methods and Means for Analysis of Crew Communication in the Maritime Domain / T. Koester, R. Pyne // The Archives of Transport. – Vol. XVII. – 2005. – P. 32 – 45.
169. Lardiere D. Ultimate Attainment in Second Language Acquisition : A Case Study / Donna Lardiere. – New York : Routledge, 2007. – 273p.
170. Lynn Laurance E. Teaching and Learning with Cases. A guidebook / Laurance E. Lynn. – Chatham House Publishers, Seven Bridges Press, LLC, 1999. – 104 p.
171. Model Course 3.17. Maritime English. – London : International Shipping Federation of London. – 2000. – 143 p.
172. Olsen O. Cultural differences in emotional intelligence among top officers on board merchant ships / O. Olsen, H. B. Johnsen, J. Meling // Academy of Management Executive, – Vol. 14, Issue 1. – 2000. – P. 79 – 95.
173. Rosenhave P.-E. A Door Opener: Teaching Cross Cultural Competence to Seafarers / P.-E. Rosenhave // International Journal on Marine Navigation and Safety of Sea Transportation. – Vol. 6. – 2012. – P. 527 – 532.
174. Schodt David. An Orientation Message on Case Learning / David Schodt // The Electronic Hallway. – Newark. [http : www.hallway.org](http://www.hallway.org).
175. Short V. Maritime English valuing a common language Seaways / V. Short // The Journal of Nautical Institute. – 2006. – P. 2 – 12.
176. Smelikova V.B. Successful interview – bridge to sea career / V. B. Smelikova, T.S. Pindosova, P. Fatkin // Іноземні мови у сучасному комунікативному просторі : матеріали IV Всеукр. студ. наук.-практ. конф., 11 квітн. 2013 р. – Херсон, 2013. – С. 164 – 166.

177. Smelikova V. B. The use of the case-technologies in teaching Maritime English in a competency-based approach / V. B. Smelikova // Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology. – Budapest, 2015. – III (33), Issue : 66. – P. 16 – 19.

178. Spitzberg B. H. Interpersonal skills. In M. L. Knapp & J. A. Daly : Handbook of interpersonal communication / B.H. Spitzberg, W.R. Cupach. – Thousand Oaks, CA : Sage, 2002. – P. 564 – 612.

179. The Nautical Institute. MARS Report: Drug Smugler as pilot [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.nautinst.org/en/forums/-mars/mars-2007.cfm/200747>.

РОЗДІЛ 2

ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ СУДНОВОДІВ ДО ПРОФЕСІЙНО-ОРІЄНТОВАНОГО СПІЛКУВАННЯ ЗАСОБАМИ KEYС-ТЕХНОЛОГІЙ

2.1. Критерії, показники та рівні готовності майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування

З метою визначення готовності майбутніх судноводіїв до іншомовного професійно-орієнтованого спілкування необхідно обґрунтувати рівні означеної готовності й відповідні їм критерії та показники, оскільки без них неможливо встановити ефективність кейс-технологій, порівняти мету й отриманий результат. Варто зазначити, що у проаналізованій науковій літературі відсутнє єдине тлумачення цих понять. Так, О. Фролова визначає критерій як засіб для визначення ефективності та результативності, на основі якого можна стверджувати, що забезпечується реалізація мети наукового дослідження [76, с. 113].

За визначенням З. Курлянд, критерій є мірилом оцінки та судження; необхідною та достатньою умовою прояву або існування якогось явища чи процесу; підкреслює, що розгляд будь-якої досліджуваної величини повинен охоплювати не тільки її ознаки, а й критерії, які визначають ту чи іншу ознаку в процесі або явищі, що розглядається [46, с. 9].

Для кожного критерію є характерним наявність певної кількості показників, які розкривають та конкретизують властивості об'єкта. Критерій у найбільш загальному вигляді – це важлива й визначальна оцінка, що характеризує різні якісні аспекти явища, його сутність. Показник же становить собою кількісну характеристику явищ і процесів, які дають змогу зробити висновок про їх стан у динаміці [2, с. 70; 15, с. 13].

На думку В. Терехової, критерій є ширшим поняттям, ніж показник. Один критерій може містити цілу низку показників, але вони тісно взаємопов'язані. Вибір критерію зумовлює правильний вибір системи

показників і, навпаки, показники характеризують вибраний критерій [73, с. 102].

Ми дотримуємося позиції більшості вчених та дослідників (А. Алексюк [2], З. Курлянд [50], В. Терехова [73], О. Фролова [76] та ін.), які вважають термін «критерій» ширшим, ніж «показник», тому що він слугує засобом накопичення кількісних і якісних даних для критеріального узагальнення. Отже, кожен критерій складається з групи показників, які якісно та кількісно характеризують його.

Залежно від обраних компонентів науковці у своїх дисертаційних дослідженнях обґрунтовують різні критерії та показники. Так, К. Вишневська обґрунтовує такі критерії та показники оцінювання рівнів розвитку іноземного професійно-спрямованого мовлення майбутніх фахівців економічного профілю:

- мотиваційний (ставлення студентів до вивчення професійної іноземної мови, наявність інтересу до оволодіння іноземним мовленням, потреба й бажання вивчати таку мову);
- когнітивний (розуміння студентами текстів іноземною мовою, словниковий запас іноземної лексики професійної спрямованості, фонетична та граматична правильність іноземного мовлення);
- комунікативний (наявність комунікативних умінь);
- рефлексивно-емоційний (наявність взаємоконтролю і самооцінки, самоконтролю та самооцінки іноземного мовлення) [15, с. 14].

Критеріями та показниками підготовленості майбутніх перекладачів до міжкультурного спілкування В. Терехова обрала такі:

- настановний критерій, показниками якого виступають професійна спрямованість, мотивація до навчальної діяльності, інтерес до перекладацької діяльності;
- знаннєвий критерій, показниками якого виступають професійно значущі якості (мобільність, комунікабельність та ін.), знання (методологічні, професійні);

- оцінний, котрий представлений показниками самооцінки, саморегуляції і самоосвіти;
- професійно-культурологічний, показниками якого виступають професійна рефлексія, уміння (перекладацькі, комунікативні, загально-технічні, організаційно-технологічні) та навички (розумові, рухові, поведінкові й сенсорні) [73, с.17].

На нашу думку, при обґрунтуванні критеріїв та показників готовності майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування доцільно виходити з урахування таких аспектів:

- особливостей професійної підготовки майбутніх судноводіїв;
- сутності та специфіки формування готовності майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування у морських ВНЗ;
- структури та взаємозв'язку компонентів означеної готовності.

Аналіз понять, які стосуються підготовки майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування дозволив виокремити три критерії готовності до цієї діяльності фахівця та показники, за якими їх можна оцінити. Критерії готовності майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування ураховують специфіку професійної діяльності судноводіїв та тісно пов'язані з її компонентами, обґрунтованими у I розділі (1.2).

Критеріями готовності майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування обрано: мотиваційно-ціннісний, когнітивний і діяльнісний.

При визначенні комплексу показників означених критеріїв ми враховували те, що показники повинні співвідноситися з критеріями та компонентами готовності майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування.

Так, мотиваційно-ціннісний критерій готовності майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування визначається сформованістю мотивації до професійно-орієнтованого спілкування, мотивації до успіху в

процесі професійно-орієнтованого спілкування та комунікативною толерантністю.

Когнітивний критерій готовності відображає наявність систематизованих знань для адекватної організації професійного спілкування, а саме: англійської мови професійного морського спрямування; знання про особливості вербального та невербального спілкування; знання етичних норм ведення професійно-орієнтованого спілкування.

Готовність до професійно-орієнтованого спілкування майбутніх судноводіїв за діяльнісним критерієм проявляється у здатності до вирішення конфліктів під час професійно-орієнтованого спілкування, рівнях самоконтролю під час професійно-орієнтованого спілкування, умінні володіти нормами та культурою професійно-орієнтованого спілкування.

Означені критерії та показники наведені у таблиці 2.1.

Таблиця 2.1

Критерії та показники готовності майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування

Критерії	Показники
Мотиваційно-ціннісний	Сформованість мотивації до професійно-орієнтованого спілкування
	Сформованість комунікативної толерантності
	Сформованість мотивації до успіху в процесі професійно-орієнтованого спілкування
Когнітивний	Знання англійської мови професійного морського спрямування
	Знання про особливості вербального та невербального спілкування
	Знання етичних норм ведення професійно-орієнтованого спілкування
Діяльнісний	Здатність до вирішення конфліктів під час професійно-орієнтованого спілкування
	Рівень самоконтролю під час професійно-орієнтованого спілкування
	Уміння володіти нормами та культурою професійно-орієнтованого спілкування

Необхідність оцінки ступеня вираженості кожного критерію спонукає дати визначення рівням готовності майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування. Нами було виділено високий, середній і низький рівні готовності майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування, які представлені у таблиці 2.2.

Таблиця 2.2

Характеристика рівнів готовності майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування

Рівень	Критерій	Характеристика рівня
Високий	Мотиваційно-ціннісний	<ul style="list-style-type: none"> - висока зацікавленість у професійно-орієнтованому спілкуванні, - високий ступінь терпимості до дискомфортних станів оточуючих, пристосування до характеру й звичок інших, сприйняття та пробачення помилок партнеру по спілкуванню, - стійка мотивація до успіху в процесі професійно-орієнтованого спілкування.
	Когнітивний	<ul style="list-style-type: none"> - високий рівень знань, необхідних для здійснення професійно-орієнтованого спілкування англійською мовою, - глибокі знання про особливості вербального та невербального спілкування, - знання етичних норм ведення професійно-орієнтованого спілкування високого рівня.
	Діяльнісний	<ul style="list-style-type: none"> - здатність до вирішення конфліктів під час професійно-орієнтованого спілкування на високому рівні, - високий рівень самоконтролю під час професійно-орієнтованого спілкування, - володіння нормами та культурою професійно-орієнтованого спілкування на високому рівні.
Середній	Мотиваційно-ціннісний	<ul style="list-style-type: none"> - помірна зацікавленість у професійно-орієнтованому спілкуванні, - достатній рівень терпимості до дискомфортних станів оточуючих, пристосування до характеру й звичок інших, сприйняття та пробачення помилок партнеру по спілкуванню, - нестійка мотивація до успіху в процесі професійно-орієнтованого спілкування.

Продовження таблиці 2.2.

Рівень	Критерій	Характеристика рівня
	Когнітивний	<ul style="list-style-type: none"> - достатній рівень знань необхідних для здійснення професійно-орієнтованого спілкування англійською мовою, - недостатньо сформована система знань про особливості вербального та невербального спілкування, - знання етичних норм ведення професійно-орієнтованого спілкування достатнього рівня.
	Діяльнісний	<ul style="list-style-type: none"> - вибір різних стратегій вирішення конфліктів, що не завжди призводить до оптимального результату, - достатній рівень самоконтролю під час професійно-орієнтованого спілкування, - уміння володіти нормами та культурою професійно-орієнтованого спілкування на достатньому рівні.
Низький	Мотиваційно-ціннісний	<ul style="list-style-type: none"> - відсутність зацікавленості у професійно-орієнтованому спілкуванні, - низький рівень терпимості до дискомфортних станів оточуючих, - відсутність мотивації до успіху в процесі професійно-орієнтованого спілкування.
	Когнітивний	<ul style="list-style-type: none"> - недостатній рівень володіння знаннями, необхідними для здійснення професійно-орієнтованого спілкування англійською мовою, - нерозуміння різниці між вербальною та невербальною формами спілкування, формами їх вираження, - неправильне уявлення про етичні норми ведення професійно-орієнтованого спілкування.
	Діяльнісний	<ul style="list-style-type: none"> - невміння вирішувати конфліктні ситуації під час професійно-орієнтованого спілкування, - низький рівень самоконтролю під час професійно-орієнтованого спілкування, - недостатній рівень володіння нормами та культурою професійно-орієнтованого спілкування.

Опишемо визначені рівні більш детально.

Для високого рівня готовності майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування є характерними: висока зацікавленість у професійно-орієнтованому спілкуванні, яскраво виражена внутрішня мотивація, цілеспрямований інтерес до отримання нових знань у сфері професійно-орієнтованого спілкування, бажання покращувати знання про означене явище від курсу до курсу, наявність позитивних емоцій, які виникають у процесі професійно-орієнтованого спілкування, високий ступінь терпимості до дискомфортних станів оточуючих, уміння пристосовуватися до характерів і звичок своїх колег. Вони спрямовані на досягнення конструктивних та позитивних результатів від спілкування, їх особистісну активність, яка визначає потребу в досягненні успіху. Їх іншомовні професійно-орієнтовані висловлювання відрізняються правильністю лексико-граматичних форм і вимови. Вони не відчують труднощів у розумінні усного та писемного мовлення й здатні вільно обмінюватися фаховою інформацією іноземною мовою, використовуючи професійну морську лексику. В процесі професійного спілкування ці фахівці прагнуть сприймати партнера по спілкуванню таким, яким він є, вони проявляють повагу до особистості партнера, приймають його індивідуальні особливості та інтереси.

Майбутні судноводії демонструють вільне володіння англійською мовою професійного морського спрямування, мають повні та глибокі знання про особливості вербального й невербального спілкування, етичні норми ведення професійно-орієнтованого спілкування. Курсанти вміють підтримувати діалог, використовуючи різні вербальні та невербальні засоби спілкування, виступати ініціаторами бесіди, що має на меті вирішення конфліктної ситуації в процесі професійно-орієнтованого спілкування, вживають мовні одиниці й структури, необхідні для розуміння та оформлення окремих висловлювань.

Фахівці з високим рівнем означеної готовності, здатні до вирішення конфліктів у процесі професійно-орієнтованого спілкування, виявляють високий рівень самоконтролю під час професійно-орієнтованого спілкування,

демонструють уміння володіти нормами та культурою професійно-орієнтованого спілкування.

Для середнього рівня готовності майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування характерна помірна зацікавленість у професійно-орієнтованому спілкуванні, усвідомленість важливості отримання знань і навичок, необхідних для здійснення професійно-орієнтованого спілкування, достатній інтерес до навчання й отримання нових знань в області професійно-орієнтованого спілкування, нейтральні емоції, які виникають у процесі професійно-орієнтованого спілкування, нестійка мотивація до успіху в процесі професійно-орієнтованого спілкування, продуктивність професійно-орієнтованого спілкування та ступінь активності не залежить від зовнішнього контролю.

Вони демонструють достатні знання англійської мови професійного морського спрямування та особливостей вербального й невербального спілкування. Майбутні судноводії здатні вступати в діалог з іноземними колегами, здійснювати радіообмін англійською мовою, заповнювати судовий журнал та іншу документацію англійською мовою, вносити дані в електронні бази даних тощо. Середній рівень також передбачає наявність знань, умінь і навичок в області дисциплін профільного циклу й умінь інтерпретувати професійно значиму інформацію англійською мовою. Курсанти, що відповідають цьому рівню, характеризуються вибором різних стратегій вирішення конфліктів, що не завжди призводить до оптимального результату, виявляють середній комунікативний контроль; вони іноді не зважають на думку оточуючих, мають не зовсім сформовані вміння володіти етичними нормами та культурою професійно-орієнтованого спілкування. Вони можуть проявляти повагу до партнера по спілкуванню незалежно від його вад та недоліків, але схильні «підганяти» інших під себе, іноді можуть оцінювати людей виходячи з власного «Я». Їх мотиваційний полюс яскраво не виражений, тобто вони не завжди схильні планувати свої наступні дії на великі проміжки часу, вважають за краще брати на себе

середні за відповідальністю обов'язки та не завжди наполегливі у досягненні мети.

Для низького рівня готовності майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування характерні: відсутність зацікавленості у професійно-орієнтованому спілкуванні, недостатня сформованість комунікативної толерантності, відсутність мотивації до успіху в процесі професійно-орієнтованого спілкування; низький рівень володіння англійською мовою професійного морського спрямування; відсутні або безсистемні, поверхневі знання про особливості вербального та невербального спілкування, етичні норми ведення професійно-орієнтованого спілкування; незнання основ вирішення конфліктів, стилів спілкування; слабо виражені вміння володіти нормами та культурою професійно-орієнтованого спілкування, критичне ставлення до висловлювань партнера, низький комунікативний контроль, стійка поведінка та небажання змінюватися.

Низький рівень готовності до іншомовного професійно-орієнтованого спілкування не дозволяє майбутньому судноводію повною мірою вирішувати професійні завдання засобами англійської мови, використовуються лише готові мовні формули. У висловлюваннях англійською мовою є помилки, процес обміну професійною інформацією в усній і письмовій формі може бути ускладнений. Професійна морська лексика майже не використовується.

Вони не завжди можуть адекватно сприймати й розуміти свого партнера, не можуть досягнути компромісу, відрізняються консервативністю та категоричністю власних оцінок на адресу оточуючих. Такі курсанти прагнуть, насамперед, уникнути зриву, невдачі, осуду чи покарання, очікують негативних наслідків від процесу професійно-орієнтованого спілкування, вони безініціативні, уникають відповідальних завдань та шукають причини відмови від них.

Визначені рівні готовності майбутні судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування характеризують результат, який повинні досягти означені фахівці під час навчання, поетапно опановуючи кожний рівень.

Подані рівні розглядаємо як ступені підготовки майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування. Адже успішне та ефективне виконання посадових обов'язків і завдань професійної діяльності передбачає високий рівень готовності майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування.

Розроблені критерії та відповідні показники були використані під час проведення констатувального й формувального етапів експерименту, що дав змогу виявити рівні готовності майбутніх судноводіїв до іншомовного професійно-орієнтованого спілкування у вищих морських навчальних закладах.

2.2. Сучасний стан підготовки майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування

Експериментальне навчання професійно-орієнтованого спілкування майбутніх судноводіїв засобами кейс-технологій проводилося на основі теоретичних положень та з урахуванням вимог, які висуваються до педагогічного експерименту в низці робіт (В. Беспалька [6], С. Гончаренко [20], В. Загвязинського [32], О. Клименюк [36], І. Підласого [60], Є. Сидоренка [68], С. Сисоєвої [69], Е. Штульмана [80] та ін.).

Погоджуючись із дослідженнями Е. Штульмана, під педагогічним експериментом ми розуміємо комплексний багатокomпонентний метод перевірки гіпотези, який належить до суворо контролюваного навчання даного предмета [80, с. 43], тому організація та проведення експерименту здійснювалися згідно з означеними в методиці фазами його проведення:

- організація експерименту;
- реалізація експерименту, а саме: проведення експериментального навчання;
- констатація та інтерпретація експерименту – обробка отриманих результатів.

Дослідно-експериментальна робота з підготовки майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування засобами кейс-технологій здійснювалася в межах чотирьох взаємопов'язаних і взаємообумовлених етапів дослідження. Програма експерименту наведена у таблиці 2.3.

Таблиця 2.3

Програма дослідно-експериментальної роботи з підготовки майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування засобами кейс-технологій

Етап	Зміст роботи	Методи дослідження
Початковий	Вивчення умов та стану підготовки майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування засобами кейс-технологій.	Аналіз нормативних документів щодо професійної підготовки судноводіїв, програм навчальних дисциплін, анкетування, спостереження за курсантами та викладачами.
Констатувальний	<ul style="list-style-type: none"> - підбір методик діагностування, - розробка авторських тестів, - диференціація на контрольну та експериментальну групи, - вхідна діагностика рівнів готовності до професійно-орієнтованого спілкування курсантів контрольної та експериментальної груп, - аналіз результатів. 	Аналіз науково-методичної літератури, анкетування та тестування курсантів, методи математичної статистики (якісний і кількісний аналіз результатів, знаходження середнього арифметичного, перевірка статистичних гіпотез за допомогою критерію Пірсона).

Продовження таблиці 2.3.

Етап	Зміст роботи	Методи дослідження
Формувальний	<ul style="list-style-type: none"> - упровадження моделі підготовки майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування засобами кейс-технологій в освітній процес вищих морських навчальних закладів, - апробація спецкурсу та навчального посібника «Cases on Board Vessels», - вихідна діагностика рівнів готовності до професійно-орієнтованого спілкування курсантів КГ та ЕГ. 	Моделювання, педагогічне спостереження, анкетування та тестування курсантів.
Узагальнювальний	- аналіз, систематизація та оцінка отриманих результатів.	Методи математичної статистики (якісний і кількісний аналіз результатів, знаходження середнього арифметичного, перевірка статистичних гіпотез за допомогою критерію Пірсона), узагальнення.

Дослідно-експериментальна робота проводилася протягом 2011 – 2016 років на базі Херсонської державної морської академії, Азовського морського інституту Національного університету «Одеська морська академія» та Київської державної академії водного транспорту ім. гетьмана П.Конашевича-Сагайдачного. На різних етапах експериментом було охоплено 236 майбутніх судноводіїв та 57 викладачів.

Під час першого етапу (2011 – 2012 рр.) – початкового – визначено за допомогою бесід, спостереження, анкетування курсантів та викладачів морських навчальних закладів доцільність підготовки майбутніх морських судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування засобами кейс-

технологій, зокрема, було проведено багатостороннє вивчення контингенту викладачів і курсантів, вивчено психологічну готовність до застосування кейс-технологій викладачами та частота їх використання під час практичних занять для підготовки курсантів до професійно-орієнтованого спілкування, вмотивованість курсантів до роботи з кейс-технологіями на заняттях з іноземної мови.

На другому етапі (2012 – 2013 рр.) – констатувальному – вивчено та підібрано діагностичний інструментарій, диференційовано курсантів на контрольну та експериментальну групи, проведено анкетування курсантів контрольної та експериментальної груп з метою діагностики рівнів готовності майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування, а також проаналізовано результати констатувального експерименту за допомогою методів математичної статистики.

На третьому етапі (2013 – 2015 рр.) – формувальному – впроваджено модель підготовки майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування засобами кейс-технологій, спецкурс «Основи професійно-орієнтованого спілкування майбутніх судноводіїв» та навчальний посібник «Cases on Board Vessels» у навчальний процес обраних морських закладів, а також проводилося підсумкове анкетування курсантів.

На четвертому етапі (2016 р.) – узагальнювальному – проаналізовано відсотки, за якими визначався рівень готовності до професійно-орієнтованого спілкування (високий, середній і низький) у КГ та ЕГ за мотиваційно-ціннісним, когнітивним та діяльнісним критеріями; систематизовано та узагальнено отримані експериментальні дані; оформлено висновки.

Отже, на першому етапі було проведено загальне опитування 236-ти курсантів (майбутніх судноводіїв) різних курсів навчання Херсонської державної морської академії, Азовського морського інституту Національного університету «Одеська морська академія» та Київської державної академії водного транспорту ім. гетьмана П.Конашевича-Сагайдачного. Під час пілотного опитування курсантам було запропоновано анкету (додаток В. 1),

де спочатку вони мали змогу дати загальні відомості про себе (курс навчання, денна або заочна форми навчання, досвід роботи, зокрема й на суднах з полікультурним екіпажем або україномовним). За результатами опитування виявилось, що 68,7% респондентів працюють на суднах із полікультурним екіпажем, 31,3% – або ще не мають досвіду роботи, або працюють із україномовним екіпажем.

Аналіз відповідей на перше запитання анкети показав, що найголовнішими причинами для вивчення англійської мови курсантами є такі:

- це обов'язковий предмет навчальної програми та оцінка ставиться в диплом (33,1% респондентів, з них більшість – представники молодших курсів навчання);
- це засіб спілкування з іноземцями (19,3% респондентів);
- знання англійської мови потрібні для ефективної професійної діяльності (26,5% респондентів, з них більшість – представники старших курсів навчання).

Інші респонденти (21,1%) дали свої варіанти відповідей: «засіб отримання інформації з іноземних джерел», «можливість орієнтуватися в аеропортах та морських портах під час подорожей», «засіб пізнання іншої культури» тощо.

Друге та третє запитання анкети дали змогу підсумувати, що більшість курсантів (89,2%) вважають за потрібне вивчати англійську мову та хочуть під час вивчення цієї дисципліни розуміти усне мовлення (56,3%), здобувати необхідну інформацію професійного характеру з англійськомовних джерел (30,6%), спілкуватися на професійні теми з колегами (13,1%). На нашу думку, такий результат, насамперед, обумовлений особливістю професійної діяльності судноводіїв. Адже вони, на відміну від механіків та електромеханіків, спілкуються з представниками портових служб, інспекторами, віддають накази, підтримують радіообмін з іншими суднами англійською мовою тощо.

На жаль, відповіді на наступне запитання про рівень умінь підтримати бесіду професійного характеру з іншими членами екіпажу англійською мовою показали, що лише 11,4% респондентів вважають себе спроможними вільно обмінюватися інформацією та підтримувати бесіду. Більшість респондентів (66,8%) відповіли, що вони розуміють, що їм говорять, але частково можуть підтримати бесіду на професійно-орієнтовану тему з колегами. Також, як показав аналіз відповідей щодо роботи з кейсами на заняттях з англійської мови, більшість респондентів (71,3%) тільки іноді працювали над ними, і їм не дуже подобається читати, аналізувати або обговорювати кейси.

Наступним етапом експерименту було анкетування викладачів для виявлення готовності до використання кейс-технологій для підготовки курсантів до професійно-орієнтованого спілкування та частоти такого використання. Серед опитаних 57 викладачів англійської мови, стаж роботи яких складав 2 – 10 років, з них: 10,5% – доценти та професори, 42,1% – старші викладачі, 47,3% – викладачі.

Аналіз відповідей викладачів показав, що більшість респондентів (87,1%) рідко використовують на занятті кейс-технології, з них – на початковому етапі роботи над темою – 23,3%, на середньому етапі – 34,2%, на завершальному – 19,4%, на різних етапах – 23,1%. Причинами нечастого використання кейс-технологій викладачі вважають їх неефективність (20,7%), трудомісткість кейс-технологій, те, що вони потребують багато часу й зусиль на підготовку та їх проведення (56,1%), невелика кількість або відсутність розробок вправ, планів дискусій за темами (23,2%).

Щодо ефективності формування навичок та умінь професійно-орієнтованого спілкування аналіз відповідей викладачів показав, що найбільш ефективними, на думку викладачів, є активні методи навчання (88,9% респондентів), серед яких вони виділили ті, яким вони віддають перевагу під час занять: на першому місці – бесіди й дискусії (51,3%), на другому – рольові та ділові ігри (31,1%), на останньому – конференції,

презентації і проекти (17,6%). На нашу думку, причиною таких відповідей є те, що вищеописані види робіт є трудомісткими та вимагають більшої підготовки викладача до заняття. Проте, як відзначають самі викладачі, найбільший інтерес у курсантів викликають саме ці види робіт.

Останнє запитання анкети було щодо частоти проведення занять у лабораторіях, обладнаних навігаційними приладами та тренажерами. Більшість викладачів, а саме 91,2%, відповіли – ніколи, тільки 8,8% викладачів мали змогу провести такі заняття. Такий результат обумовлений, насамперед, невеликою кількістю таких лабораторій та психологічним бар'єром самих викладачів щодо проведення занять у таких специфічних умовах.

Отже, аналіз відповідей викладачів показав, що у ВНЗ відсутня комплексна, цілеспрямована робота з формування вмінь і навичок професійно-орієнтованого спілкування засобами кейс-технологій, причинами чого є недостатня кількість методичних розробок та недостатній рівень обізнаності викладачів про кейс-технології. Аналіз відповідей курсантів показав, що попри розуміння важливості вивчення «Англійської мови (за професійним спрямуванням)», вони не спроможні виявити вміння підтримувати бесіду на професійно-орієнтовані теми англійською мовою. Також було відзначено недостатню вмотивованість курсантів до роботи із кейсами під час занять.

Наступним етапом дослідно-експериментальної роботи був констатувальний експеримент, який складався з підбору методик діагностування, розробки авторських тестів, диференціації на контрольну та експериментальну групи, опитування курсантів контрольної та експериментальної груп, аналізу результатів.

Базою для констатувального етапу експерименту були Херсонська державна морська академія, Азовський морський інститут Національного університету «Одеська морська академія» та Київська державна академія водного транспорту ім. гетьмана П.Конашевича-Сагайдачного.

Першим етапом констатувального експерименту була диференціація 236-ти курсантів – майбутніх судноводіїв на контрольну (118 курсантів) та експериментальну (118 курсантів) групи, які навчаються за однаковими навчальними програмами. Наступним етапом був підбір методик діагностики (В. Бойко [11], Н. Бобришева [8], І. Ладанов [49], А. Реан [64], М. Снайдер [63], К. Томас [24], В. Уразаєва [49]), адаптованих до нашого дослідження, та розробка авторських анкет. Порівняльний аналіз результатів здійснювався за допомогою шкали:

- 5 – 4 бали характеризують високий рівень;
- 3 – 2 бали характеризують середній рівень;
- 1 – 0 балів характеризують низький рівень.

Отже, діагностування першого критерію – мотиваційно-ціннісного здійснювалося за методикою І. Ладанова, В. Уразаєвої «Діагностика мотиваційних орієнтацій у міжособистісних комунікаціях» [49], В. Бойка «Діагностика комунікативної толерантності» [11], А. Реана «Мотивація успіху та побоювання невдачі» [64].

Виявлення сформованості мотивації до професійно-орієнтованого спілкування (першого показника мотиваційно-ціннісного критерію) здійснювалося за методикою І. Ладанова, В. Уразаєвої «Діагностика мотиваційних орієнтацій у міжособистісних комунікаціях» (додаток Д.2). Ця методика спрямована на визначення основних мотиваційних орієнтацій і їх гармонійності в процесі професійно-орієнтованого спілкування. Оцінювання відбувалося за такою шкалою:

- високий рівень сформованості мотивації до професійно-орієнтованого спілкування відповідав 21 й більше балів;
- середній рівень – від 8 до 20 балів;
- низький рівень – 7 і менше балів.

Результати опитування подано у таблиці 2.4.

Таблиця 2.4

**Рівні сформованості у майбутніх судноводіїв мотивації
до професійно-орієнтованого спілкування**

Рівні	Групи			
	ЕГ (118)		КГ (118)	
	осіб	%	осіб	%
Високий	17	14,4	20	16,9
Середній	29	24,5	25	21,2
Низький	72	61,1	73	61,9

Як бачимо з таблиці, в обох групах (ЕГ – 61,1%, КГ – 61,9%) спостерігається низький рівень сформованості мотивації до професійного спілкування. Так, більшість курсантів – майбутніх судноводіїв – виявили низьку орієнтацію на партнера, деякі респонденти не завжди можуть адекватно сприймати й розуміти свого партнера, не можуть досягнути компромісу. Середній рівень сформованості мотивації до професійно-орієнтованого спілкування виявився у 24,5% (експериментальна група) та 21,2% (контрольна група) респондентів. Ці курсанти виявили меншу схильність до агресивних тенденцій та можуть проявляти повагу до партнера по спілкуванню незалежно від його вад і недоліків. Лише 14,4% (експериментальна група) та 16,9% (контрольна група) респондентів характеризуються високим рівнем сформованості мотивації до професійно-орієнтованого спілкування. Вони показали найменшу схильність до агресивних тенденцій під час професійного спілкування та найбільшу зацікавленість у спілкуванні, порівняно з іншими курсантами. У процесі професійного спілкування вони прагнуть сприймати партнера по спілкуванню таким, яким він є, вони проявляють повагу до особистості партнера, враховують його індивідуальні особливості та інтереси.

Наступне опитування мало на меті виявити рівні сформованості комунікативної толерантності курсантів за допомогою методики В. Бойка

«Діагностика комунікативної толерантності» (додаток Д.3). Ця методика дозволила діагностувати толерантні та інтолерантні настанови майбутніх судноводіїв, які проявляються у процесі їх професійно-орієнтованого спілкування. Максимальна кількість балів за методикою – 135, таким чином, якщо курсант мав результат 45 балів і нижче – він проявив високий рівень сформованості комунікативної толерантності, від 46 до 90 балів – середній рівень, більше 90 балів – низький рівень.

Результати діагностики подано у таблиці 2.5.

Таблиця 2.5

**Рівні сформованості комунікативної толерантності
майбутніх судноводіїв**

Рівні	Групи			
	ЕГ (118)		КГ (118)	
	осіб	%	осіб	%
Високий	23	19,5	26	22,1
Середній	28	23,7	31	26,2
Низький	67	56,8	61	51,7

Як показали результати діагностики, високий рівень сформованості комунікативної толерантності продемонстрували лише 19,5% респондентів у експериментальній групі та 22,1% респондентів у контрольній групі. Це свідчить, що ці курсанти характеризуються високим ступенем терпимості до дискомфортних станів оточуючих, уміють пристосовуватися до характеристик і звичок, можуть пробачати партнеру по спілкуванню його помилки. Середній рівень сформованості комунікативної толерантності виявлено у 23,7% респондентів (ЕГ) та 26,2% респондентів (КГ), тобто вони показали середній рівень схильності «підганяти» інших під себе, вони іноді можуть оцінювати людей виходячи з власного «Я». На жаль, більшість респондентів віднесено до низького рівня сформованості комунікативної толерантності – 56,8% у експериментальній групі та 51,7% у контрольній групі. Ці курсанти

потребують розвитку комунікативної толерантності, так як вони у процесі професійно-орієнтованого спілкування прагнуть переробити, перевиховати свого партнера, відрізняються консервативністю та категоричністю власних оцінок на адресу оточуючих.

Дослідження сформованості мотивації до успіху у процесі професійно-орієнтованого спілкування відбувалося за допомогою методики А. Реана «Мотивація успіху і побоювання невдачі» (додаток Д.1). Інтерпретація результатів відбувалася таким чином:

- від 1 до 7 балів – у курсантів виявлено низький рівень мотивації до успіху в процесі професійно-орієнтованого спілкування;
- від 8 до 13 балів – у курсантів виявлено середній рівень мотивації до успіху в процесі професійно-орієнтованого спілкування;
- від 14 до 20 балів – у курсантів виявлено високий рівень мотивації до успіху в процесі професійно-орієнтованого спілкування.

Діагностика рівнів сформованості мотивації до успіху в процесі професійно-орієнтованого спілкування подано у таблиці 2.6.

Таблиця 2.6

Рівні сформованості мотивації до успіху у процесі професійно-орієнтованого спілкування

Рівні	Групи			
	ЕГ (118)		КГ (118)	
	осіб	%	осіб	%
Високий	18	15,3	19	16,1
Середній	29	24,6	31	26,3
Низький	71	60,1	68	57,6

Як бачимо, за результатами діагностики більшість респондентів віднесено до низького рівня сформованості мотивації до успіху в процесі професійно-орієнтованого спілкування, а саме: 60,1% курсантів у експериментальній групі та 57,6% у контрольній групі, тобто вони виявили

мотивацію побоювання невдачі, яка відноситься до негативної сфери. Такі курсанти прагнуть, насамперед, уникнути зриву, невдачі, осуду, покарання, очікують негативних наслідків від процесу професійно-орієнтованого спілкування, вони безініціативні, уникають відповідальних завдань та шукають причини відмови від них. Середній рівень сформованості мотивації до успіху у процесі професійно-орієнтованого спілкування виявлено у 24,6% респондентів експериментальної групи та 26,3% респондентів контрольної групи. Це свідчить, що їх мотиваційний полюс яскраво не виражений, тобто вони не завжди схильні планувати свої дії на великі проміжки часу, вважають за краще брати на себе середні за складністю обов'язки, не завжди наполегливі у досягненні мети. Лише 15,3% респондентів експериментальної групи та 16,1% респондентів контрольної групи виявили високий рівень сформованості мотивації до успіху в процесі професійно-орієнтованого спілкування. Вони спрямовані на досягнення конструктивних та позитивних результатів від спілкування, їх особистісну активність, яка визначає потребу в досягненні успіху. Такі курсанти, зазвичай, активні та ініціативні, якщо трапляються перешкоди у розумінні партнера – шукають способи їх подолання. Продуктивність їх професійно-орієнтованого спілкування та ступінь його активності не залежить від зовнішнього контролю.

Наступним етапом нашого дослідження було обчислення усереднених показників мотиваційно-ціннісного критерію за формулою:

$$S = \frac{N_1 + N_2 + N_3}{3}; \quad (2.1)$$

де S – кількість респондентів, які виявили певний рівень сформованості мотиваційно-ціннісного критерію;

N_1 – кількість респондентів із певним рівнем сформованості мотивації до професійно-орієнтованого спілкування;

N_2 – кількість респондентів із певним рівнем сформованості комунікативної толерантності;

N_3 – кількість респондентів із певним рівнем сформованості мотивації до успіху у процесі професійно-орієнтованого спілкування [22, с.23].

Узагальнені рівні сформованості мотиваційно-ціннісного критерію подані у таблиці 2.7.

Таблиця 2.7

**Узагальнені рівні сформованості показників
мотиваційно-ціннісного критерію**

Рівні	Групи			
	ЕГ (118)		КГ (118)	
	осіб	%	осіб	%
Високий	19	16,1	22	18,6
Середній	29	24,6	29	24,6
Низький	70	59,3	67	56,8

Згідно з програмою дослідно-експериментальної роботи наступним етапом є діагностування рівнів сформованості показників когнітивного критерію. Так, діагностування першого показника когнітивного критерію відбувалося за допомогою завдань до визначення рівня знань з іноземної мови професійного морського спрямування (додаток Е.1), другий показник – за допомогою адаптованої до нашого дослідження анкети Н. Бобришевої «Діагностика знань з вербальної та невербальної комунікації» (додаток Е.2), третій показник – за допомогою авторської розробки «Діагностика знань етичних норм ведення професійно-орієнтованого спілкування» (додаток Е.3). Результати діагностики подано у таблиці 2.8.

Таблиця 2.8

Рівні сформованості показників когнітивного критерію

Показники	Високий рівень				Середній рівень				Низький рівень			
	ЕГ (118)		КГ (118)		ЕГ (118)		КГ (118)		ЕГ (118)		КГ (118)	
	К	%	К	%	К	%	К	%	К	%	К	%
Виявлення знань з іноземної мови професійного морського спрямування	22	18,7	18	15,3	33	27,9	29	24,6	63	53,4	71	60,1
Виявлення знань про особливості вербального та невербального спілкування	20	16,9	23	19,5	32	27,1	35	29,7	66	55,9	60	50,8
Виявлення знань етичних норм ведення професійно-орієнтованого спілкування	19	16,1	21	17,8	31	26,3	34	28,8	68	57,6	63	53,4

Як показали результати діагностики сформованості знань з іноземної мови професійного морського спрямування, 18,7% курсантів експериментальної групи та 15,3% курсантів контрольної групи продемонстрували високий рівень знань з англійської мови професійного спрямування. Вони з легкістю відповіли на запитання про основні терміни, які потрібні майбутнім судноводіям під час професійної діяльності та безпосереднього спілкування на борту судна, знали відповідні обов'язки під час різних професійних ситуацій. Середній рівень сформованості знань з іноземної мови професійного морського спрямування виявили 27,9% респондентів експериментальної групи та 24,6% респондентів контрольної

групи. Ці курсанти не завжди могли відповісти на запитання щодо постановки судна на якір (Mooring Operation), вахти у водах підвищеної складності (Watchkeeping in Congested Waters), першої медичної допомоги на судні (First Aid On Board). На жаль, більшість респондентів виявили низький рівень сформованості знань з іноземної мови професійного морського спрямування – 53,4% (експериментальна група) та 60,1% (контрольна група).

Результати діагностування другого показника когнітивного критерію – сформованість знань про особливості вербального й невербального спілкування показали, що більшість курсантів експериментальної та контрольної груп (55,9% й 50,8% відповідно) не розуміють різницю між вербальними та невербальними формами комунікації, їх формами вираження тощо. Середній рівень сформованості знань про особливості вербального й невербального спілкування виявлено у 27,1% респондентів експериментальної групи та 29,7% респондентів контрольної групи, вони знають не всі терміни, що стосуються вербального й невербального спілкування. Лише 16,9% респондентів експериментальної групи та 19,5% респондентів контрольної групи виявили високий рівень сформованості знань про особливості вербального й невербального спілкування.

Діагностика третього показника когнітивного критерію – знань етичних норм ведення професійно-орієнтованого спілкування – виявила, що більшість респондентів експериментальної та контрольної груп показали низький рівень означеного показника – 57,6% та 53,4% відповідно. Вони не змогли відповісти на запитання щодо механізмів взаєморозуміння, основ вирішення конфлікту під час професійно-орієнтованого спілкування, стилів спілкування тощо. Середній рівень сформованості знань етичних норм ведення професійно-орієнтованого спілкування виявлено у 26,3% респондентів експериментальної групи та 28,8% респондентів контрольної групи. Лише 16,1% курсантів експериментальної та 17,8% курсантів контрольної груп змогли відповісти на всі запитання щодо особливостей етичних норм ведення професійно-орієнтованого спілкування.

Усереднені показники когнітивного критерію обраховувалися за формулою:

$$S = \frac{N_1 + N_2 + N_3}{3}; \quad (2.1)$$

де S – кількість респондентів, які виявили певний рівень сформованості когнітивного критерію;

N_1 – кількість респондентів із певним рівнем сформованості знань з іноземної мови професійного спрямування;

N_2 – кількість респондентів із певним рівнем сформованості знань про особливості вербального та невербального спілкування;

N_3 – кількість респондентів із певним рівнем сформованості етичних норм ведення професійно-орієнтованого спілкування [22, с.23].

Результати обчислення усереднених показників когнітивного критерію подані у таблиці 2.9.

Таблиця 2.9

Узагальнені рівні сформованості показників когнітивного критерію

Рівні	Групи			
	ЕГ (118)		КГ (118)	
	осіб	%	осіб	%
Високий	20	16,9	21	17,8
Середній	32	27,1	33	27,9
Низький	66	55,9	64	54,2

Діагностування показників діяльнісного критерію відбувалося за допомогою методики К. Томаса «Опис типів поведінки людей у конфліктних ситуаціях» (адаптація Н. Гришиної [24, с. 252]) (додаток Ж.1), методики М. Снайдера «Оцінка самоконтролю у спілкуванні» [63, с. 558-559], (додаток Ж.2), методики оцінки комунікативних умінь А. Кареліна [63, с. 563-564] (додаток Ж.3). Узагальнені значення показників діяльнісного критерію обраховувалися за попередньою формулою 2.1.

Результати діагностики показників діяльнісного критерію подано в таблиці 2.10.

Таблиця 2.10

Рівні сформованості показників діяльнісного критерію

Показники	Високий рівень				Середній рівень				Низький рівень			
	ЕГ (118)		КГ (118)		ЕГ (118)		КГ (118)		ЕГ (118)		КГ (118)	
	К	%	К	%	К	%	К	%	К	%	К	%
Здатність до вирішення конфліктів під час професійно-орієнтованого спілкування	23	19,5	24	20,3	34	28,8	31	26,3	61	51,7	63	53,4
Рівень самоконтролю під час професійно-орієнтованого спілкування	20	16,9	22	18,7	33	27,9	36	30,5	65	55,1	60	50,8
Уміння володіти нормами та культурою професійно-орієнтованого спілкування	21	17,8	25	21,2	29	24,6	32	27,1	68	57,6	61	51,7
Середнє значення	21	17,8	24	20,3	32	27,1	33	27,9	65	55,1	61	51,7

Як показали узагальнені результати діагностики, більшість респондентів відповідають низькому рівню всіх трьох показників діяльнісного критерію, а саме: 55,1% у експериментальній групі та 51,7% у контрольній групі, що свідчить про низький рівень володіння курсантами нормами та культурою професійно-орієнтованого спілкування, критичним ставленням до висловлювань партнера. Вони роблять передчасні висновки; характеризуються вибором тактики суперництва або пристосування, що

свідчить про нездатність до вирішення конфліктів під час професійно-орієнтованого спілкування; характеризуються низьким комунікативним контролем, стійкою поведінкою та небажанням змінюватися.

Середній рівень усіх трьох показників діяльнісного критерію виявився у 27,1% респондентів експериментальної групи та 27,9% респондентів контрольної групи. Курсанти, що відповідають цьому рівню характеризуються вибором різних стратегій вирішення конфліктів, що не завжди призводить до оптимального результату; середнім комунікативним контролем, вони іноді не зважають на думку оточуючих; характеризуються не зовсім сформованими вміннями володіти нормами та культурою професійно-орієнтованого спілкування, монополізацією розмови й пошуком прихованих сенсів сказаного.

Лише 17,8% респондентів експериментальної групи та 20,3% респондентів контрольної групи виявили високий рівень усіх трьох показників діяльнісного критерію. Курсанти обрали найкращі стратегії поведінки під час конфліктних ситуацій – співробітництво та компроміс; характеризувалися високим рівнем комунікативного контролю (могли гнучко реагувати на зміну ситуації) та володіли нормами й культурою професійно-орієнтованого спілкування.

Наступним етапом констатувального експерименту було зведення усіх рівнів до середнього значення за формулою:

$$S = \frac{N_1 + N_2 + N_3}{3}; \quad (2.1)$$

де S – кількість респондентів, які досягли певного рівня за показниками трьох критеріїв;

N_1 – кількість респондентів, які характеризуються певним рівнем сформованості мотиваційно-ціннісного критерію;

N_2 – кількість респондентів із певним рівнем сформованості когнітивного критерію;

N_3 – кількість респондентів із певним рівнем сформованості діяльнісного критерію [22, с.23].

Результати обчислення рівнів готовності майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування на констатувальному етапі подано у таблиці 2.11.

Таблиця 2.11

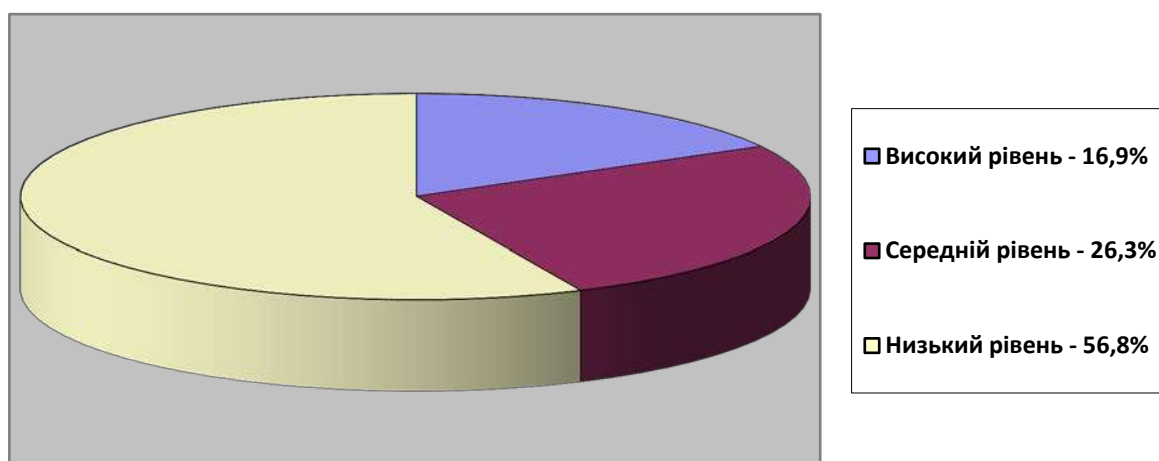
Рівні готовності майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування на констатувальному етапі

Критерії	Високий рівень				Середній рівень				Низький рівень			
	ЕГ (118)		КГ (118)		ЕГ (118)		КГ (118)		ЕГ (118)		КГ (118)	
	К	%	К	%	К	%	К	%	К	%	К	%
Мотиваційно-ціннісний	19	16,1	22	18,6	29	24,6	29	24,6	70	59,3	67	56,8
Когнітивний	20	16,9	21	17,8	32	27,1	33	27,9	66	55,9	64	54,2
Діяльнісний	21	17,8	24	20,3	32	27,1	33	27,9	65	55,1	61	51,7
Середній показник	20	16,9	22	18,6	31	26,3	32	27,1	67	56,8	64	54,3

Як бачимо з таблиці, усереднені показники високого рівня всіх трьох критеріїв у експериментальній групі – 16,9%, у контрольній групі – 18,6%; усереднені показники середнього рівня за трьома критеріями – 26,3% (ЕГ) та 27,1% (КГ). Найбільший показник низького рівня за трьома критеріями – 56,8% у експериментальній групі та 54,3% у контрольній групі.

З метою наочно показати та проаналізувати узагальнені результати рівнів готовності майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування засобами кейс-технологій подамо їх рис. 2.1.

Експериментальна група



Контрольна група

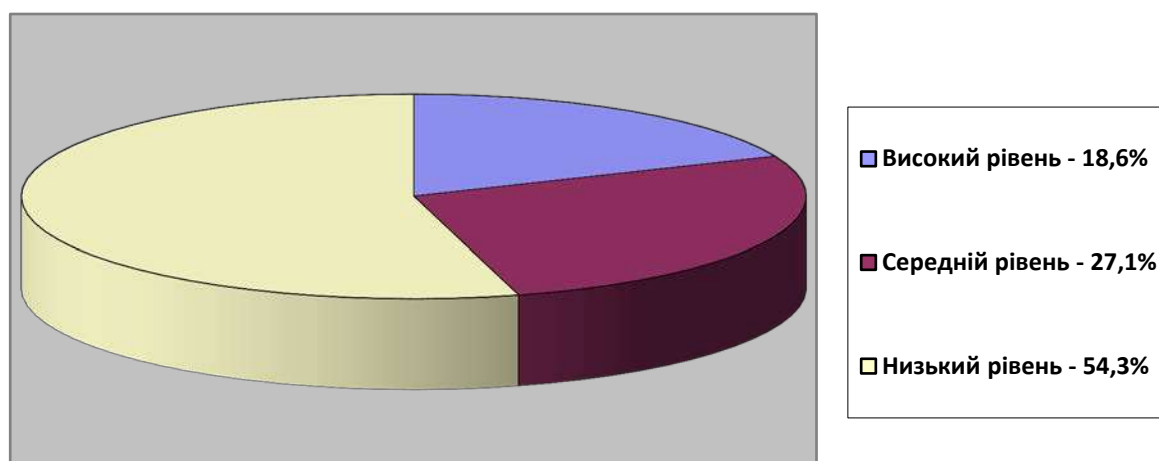


Рис. 2.1. Узагальнені результати рівнів готовності майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування

Узагальнені результати свідчать про перевагу низького рівня готовності майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування. Причини таких результатів убачаємо в недосконалісті або відсутності комплексної, цілеспрямованої роботи над підготовкою майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування, малим відсотком використання кейс-технологій під час занять. Недостатньо розвинений рівень мотивації курсантів до професійного спілкування пояснюється відсутністю їх заохочення розвивати та поглиблювати інтерес до професійно-орієнтованого

спілкування. Переважно низький рівень знань з іноземної мови, особливостей вербальної та невербальної комунікації, невиражені вміння володіти нормами та культурою професійно-орієнтованого спілкування пояснюються відсутністю створення проблемних ситуацій під час роботи з кейсами, різноманітності тематики кейсів, які б охоплювали різні професійні ситуації на судні, а також тим, що тематика занять дисципліни «Англійська мова (за професійним спрямуванням)» побудована без урахування особливостей вербальної та невербальної комунікації тощо.

З метою перевірки ідентичності контрольної та експериментальної груп наступним етапом дослідно-експериментальної роботи було застосовано критерій Пірсона (χ^2) для обрахування даних використовувалася формула:

$$\chi_{емп}^2 = \frac{1}{n_1 \cdot n_2} \sum_{i=1}^3 \frac{(n_1 Q_{2i} - n_2 Q_{1i})^2}{Q_{1i} + Q_{2i}} \quad (2.2)$$

де n_1 і n_2 – обсяги контрольної і експериментальної вибірок,

Q_{11} , Q_{12} , Q_{13} – число об'єктів контрольної вибірки, які потрапили до категорії стану досліджуваної властивості,

Q_{21} , Q_{22} , Q_{23} – число об'єктів експериментальної вибірки, які потрапили до категорії стану досліджуваної властивості [22, с. 101].

Відповідно до методики, якщо значення $\chi_{емп}^2$ становитиме менше ніж $\chi_{критич}^2$, яке становить 5,99, то вибірки контрольної та експериментальної груп ідентичні. Якщо ж, навпаки, значення $\chi_{емп}^2$ становитиме більше ніж $\chi_{критич}^2$, то вибірки контрольної та експериментальної груп різні.

Допоміжні таблиці 2.12, 2.13, 2.14 для обрахування показників кожного критерію наведені у додатку 3.1.

Результати значення критерію Пірсона при порівнянні розподілів майбутніх судноводіїв контрольної та експериментальної вибірок подано в таблиці 2.15.

Таблиця 2.15

**Значення Пірсона при порівнянні розподілів майбутніх судноводіїв
контрольної та експериментальної вибірок на констатувальному етапі**

Критерії	Значення критерію Пірсона		
	$\chi^2_{емп}$	$\chi^2_{критич}$	Висновок
Мотиваційно-ціннісний	0,29	5,99	$\chi^2_{емп} < \chi^2_{критич}$
Когнітивний	0,07	5,99	$\chi^2_{емп} < \chi^2_{критич}$
Діяльнісний	0,34	5,99	$\chi^2_{емп} < \chi^2_{критич}$

Результати обчислення показали, що $\chi^2_{емп}$ усіх трьох критеріїв менше, ніж 5,99, тобто статистична різниця між вибірками експериментальної та контрольної груп відсутня і вони підходять для формувального етапу дослідно-експериментальної роботи, чому й присвячено наступний розділ дисертаційної роботи.

Констатувальний етап експерименту, проведений з метою виявлення рівнів готовності майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування, довів необхідність розробки експериментальної методики спрямованої на вдосконалення вмінь професійно-орієнтованого спілкування засобами кейс-технологій та визначення необхідних педагогічних умов, що сприятимуть підготовці майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування у багатонаціональних екіпажах.

2.3. Педагогічні умови підготовки майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування засобами кейс-технологій

Недостатній рівень підготовки майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування в багатонаціональних екіпажах й існуюча практична нагальність у вирішенні цієї проблеми обумовили необхідність впровадження педагогічних умов, які були б спрямовані на підвищення рівнів готовності майбутніх судноводіїв до іншомовного професійно-орієнтованого спілкування.

У педагогічній науці є багато підходів до визначення терміна «умова». У тлумачному словнику поняття «умова» трактується як необхідна обставина, що уможливорює здійснення, створення, утворення чого-небудь або сприяє чомусь [14, с. 1506]. З філософської точки зору це поняття визначається як філософська категорія, в якій відображаються універсальні відношення речі до тих факторів, завдяки яким вона виникає та існує [75, с. 575]. Український дослідник С. Висоцький визначає умови як «динамічний регулятор інформаційних, особистісних, психологічних та педагогічних факторів» [17, с. 91]. В. Манько вважає, що педагогічні умови – це взаємопов'язана сукупність внутрішніх параметрів і зовнішніх характеристик функціонування, що забезпечують результативність навчального процесу [54, с. 155]. Класична педагогіка розглядає умови як основу для реалізації педагогічних явищ. Оскільки процес підготовки майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування у вищих морських навчальних закладах відбувається під час навчання, серед умов ми обрали саме педагогічні.

Узагальнюючи означені різноманітні погляди та різнобічні підходи до визначення педагогічних умов і базуючись на них, ми вважаємо, що це – сукупність організаційних форм, методів, прийомів, засобів координації навчальних і виховних впливів на курсантів із метою створення сприятливих можливостей і стимулів для набуття нового досвіду курсантами у професійній діяльності, ефективного формування в них навичок та розвитку вмінь, необхідних для професійно-орієнтованого спілкування.

Педагогічні умови професійної підготовки спеціалістів різних напрямів розглядали В. Беспалько [6], Я. Булахова [12], Г. Варварецька [13], І. Вяжк [18], Л. Гапоненко [19], І. Зязюн [59], Н. Логутіна [52], У. Ляшенко [53], О. Можаровська [56], В. Сластьонін [71], Л. Хоменко-Семенова [77], І. Ярощук [81] та інші.

Науковці А. Алексюк, А. Аюрзанайн та П. Підкасистий розглядають педагогічні умови як чинники, що впливають на процес досягнення мети, при

цьому поділяють їх на: зовнішні (позитивні відносини викладача й студента; об'єктивність оцінки навчального процесу; місце навчання, приміщення, клімат тощо) та внутрішні (індивідуальні особливості студентів, тобто стан здоров'я, риси характеру, досвід, уміння, навички, мотивація тощо) [2, с. 85].

Учений С. Гончаренко поділяє педагогічні умови на методологічні (нормативи, встановлені у педагогіці й психології), методичні (методи, форми й засоби навчання), організаційні (підготовка, упорядкування та налагодження навчального процесу) [20].

Дослідниця Р. Нізамова вважає, що організація активної пізнавальної діяльності студентів можлива лише під час створення психолого-педагогічних умов, тобто такої обстановки в аудиторіях, кабінетах, де відбуваються заняття, в яких у тісній взаємодії подана найкраща сукупність психологічних і педагогічних факторів (середовища, засобів, взаємовідносин тощо), що забезпечують можливість викладачу організувати активну діяльність студента [62].

Науковець Т. Пащенко серед психолого-педагогічних умов застосування інноваційних педагогічних технологій у підготовці майбутніх кваліфікованих робітників визначає: 1) створення інноваційного навчального середовища, спрямованого на забезпечення самореалізації особистості та заснованого на розробці й застосуванні у навчальному процесі інтерактивних форм і методів його засвоєння; 2) розвиток технологічної компетентності викладачів; 3) розвиток пізнавальної активності студента [58].

Організаційно-педагогічні умови є різновидом педагогічних умов, які залежать від особливостей організації процесу навчання. На думку Б. Чижевського, «організаційно-педагогічні умови» відображають функціональну залежність суттєвих компонентів педагогічного явища від комплексу об'єктів (речей, їх станів, процесів, взаємодій) у різних проявах [79, с. 82].

Крім того, дуже чітко, на нашу думку, А. Зубко окреслила класифікацію організаційно-педагогічних умов удосконалення навчального

процесу в закладах педагогічної освіти: умови, що забезпечують процес навчання (рівень професійності тих, хто навчає; ступінь готовності до навчання тих, хто навчається); умови, що забезпечують удосконалення навчального процесу (матеріально-технічне; навчально-методичне забезпечення процесу) [34, с. 12].

Науковець Т. Джежуль, досліджуючи організаційно-педагогічні умови реалізації міжпредметних зв'язків у навчанні вищої математики майбутніх судноводіїв, визначає такі: реалізація принципу модульності під час навчання курсантів; внесення до позааудиторної самостійної роботи студентів з вищої математики рівневих завдань міжпредметного змісту; урахування в змісті запланованих міжпредметних завдань можливостей для розвитку математичної компетентності: математично-теоретичної, математично-інформаційної, світоглядної та математично-професійної складових; створення електронного інформаційно-комунікативного середовища; підготовка викладачів до впровадження методичної системи реалізації міжпредметних зв'язків у процес навчання вищої математики [27, с. 26].

Аналіз психолого-педагогічної літератури з проблеми дослідження дає нам можливість припустити, що ефективність процесу підготовки майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування забезпечується сукупністю таких педагогічних умов:

1. Психолого-педагогічні: формування мотивації до професійно-орієнтованого спілкування в процесі професійної підготовки майбутніх судноводіїв.
2. Методичні: розроблення інструктивно-методичної бази процесу впровадження кейс-технологій у підготовку майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування.
3. Організаційні: інтеграція кейс-технологій, нових і традиційних методів та форм навчання іншомовного професійно-орієнтованого спілкування в процесі професійної підготовки майбутніх судноводіїв.

Проведемо теоретичний аналіз виділених умов. Для цього нам необхідно обґрунтувати суть, взаємозв'язки й функції поданих педагогічних умов та визначити їх місце в процесі підготовки майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування.

Однією з найважливіших педагогічних умов, яка сприяє ефективності процесу підготовки майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування, вважаємо *формування позитивної мотивації*. Проблему мотивації розробляли такі вчені, як: Г. Андреева [3], Г. Атанов [4], А. Бодальов [9], О. Кухарук [47], О. Леонтьєв [51], В. Ледньов [50] та ін.

Сучасні теорії мотивації ґрунтуються на результатах психологічних досліджень, де доведено, що причини, які спонукають людину до дій, є складними й різноманітними. Проте на сьогодні так і не існує єдиної точки зору щодо визначення поняття мотивації в цілому та мотивації навчальної діяльності зокрема. З огляду на праці вищезгаданих авторів, ми визначаємо мотивацію як процес стимулювання курсанта чи групи курсантів до діяльності, спрямованої на досягнення мети.

Розглядаючи поняття «мотивація», доцільно звернути увагу на чинники, які змушують курсанта діяти, а саме: мотиви, потреби та інтереси. Основною категорією мотиваційної сфери, на думку вчених, є мотив.

Мотив – це «складне інтегральне психологічне утворення, кінцевою метою якого є формування навчально-пізнавальної активності студентів та спонукання їх до досягнення пізнавальної мети» [47, с.72].

Науковці М. Матюгіна та А. Реан поділяють мотиви на внутрішні й зовнішні. Внутрішні мотиви охоплюють задоволення від самого процесу та результату роботи, можливість самореалізації в обраній діяльності; зовнішні, позитивні мотиви – грошові винагороди, прагнення до кар'єрного зростання, потребу у підвищенні соціального статусу, зовнішні негативні мотиви – прагнення уникнути критики, покарань або неприємностей [65].

Дослідниця О. Фролова вказує на перспективність зовнішніх позитивних мотивів, зважаючи на дійсні переваги працевлаштування

майбутніх судноводіїв у міжнародних судноплавних компаніях, адже працюючи у складі змішаного суднового екіпажу, вони мають високооплачувану роботу, відповідний професійний статус, більше можливостей для саморозвитку та самовдосконалення [76, с. 72].

Професійно-орієнтоване спілкування потребує розвинутої мотивації майбутнього судноводія на навчання, а не на формальний результат. Тому особливого значення для нашого дослідження набуває розвиток саме внутрішньої мотивації. Навчальна діяльність, як і будь-яка інша, зумовлюється одночасно багатьма мотивами. Мотиваційне забезпечення діяльності курсанта ґрунтується на пізнавальній активності, діалогічності, креативності, практичній значущості навчального матеріалу для кожного суб'єкта діяльності та вільному виборі його позиції.

Ефективність процесу підготовки майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування багато в чому залежить від своєчасного врахування потреб, оскільки саме вони визначають всю діяльність курсантів. Спочатку з'являється потреба, потім формується мотивація, визначається мета, ставляться завдання, виконуються певні дії, а після цього з'являється результат. Під потребами людини розуміють її стан, який відображає потребу в чомусь для існування [4, с. 14]. Потреби неможливо спостерігати або вимірювати, про них можна робити висновок на основі поведінки курсантів, їх можна задовольняти.

Динаміка підготовки майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування значною мірою залежить від розвитку інтересу курсантів до навчального матеріалу (кейса), що обговорюється. Інтерес є формою вияву та вираження таких спонукань до діяльності, як мотиви, потреби й цілі. У процесі навчання важливого значення набуває пізнавальний інтерес, в основі якого лежить потреба курсанта в нових знаннях. Інтерес сам по собі не може задовольнити потребу. Говорячи про інтерес як про мотив, його розуміють не як відірване від реальності явище, а як зацікавленість певною діяльністю. С. Рубінштейн вважає, що інтерес формується на основі

потреби, але не обмежується нею. Інтерес не можна ототожнювати з мотивом, але можна вважати його різновидом [66, с. 181]. Ця педагогічна умова зумовлює відбір змісту навчальної дисципліни з урахуванням професійних мотивів курсантів, їх інтересів, потреб і цілей. При цьому доцільно враховувати психолого-педагогічний вплив кейс-технологій на курсантів під час роботи з кейсом.

З огляду на поданий матеріал, ми констатуємо, що формуванню мотивації до професійно-орієнтованого спілкування у процесі професійної підготовки майбутніх судноводіїв сприятиме дотримання таких рекомендацій:

- використання професійно-орієнтованого навчального та автентичного матеріалу (морські публікації, інструкції, чек-листи, статті з професійних сайтів, реальні кейси з життя);
- застосування форм і методів навчання, що розвивають уміння професійно-орієнтованого спілкування;
- визначення потреб курсантів у процесі підготовки до професійно-орієнтованого спілкування та намагання їх задовольнити;
- реалізація в процесі підготовки до професійно-орієнтованого спілкування принципів індивідуалізації, самопізнання та саморозвитку;
- вирішення цікавих кейсів, що сприяє розвитку пізнавального інтересу курсантів;
- упровадження інформаційно-комунікативних та інтерактивних технологій у навчання англійської мови за професійним спрямуванням;
- урізноманітнення занять (запрошувати на заняття досвідчених судноводіїв, курсантів старших курсів з метою обміну досвідом);
- залучення курсантів до наукової діяльності у сфері професійно-орієнтованого спілкування, участі в олімпіадах.

Другою умовою, що впливає на результативність процесу підготовки майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування, є *розроблення інструктивно-методичної бази процесу впровадження кейс-технологій у підготовку майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування.*

В. Марцинюк зазначає, що важливим етапом роботи з кейсами є підготовка матеріально-технічного та методично-інформативного забезпечення навчальної діяльності студентів. Для них повинні бути створені відповідні робочі місця, розроблені методичні рекомендації та здійснено керівництво по виконанню кейс-завдань. Потім розробляється графік та форми системи контролю за самостійною навчальною діяльністю студентів, планується організація та характер консультацій [55, с. 169].

Т. Пашенко вважає, що сукупність джерел інформації, навчальної документації і підручників, які забезпечують оптимальні умови для активної пізнавальної навчальної діяльності студентів, становить збірник інформаційно-методичних матеріалів. Загалом, збірник інформаційно-методичних матеріалів повинен забезпечувати носіями інформації всі елементи організаційно-психологічної структури навчальної діяльності [58, с. 97]. Дослідниця погоджується з Я. Сікорою, що програмне забезпечення передбачає пошук технічних засобів, за допомогою яких організовується доставка кейса. Можливі різні варіанти надання програмного продукту споживачам освітніх послуг. Це може бути створення інформаційно-освітнього сайту, завдяки якому в інтерактивному режимі буде здійснена доставка кейса. Іншою можливістю є використання Інтернету, електронної пошти для розсилання навчально-методичних матеріалів [70, с. 247].

Проаналізувавши праці дослідників, робимо припущення, що ретельно розроблена інструктивно-методична база (алгоритми, плани, інструкції) має значний вплив на ефективність спілкування курсантів під час обговорення кейса. Необхідною умовою є однаковий доступ до інформації як викладачем, так і курсантом. Кожний учасник навчального процесу повинен

користуватися періодичними виданнями, літературними джерелами та Інтернет-ресурсами, так як велика частина практичної діяльності майбутніх судноводіїв пов'язана з пошуком і переробкою професійно-орієнтованого матеріалу за допомогою інформаційних технологій, створення презентацій із використанням мультимедійних засобів, що розвивають творчий потенціал і професійно-комунікативні вміння, необхідні у сфері судноплавної галузі. Окрім того, викладач, який застосовує кейс-технології, повинен підготувати методичне забезпечення для ефективної роботи студентів над кейсом.

Доцільно також перед аналізом кейса скласти запитання, які ставитимуться під час дискусії з теми. Це дасть змогу викладачеві визначити, яка додаткова інформація буде необхідна курсантам у ході підготовки до дискусії. Якщо інформацію та структуру кейса вже задано, то методичні рекомендації повинні стосуватися їх тлумачення. Підготовка методичних рекомендацій і складання ситуативних завдань може відбуватися одночасно, але кінцевий варіант методичних рекомендацій оформлюється після апробування в аудиторії. Вони постійно оновлюються, що пов'язано з удосконаленням викладацького досвіду. Також кейси можуть бути використані для аналізу під час екзамену або заліку для перевірки рівня засвоєння курсантами навчального матеріалу.

Інтеграція кейс-технологій, нових і традиційних методів та форм навчання іншомовного професійно-орієнтованого спілкування в процесі професійної підготовки майбутніх судноводіїв – третя педагогічна умова підготовки майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування.

Для реалізації третьої педагогічної умови застосовуємо інтегративний підхід. Інтегративний підхід в освіті – це підхід, що сприяє інтеграції змісту освіти, тобто доцільного об'єднання його елементів у цілісність. Результатом інтегративного підходу можуть бути цілісності знань різних рівнів (предмета, курсу, розділу, теми). Інтегративний підхід реалізується під час вивчення інтегрованих курсів чи окремих предметів освітньої галузі, коли цілісність знань формується завдяки інтеграції їх на основі спільних для всіх предметів

понять, застосуванню методів і форм навчання, контролю і корекції навчальних досягнень студентів, що спрямовують навчальний процес на об'єднання знань [29, с. 356].

Багато дослідників під інтегративним підходом розуміють взаємне зближення дисциплін, їх взаємопроникнення на основі подібних елементів і зв'язків та наголошують, що він має суттєві переваги для формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців [43; 53]. Дослідник С. Цимбрило вказує на те, що інтегративний підхід посилює мотивацію студентів до навчання, підсилює психологічну готовність до сприйняття складних інтегрованих явищ, дає змогу конкретизувати навчальний матеріал [78].

На думку С. Барсук, інтегративний підхід розкривається через взаємопов'язане (інтегроване) навчання за допомогою всіх видів мовленнєвої діяльності з опорою на знання, набуті з фахових дисциплін за профілем спеціальності. Так, у процесі реалізації експериментальної методики курсанти формують професійне мовлення через читання професійно-орієнтованих текстів, заповнення суднової документації, слухання інструктажу членів екіпажу й залучення до взаємодії у професійно-орієнтованих ситуаціях [5].

Інтегративні (інтеграційні) тенденції в освітньому процесі виходять за рамки міжпредметних зв'язків на якісно новий рівень дидактичної організації навчання, вони передбачають поєднання логіки та інтуїції, внутрішніх і зовнішніх способів діяльності з метою досягнення навчально-виховної мети. На думку провідних педагогів, «логічну послідовність формування понять у процесі навчання загалом неможливо забезпечити без використання інтегративних засобів» [21, с. 10].

У нашому дослідженні ми розглядаємо інтегративний підхід також з точки зору інтеграції методів і форм навчання. Вони повинні забезпечувати більш швидке засвоєння курсантами нових знань, розвиток умінь оперувати

ними, набуття практичних умінь і навичок, стимулювання розвитку умінь самостійно здобувати знання і застосувати їх у професійній діяльності.

Інтеграція навчальних методів у єдиний ефективний комплекс дає змогу вирішувати широке коло навчально-практичних завдань мовної освіти.

У світлі загальної тенденції до зближення методів навчання з метою формування мовно-комунікативної особистості реалізація задуму методичної інтеграції передбачає взаємопроникнення одного методу в інший, взаємодоповнення методів, функціонування одного в іншому [48, с.67].

Так само й кейс-метод не є універсальним. Ефективність методу полягає в тому, що він достатньо легко може бути поєднаний з іншими методами навчання. Його слід використовувати не замість, а в сукупності з класичними навчальними методами, тобто кейс-метод дозволить доповнити арсенал методичних прийомів [70, с. 246].

Погоджуємося з думкою Я. Сікори, що кейс-технології неможливо застосовувати в навчальному процесі ізольовано від інших сучасних та традиційних форм і методів навчання, оскільки за допомогою останніх у курсантів формуються обов'язкові нормативні знання, однак лише традиційні методи навчання не створюють реальних умов для здобування майбутніми фахівцями практичних умінь і навичок [70]. Окрім того, кейс-технології поєднують у собі низку форм (практичне заняття, майстер-класи, самостійна й індивідуальна роботи, тренажерна практика тощо) та методів (аналіз конкретних ситуацій; ділова або рольова ігри; «мозковий штурм»; метод проектів; дискусія тощо) навчання. Вони повинні забезпечувати більш швидке засвоєння курсантами нових знань, розвиток умінь оперувати ними, набуття практичних умінь і навичок, стимулювання розвитку вмінь самостійно здобувати знання і застосовувати їх у професійній діяльності.

Отже, доцільно органічно поєднувати кейс-технології з іншими методами, що застосовуються у підготовці фахівців до професійно-орієнтованого спілкування, оскільки кейс-технології знімають психологічне напруження і стимулюють активність курсантів на заняттях та під час

підготовки домашніх завдань. Реалізація згаданої педагогічної умови, на нашу думку, сприяє модернізації і вдосконаленню традиційних методик навчання спілкуванню та методики проведення практичних занять. Особливістю проведення модернізованого заняття є те, що воно складається з двох компонентів. Перший – це засвоєння теоретичних знань з дисципліни, другий – практичне застосування здобутих знань, тобто, вирішення проблеми кейса.

Кейс-технології, що використовуються нами для реалізації третьої педагогічної умови, дозволяють майбутнім судноводіям застосовувати при аналізі ситуації новий та раніше засвоєний матеріал як з фахових дисциплін, так і з іноземної мови – курсанти аналізують кейси англійською мовою з професійної точки зору, вчать проявляти ініціативу й працювати в команді, планувати стратегію вирішення проблеми та розвивають комунікативну компетенцію. Таким чином, ми забезпечуємо єдність освітнього процесу, відходячи від набору енциклопедичних знань у бік компетентностей та професійної культури, які інтегративні за своєю природою. Це дуже важливо в роботі судноводія, адже, коли судноводій несе вахту на навігаційному містку, він повинен одночасно виконувати багато завдань, оперуючи усіма своїми знаннями й навичками: управляти судном, слідкувати за всіма навігаційними системами, обмінюватися повідомленнями з іншими суднами та береговими станціями, спілкуватися з членами екіпажу, враховуючи їх національні й культурні особливості.

Також ця педагогічна умова передбачає структурування змісту навчального матеріалу. Під час структурування змісту навчального матеріалу доцільно дотримуватися принципів, сформульованих В. Ледньовим. Основним є принцип функціональної повноти компонентів, суть якого полягає в тому, що педагогічна система може функціонувати ефективно за наявності повного набору значущих компонентів.

Наступний важливий принцип – інтеграція змісту, що забезпечує реалізацію міждисциплінарної координації у навчанні професійно-

орієнтованих дисциплін у вищих морських навчальних закладах та розвиває професійну мотивацію курсантів.

Третій принцип – принцип ступеневості. Він передбачає дотримання систематичної послідовності, узгодження, взаємозв'язку та взаємодії у викладанні циклів дисциплін [50, с. 75 – 90].

Структурування змісту дисципліни «Іноземна мова (за професійним спрямуванням)» з урахуванням названих принципів дає змогу реалізувати професійні завдання кожного блоку підготовки та сприяє формуванню особистості майбутнього судноводія. У свою чергу, реалізація виділених нами педагогічних умов сприяє формуванню у курсантів особистісно-значущого ставлення до професійно-орієнтованого спілкування.

Плануючи зміст навчального матеріалу, викладач має враховувати, що курсанти повинні мати уявлення про те, на якому етапі навчання і який навчальний матеріал засвоюється. Крім того, потрібно знати рівень засвоєння курсантами навчального матеріалу.

Практичне заняття із застосуванням кейс-технологій ґрунтується на розумінні курсанта як суб'єкта навчального процесу, що спрямоване на розвиток особистості курсантів, їх творчого потенціалу та мотиваційно-ціннісної сфери. Тому зміна характеру відносин у системі «викладач-курсант» є необхідною умовою успішного застосування цих технологій. Викладач, який практикує кейс-технології, має усвідомлювати свою нову роль у навчальному процесі, що істотно відрізняється від ролі, яку він виконує під час застосування традиційних методів навчання. Роль викладача визначається як консультант, організатор навчального процесу, його завдання – направляти студентів, полегшувати (*facilitate*) їх взаємодію із зовнішнім інформаційним середовищем та пізнавальними джерелами задля виконання завдань. Курсант, його професійні потреби, мотивація, навчальні навички та вміння знаходяться у центрі навчального процесу (*learner-centered approach*). Таке заняття сприяє реалізації активності та самостійності курсантів, перетворює їх на активних суб'єктів навчально-пізнавальної

діяльності, рівноправних учасників педагогічного процесу. Суб'єктна позиція курсанта в процесі навчання означає його здатність проектувати свою навчальну діяльність та самоуправляти нею, вміння ставити перед собою цілі, знаходити відповідні методи та засоби для їх досягнення, мобілізувати внутрішні резерви, зіставляти поставлені цілі з власними можливостями [44, с. 55].

Отже, бачимо, що суб'єктна позиція – це високий рівень особистісного розвитку курсанта, що свідчить про його здатність до самовизначення, самопізнання, саморегуляції і побудови навчальної та життєвої стратегії розвитку. Крім того, спільна робота викладача та курсантів щодо визначення цілей та планування практичного заняття стимулює інтерес і мотивацію курсантів. Якщо викладач авторитарно нав'язує власну точку зору, навчальний процес руйнується, а навчальна дисципліна сприймається як різновид ідеології. Зміна характеру в системі «викладач-курсант» сприяє створенню комфортного психологічного клімату на занятті, формуванню у студентів певних ціннісних орієнтацій, моральних норм та фахових інтересів.

Міжособистісне спілкування в навчальній групі має створювати атмосферу психологічного комфорту, забезпечувати формування позитивного емоційного контакту між викладачем і курсантами, створювати необхідні умови для самостійної роботи курсантів та вияву ініціативи у вирішенні поставлених завдань. Викладач повинен володіти високим рівнем комунікативних умінь та дотримуватися норм культури спілкування, інакше це може призвести до виникнення міжособистісних конфліктів, небажання співпрацювати, напруженості в стосунках тощо [61].

Сьогодні професійна підготовка майбутніх судноводіїв повинна бути направлена не лише на набуття курсантами знань, умінь і навичок на фоні загального уявлення про основи сучасного судноплавства, а й на діяльність творчого характеру, яка повинна забезпечувати досить високий рівень інтелектуальної активності курсантів. Адже, як зазначає С. Тимченко, в умовах сьогодення ставиться мета не лише навчити кожного студента певних

професійних операцій та прийомів, сформувати технічно освічену особистість, а найперше – особистість, здатну швидко адаптуватися до стрімких змін сучасного суспільства. Це означає необхідність перегляду й оновлення змісту професійно-орієнтованих предметів, зміни позиції викладачів і студентів у спілкуванні, що зумовлює потребу діалогу, дискусій, обміну думками та враженнями, моделювання ситуацій, які дозволять поєднати конкретні професійні операції з формуванням таких цінностей особистості, які допоможуть їм стати успішними у виборі власного життєвого шляху [74, с. 287]. Саме тому кейс-технології є досить актуальним засобом розвитку комунікативних умінь майбутніх судноводіїв.

У контексті нашого дослідження невідривними від кейс-технологій є традиційні та новітні технології навчання. До традиційних технологій відносять лекції, практичні та семінарські заняття. Проте навіть традиційні методи можуть бути поєднані із новітніми технологіями. Так, серед останніх, наприклад, проблемна лекція, лекція-конференція, лекція-візуалізація, лекція-провокація, лекція-діалог тощо.

Порівняно із традиційними формами і методами навчання, новітні технології передбачають використання інтерактивного навчання. Вони спрямовані на активне й глибоке засвоєння матеріалу, що вивчається, розвиток уміння вирішувати комплексні завдання. Інтерактивні методи навчання найбільше відповідають особистісно орієнтованому підходу, так як вони базуються на колективному навчанні, навчанні у співпраці. Педагог частіше виступає лише в ролі організатора процесу навчання, творця умов для ініціативи студентів.

Інтерактивні технології передбачають використання специфічної системи методів, які спрямовані головним чином на самостійне оволодіння курсантами знань у процесі активної пізнавальної діяльності. Таким чином, інтерактивні технології – це навчання діяльністю. В їх основі лежить діалогічне спілкування як між викладачем та курсантами, так і між самими курсантами. А в процесі діалогу розвиваються комунікативні здібності,

уміння вирішувати проблеми колективно, і найголовніше – мовлення курсантів (у нашому контексті англомовне мовлення).

Інтерактивні методи навчання спрямовані також на залучення курсантів до самостійної пізнавальної діяльності та мають викликати особистісний інтерес до вирішення будь-яких пізнавальних завдань, підвищувати можливість застосування курсантами отриманих знань. Метою інтерактивних методів є те, щоб під час засвоєння знань, умінь та навичок були задіяні всі психічні процеси (мова, пам'ять, увага тощо).

Інтерактивні види діяльності охоплюють імітаційні та рольові ігри, дискусії, проблемні ситуації, метод круглого столу, тренінги, проекти тощо.

Ураховуючи викладений матеріал, можна стверджувати, що для успішної реалізації поставлених завдань з метою ефективного протікання навчального процесу стануть: позитивна мотивація, наявність інструктивно-методичної бази процесу впровадження кейс-технологій у підготовку майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування та інтеграція кейс-технологій, нових і традиційних форм та методів навчання іншомовного професійно-орієнтованого спілкування в процесі професійної підготовки майбутніх судноводіїв.

Доцільно також наголосити, що неможливо недооцінювати жодної з визначених педагогічних умов. Тільки забезпечення сукупності педагогічних умов, їх взаємозв'язку й взаємозумовленості сприятиме ефективності підготовки майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування засобами кейс-технологій. Їх ефективність буде перевірено під час проведення дослідно-експериментального навчання.

Висновки до другого розділу

У другому розділі визначено та обґрунтовано критерії, показники та рівні готовності майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування, представлено сучасний стан підготовки майбутніх судноводіїв

до професійно-орієнтованого спілкування, схарактеризовано педагогічні умови.

У дослідженні розроблено критерії та показники для визначення рівнів готовності майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування: мотиваційно-ціннісний (сформованість мотивації до професійно-орієнтованого спілкування, сформованість комунікативної толерантності, сформованість мотивації до успіху у процесі професійно-орієнтованого спілкування), когнітивний (знання англійської мови професійного морського спрямування, знання про особливості вербального й невербального спілкування, знання етичних норм ведення професійно-орієнтованого спілкування), діяльнісний (здатність до вирішення конфліктів під час професійно-орієнтованого спілкування, рівень самоконтролю під час професійно-орієнтованого спілкування, уміння володіти нормами та культурою професійно-орієнтованого спілкування).

Вищезазначені критерії та їх показники дали змогу охарактеризувати рівні готовності майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування (високий, середній і низький).

З метою вивчення сучасного стану та перевірки доцільності підготовки майбутніх морських судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування, їх вмотивованості до роботи із кейс-технологіями на початковому етапі експерименту за допомогою бесід, спостережень, анкетувань курсантів і викладачів морських навчальних закладів було виявлено, що в морських ВНЗ відсутня комплексна, цілеспрямована робота з розвитку вмінь та навичок професійно-орієнтованого спілкування засобами кейс-технологій, причинами чого є недостатня кількість методичних розробок і недостатній рівень обізнаності викладачів про кейс-технології, а також відзначено низьку вмотивованість курсантів до роботи із кейсами під час занять з дисципліни «Англійська мова (за професійним спрямуванням)», оскільки вони не можуть підтримувати бесіду на професійно-орієнтовані теми англійською мовою.

Наступним етапом дослідно-експериментальної роботи був констатувальний експеримент, який складався з підбору методик діагностування, розробки авторських тестів, диференціації на контрольну та експериментальну групи курсантів спеціальності 271 «Річковий і морський транспорт», спеціалізації «Судноводіння» – по 118 осіб у кожній, опитування курсантів контрольної та експериментальної груп. Аналіз результатів показав, що більшість курсантів експериментальної та контрольної груп мають низький (56,8% ЕГ і 54,3% КГ) та середній (26,3% ЕГ і 27,1% КГ) рівні готовності до професійно-орієнтованого спілкування.

Аналіз наукової літератури та врахування специфіки навчання майбутніх судноводіїв дали можливість визначити педагогічні умови, необхідні для успішної реалізації моделі підготовки майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування: 1) формування мотивації до професійно-орієнтованого спілкування в процесі професійної підготовки майбутніх судноводіїв, 2) розроблення інструктивно-методичної бази процесу впровадження кейс-технологій у підготовку майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування, 3) інтеграція кейс-технологій, нових і традиційних методів та форм навчання іншомовного професійно-орієнтованого спілкування в процесі професійної підготовки майбутніх судноводіїв. Тільки забезпечення сукупності педагогічних умов, їх взаємозв'язок і взаємозумовленість сприятиме ефективності реалізації моделі підготовки майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування засобами кейс-технологій.

Основні положення другого розділу описано у публікаціях автора [39; 40; 41; 42; 72].

Список використаних джерел у другому розділі

1. Айсмонтас Б. Б. Педагогическая психология. Схемы и тесты / Б. Б. Айсмонтас. – М. : Гуманит. изд. центр «ВЛАДОС», 2002. – 208 с.
2. Алексюк А. М. Організація самостійної роботи студентів в умовах інтенсифікації навчання / А. М. Алексюк, А. А. Аюрзанайн, П. І. Підкасистий [та ін.]. – Київ : ІСДО, 1993. – 336 с.
3. Андреева Г. М. Социальная психология : учебник для высш. учеб. заведений / Г. М. Андреева. – М. : Аспект Пресс, 2000. – 376 с.
4. Атанов Г. А. Теория деятельностного обучения / Г. А. Атанов. – Донецк, ДООУ, 2003. – 104 с.
5. Барсук С. Л. Педагогічні умови формування іншомовного професійного мовлення майбутніх судноводіїв на засадах комунікативно-когнітивного підходу : дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04 / С. Л. Барсук. – Херсон, 2016. – 258 с.
6. Беспалько В. П. Педагогика и прогрессивные технологии обучения / В. П. Беспалько. – М. : Изд-во Ин-та проф. образования, 1995. – 208 с.
7. Бобрицька В. І. Педагогічні умови застосування технології «case-study» у вищих навчальних закладах Великої Британії / В. І. Бобрицька // Вісник Черкас. нац. ун-ту. Серія : Педагогічні науки. – 2012. – № 15 (228). – С. 12 – 17.
8. Бобришева Н. М. Формування готовності майбутніх морських офіцерів до професійної діяльності у полікультурному середовищі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 / Н. М. Бобришева. – Запоріжжя, 2015. – 20 с.
9. Бодалев А. А. Психология общения / А. А. Бодалев. – М. : Изд-во «Ин-т практ. психологии»; Воронеж : МОДЭК, 1996. – 256 с.
10. Божович Л. И. Проблемы формирования личности : избр. психол. труды / под ред. Д. И. Фельдштейна ; Рос. акад. образования, Моск. психол.-соц. ин-т. – 3-е изд. – М. : МПСИ ; Воронеж : МОДЭК, 2001. – 349 с.

11. Бойко В. В. Коммуникативная толерантность : метод. пособие / В. В. Бойко. – СПб. : МАПО, 1998. – 24 с.
12. Булахова Я. В. Педагогічні умови навчання іноземних мов майбутніх інженерів-програмістів засобами мультимедійних програм : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 / Я. В. Булахова. – Луганськ, 2007. – 24 с.
13. Варварецька Г. А. Педагогічні умови формування професійної спрямованості майбутніх фахівців морського та річкового транспорту у процесі математичної підготовки / Г. А. Варварецька // Наука і освіти. – 2013. – № 6. – С. 78 – 82.
14. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод., допов. на CD) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – 7-е вид. – Київ; Ірпінь : Перун, 2009. – 1736 с. : іл.
15. Вишневська К. Г. Педагогічні умови професійно орієнтованого навчання іноземних мов майбутніх фахівців економічного профілю : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 / К. Г. Вишневська. – Одеса, 2011. – 23 с.
16. Выготский Л. С. Психика, сознание, бессознательное / Л. С. Выготский. – М. : Лабиринт, 2001. – 366 с. – (Собрание трудов).
17. Высоцкий С. В. Структура психолого-педагогических условий формирования поисково-творческой направленности личности в процессе обучения / С. В. Висоцкий // Наук. вісник Південноукр. держ. ун-ту ім. К. Д. Ушинського : наук. праці. – Одеса, 1999. – Вип. 8-9. – С. 90 – 94.
18. Вяхк І. А. Педагогічні умови формування іншомовної комунікативної компетентності майбутніх фахівців у галузі інформаційних технологій : дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04 / І. А. Вяхк. – Вінниця, 2013. – 225 с.
19. Гапоненко Л. П. Формування готовності студентів вищих педагогічних закладів до іншомовного спілкування : автореф. дис. на

здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 / Л. П. Гапоненко. – Кривий Ріг, 2003. – 20 с.

20. Гончаренко С. У. Педагогічні дослідження : методол. поради молодим науковцям / С. У. Гончаренко. – Київ-Вінниця : ДОВ «Вінниця», 2008. – 278 с.

21. Гончаренко С. У. Теоретичні основи дидактичної інтеграції у професійній середній школі / С. У. Гончаренко, І. М. Козловська // Педагогіка і психологія. – 1997. – № 2 (15). – С. 9 – 18.

22. Грабарь М. И. Применение математической статистики в педагогических исследованиях. Непараметрические методы / М. И. Грабарь, К. А. Краснянская. – М. : Педагогика, 1977. – 136 с.

23. Грехнев В. С. Социально-психологический фактор в системе общественных отношений / В. С. Грехнев. – М. : МГУ, 1985. – 184 с.

24. Гришина Н. В. Психология конфликта / Н. В. Гришина. – СПб. : Питер, 2000. – 464 с.

25. Гришкова Р. О. Педагогічні засади формування іншомовної соціокультурної компетенції студентів нефілологічних спеціальностей в процесі фахової підготовки : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 / Р. О. Гришкова. – Київ, 2007. – 36 с.

26. Декларація принципів толерантності : проголошена 28-ою сесією Генерал. конференції 25 жовт. –16 лист. 1995 р. : норм. док. ООН. – Офіц. вид. – Київ, 2000. – 14 с.

27. Джежуль Т. С. Організаційно-педагогічні умови реалізації міжпредметних зв'язків у навчанні вищої математики майбутніх судноводіїв / Т. С. Джежуль // *Perspective innovations in science, education, production and transport*. – 2013. – № 4. – С. 25 – 48.

28. Дьяченко М. И. Психология высшей школы / М. И. Дьяченко, Л. А. Кандыбович. – Минск, 1993. – 296 с.

29. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України ; голов. ред. В. Г. Кремень. – Київ : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.

30. Енциклопедія педагогічних технологій та інновацій / авт.-уклад. Н. П. Наволокова. – Харків : Вид. група «Основа», 2011. – 176 с.
31. Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти : вивчення, викладання, оцінювання / [наук. ред. укр. видання С. Ю. Ніколаєва]. – Київ : Ленвіт, 2003. – 273 с.
32. Загвязинский В. И. Методология и методы психолого-педагогического исследования : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / В. И. Загвязинский, Р. Атаханов. – М. : Академия, 2007. – 208 с.
33. Занюк С. С. Психологія мотивації : навч. посібник / С. С. Занюк. – Київ : Либідь, 2002. – 304 с.
34. Зубко А. М. Організаційно-педагогічні умови удосконалення навчального процесу в системі підвищення кваліфікації педагогічних кадрів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 / А. М. Зубко. – Київ, 2002. – 22 с.
35. Інтерактивні технології навчання: теорія, практика, досвід : метод. посібник / [авт.-уклад. : О. Пометун, Л. Пироженко]. – Київ : А.П.Н., 2002. – 135 с.
36. Клименюк О. В. Технологія наукового дослідження : авт. підручник / О. В. Клименюк. – Київ : Аспект-Поліграф ; Ніжин, 2006. – 308 с.
37. Колесникова И. Англо-русский терминологический справочник по методике преподавания иностранных языков / И. Колесникова, О. Долгина. – СПб. : Рус.-Балт. информ. центр БЛИЦ, 2008. – 223 с.
38. Конопляник Л. М. Комунікативно-когнітивний підхід до навчання іноземної мови професійного спрямування студентів-фізиків / Л. М. Конопляник // Вісник Черкас. ун-ту : зб. наук. праць. – Черкаси : Вид. від. ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2013. – Вип. 13. (266). – С. 117 – 124.
39. Костюк В. Б. Використання кейс-технологій на занятті з іноземної мови / В. Б. Костюк // Рідна школа. – 2015. – № 5/6. – С. 47 – 52.
40. Костюк В. Б. Застосування ситуативно-комунікативних технологій у навчанні іншомовного спілкування майбутніх судноводіїв / В. Б. Костюк //

Витоки педагогічної майстерності. Серія : Педагогічні науки : зб. наук. праць
Полтав. нац. пед. ун-ту ім. В. Г. Короленка.– Полтава : Вид-во ПНПУ, 2012.
– Вип. 10. – С. 149 – 152.

41. Костюк В. Б. Педагогічні умови застосування кейс-технологій під час вивчення іноземної мови за професійним спрямуванням / В. Б. Костюк // Новітні тенденції навчання іноземної мови за професійним спрямуванням : матеріали II Всеукр. наук.-прак. конф.ї, 25 – 26 квіт. 2013 р. м. Херсон. – Херсон : ХДМА, 2013. – С. 38 – 41.

42. Костюк В. Б. Педагогічні умови застосування кейс-технологій у процесі активної підготовки судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування / В. Б. Костюк // Вісник Житомир. держ. ун-ту ім. І. Франка. – Житомир, 2015. – Вип. 2 (80). – С.84 – 89.

43. Краєвська О. Д. Формування мотиваційно-цільового компоненту на основі інтеграції підготовки як складової професійної компетентності майбутніх фахівців АПК / О. В. Левчук, О. Д. Краєвська, І. А. Бубновська // Наука і методика : зб. наук.-метод. праць / редкол. : Т. Д. Іщенко (голов. ред.) [та ін.]. – Київ : Аграр. освіта, 2009. – Вип. 17. – С. 25-30.

44. Красикова Е. Н. Кейс-метод в структуре и содержании методической компетенции лингвиста-преподавателя : дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.02 / Е. Н. Красикова. – Ставрополь, 2009. – 177 с.

45. Красикова Е. Н. Кейс-метод как дидактическое средство в условиях профессиональной подготовки в ВУЗе / Е. Н. Красикова // Вестник Ставропол. гос. ун-та. – Ставрополь : Изд-во СГУ, 2007. – Вып. 53. – С. 55 – 61.

46. Курлянд З. Н. Педагогіка вищої школи : навч. посібник / З. Н. Курлянд. – Київ : Знання, 2005. – 399 с.

47. Кухарук О. О. Педагогічні умови формування мотивації вивчення іноземних мов студентами вищих навчальних закладів I-II рівнів акредитації / О. О. Кухарук // Нові тенденції навчання. – 2006. – № 41. – С. 71 – 77.

48. Кучерук О. А. Інтеграція методів у навчанні мови / О. А. Кучерук // Вісник Житомир. дер. ун-ту. Серія : Педагогічні науки . – Вип. 52. – С. 66 – 70.
49. Ладанов И. Д. Диагностика мотивационных ориентаций в межличностных коммуникациях / И. Д. Ладанов, В. А. Уразаева // Фетискин Н. П. Социально-психологическая диагностика развития личности и малых групп / Н. П. Фетискин, В. В. Козлов, Г. М. Мануйлов. – М. : Изд-во Ин-та Психотерапии, 2002. – С. 68 – 69.
50. Леднев В. С. Содержание образования : сущность, структура, перспективы / В. С. Леднев. – [2-е изд., перераб.]. – М. : Высш. шк., 1991. – 224 с.
51. Леонтьев А. А. Психология общения / А. А. Леонтьев. – 3-е изд. – М. : Смысл, 1999. – 365 с.
52. Логутіна Н. В. Педагогічні умови формування готовності до професійного іншомовного спілкування у майбутніх менеджерів зовнішньоекономічної діяльності / Н. В. Логутіна // Теорія і практика управління соціальними системами: філософія, психологія, педагогіка, соціологія. – 2007. – № 1. – С. 54 – 62.
53. Ляшенко У. І. Підготовка майбутніх суднових механіків засобами професійно-орієнтованих дисциплін / У. І. Ляшенко // Наукові записки Тернопіл. нац. пед. ун-ту ім. В. Гнатюка. Серія : Педагогіка. – Тернопіль : Вид-во Тернопіл. нац. пед. ун-ту ім. В. Гнатюка, 2015. – № 3. – С. 38 – 45.
54. Манько В. М. Дидактичні умови формування у студентів професійно-пізнавального інтересу до спеціальних дисциплін / В. М. Манько // Соціалізація особистості : [зб. наук. праць Нац. пед. ун-ту ім. М. П. Драгоманова]. – Київ : Логос, 2000. – Вип. 2. – С. 153 – 161.
55. Марцинюк В. Г. Кейс-методика вивчення іноземної мови як засіб формування самостійності в навчанні майбутніх менеджерів / В. Г. Марцинюк // Педагогічні науки. Вісник Запоріз. нац. ун-ту. – 2008. – № 1. – С. 168 – 170.

56. Можаровська О. Е. Формування готовності до професійно орієнтованого іншомовного спілкування майбутніх фахівців у коледжах технічного профілю: дис... канд. пед. наук : спец. 13.00.04 / О. Е. Можаровська. – Вінниця, 2016. – 272 с.

57. Пашенко Т. М. Застосування кейс-технологій у підготовці кваліфікованих робітників / Т. Пашенко // Модернізація професійної освіти і навчання : проблеми, пошуки та перспективи : зб. наук. праць. – Київ : Поліграфсервіс, 2014. – Вип. 4. – С. 131 – 141.

58. Пашенко Т. М. Кейс-метод як сучасна технологія навчання спеціальних дисциплін / Т. Пашенко // Молодь і ринок : наук.-пед. журнал Дрогоб. держ. пед. ун-ту ім. І. Франка. – 2015. – № 8. – С. 94 – 98.

59. Педагогічна майстерність : підручник / І. А. Зязюн, Л. В. Крамущенко, І. Ф. Кривонос [та ін.]; за ред. І. А. Зязюна. – Київ : Вища шк., 1997. – 349 с.

60. Підласий І. П. Діагностика та експертиза педагогічних проєктів : навч. посібник / І. П. Підласий. – Київ : Україна, 1998. – 343 с.

61. Покушалова Л. В. Метод case-study как современная технология профессионально-ориентированного обучения студентов / Л. В. Покушалова // Молодой ученый. – 2011. – № 5, т. 2. – С. 155 – 157.

62. Проблемы развития познавательной активности студентов / под ред. Р. А. Низамова. – Казань : Изд-во Казан. ун-та, 1980. – 176 с.

63. Райгородский Д. Я. Практическая психодиагностика. Методики и тесты : учеб. пособие / Д. Я. Райгородский. – Самара : Изд. дом «БАХРАХ-М», 2002. – 672 с.

64. Реан А. А. Психология адаптации личности. Анализ. Теория. Практика / А. А. Реан, А. Р. Кудашев, А. А. Баранов. – СПб. : Прайм-ЕВРОЗНАК, 2006. – 236 с.

65. Реан А. А. Психология и педагогика / А. А. Реан, Н. В. Бордовская, С. И. Розум. – СПб. : Питер, 2002. – 432 с.

66. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии / С. Л. Рубинштейн. – СПб. : Питер, 2000. – 712 с.
67. Сальная Л. К. Модель обучения профессионально-ориентированному общению студентов неязыкового вуза : дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.02 / Л. К. Сальная. – Таганрог, 2007. – 186 с.
68. Сидоренко Е. В. Методы математической обработки в психологии / Е. В. Сидоренко. – СПб. : Речь, 2003. – 350 с.
69. Сисоєва С. О. Методологія науково-педагогічних досліджень : підручник / С. О. Сисоєва, Т. Є. Кристопчук. – Рівне : Волин. обереги, 2013. – 360 с.
70. Сікора Я. Б. Кейс-технології при вивченні «Методів оптимізації» / Я. Б. Сікора // Науково-дослідна робота молодих учених : стан, проблеми, перспективи : матеріали II Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф., присв. 95-річчю Херсон. держ. ун-ту, 12 – 16 листоп. 2012 р., м. Херсон. – Херсон, ХДУ. - С. 244 – 248.
71. Сластенин В. А. Педагогика : инновационная деятельность / В. А. Сластенин, Л. С. Подымова – М. : Магистр, 1997. – 308 с.
72. Смелікова В. Б. Зміст та аналіз результатів констатувального експерименту з перевірки підготовки майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування засобами кейс-технологій / В. Б. Смелікова // Вітчизняна наука на зламі епох : проблеми та перспективи розвитку : матеріали XXV Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф, 16-17 верес. 2016 р. – Переяслав-Хмельницький, 2016. – С. 109 – 115.
73. Терехова В. І. Підготовка майбутніх перекладачів до міжкультурного спілкування у навчально-виховному середовищі педагогічному університету : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 / В. І. Терехова. – Одеса, 2013. – 21 с.
74. Тимченко С. Педагогічні умови формування комунікативних умінь майбутніх диспетчерів управління повітряним рухом у процесі вивчення

професійно-орієнтованих дисциплін / С. Тимченко // Витоки педагогічної майстерності. – 2012. – № 10. – С. 285 – 290.

75. Философский энциклопедический словарь / под ред. А. А. Ивина. – М., 2006. – С. 584.

76. Фролова О. О. Формування соціокультурної компетенції майбутніх судноводіїв у процесі вивчення професійно-орієнтованих дисциплін : дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04 / О. О. Фролова. – Херсон, 2015. – 271 с.

77. Хоменко-Семенова Л. О. Педагогічні умови формування готовності майбутніх соціальних працівників до використання інтерактивних технологій у професійній діяльності / Л. О. Хоменко-Семенова // Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки. – 2013. – № 19. – С. 98 – 110.

78. Цимбрило С. Використання країнознавчого матеріалу в іншомовній підготовці майбутніх інженерів : інтегративний підхід [Електронний ресурс] / С. Цимбрило // Зб. наук. праць Уман. дер. пед. ун-ту ім. П. Тичини / [голов. ред. : М. Т. Мартинюк]. – Умань : ПП Жовтий О.О., 2014. – Ч. 2. – С. 404 - 410. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/znprudpu_2014_2_57.pdf

79. Чижевський Б. Г. Організаційно-педагогічні умови становлення ліцеїв в Україні / Б. Г. Чижевський. – Київ : Ін-т педагогіки АПН України, 1996. – 249 с.

80. Штульман Э. А. Теоретические основы организации научно-экспериментального методического исследования / Э. А. Штульман // Иностранные языки в школе. – 1980. – № 1. – С. 42 – 47.

81. Ярошук І. Д. Педагогічні умови формування готовності майбутніх економістів до професійного спілкування / І. Д. Ярошук // Педагогічний дискурс. – 2013. – Вип. 14. – С. 485 – 490.

82. Beaugrande R.de. User-friendly communication skills in the teaching and learning of business English / R. de Beaugrande // English for Specific Purposes. – 2000. – Vol. 19. – P. 331 – 349.

83. Business and professional communication: principles and skills for leadership / Steven A. Beebe, Timothy P. Mottet. – Boston: Pearson Education, Inc., 2010. – 432 p.
84. Celce-Murcia M. Teaching English as a second or foreign language / M. Celce-Murcia, D.M. Brinton, M. Ann Snow. – 4th ed. – New York : Newbury House. – 2014. – 681 p.
85. Communication Strategies: Psycholinguistic and Sociolinguistic Perspectives / ed. by G. Kasper, E. Kellerman. – London ; N.Y. : Longman, 1999. – 398 p.
86. Gardner R.C. Language Learning Motivation: the Student, the Teacher, and the Researcher / R.C. Gardner // Texas Papers in Foreign Language Education. – 2001. – № 6. – P. 1 – 18.
87. Grosling G. Oral communication: the workplace needs and uses business graduate employees / G. Grosling, I. Ward // English for Specific Purposes. – 2002. – Vol. 21. – P. 41 – 57.
88. Gueye M. One step beyond ESP : English for Developmental Purposes (EDP) / M. Gueye // English Teaching Forum, 1990. – P. 31 – 38.

РОЗДІЛ 3

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА МОДЕЛІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ СУДНОВОДІВ ДО ПРОФЕСІЙНО-ОРІЄНТОВАНОГО СПІЛКУВАННЯ ЗАСОБАМИ KEYС-ТЕХНОЛОГІЙ

3.1. Модель підготовки майбутніх судноводів до професійно-орієнтованого спілкування

Відповідно до Стандарту вищої освіти (Галузь знань 27 «Транспорт», Спеціальність 271 «Річковий та морський транспорт») [47] та вимог міжнародної Конвенції ПДМНВ [62] сучасний судноводій повинен уміти здійснювати іншомовне професійно-орієнтоване спілкування. Знання іноземної мови та готовність до професійного спілкування нею належить до переліку фахових компетенцій майбутнього судноводія під час його професійної підготовки у ВМНЗ. Тому для формування готовності майбутніх судноводів до міжкультурної професійної комунікації в судноплавній галузі нами була розроблена модель підготовки означених фахівців до професійно-орієнтованого спілкування, а також розкриті можливості її реалізації через професійно-орієнтовану технологію навчання (кейс-технологію).

Наразі моделювання як метод дослідження широко поширилося в різних сферах науки. Здебільшого його застосовують для наочної демонстрації складних об'єктів і систем.

На думку Г. Єльнікової, моделювання є системою елементів, що відтворює певні сторони, зв'язки та функції досліджуваного об'єкта, подає його у загальному вигляді, а модель – це засіб пізнання, узагальнення і відтворення окремих елементів цієї системи у формі базових компонентів та описових характеристик [49].

Відзначимо, що термін «модель» використовується в педагогічній науці досить продуктивно як для позначення змісту освіти, так і для характеристики навчальної діяльності.

На думку, що Ю. Бабанського, «модель» – це «уявна або матеріально реалізована система, яка в процесі відображення чи відтворення об'єкта дослідження здатна замінювати його так, що її вивчення дає нам нову інформацію про цей об'єкт» [11, с. 363].

Модель є умовною схемою об'єкта, що зображує зв'язок між знаннями людини про даний об'єкт і самим об'єктом, та є формою вирішення діалектичної суперечності між теорією і практикою. Отже, модель створюється з метою відображення структури й функціонування об'єкта дослідження [50, с. 36].

При побудові моделі підготовки майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування ми виходили з того, що саме модель дозволяє найбільш повно і точно описати педагогічну систему, що має свою особливу мету. Модель спрямована на отримання відповідей на певну сукупність запитань, які можуть бути обгрунтовані в процесі успішного моделювання.

Оскільки модель розглядається нами як структурно-змістовне явище, до основних елементів моделі підготовки майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування входять: мета, завдання, принципи, підходи, компоненти готовності, методи, форми та засоби навчання, критерії, показники й рівні готовності, моніторинг, результат та педагогічні умови.

Структура моделі розділена на блоки – цільовий, теоретико-методологічний, змістово-процесуальний, оцінювально-результативний та педагогічні умови, які знаходяться в тісному взаємозв'язку (рис. 3.1).

Таким чином, процес підготовки майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування може бути представлений у вигляді складної системи. Розглянемо зміст кожного блоку.

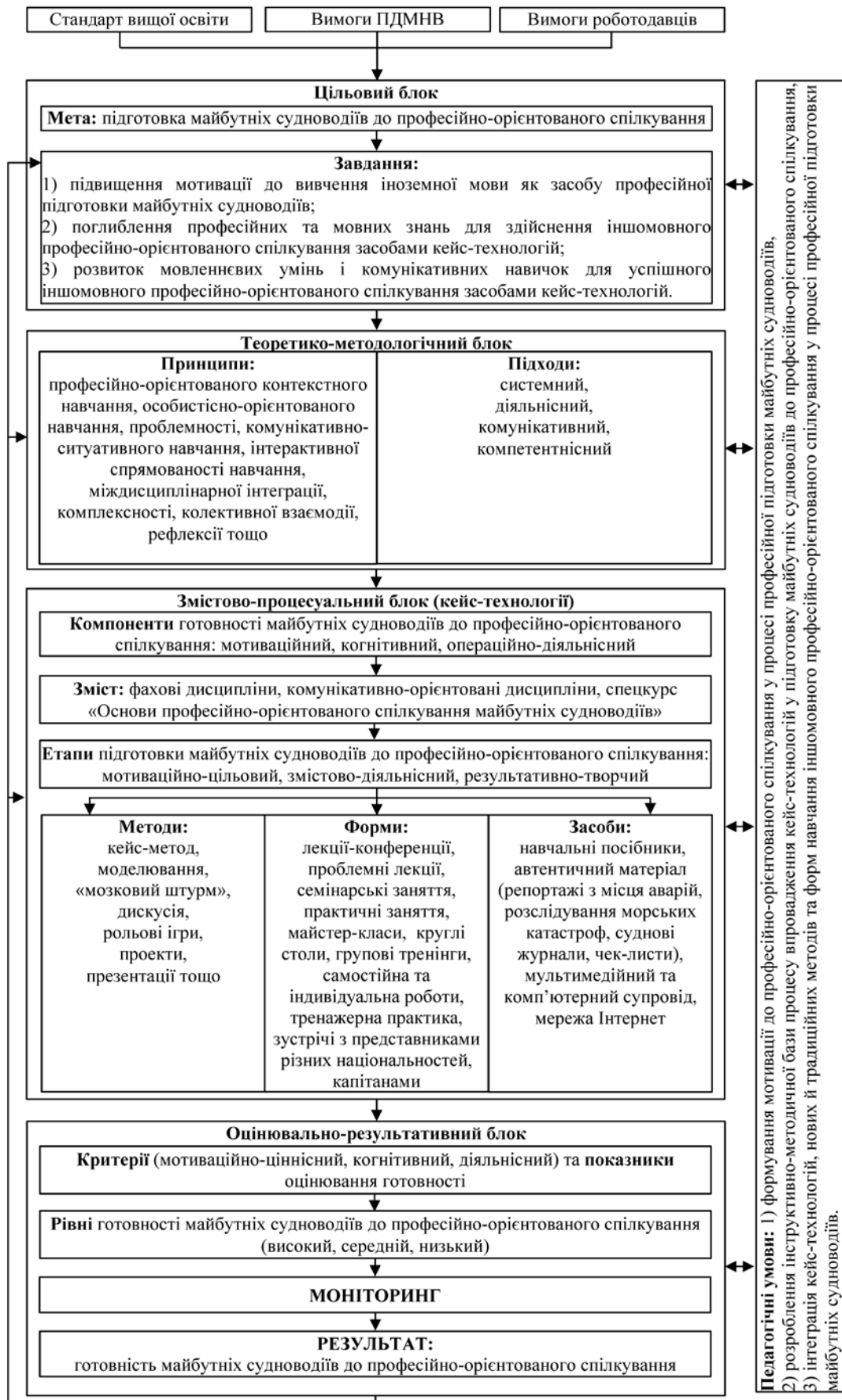


Рис. 3.1. Модель підготовки майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування засобами кейс-технологій

При наповненні *цільового блоку* моделі ми виходили з того, що розроблена модель буде регламентуватися Стандартом вищої освіти (Галузь знань 27 «Транспорт», Спеціальність 271 «Річковий та морський транспорт»), вимогами Міжнародної конвенції з підготовки, дипломування моряків та несення ваhti (ПДМНВ) і роботодавців (провідних судноплавних компаній світу та України), які передбачають готовність випускника до компетентного здійснення професійної комунікації іноземною мовою. Метою означеної моделі є проектування процесу підготовки майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування засобами кейс-технологій. Підготовка до професійної діяльності у морському навчальному закладі відбувається, зокрема, й у процесі вивчення іноземної мови: англійської (як міжнародної мови комунікації). Поставленою метою визначено такі завдання: 1) підвищення мотивації до вивчення іноземної мови як засобу професійної підготовки майбутніх судноводіїв; 2) поглиблення професійних і мовних знань для здійснення іншомовного професійно-орієнтованого спілкування засобами кейс-технологій; 3) розвиток мовленнєвих умінь і комунікативних навичок для успішного іншомовного професійно-орієнтованого спілкування засобами кейс-технологій.

Цільовий компонент детермінує вибір методологічних підходів до підготовки майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування засобами кейс-технологій.

Теоретико-методологічний блок відображає методологічне підґрунтя процесу підготовки майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування засобами кейс-технологій і представлений комплексом методологічних принципів та підходів.

При навчанні іншомовного професійно-орієнтованого спілкування в морському виші важливо враховувати особливості дидактичних і методичних принципів навчання. До перших відносять принципи, що базуються на розроблених в дидактиці положеннях теорії освіти й навчання, які використовуються при викладанні будь-якої дисципліни та є незалежними

від предмета навчання: єдності освітньої, розвивальної та виховної функції навчання, науковості змісту і методів навчання, систематичності та послідовності, міцності знань, доступності, свідомості й активності, наочності, зв'язку навчання з практикою та індивідуалізації [1, с. 365]. Методичні принципи кожної конкретної дисципліни мають свої особливості, які відображають специфіку змісту досліджуваної дисципліни. Що стосується методичних принципів, які відображають специфіку навчання іншомовного спілкування, то більшість авторів називають принцип комунікативності, принцип функціональності, принцип ситуативно-тематичного подання навчального матеріалу, принцип урахування рідної мови, принцип урахування спеціальності, принцип диференціації й інтеграції [25, с. 23].

Беручи за основу загальнодидактичні та загальнометодичні принципи, а також проаналізувавши точки зору провідних методистів, вважаємо, що ефективній підготовці майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування має сприяти побудова навчального процесу на основі таких принципів: професійно-орієнтованого контекстного навчання, особистісно-орієнтованого навчання, проблемності, комунікативно-ситуативного навчання, інтерактивної спрямованості навчання, міждисциплінарної інтеграції, комплексності, колективної взаємодії та рефлексії.

Розглянемо ці принципи.

1. *Принцип професійно-орієнтованого контекстного навчання.* Цей принцип означає практичну спрямованість у навчанні іншомовного професійно-орієнтованого спілкування. Зауважимо, що поняття «контекст» використовується автором не як лінгвістична категорія, а як педагогічна – в якості моделі реальних виробничих відносин. За словами А. Вербицького, контекстним є навчання, «в якому за допомогою всієї системи дидактичних форм, методів і засобів моделюється предметний і соціальний зміст майбутньої професійної діяльності фахівця, а засвоєння ним абстрактних знань як знакових систем накладено на тло цієї діяльності...» [7, с. 32].

Згідно з принципом контекстності навчання викладач формулює цілі, що усвідомлюються студентами як життєво важливі. Цей принцип передбачає організацію процесу підготовки майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування з урахуванням потреб та умов їх справжньої професійної і соціальної діяльності.

Принцип професійної спрямованості, що виявляється в урахуванні інтересів слухачів та їх майбутньої спеціальності, є особливо актуальним у морських вишах, де оволодіння мовою передбачає вирішення завдань, пов'язаних з майбутньою професійною діяльністю курсанта. Цей принцип реалізується у відборі матеріалу для занять (розслідування морських катастроф, репортажів з місця аварій, судових журналів, чек-листів, газет («Работник моря»), журналів («The International Maritime Human Element Bulletin»), мережі Інтернет (<http://deckofficer.ru/seavideo/category/other>)), прийомів і методів навчання (різноманітних комунікативних завдань; запровадження індивідуальної, у парі та колективної роботи), які повинні сприяти підвищенню інтересу до вивчення іноземної мови та практичної цінності предмета.

Перенесення мовних навичок у різні ситуації спілкування та професійного використання мови можливо тільки за їх первинного формування в адекватних умовах. Інтеграція професійних знань до процесу навчання іноземних мов задля професійного спілкування сприяє вияву зрілих когнітивних здібностей. Ця інтеграція є важливою для вдосконалення комунікативних здібностей, оскільки можливість актуалізації знань з предмета створює внутрішню потребу висловитися щодо ситуацій професійної діяльності фахівця.

Таке навчання в умовах вищого морського навчального закладу визначає підхід до змісту навчання як певної моделі природнього спілкування, в якій формуються й розвиваються необхідні якості майбутнього судноводія. Засвоєння курсантами соціального досвіду, необхідного їм для нормальної життєдіяльності в суспільстві та в певному

професійному середовищі, розвиток у них професійно значущих особистісних якостей передбачає також особистісно зорієнтовану спрямованість освіти.

2. *Принцип особистісно-орієнтованого навчання* передбачає максимальну зорієнтованість навчання на особистість майбутнього судноводія, його реальні потреби й мотиви, врахування особливостей розвитку його особистості й суб'єктивного внутрішнього стану.

Здійснення особистісної індивідуалізації в процесі навчання передбачає врахування таких якостей особистості курсантів, як їх світогляд, контекст діяльності й власний досвід. І. Якіманська робить висновок, що реалізація даного принципу означає використання таких навчальних технологій, «метою яких (на всіх етапах навчання) є не накопичення знань і вмінь, а постійне збагачення досвідом творчості, формування механізму самоорганізації та самореалізації особистості кожного слухача» [56, с. 73]. Згідно з особистісно-орієнтованим принципом змінюються ролі курсанта та викладача в навчальному процесі. Перший стає головним його суб'єктом, а другий є помічником та організатором спілкування.

Реалізується цей принцип шляхом урахування індивідуально-психологічних особливостей курсантів (екстраверти, інтроверти), які значно впливають на рівень розвитку вміння іншомовного професійно-орієнтованого спілкування, для цього використовуються комунікативні завдання, що передбачають розподіл ролей між учасниками спілкування та дають курсантам змогу обрати для себе такі ролі, в яких вони могли б якнайкраще себе проявити. Передбачається й надання індивідуальних завдань з підготовки письмових повідомлень стосовно широкого ряду професійних проблем, подальші індивідуальні доповіді перед аудиторією тощо [26, с. 100].

3. *Принцип проблемності* означає використання в навчанні проблемних професійно-орієнтованих ситуацій, які активізують мислення, адже спілкування у професійній сфері завжди є проблемним за своєю сутністю.

Психологи стверджують, що проблемна ситуація є вихідним моментом мислення і завдяки їй відбувається залучення особистості в розумовий процес. Як правило, навчання на основі проблемних ситуацій вимагає розроблення і створення спеціальних методичних засобів навчання, призначених для забезпечення мовленнєво-розумової активності курсантів. Кейс-технології розглядаються нами як один із таких засобів. Ю. Погостинський характеризує організацію проблемного навчання як таку, де «знання не надаються студентам у детермінованому, завершеному вигляді, призначеному лише для запам'ятовування, а даються в динаміці переходу від незнання до знання, за активної участі самих студентів в отриманні частини цих знань у результаті самостійної роботи над вирішенням спеціально відібраних проблемних завдань» [28, с. 255-256].

Реалізація принципу проблемності здійснюється шляхом запровадження рольових ігор, створення імовірних ситуацій з метою вирішення того чи іншого професійного питання, комунікативних завдань, у яких студентам пропонується вирішити ту чи іншу проблему на судні, запропонувати власні ідеї та обґрунтувати свою точку зору в процесі дискусії [26, с. 103].

4. *Принцип комунікативно-ситуативного навчання* означає використання тільки таких ситуацій (кейсів), які сприятимуть виникненню міжособистісного спілкування майбутніх судноводіїв на основі обговорення цікавих для них проблем, які зачіпають різні сфери їх професійної діяльності. Реалізація цього принципу означає спрямованість навчання на розвиток у курсантів професійних і особистісних якостей, необхідних для судноводія (дисциплінованість, уважність, відповідальність, неконфліктність, організаторські здібності тощо) та формування в них готовності до взаємодії з колегами у професійній діяльності.

Специфіка професійної підготовки у ВМНЗ вимагає відповідних форм і засобів формування та розвитку в курсантів інтересу до вивчення іноземної мови та їх майбутньої професійної діяльності. Цей принцип передбачає

розроблення і створення спеціального методичного забезпечення для формування змістової бази, на основі якої відбувається засвоєння мовного матеріалу [22, с. 58]. Використання в якості такої бази спеціально відібраних і розроблених проблемних текстів – «кейсів» – сприяє активізації думок, почуттів і виникненню потреби висловлювати їх іноземною мовою. Ситуація є засобом мотивації та стимуляції мовної діяльності й основою відбору та організації мовленнєвого матеріалу.

Принцип комунікативно-ситуативного навчання реалізовувався у нашому дослідженні шляхом опрацювання кейсів під час парної та групової робіт, з подальшим залученням курсантів до спілкування у різноманітних змодельованих професійно-орієнтованих комунікативних ситуаціях.

5. *Принцип інтерактивної спрямованості* підготовки майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого іншомовного спілкування означає «активну взаємодію всіх учасників цього процесу (включаючи самого викладача), за якого відбувається взаємозбагачувальний обмін автентичною професійно значущою інформацією іноземною мовою і здобуття вмінь професійного спілкування» [2, с. 52]. Перед викладачем постає завдання не тільки навчити курсантів обмінюватися професійною інформацією, а й сформувати в них навички та розвивати вміння соціальної взаємодії, роботи в професійному колективі. Використання на заняттях інтерактивних методів і прийомів («мозковий штурм», круглий стіл, рольові ігри, кейс-технології, майстер-класи) забезпечує створення психологічних і дидактичних умов реалізації цього принципу.

Організація такого навчання передбачає варіативність режиму робіт. Інакше кажучи, організація роботи курсантів з обміну професійно значущою інформацією на заняттях повинна здійснюватися з використанням прийомів, що забезпечують різноманітність форм і видів контактів у навчальній діяльності (наприклад, організація роботи курсантів у міні-групах, цілою групою, індивідуально, зміна середовища й урізноманітнення ролей для курсантів).

6. *Принцип міждисциплінарної інтеграції* також є необхідною умовою ефективної підготовки до професійно-орієнтованого спілкування іноземною мовою. Міждисциплінарні форми навчальної діяльності сприяють формуванню проблемного мислення у колі професійних інтересів, що слугує важливим чинником підвищення навчальної мотивації загалом [46, с. 58]. Принцип міждисциплінарної інтеграції у навчанні англійської мови в морському виші, що передбачає формування у курсантів здатності іншомовного спілкування в конкретних професійних ситуаціях, вимагає інтеграції дисципліни «Англійська мова» з фаховими дисциплінами («Теорія та будова судна», «Навігація та лоція», «Радіонавігаційні прилади і системи», «Управління судном», «Технологія перевезення вантажів», «Менеджмент морських ресурсів» тощо) й зумовлює професійну спрямованість не тільки змісту навчальних матеріалів, а й діяльності, що складається з прийомів та операцій, які розвивають професійні вміння.

Є. Пассов зазначає, що організація навчання іншомовного спілкування на основі зв'язку з професійними видами діяльності покликана сприяти тому, щоб «оволодіння спілкуванням було необхідним задля виконання якоїсь іншої, важливої для студента діяльності» [25, с. 29]. «Вивчати мову зовсім не означає вирішувати мовні проблеми. Студенти можуть вивчати різні одиниці мови як би між іншим, розмірковуючи про щось. Проблеми зовсім не обов'язково повинні бути мовними. Вони повинні ставити студентів перед необхідністю використовувати мову й тим самим вводити мовні одиниці в їх пам'ять (S. Krashen [63])» [цитата за О. Г. Поляковим, 29, с. 99].

7. *Принцип комплексності*. Виокремлення в навчанні окремих видів мовленнєвої діяльності, таких як: аудіювання, говоріння, читання та письмо, є умовним. У реальних умовах володіння мовою становить цілісний процес. Відповідно, майбутнім фахівцям необхідно володіти всім комплексом складних мовленнєвих умінь. Розвиток названих умінь вимагає такого підходу й такої організації навчання, які цю комплексність забезпечують. Інакше кажучи, подібна спрямованість навчання впливає на зміст навчання й

потребує розроблення відповідних навчальних засобів, зорієнтованих на набуття й закріплення всіх цих складних практичних навичок і вмінь.

На думку О.Полякова, реалізації даного принципу сприяє використання прийому інтеграції комунікативних умінь (видів мовленнєвої діяльності), завдяки якому відбувається «розширення діапазону діяльності завдань» [29, с. 103], що не лише підтримує інтерес до заняття, але й забезпечує можливість для повторюваності вивченого матеріалу та його закріплення. Принцип комплексності вимагає також суворої логічності в побудові ланцюга занять. Усі заняття повинні бути пов'язані між собою так, щоб кожний наступний етап був логічним продовженням змісту попереднього.

8. *Принцип колективної взаємодії* передбачає таку організацію навчального процесу, яка створює умови для активного та інтенсивного спілкування учасників, згуртованості колективу. На думку Г. Китайгородської, у процесі такого спілкування відбувається розширення знань, удосконалюються вміння і навички, «формується характерні для колективу взаємовідносини, які є умовою та засобом підвищення ефективності навчання» [13, с. 85]. У даному дослідженні цей принцип реалізується у процесі колективної роботи курсантів на заняттях, а саме: колективне обговорення друкованого, аудіо- та відеоматеріалу, дискусії з актуальних проблем судноводіння, при колективному прослуховуванні виступів курсантів із підготовленими повідомленнями та презентаціями на професійну тематику; при роботі у міні-групах під час проведення рольових ігор із моделюванням ситуацій спілкування, наближених до реальної професійної діяльності судноводіїв; при роботі у командах тощо.

9. *Принцип рефлексії*, сформульований нами на підставі вивченої літератури, присвяченої соціально-психологічному (І. Вачков [6]) та акмеологічному тренінгам (О. Ситніков [39]), передбачає обов'язкову наявність у навчальному процесі стадії рефлексії, тобто усвідомлення процесу навчання його суб'єктами. Внесення до навчання цієї стадії спрямоване на створення умов для: а) формування навичок самопізнання і

саморозвитку; б) для аналізу власної комунікативної та професійно-спрямованої діяльності з точки зору проблеми підвищення її продуктивності; в) виявлення закономірності та факторів удосконалення цієї діяльності [26]. Цей принцип реалізується таким чином: на початку заняття викладач формулює компетенцію, якою курсанти повинні оволодіти під час заняття (наприклад: *By the end of the lesson you will be able to explain the basics of safe working practices aboard ships*). Наприкінці заняття викладач підсумовує все, вживаючи фразу «*Now you are able to explain the basics of safe working practices aboard ships*», після чого курсанти по черзі висловлюють думки з теми заняття. Окрім того, на уроці курсанти можуть провести самооцінку своєї діяльності, тобто поділитися враженнями, сформулювати висновки. Для перевірки якості засвоєного матеріалу та оцінки динаміки особистого прогресу розроблені завдання для самоперевірки. Підсумком рефлексивної взаємодії курсантів і викладача є усний або письмовий обмін думками про результати спільної діяльності в кінці курсу навчання у формі відповідей на запитання: *Did you like the course book? Which topic was the most interesting and helpful? Things you found difficult? What made the most unforgettable impression on you during the course? Which skill has improved greatly? Will you recommend the course to other people?*

Отже, важливо відзначити необхідність дотримання розглянутих принципів у системі, оскільки всі вони є взаємопов'язаними, взаємозумовленими та взаємодоповнювальними.

При побудові моделі підготовки майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування ми брали за основу такі підходи в освіті, як системний, діяльнісний, комунікативний та компетентнісний.

Розглядаємо системний підхід як базовий принцип підготовки майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування. Його застосування уможливорює цілісне, поетапне впровадження основних складових процесу формування означеної компетенції: відбір навчального матеріалу, створення комунікативного середовища, проведення

комунікативного заняття, забезпечення курсантів теоретичними знаннями та практичними навичками комунікації і спілкування, оволодіння ними уміннями професійно-орієнтованого спілкування тощо. Завдяки використанню системного підходу підвищується дієвість та результативність процесу підготовки майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування, стає більш реальним досягнення поставленої мети.

Наступним ефективним підходом підготовки майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування є діяльнісний підхід, який ґрунтується на теорії діяльності, заснованій С. Рубінштейном та А. Леонтьєвим [36; 18]. Науковці стверджували, що діяльність – це рушійна сила розвитку та становлення особистості [38, с. 176]. Діяльнісний підхід дає можливість курсантам за допомогою мовленнєвої діяльності на заняттях розвивати вміння реального професійного спілкування. Вважаємо, що для реалізації діяльнісного підходу важливо ураховувати особливості та інтереси курсантів, моделювати ситуації реального професійного спілкування, застосовувати парні та групові форми роботи, відводити більше часу на мовленнєву практику. За такої організації навчального заняття і використання різних видів діяльності збільшується час практики спілкування кожного курсанта й досягається кінцева мета – готовність майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування.

Комунікативний підхід до навчання іншомовного професійно-орієнтованого спілкування у судноплавній галузі рекомендований усім морським навчальним закладам світу Міжнародною морською організацією у Модельному курсі 3.17 «Maritime English» [66]. Концептуальними принципами цього підходу є мовленнєва спрямованість навчання, його ситуативність, особистісно-орієнтоване навчання, функціональність та новизна.

Комунікативний підхід передбачає організацію навчання іншомовного професійно-орієнтованого спілкування в умовах безпосереднього спілкування англійською мовою. У такий спосіб курсанти оволодіють усіма

видами компетенцій (мовною, мовленнєвою, прагматичною, стратегічною і лінгвосоціокультурною) та набудуть необхідних комунікативних вмінь для спілкування в морі та на суші. Згідно з зазначеним принципом відбір завдань і матеріалів для роботи з ними відбувається з урахуванням їхнього практичного значення для моряка. Ситуації спілкування розвивають мовний і мовленнєвий досвід людини у процесі рольових відносин. Таким чином, ситуація стає базою для організації засобів спілкування, їх подальшої презентації та мотивації мовленнєвої стратегічної поведінки майбутнього судноводія.

Згідно з комунікативним підходом курсанту відводиться більш активна роль, а врахування його потреб стає запорукою успішного оволодіння англійською мовою. Відповідно, під час вибору матеріалів і завдань для аудиторної і позааудиторної роботи викладач повинен брати до уваги мовний досвід курсантів, їх професійні інтереси, а також знання, навички й уміння, якими їм слід оволодіти у конкретних обставинах спілкування, сильні та слабкі індивідуальні характеристики суб'єктів навчання, вид пам'яті, який домінує та ін. [46, с. 82]. Врахування зазначених параметрів особистості забезпечує розвиток рівня її мотивації до навчання, що сприяє досягненню максимальних результатів.

Функціональність комунікативного підходу полягає у свідомому оволодінні англійською мовою. Курсанти повинні відчувати особистісну зацікавленість у формуванні всіх видів компетенцій під час мовленнєвої активності. Розвиток їхньої самосвідомості відбувається під час безпосереднього вирішення комунікативних завдань як на борту судна, так і під час звільнення на берег, лише з тими одиницями мови й моделями спілкування, які обумовлені обставинами спілкування. Відповідно, об'єктом засвоєння виступають не ізольовані засоби спілкування, а їх функції, що допомагають курсанту висловлювати свої погляди, сумніви, здивування, підтверджувати або спростовувати інформацію [20, с.54]. Отже, відбір та

організація матеріалу також відбувається залежно від необхідності майбутнього судноводія виконувати конкретні мовленнєві функції.

Принцип новизни виявляється у зміні тем, ситуацій, проблем для спілкування, матеріалів для розвитку необхідних мовленнєвих умінь, варіювання партнерів для спілкування, форм та умов виконання комунікативних завдань. Новизна також передбачає роботу курсантів з матеріалами, які мають пізнавальну цінність у результаті зміщення акцентів з одного виду мовленнєвої діяльності на інший або їх використання з різною метою, що запобігає одноманітності, механічному заучуванню і втраті мотивації до оволодіння англійською мовою професійного спрямування.

Також у підготовці майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування необхідно застосовувати компетентнісний підхід, так як він є основою для багаторівневої підготовки морських фахівців, вимоги до якої викладені в ПДМНВ [62]. Така система морської підготовки функціонує в більшості країн світу, але є новим напрямом в організації освітнього процесу в Україні. Проте актуальність урвадження компетентнісного підходу в систему підготовки морських кадрів в Україні буде зростати у зв'язку з виходом нашої країни на світові ринки праці, а для морської галузі, яка вже є міжнародною, таке завдання є першочерговим.

Питання запровадження компетентнісного підходу в українській освіті вивчали О. Дубасенюк, О. Заболотська, Н. Микитенко, Л. Петухова, О. Пометун та інші. В основі цього підходу нове сучасне бачення і розуміння кінцевих цілей освіти. М. Роменвіль наголошує, що компетентнісний підхід дає можливість перенаправити ці цілі в бік мобілізації знань, бо раніше спостерігався розвиток «мертвих знань», тобто знань, які студент повинен був зрозуміти й сприйняти, залишаючись, однак, не здатним їх активізувати в ситуаціях, де застосування цих знань було б доречним у реальному житті [5].

При компетентнісному підході викладачі намагаються не просто передавати курсантам знання, уміння та навички, а й розвивати в майбутніх судноводіїв здатність застосовувати їх на практиці, діяти адекватно викликам

професійної взаємодії. Також курсанти здобувають максимальну кількість лише тих знань, умінь і навичок, які відповідають сучасним запитам міжнародної судноплавної галузі та необхідні для виконання функціональних обов'язків на визначеній посаді й у подальшому житті в цілому.

Змістово-процесуальний блок забезпечує регулювання змістового наповнення процесу підготовки до професійно-орієнтованого спілкування через компоненти моделі та низку професійно-орієнтованих дисциплін, вивчення яких сприяє формуванню досліджуваної готовності; узгодження етапів реалізації процесу підготовки майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування (мотиваційно-цільовий, змістово-діяльнісний та результативно-творчий); визначення методів, форм і засобів навчання відповідно до особливостей застосування кейс-технологій.

Аналіз теоретичних досліджень та власне визначення готовності до іншомовного професійно-орієнтованого спілкування майбутніх судноводіїв дали нам можливість виділити три компоненти готовності до іншомовного професійно-орієнтованого спілкування: мотиваційний (усталений інтерес до професійного спілкування в судноплавній галузі; спрямованість на оволодіння знаннями й ефективними засобами організації іншомовного професійного спілкування; усвідомлена настанова на відкрите та довірливе спілкування з партнерами, здатність відійти від стереотипного сприйняття та інших), когнітивний (знання англійської мови професійного морського спрямування; знання про особливості вербального й невербального спілкування; знання етичних норм ведення професійно-орієнтованого спілкування) та операційно-діяльнісний (професійні вміння і навички; комунікативні вміння; володіння нормами культури спілкування, ефективними способами досягнення позитивних результатів у професійній діяльності). Єдність і високий рівень цих компонентів є ознакою готовності до іншомовного професійно-орієнтованого спілкування майбутніх судноводіїв.

Змістово-процесуальний блок моделі охоплює низку фахових дисциплін («Навігація і лоція», «Управління судном», «Безпека життєдіяльності та основи охорони праці», «Глобальний морський зв'язок для пошуку та рятування», «Стандарти Міжнародної морської організації та охоронні заходи на судні», «Технологія перевезення вантажів» тощо), на матеріалі яких будується підготовка до професійно-орієнтованого спілкування та в основному спрямованих на формування вмінь використовувати технічні засоби судна; комунікативно-орієнтовані дисципліни («Менеджмент морських ресурсів», «Управління ресурсами навігаційного містка», «Українська мова (за професійним спрямуванням)», «Англійська мова (за професійним спрямуванням)», «Психологія»), які надають курсантам більше знань про процес спілкування майбутніх судноводіїв, більше можливостей для набуття умінь і навичок професійно-орієнтованого спілкування та більше академічного часу яких присвячено саме спілкуванню.

Розглянемо детальніше ці дисципліни.

Дисципліна «Менеджмент морських ресурсів» передбачає формування міцних професійних відносин між усіма членами екіпажу судна шляхом звернення та актуалізації об'єктивно наявних у кожного курсанта людських ресурсів, зокрема особистісних і професійних. Такий підхід сприятиме ефективному спілкуванню та адекватному сприйняттю розпоряджень і рекомендацій офіцерів у командній роботі на підставі розвитку лідерських умінь та дотримання стандартних процедур у прийнятті рішень. Основними завданнями дисципліни є аналіз принципів і закономірностей управлінської діяльності морських офіцерів, виявлення помилок, які впливають на формування міжособистісних стосунків у багатонаціональному екіпажі, їх ролі у процесі виконання професійних обов'язків, формування вміння адекватно оцінювати межові конфліктні ситуації, знаходити шляхи їх вирішення [21, с. 3]. Зміст дисципліни спрямовано на розвиток комунікативних умінь майбутніх морських офіцерів, їх лідерських якостей і

толерантності. Серед змістових модулів дисципліни «Менеджмент морських ресурсів» вагомими для нашого дослідження є теми «Зворотний комутативний зв'язок: обґрунтований сумнів та відповідь», «Знання культурних відмінностей в багатонаціональному екіпажі» [21, с. 5].

Вивчення дисципліни «Управління ресурсами навігаційного містка» покликане допомогти курсантам усвідомити те, що вони як майбутні керівники та одночасно члени багатонаціональної команди повинні оволодіти навичками ефективної комунікації, прагнути до самодисципліни, взаємної поваги й довіри. Мета дисципліни полягає в тому, щоб майбутній судноводій проявив себе справжнім керівником-лідером в екіпажі судна. Він повинен чітко усвідомлювати не лише вузьке коло своїх безпосередніх обов'язків, а й ефективно управляти людськими й матеріальними ресурсами, завданнями та робочим навантаженням у команді для зниження кількості людських помилок, уникнення морських аварій і в цілому зниження ризиків у судноплавстві. Результатом вивчення дисципліни є отримання майбутніми судноводіями навичок управління людьми, ефективної комунікації, роботи в команді та ведення переговорів для вирішення міжособистісних конфліктів.

Завдання дисципліни «Українська мова (за професійним спрямуванням)» полягає у підготовці кваліфікованих, грамотних, мовно компетентних фахівців, які б досконало володіли українською літературною мовою у повсякденно-професійній, офіційно-документальній сфері, зокрема набули навичок комунікативно виправданого використання засобів мови, оволоділи мовою конкретної спеціальності, виробили навички оптимальної мовної поведінки у професійній сфері: вплив на співрозмовника за допомогою вмілого використання різноманітних мовних засобів; оволодіння культурою монологу й діалогу, полілогу; вибір комунікативно виправданих мовних засобів; послуговування різними типами словників. Акцент переноситься із засвоєння відомостей про літературну норму на формування навичок професійної комунікації, розвиток культури мови, мислення і поведінки особистості. Метою курсу є підвищення рівня загальномовної

підготовки, мовної грамотності, комунікативної компетентності курсантів, практичне оволодіння основами офіційно-ділового, наукового та розмовного стилів мови, що забезпечить професійне спілкування на належному мовному рівні. Майбутні судноводії можуть у повному обсязі використовувати знання, уміння і навички, набуті під час вивчення дисципліни «Українська мова (за професійним спрямуванням)», для оптимального іншомовного професійно-орієнтованого спілкування у багатонаціональному екіпажі.

Особливе значення для підготовки майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування має дисципліна «Психологія». Ознайомлення з теоретичним і практичним матеріалом цієї дисципліни допоможе курсантам удосконалити особисті психічні пізнавальні процеси – сприйняття, пам'ять, уяву, мислення та забезпечить розвиток комунікативних здібностей, які є особливо необхідними в умовах замкненого соціального середовища, сформує комунікативні вміння, забезпечить високий рівень особистої загальної психофізичної та професійної працездатності. Завдання дисципліни передбачають формування у курсантів умінь і навичок користуватися інформаційним матеріалом: свідомо контролювати характер особистого емоційно-вольового стану та забезпечувати високий рівень його стійкості; встановлювати стабільні комунікативні зв'язки з іншими членами екіпажу; реалізовувати процес індивідуального психічного професійного самовдосконалення.

Однак треба зазначити, що більшість вищеназваних дисциплін викладаються упродовж одного семестру, виняток становить лише дисципліна «Англійська мова (за професійним спрямуванням)», яка викладається упродовж усіх чотирьох років навчання. Тому фактично майбутні судноводії мають змогу розвивати вміння професійно-орієнтованого спілкування лише на заняттях з цієї дисципліни.

Згідно з робочою навчальною програмою дисципліна «Англійська мова (за професійним спрямуванням)» на даному етапі підготовки майбутніх судноводіїв є певною мірою узагальнювальною та систематизуючою, тому

відповідно до чинних положень міжнародних конвенцій, що регламентують ступінь володіння фахівцями англійською мовою в професійному спілкуванні, першочергова увага приділяється узагальненню вивченого в процесі навчання англійської мови на попередніх етапах підготовки, а також активізації знань зі спеціальних дисциплін.

Головна мета навчання англійської мови – забезпечити практичне володіння мовою випускниками морських навчальних закладів. Поставлена мета передбачає вирішення конкретних завдань:

- методичні: розвивати творче мислення при виконанні практичних завдань у спеціальних навчальних ситуаціях, які вимагають професійної компетенції майбутніх судноводіїв;
- пізнавальні: сформувати й розвивати в курсантів початкову теоретичну базу, загальні уявлення про специфіку спілкування на судні та в морському середовищі, які забезпечать необхідну комунікативну спроможність у сферах ситуативного й професійного спілкування в усній та письмовій формах з іноземними колегами;
- практичні: розвивати вміння спілкуватися в професійно-орієнтованих і соціально-побутових ситуаціях; розвивати вміння сприймати на слух аудіозаписи та відповідно реагувати на прослухану інформацію; сформувати навички читання інструкцій і текстів професійного спрямування англійською мовою; виробити навички використовувати оригінальну технічну літературу; розвивати вміння писати особисті й ділові листи; застосувати здобуті знання при проходженні співбесіди в кріюїнгових компаніях та при складанні тестів [22].

Важливу роль відіграє спецкурс «Основи професійно-орієнтованого спілкування майбутніх судноводіїв», який завдяки інтегративному підходу увібрав у себе предметний контент з суміжних дисциплін і трансформував його через англійську мову. Мета спецкурсу полягає у підготовці майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування на основі забезпечення їх теоретичними знаннями й практичними вміннями, а також у формуванні в

них позитивної мотивації, цільових установок, якісного уявлення про особливості та зміст ведення професійної бесіди у багатомовному середовищі.

Послідовність, системність і наступність формування комплексу компонентів підготовки майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування засобами кейс-технологій забезпечується поетапною організацією навчального процесу: мотиваційно-цільовий, змістово-діяльнісний та результативно-творчий. Детальне обґрунтування етапів підготовки майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування подаємо в підрозділі 3.2.

До складу змістово-процесуального блоку моделі також входять: методи, форми й засоби навчання, які цілеспрямовано, планомірно та послідовно застосовуються на різних етапах підготовки до професійно-орієнтованого спілкування.

Кейс-технології передбачають такий вид навчального заняття, що інтегрує в собі декілька методів: кейс-метод (глибоке дослідження реальної ситуації з метою її вирішення), моделювання (проектування стратегії дій і практичної їх реалізації), «мозковий штурм» (генерування ідей та пропозицій, що забезпечують всебічний огляд ситуації), дискусія (обмін думками з приводу проблем і шляхів її вирішення), рольові ігри (представлення варіантів поведінки членів екіпажу судна), метод проектів (вирішення конкретних проблем ситуації в умовах співпраці та міжособистісної комунікації з презентацією результатів).

Кейс-технології застосовуються у різних формах навчальної діяльності (нових і традиційних), які можуть знайти своє місце в процесі професійної підготовки майбутніх судноводіїв: лекціях-конференціях, проблемних лекціях, семінарських заняттях, практичних заняттях, майстер-класах, круглих столах, групових тренінгах, самостійній та індивідуальній роботах, тренажерній практиці, зустрічах із представниками різних національностей та капітанами.

В якості засобів навчання ми використовували навчальні посібники, автентичний матеріал (репортажі з місця аварій, розслідування морських катастроф, судові журнали та чек-листи), роздатковий матеріал і технічні засоби навчання: комп'ютери (наприклад, для унаочнення розроблених курсантами проектів застосовували мультимедійні презентації, створені за допомогою комп'ютерної програми Microsoft Power Point), мережу Інтернет (аудіо-/відеоматеріали, новини, сайти відомих морських журналів і бюлетенів із питань безпеки судноплавства, розміщені у вільному доступі), що відповідають сучасним вимогам до засобів навчання та навчально-виховного процесу у вищій школі. Наприклад:

- Watch the following video on-line “Close Encounter with a Ferry” (CHIRP Maritime Digest 2016) <http://www.safety4sea.com/shanghai-rotterdam-25-days-new-2m-service/>
- Listen the record on-line “The Case of the Tablets Of Love” <http://maritimeaccident.org/library2/the-case-of-the-tablets-of-love/>
- Read the article on-line “The alphabet of effective communication” <http://www.he-alert.org/index.cfm/bulletin/Communication>

Отже, використання вищезазначених методів і форм навчання сприяє якісній та ефективній підготовці майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування. Оскільки вони дають можливість зазначеним фахівцям подолати міжособистісний бар'єр спілкування, сформуванню стратегію ведення бесіди, удосконалити вміння висловити власну думку, дискутувати, аргументувати свою позицію тощо.

Оцінювально-результативний блок моделі включає критерії (мотиваційно-ціннісний, когнітивний і діяльнісний), при визначенні яких ми враховували компоненти готовності до професійно-орієнтованого іншомовного спілкування майбутніх судноводіїв, відповідні показники та рівні готовності зазначених фахівців до професійно-орієнтованого спілкування (високий, середній і низький).

Моніторинг представляє собою постійне спостереження за досліджуваним процесом і дає можливість порівняти результати формувального та констатувального етапів експерименту, простежити динаміку сформованості готовності майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування, ефективність педагогічних умов та на їх основі корекції структурних елементів моделі.

Результатом означеного процесу є готовність майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування, з яким узгоджується поставлена мета.

Беручи до уваги той факт, що на модель підготовки майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування мають вплив зовнішні фактори, нами було визначено низку педагогічних умов, необхідних для її реалізації, а саме: 1) формування мотивації до професійно-орієнтованого спілкування в процесі професійної підготовки майбутніх судноводіїв; 2) розроблення інструктивно-методичної бази процесу впровадження кейс-технологій у підготовку майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування; 3) інтеграції кейс-технологій, нових і традиційних форм та методів навчання іншомовного професійно-орієнтованого спілкування в процесі професійної підготовки майбутніх судноводіїв.

Педагогічні умови представлені у моделі як наскрізний компонент, який має тісний взаємозв'язок з усіма блоками.

Усвідомлення майбутнім судноводієм основних цілей професійної комунікації іноземною мовою формує стійкий інтерес і позитивну установку на подібне спілкування. Задоволеність підготовкою до іншомовного професійно-орієнтованого спілкування трансформується в потребу вдосконалювати мовну й мовленнєву компетенції, що дає можливість ефективніше здійснювати іншомовну комунікацію і стимулювати особистість до самовдосконалення.

Результати, що показують підсумковий рівень сформованості комунікативної професійної іншомовної підготовки майбутніх судноводіїв,

дають підстави для корекції робочих програм за фахом і методики викладання з метою підвищення або вдосконалення рівня готовності майбутніх судноводіїв до іншомовного професійно-орієнтованого спілкування.

Таким чином, розроблена модель підготовки майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування є цілісною, динамічною та відкритою системою й об'єднує в собі цільовий, теоретико-методологічний, змістово-процесуальний та оцінювально-результативний блоки, які чітко відображають означений процес від поставленої мети до кінцевого результату, і реалізується впродовж трьох послідовних етапів: мотиваційно-цільового, змістово-діяльнісного, результативно-творчого.

3.2. Реалізація моделі підготовки майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування засобами кейс-технологій

На етапі формувального експерименту була організована системна безперервна підготовка майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування засобами кейс-технологій, у процесі якої враховувались усі компоненти моделі та педагогічні умови, що забезпечують ефективність навчально-пізнавального процесу.

Формувальний етап проводився на базі Херсонської державної морської академії, Азовського морського інституту Національного університету «Одеська морська академія» та Київської державної академії водного транспорту ім. гетьмана П.Конашевича-Сагайдачного. У експерименті брали участь 118 курсантів експериментальної групи спеціальності 271 «Річковий і морський транспорт», спеціалізації «Судноводіння», у той час як курсанти контрольної групи навчалися у звичайних умовах.

Проведення формувального експерименту було направлено на організацію спеціального мовного середовища у вигляді колективної

взаємодії, яка за допомогою постійного обміну інформацією та спілкування з іншими суб'єктами освітнього процесу сприяє формуванню необхідних стилів поведінки, комунікативних навичок і умінь, мотивації до успішного результату професійно-орієнтованого спілкування. Створенню мовного середовища сприяли засоби кейс-технологій, активні методи (кейс-метод, моделювання, «мозковий штурм», дискусія, рольові ігри, метод проектів) і форми навчання (лекції-конференції, проблемні лекції, семінарські заняття, практичні заняття, майстер-класи, круглі столи, групові тренінги, самостійна та індивідуальна роботи, тренажерна практика, зустрічі із представниками різних національностей та капітанами), що поєднують засвоєння курсантами одночасно мовних і професійно-орієнтованих складових.

Розглянемо ці методи й форми.

Кейс-метод – це активний неігровий метод навчання, що ґрунтується на використанні реальних надзвичайних ситуацій для групового обговорення, обміну думками, аргументами, створює атмосферу реальної практики для вирішення конкретних професійних завдань і вимагає від учасників прийняття на себе ролі спеціалістів майбутнього посадового призначення, обґрунтування прийнятих рішень, несення відповідальності за їх виконання та дозволяє їм застосовувати вже набуті знання з фахових дисциплін і творчо оволодівати новими, чим забезпечує реалізацію міжпредметних зв'язків.

Моделювання – це імітаційний метод, що має на меті створення навчальних ситуацій, типових для тієї сфери спілкування, до якої треба готувати особистість і в якій відбувається спілкування для полегшення засвоєння навчального матеріалу та формування практичних умінь і навичок (О.Климентенко, Л. Кондрашова, А. Шибанов та ін.). Моделювання на занятті реальних ситуацій (real life situation), що мають місце у професійній діяльності майбутнього судноводія (наприклад, прийняття та несення навігаційної вахти, маневрування судном за різних обставин тощо), створюється для розробки й перевірки різноманітних стратегій поведінки,

адаптації курсантів до певних умов. Під час імітації навчальних ситуацій курсанти використовували тільки стандартизовану англійську мову морського спрямування. Адже згідно з міжнародними нормами всі професійні дії на борту судна з багатонаціональним екіпажем мають здійснюватися тільки цією мовою [51, с. 157].

«Мозковий штурм» – це інтерактивний метод, що заохочує курсантів пропонувати ідеї, рекомендації, пропозиції завдяки відсутності критичних зауважень з боку викладача чи інших студентів на стадії генерації ідей. Даний метод застосовується для досягнення наступних цілей: 1) виявити всі можливі альтернативи, перш ніж приймати рішення; 2) розглянути різноманітні аспекти питання, перш ніж спробувати його вирішити; 3) активізувати групове обговорення [26, с. 176].

Дискусія – це відкрите обговорення чи вільний обмін знаннями, судженнями та ідеями з приводу якогось дискусійного питання із можливістю для кожного студента висловитися та вислухати опонентів, відстояти свою точку зору, погодитися або запропонувати свої ідеї, переконати або прийти до спільної думки [26, с. 174].

Рольова гра – активний метод навчання для розвитку комунікативних умінь, за допомогою якого можна набути досвіду використання певних навичок в ігровій ситуації; проаналізувати альтернативні способи дій, ідеї, запропоновані для виконання завдання; відпрацювати окремі види рольової поведінки та застосувати їх у реальному житті; набути впевненості у своїх силах під час практичних дій, репетиції в процесі виконання зазначеної ролі; додати до навчального процесу елемент розваги; забезпечити позитивний емоційний фон заняття [53, с. 12]. Найчастіше у процесі гри учасники виконують ролі членів екіпажу судна (офіцера, рядового), розкривають особливості взаємодії між ними.

Метод проектів характеризується сукупністю дослідницьких, пошукових і проблемних методів, що є творчими за своєю сутністю. Цей метод можна розглядати як такий, що стимулює творчий розвиток майбутніх

судноводіїв, забезпечує використання ними навчально-пізнавальних прийомів, які спрямовані на вирішення поставленого завдання. Проектна робота може бути організована як індивідуальна, групова чи в парі, з попередньою підготовкою і наступною презентацією результатів на занятті. За допомогою цього методу досягається практичне застосування отриманих професійних знань, умінь та навичок [51, с. 94].

Вважаємо за доцільне проведення навчальної діяльності з підготовки майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування у різних (нових і традиційних) формах. Охарактеризуємо їх більш детально.

На початку та у ході проблемної лекції викладач створює проблемні ситуації і «втягує» курсантів у їх аналіз, вирішуючи протиріччя, закладені в проблемних ситуаціях. Лекція-провокація або лекція із запланованими помилками відрізняється від проблемної тим, що після оголошення теми, викладач повідомляє про певну кількість наявних помилок різного типу: змістових, поведінкових тощо. Курсанти наприкінці лекції повинні назвати ці помилки та обговорити їх.

Під час лекції-візуалізації викладач супроводжує передачу інформації курсантам за допомогою слайдів, інтерактивних дошок, відеозаписів, діаграм тощо.

Перед лекцією-конференцією викладач радить курсантам підготувати у письмовій формі актуальні для кожного з них запитання щодо теми лекції. Далі викладач систематизує ці запитання за їх змістом і починає читати лекцію, у процесі викладу якої дає відповіді на поставлені запитання. Лекція-діалог є зворотною формою лекції-конференції, адже зміст лекції подається через серію запитань до курсантів, на які вони повинні відповісти безпосередньо в ході лекції.

Практичні заняття є основним ресурсом для реалізації кейс-технологій, на якому поглиблюються та закріплюються знання з фахових і гуманітарних дисциплін, удосконалюються вміння та навички комунікації, формується мотивація до активного професійно-орієнтованого спілкування. Практичні

заняття проводяться у невеликих групах, що сприяє встановленню атмосфери активної взаємодії та комунікації, розвиваючи як групу, так і особистість кожного члена цієї групи [53, с. 12].

Особливою формою навчального заняття є майстер-класи, які забезпечують обмін професійним досвідом між «майстром» (запрошеним досвідченим судноводієм) та учасниками. Курсанти, працюючи над вирішенням поставленої в кейсі проблеми, отримують від «майстра» коментарі, зауваження, рекомендації з його досвіду.

Під час проведення майстер-класу «майстер» прагне залучити всіх учасників до цього процесу, мотивувати їх до активної співпраці та взаємодії, окреслити необхідність саморозвитку й самовдосконалення. Більша кількість завдань «майстра» та його професійні дії спрямовані на підвищення рівня мотивації майбутніх судноводіїв до роботи у багатонаціональному екіпажі, розвиток уяви учасників, створення сприятливої атмосфери, відкритої до творчості [51, с. 91].

Доцільною формою роботи є круглі столи, що належать до різновиду ділової дискусії і проводяться з метою прийняття компромісних рішень. Для обговорення необхідно підбирати неоднозначні, проблемні кейси, що містять інформацію про серйозні наслідки аварії та мають декілька альтернативних варіантів їх вирішення. Вони повинні бути короткі, інформативні та краще з реального життя. Під час таких засідань учасники висловлюють не загальну, а власну точку зору, що виробляє здатність до самостійного та ініціативного прийняття рішень.

Самостійна й індивідуальна роботи – це важливі форми організації навчання, метою яких є засвоєння, поглиблення і закріплення знань, а також застосування цих знань на практиці. Самостійна робота передбачає додаткове домашнє опрацювання вивченого матеріалу, підготовку повідомлень і рефератів на професійну тематику, створення мультимедійних презентацій тощо без участі викладача. Індивідуальна робота у вигляді міні-досліджень і проектів виконується курсантами самостійно або в парі під керівництвом

викладача з метою закріплення та практичного застосування здобутих знань і розвитку навичок самостійної роботи.

Ще однією з головних форм для впровадження кейс-технологій є тренажерна практика. Вона є невід'ємною і важливою частиною навчального процесу для майбутніх фахівців судноплавної галузі. Використання кейс-технологій під час практики дозволяє курсантам невідкладно застосовувати в роботі набуті професійні навички, досвід організаторської роботи та реалізовувати свій професійний потенціал.

У процесі реалізації моделі підготовки майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування засобами кейс-технологій було виокремлено три етапи.

Мета першого етапу – мотиваційно-цільового – забезпечення формування мотивації до професійно-орієнтованого спілкування, розвиток потреб до комунікації, мотивація до прагнення успіху в процесі професійно-орієнтованого спілкування та формування комунікативної толерантності через знайомство курсантів з особливостями майбутньої професійної діяльності.

Цей етап передбачав реалізацію першої педагогічної умови й для цього використовувалися різноманітні форми та види позааудиторних і аудиторних занять: бесіди, круглі столи, групові тренінги, зустрічі із представниками різних національностей, капітанами та помічниками капітанів.

Другий етап – змістово-діяльнісний – мав на меті формування знань з англійської мови професійного морського спрямування, знань про особливості вербального й невербального спілкування, етичних норм ведення професійно-орієнтованого спілкування, а також умінь вирішувати конфлікти, зберігати самоконтроль під час професійно-орієнтованого спілкування, володіти нормами та культурою професійно-орієнтованого спілкування, й використовувати їх під час створених професійних ситуацій.

Цей етап став основою реалізації попередньої, а також другої та третьої педагогічних умов у вигляді розробки спецкурсу «Основи професійно-

орієнтованого спілкування майбутніх судноводіїв» і навчального посібника «Cases on Board Vessels» та їх упровадження в навчальний процес. З цією метою використовувалися матеріали розробленого навчального посібника: лекції, семінарські заняття і практичні заняття, які склалися із роботи над кейсами.

Третій етап – результативно-творчий, головною метою якого було відпрацювання майбутніми судноводіями здобутих навичок професійно-орієнтованого спілкування під час створених проблемних ситуацій засобами кейс-технологій та який складався із підготовки міні-досліджень і проєктів. Цей етап передбачав реалізацію всіх виділених педагогічних умов.

На всіх етапах експериментального навчання були реалізовані такі принципи: професійно-орієнтованого контекстного навчання, особистісно-орієнтованого навчання, проблемності, комунікативно-ситуативного навчання, інтерактивної спрямованості навчання, міждисциплінарної інтеграції, комплексності, колективної взаємодії та рефлексії.

Опишемо етапи втілення моделі підготовки майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування засобами кейс-технологій більш докладніше.

Мотиваційно-цільовий етап проводився як на заняттях з англійської мови (за професійним спрямуванням), так і на позааудиторних заняттях. Курсанти експериментальної групи під час вивчення професійної теми мали можливість зустрітися із представниками їх майбутньої професії – капітанами, першими та другими помічниками капітанів. На таких зустрічах судноводії ділилися своїм досвідом роботи на судні, розповідали цікаві історії з рейсів. Наприкінці таких зустрічей курсанти мали можливість проаналізувати та змодельовати професійні ситуації, які їм найбільше сподобалися.

При цьому курсанти готували свої проблемні запитання щодо їх майбутньої професії, для цього їм було рекомендовано активно використовувати можливості медіатек, мережі Інтернету, освітньо-

розважальних порталів ВНЗ, що брали участь в експерименті. Тим самим передбачалося закласти основи самостійної роботи, яка була б потрібна на наступних етапах реалізації моделі підготовки до професійного спілкування засобами кейс-технологій.

Під час самостійної роботи курсанти мали можливість прочитати спеціальну літературу: мемуари Капітана Ллойда «200 речей, які б я хотів знати перед тим, як стати капітаном» [64], морського спеціаліста та науковця Т. Андреса «Розуміння філіппінського моряка: його поведінку, цінності та реалії» [58], а потім під час зустрічей курсанти запитували й обговорювали цікаві факти та історії із життя судноводія на судні. У такий спосіб курсанти попередньо знайомилися із кейс-технологією та долучалися до майбутньої професії, вивчали професійну термінологію англійською мовою тощо. Тематика цих зустрічей була така: «Перші дні на судні: як попередити нещасні випадки», «Швартування та техніка безпеки», «Вахта на навігаційному містку», «Топ-10 слів і жестів, які не можна використовувати на судні».

Формування комунікативної толерантності майбутніх судноводіїв відбувалося шляхом організації круглих столів, де учасниками були представники різних національностей. У ході таких круглих столів курсанти та представники різних національностей обмінювалися правилами поведінки під час спілкування у тій чи іншій культурі, цікавими фактами тощо. З темами круглих столів курсанти були попередньо ознайомлені й мали можливість підготувати цікаві доповіді. Як результат, наприкінці круглого столу вироблялися основні правила поведінки під час професійно-орієнтованого спілкування. Треба зазначити, що таке спілкування відбувалося англійською мовою – офіційною мовою на морському транспорті.

Також на позааудиторних заняттях курсанти брали участь у групових тренінгах, які формували комунікативну компетентність майбутніх судноводіїв, виховували толерантність тощо (додаток І). Так, під час

тренінгу «Валентність» для курсантів було організовано «мозковий штурм» щодо різних професійних ситуацій, де потрібно описати зовнішні прояви поведінки (манеру одягатися, міміку, ходу, особливості розмови тощо), наприклад:

- Ви – другий помічник капітана, який щойно прибув на судно. Вам необхідно познайомитися з членами багатонаціонального екіпажу. Поруч із Вами близько десяти різних людей. До кого Ви звернетесь першим?
- Ви – представник крьюнгової компанії. Вам потрібно підібрати кандидата на вакантну посаду третього помічника капітана на танкерне судно. Швидко опитайте кандидатів та оберіть одного з них. Аргументуйте Ваш вибір.

Потім курсанти розігрували ці ситуації, де й були цією «валентною» людиною, яка повинна була звертатися до інших.

Також цікавим для курсантів був тренінг «Внутрішня постанова», який мав на меті формування іміджу впевненої у собі людини. Курсанти спочатку імітували людину, яка невпевнена у собі, і намагалися спілкуватися на професійні теми у такому образі, потім, навпаки, вони вчилися справляти враження впевненої у собі людини й спілкувалися вже більш впевнено.

Тренінг «Консультант» мав на меті формування вміння розмовляти, слухати та сприймати невербальну поведінку партнера. Під час цього тренінгу курсанти ділилися на дві групи: консультантів і скаржників. За дві хвилини курсант мав поскаржитися на якусь проблему й отримати рекомендацію, що краще зробити у цій ситуації. За допомогою вправи «Карусель» учасники міняли партнера. Наприкінці тренінгу відбувалося обговорення індивідуальних відмінностей партнерів, манери спілкування та невербальної поведінки.

На першому етапі також проводилися бесіди на тему: «Топ-10 способів як образити співрозмовника», «Стратегії поведінки, щоб втратити інтерес співрозмовника», «Невербальна поведінка, яку зрозуміють всі», які

обов'язково поєднувалися із елементами кейс-технологій. Тематика бесід відрізнялася суперечливими назвами з метою зацікавлення курсантів. Наприкінці бесід підсумовувалося те, чого не потрібно робити під час професійно-орієнтованого спілкування, курсанти мали можливість прочитати міні-кейс і спробувати розіграти професійні ситуації. Приклад кейса для аналізу з подальшою рольовою грою у групі:

Recently, our container ship almost grounded on the breakwater when entering port. The pilot boarded the ship near the breakwater and requested the present engine status and speed. He was advised that the engine was on slow ahead and the ship's speed was about 5.2 knots. Simultaneously, he was turning the ship to starboard by intermittently applying 10 degrees starboard rudder, which made the ship turn very slowly. The pilot then ordered half ahead on the engine. After passing the last channel buoy before the breakwater entrance at very close range, the pilot ordered hard-a-starboard. The ship is fitted with a Becker rudder and with the engine going half ahead, the ship started to turn very rapidly to starboard, heeling appreciably to port. Seeing the rapid turn, the pilot ordered midships rudder and then ordered the helmsman to steady the head. By this time, the ship was heading directly towards and closing with the breakwater. I took over the con from the pilot and ordered hard-a-port and full ahead on the engine, with the bow thruster full to port to correct the heading. The pilot was very upset by my actions and started arguing with me, accusing me of ignorance. As the ship began to turn to port and away from the breakwater, the pilot told me that he did not want to pilot my vessel inwards and we turned around to seaward. Abruptly, the pilot left the bridge, instructing me to keep clear of the following inbound vessel and told me that I would have to tender a formal apology to him if I wanted my ship to get into port. He insisted that under local regulations, the pilot has supreme authority and that the Master is not allowed to take any actions by himself. Written proof of such a law was never provided but I had to apologise to him to avoid being denied entry into the port (<http://www.nautinst.org/en/forums/mars/search-all-mars-reports.cfm/201134>).

Треба зазначити, що особливістю усіх перерахованих методів була їх інтерактивна форма, яка спонукала курсантів брати активну участь у генеруванні нових ідей, адекватно реагувати на слова співрозмовника, наводити свої аргументи. Під час таких бесід, круглих столів, зустрічей, тренінгів формувалася сприятлива морально-психологічна атмосфера, яка забезпечувала взаємодію в різних комунікативних тандамах: курсант – курсант, курсант – викладач, курсант – представник професії (капітан або помічник капітана), курсант – представник іншої національності.

Якщо на першому етапі курсанти лише ознайомилися із основами ведення професійно-орієнтованого спілкування та кейс-технологією, то на другому етапі – *змістово-діяльнісному* – на меті було формування основних знань щодо особливостей професійного спілкування на судні, їх систематизація і як наслідок – вироблення вмінь використовувати їх під час роботи із кейсами на професійно-орієнтовані теми. Крім цього, передбачалося розширювати можливості використання специфічного, професійно-орієнтованого матеріалу, який не був передбачений традиційною навчальною програмою.

Реалізація цього етапу була можлива лише за умови створення авторського навчального посібника «Cases on Board Vessels» [72] із розробленим спецкурсом «Основи професійно-орієнтованого спілкування майбутніх судноводіїв» (додаток Л), до складу якого входили лекції, семінарські й практичні заняття, індивідуально-творча та самостійна роботи. Програма спецкурсу складалася із двох модулів: «Введення до теорії професійно-орієнтованого спілкування» та «Практичний аспект професійно-орієнтованого спілкування з членами багатомовного суднового екіпажу». Для цього було відведено 48 годин. Тематичний план спецкурсу представлено наочно у таблиці 3.1.

Розглянемо більш детально впровадження спецкурсу в навчальний процес. До його складу входили 6 лекцій, які були різноманітні за своєю формою проведення. Метою лекційного курсу було не просто засвоєння

теоретичних знань, а формування готовності курсантів вирішувати майбутні професійні завдання.

Таблиця 3.1

Тематичний план спецкурсу

№ з/п	Зміст	Всього годин	Лекції	Семінарські/ практичні заняття	Самостійна робота
МОДУЛЬ 1					
«Введення до теорії професійно-орієнтованого спілкування»					
1	Значення та особливості професійно-орієнтованого спілкування на судні	6	2	2	2
2	Самоконтроль під час професійно-орієнтованого спілкування	8	2	4	2
3	Комунікативна толерантність майбутнього судноводія	8	2	4	2
	Разом за перший модуль	22	6	10	6
МОДУЛЬ 2					
«Практичний аспект професійно-орієнтованого спілкування з членами багатомовного судового екіпажу»					
1	Стратегії запобігання та подолання конфліктів у процесі професійного спілкування	8	2	4	2
2	Основні вербальні, невербальні засоби спілкування та їх використання на судні	8	2	4	2
3	Етичні норми ведення професійно-орієнтованого спілкування та їх практичне використання	8	2	4	2
4	Індивідуально-творча робота	2	2		
	Разом за другий модуль	26	8	12	6
	Всього за модулями	48	14	22	12

Під час першої лекції-конференції «Значення та особливості професійно-орієнтованого спілкування на судні» курсанти використовували попередній досвід зустрічей із представниками їх професії та роботи зі

специфічною літературою, інтернет-джерелами (наприклад, морські електронні бюлетені «Alert!» – <http://www.he-alert.org>) та, як результат, – підготували доповіді з теми. Під час наступних двох інтерактивних лекцій «Самоконтроль під час професійно-орієнтованого спілкування» та «Комунікативна толерантність майбутнього судноводія» курсанти працювали з аудіо- та відеоматеріалами із життя судноводіїв, обговорювали ситуації щодо проявів нетолерантності й обирали найкращі методи самоконтролю під час професійно-орієнтованого спілкування. Для цього використовувалися навчальні відеоролики компаній Seagull та Videotel (<http://deckofficer.ru/seavideo/category/other>).

Під час наступних проблемних лекцій з тем: «Стратегії запобігання та подолання конфліктів у процесі професійного спілкування», «Основні вербальні, невербальні засоби спілкування та їх використання на судні», «Етичні норми ведення професійно-орієнтованого спілкування та їх практичне використання» використовувалися метод «мозкового штурму», дискусії, рольові ігри та мультимедійні технології. Особливістю проведення лекційних занять було обов'язкове використання кейсів у вигляді автентичних текстів-рапортів із описом проблем на судні, результатів інспекційних розслідувань, спогадів самих судноводіїв тощо.

Семінарські заняття відповідали тематиці лекційних занять і дозволяли повною мірою застосовувати набуті знання та вміння у створених професійно-орієнтованих ситуаціях. Курсанти мали змогу переглядати відеофрагменти й обговорювати у парах і групах стратегії поведінки у тій чи іншій ситуації, аналізувати вербальні та невербальні засоби спілкування представників інших національностей, поведінку співрозмовників тощо. Під час самостійної роботи курсанти готували мультимедійні презентації на теми: «Різноманітність вербальних і невербальних засобів спілкування», «Слова-табу під час спілкування на судні», «Конфліктні ситуації на судні та методи їх запобігання», «Правила поведінки під час спілкування із представниками інших культур» тощо. На цьому етапі курсанти не тільки

читали та обговорювали кейси, але й аналізували наслідки тієї чи іншої поведінки членів екіпажу, розігрували ситуації з можливими альтернативами їх вирішення. Прикладом такого міні-кейса був такий: Arriving off a South American port, a vessel embarked someone they supposed to be a sea pilot. He boarded from a launch marked 'Pilot', his identification was checked by the crew and he was signed in and escorted to the bridge. There he confidently introduced himself as the sea pilot and said the berthing pilot would be arriving shortly. When the real pilot came onboard, the 'sea pilot' conversed with him in Spanish, and the bridge team overheard him quietly introducing himself as the owners' superintendent, after which he retreated to the far side of the bridge. At some time, perhaps during the busy berthing procedure, the bogus pilot hid the contents of one of his backpacks in a cabin near the bridge door. This turned out to be envelopes containing cocaine. Fortunately, he was stopped when leaving the terminal area, the police were called to the vessel and the drugs were found by police dogs [74].

Після кожного семінарського заняття курсанти виконували тестові завдання із окремої теми з метою аналізу засвоєних знань та умінь.

До спецкурсу також входили десять практичних занять, які відповідали тематиці дисципліни «Англійська мова (за професійним спрямуванням)»: «Crew and its Tasks» (Команда та її обов'язки), «Personal Safety Aboard» (Персональна техніка безпеки), «First Aid On-board» (Перша допомога на судні), «Emergencies at Sea» (Нещасні випадки у морі), «Life-saving appliances» (Рятувальні засоби), «Marine Environment» (Охорона морського середовища), «Security at Sea» (Безпека у морі), «Berthing» (Швартування), «Watchkeeping in Different Conditions and in Different Areas» (Вахта в різних умовах та на різних територіях) та «Bridge Routine Procedures» (Процедури на містку).

Текстовий матеріал складався з цілих автентичних текстів – кейсів (обсягом 3-7 тисяч друкованих знаків), джерелами інформації слугували офіційні сайти розслідування аварій і нещасних випадків на торговельному флоті, такі як:

- <https://www.swedishclub.com/academy>,
- <http://www.nautinst.org/en/forums/mars/>,
- <https://www.gov.uk/maib-reports>,
- <https://www.nts.gov/investigations/AccidentReports/Pages/marine.aspx>.

При цьому враховувався обсяг інформації, складність проблематики та ступінь обізнаності курсантів із даною проблемою.

При викладанні кейсу враховувалася мова викладу, складалися прості речення, формулювалися чіткі параграфи. Крім цього, привабливість кейса підвищувалася за допомогою ілюстрацій. На початку кожного кейса було розміщено перелік компетенцій, що формувалися в процесі роботи над навчальним матеріалом, наприкінці – словник, який складався із активної лексики текстового матеріалу. Структура завдань після текстового матеріалу була однаковою:

- первинне ознайомлення із проблемою (Gaining familiarity – Knowing what happened);
- критичне розуміння фактів (Recognizing symptoms – critical understanding of facts);
- встановлення цілі (Identifying goals – making assumptions);
- проведення аналізу (Conducting analysis – opportunity for linking to theoretical readings);
- встановлення діагнозу (Making diagnosis / Problem statement);
- аналіз фактів кейса (Analyzing case data);
- генерування альтернатив та їх оцінка (Generating and evaluating alternatives);
- розробка плану дій (Developing an action / implementation plan).

Треба зазначити, що під час практичних занять робота з кейсами проводилася у повному обсязі відповідно до методики їх проведення, а також, на відміну від лекційних і семінарських занять, практичні заняття проводилися виключно англійською мовою, що сприяло повторенню і навіть засвоєнню професійної термінології. Вирішуючи завдання кейса, курсанти

спиралися на теоретичні знання і досвід, отриманий під час лекційних та практичних занять. Типовими вправами у роботі з кейсами були: заповнити таблицю, дати відповіді на запитання, скласти список, розробити план дій, оцінити відповідь іншого курсанта, групи тощо. У додатку К наведено фрагмент навчального посібника «Cases on Board Vessels» для курсантів спеціальності 271 «Річковий і морський транспорт», спеціалізації «Судноводіння».

Розглянемо більш детально як було організовано роботу з кейсами під час практичних занять. Перший етап – підготовчий, курсанти під час самостійної роботи ознайомилися із кейсом, професійною термінологією та з відносинами героїв. Завдання передбачали й роботу з мовними засобами: ознайомлення з новою лексикою, ідіомами й новими синтаксичними структурами, що могли ускладнювати розуміння даного кейса. Наведемо приклади (за підручником «Manage It»):

Вправа 1. Мета вправи: введення нових лексичних одиниць з їх поясненням. Тип вправи: некомунікативна, продуктивна. Режим виконання: індивідуально, усно. Спосіб контролю: фронтальний контроль.

Check the meaning of the words using monolingual dictionaries:

concept, challenge, response, to accept, assumption, to respond, to question.

Вправа 2. Мета вправи: поглибити розуміння значення лексичних одиниць. Тип вправи: некомунікативна, продуктивна. Режим виконання: індивідуально, усно. Спосіб контролю: фронтальний контроль.

Complete the chart with the family words.

Noun	Verb	Adjective	Adverb	Past Participle
response				-
	to accept			
	to question			
assumption				-
challenge				

Вправа 3. Мета: закріплення лексичних навичок у фразях. Тип вправи: комунікативна, продуктивна. Режим виконання: робота у парі, усно. Спосіб контролю: фронтальний контроль.

Fill in the gaps with the words from task 1-2. Use the proper form.

1. By _____, we mean our mental picture, the understanding and assumptions about a situation.
2. People feel afraid to make _____, or, when challenges are made, they are not welcomed.
3. Accident reports show, that making challenges, and _____ to them, is a major weakness in communication.
4. We need to set up a style of open communication, in which we can challenge each other, and _____ to challenges, and in positive responses are normal.
5. In a good challenge and response environment, everybody feels free to question _____ and actions, and positive responses are normal.

Вправа 4. Мета вправи: поглибити розуміння значення лексичних одиниць. Тип вправи: некомунікативна, продуктивна. Режим виконання: індивідуально, усно. Спосіб контролю: фронтальний контроль.

Match the words and phrases with their synonyms.

- | | |
|-----------------|----------------|
| 1) ambiguity | a) include |
| 2) encompass | b) uncertainty |
| 3) monitor | c) check |
| 4) delegate | d) pass |
| 5) abrogate | e) cancel |
| 6) deviate from | f) drift from |

Вправа 5. Мета вправи: введення нових лексичних одиниць з їх поясненням. Тип вправи: комунікативна, продуктивна. Режим виконання: робота у парі, усно. Спосіб контролю: перевірка у відкритій парі.

Match the terms on the left with the definitions on the right.

1. off station (of a) a seamark, i.e. a buoy, indicating the north, east,

buoys)	south ...
2. cardinal buoy	b) an unmanned floating device moored or anchored to the ...
3. unlit	c) a system of buoys
4. beacon	d) when the light of a buoy or a lighthouse are inoperative
5. buoyage	e) not in charted position
6. buoy	f) a navigational aid placed to act as a beacon or warning
7. seamark	g) a fixed artificial navigational mark

Другий етап – ознайомлювальний – викладач організував залучення курсантів у жваве обговорення ситуації кейса в парах. Курсанти відповідали на запитання на кшталт:

- Що трапилося у кейсі?
- Хто був на містку у цей час?
- Які були наслідки нещасного випадку?
- Хто був свідком нещасного випадку?

Наведемо приклади:

Вправа 1. Мета вправи: активізація фонових знань. Тип вправи: комунікативна, продуктивна. Режим виконання: усно в парах. Спосіб контролю: загальна дискусія.

Look at the pictures and discuss in pairs:

What happened to the vessel Sarikiz?

What are possible causes of the accident?



Вправа 2. Мета вправи: перевірка розуміння прочитаного. Тип вправи: комунікативна, продуктивна. Режим виконання: робота у парі, усно. Спосіб контролю: усне опитування.

Answer the questions:

- a) Can we say that the Sarikiz was passing through confined waters? Why (not)?
- b) What was the visibility like?
- c) Who was keeping watch when the Scilly Isles appeared on the radar? Who changed him later?
- d) How many people were there on the bridge at the time of the incident? Were they experienced enough? Had they worked on board Sarikiz before?
- e) Complete the table below with the information from the case.

What happened?	When did it happen?	Where did it happen?	What vessel suffered?	How did the accident happen?

Вправа 3. Мета вправи: вдосконалення умінь реферування, виділення основної інформації. Тип вправи: комунікативна, рецептивно-репродуктивна. Режим виконання: у групах, письмово та усно. Спосіб контролю: доповідь.

In groups, make a summary of the case (about 8 sentences). Present your summary to the other groups.

Під час наступного етапу – аналітичного – викладач організував аналіз наданих фактів і роботу з узгодження бачення головної проблеми у малих групах. Треба зазначити, що переваги на цьому етапі групового способу навчання полягали у здійсненні процесу спілкування, під час якого розвивалися вміння слухати й чути, здатність розуміти й приймати точку зору іншого та вирішувати конфліктну ситуацію, удосконалювалися навички спільної роботи для досягнення мети, виховувалися самоповага й цінність взаємодопомоги, створювалися оптимальні умови для продуктивної навчальної діяльності, процес пізнання був мотиваційно-обґрунтованим, а не стимульованим з боку викладача.

Аналітичний процес вироблення рішення, що становив сутність методу, мав часові обмеження, за дотриманням яких стежив викладач. Адже подекуди контролювання завершення дискусії буває непростим, вона не повинна була тривати більше запланованого часу.

На цьому етапі вирішувалися такі завдання: ідентифікація основної проблеми; виділення факторів і персоналій, які реально впливали на ситуацію; вироблення ключових альтернатив, пропозицій, дій; аналіз наслідків прийняття того чи іншого рішення, ознаки можливості виникнення проблем, механізми їх запобігання та подолання.

Курсанти відповідали на основні чотири запитання:

- 1) У чому полягає проблема в запропонованій ситуації?
- 2) Кому з героїв належить вирішити цю проблему?
- 3) Які варіанти вирішення є у цього героя (або героїв)?
- 4) Які можуть бути результати цих рішень?

Необхідною умовою для прийняття остаточного рішення була розробка критеріїв вирішення проблеми – вимог до змісту альтернатив і їх обґрунтування. Під час складання програми дій курсанти орієнтувалися на початкові цілі та реальність їх втілення на судні.

Вправа 1. Мета вправи: розвиток умінь обміну думками. Тип вправи: комунікативна, рецептивно-репродуктивна. Режим виконання: у парах чи міні-групах, письмово та усно. Спосіб контролю: усне опитування.

1. Recognizing symptoms – critical understanding of facts; chain of misdoings.

- a) Why was Captain Drown not aware of the danger?
- b) What was the reason for the Chief Engineer kept quiet about the problems?
- c) Was the speed appropriate for the situation?
- d) How can you characterize the main persons on board?

Master	
Chief Engineer	
Cruise director	

e) What about the weather and state of the sea on the day of the accident?

Weather	State of the sea

f) Look at the layout of the case and name the facts which formed the chain of misdoings.

1.	
2.	
3.	

2. Identifying goals – making assumptions.

a) What were the worst decisions made by bridge team members?

Master	
Chief engineer	

b) When did the Master realize the danger? What did he do?

c) What was the crew's reaction to the Master's order?

3. Conducting analysis – opportunity for linking to theoretical readings.

a) What questions do you still have?

b) Think about the actions you would undertake under such circumstances?

4. Making Diagnosis / Problem statement.

a) What problems need to be solved in the bridge management of Cloud Star?

b) Who was the crisis commander?

c) Why was the Master so passive?

d) What factors contribute to the stress level getting out of control?

e) Why do you think no officers took over command from Captain Drown?

f) Why do you think the Captain Drown 'lost it'?

5. Analyzing case data.

a) Choose the leading factor of this accident?

External factor (Act of God) – Internal factor – Human factor

Prove your choice.

b) Tick the problems the bridge team members had during the voyage:

– Boredom – inattention

- Edge of routine
- Fatigue

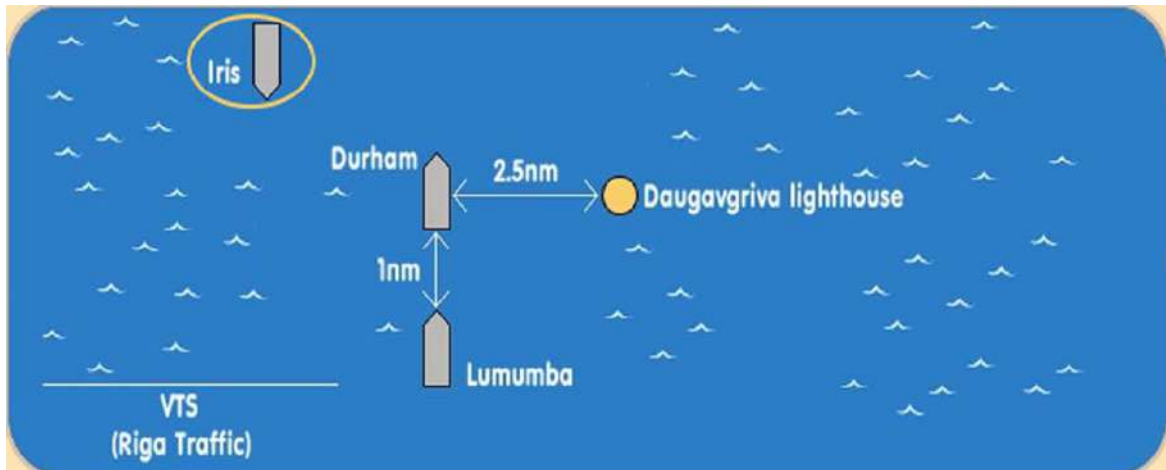
Вправа 2. Мета вправи: розвиток умінь аналізувати, синтезувати інформацію; розвиток комунікативних умінь аргументувати та переконувати; вести обговорення. Тип вправи: комунікативна, продуктивна. Режим виконання: в парах чи міні-групах, усно. Спосіб контролю: загальна дискусія.

Look at the chart and comment on the Commodore Clipper's track in the approach to the grounding



Вправа 3. Мета вправи: розвиток умінь самостійно складати діалог. Тип вправи: комунікативна, продуктивна. Режим виконання: робота у парі, усно. Спосіб контролю: рольова гра.

Look at the ships' position and construct the dialogue between Riga Traffic and the MV Iris.



Вправа 4. Мета вправи: формування комунікативних стратегій курсантів. Тип вправи: комунікативна, продуктивна. Режим виконання: у міні-групах. Спосіб контролю: рольова гра.

Play the roles:

Group A. You are crewmembers (Master, Chief Officer). Answer the questions about the accident.

Group B. You are investigators. Ask the Master and the Chief Officer about facts, (questions What, Who, Where, When)

Group C. You are investigators. Ask about reasons and consequences of the accident, (questions What, How many, How much, Why)

На підсумковому етапі використовувалася презентація результатів роботи малих груп під час загальної дискусії (у рамках навчальної групи); відбувалося оцінювання учасників дискусії та підведення підсумків. Результативність даного методу збільшилася завдяки підготовці презентації результатів аналітичної роботи різними групами, що дозволило дізнатися і порівняти кілька варіантів оптимальних рішень однієї проблеми.

Презентація результатів сприяла розвитку таких якостей особистості, як воля, переконання, цілеспрямованість, гідність тощо, формуванню навичок публічного спілкування, зокрема вміння публічно представити інтелектуальний продукт.

Вправа 1. Мета вправи: розвиток умінь аналізувати та декодувати інформацію, комунікативних умінь аргументувати. Тип вправи: умовно-

комунікативна, репродуктивна. Режим виконання: у парах чи в групі, усно.
Спосіб контролю: дискусія.

Read the statement below and comment on it.

You can't always smell trouble but you might see it coming.

Вправа 2. Мета вправи: розвиток комунікативних умінь аргументувати та переконувати. Тип вправи: умовно-комунікативна, репродуктивна. Режим виконання: у групах, усно. Спосіб контролю: презентація проєктів.

Developing an action plan

- a) What would you do differently and why?
- b) What components are necessary for improved decision making? Choose from the list below.
 - Short sleep during the watch
 - Skills & technical knowledge
 - Good & reliable equipment
 - Active rest ashore
 - Collective experience
 - Strong coffee
- c) Create a plan of actions to avoid such accident.
- d) Imagine you are a Chief Mate. Instruct your crewmembers about safety measures to prevent loss of container cargo.

Оцінювання презентації відбувалося з урахуванням наступних критеріїв: визначення істотних елементів, які повинні були враховуватися при аналізі кейса, демонстрація вміння аналізувати, логічно мислити, пропозиція альтернатив, які раніше залишалися поза увагою, пропозиція певного плану реальних дій або плану втілення рішень.

Підсумкова відмітка за заняття підраховувалася у процентному вираженні та у відповідному йому 2-х, 3-х, 4-х або 5-бальному еквіваленті. Наприклад, 85-ти відсоткам, набраним з 100%, відповідає п'ять балів, від 70 до 85% – чотири, від 55 до 70% – три, нижче 55% – два бали.

Для підрахунку використовувався багатокомпонентний метод оцінювання за такими позиціями:

а) присутність на занятті – 30% (ми вважали, що вже сам цей факт є підставою для виставлення курсанту мінімальної відмітки, оскільки, навіть якщо він мовчав, то все одно брав участь у процесі навчання, мимоволі сприймаючи та засвоюючи інформацію);

б) участь у занятті (з урахуванням рівня активності) – від 10 до 40% (ми брали до уваги участь у груповому аналізі та усній презентації результатів, рівень володіння лексичним і граматичним матеріалом, вміння логічно оформляти та аргументувати свої висловлювання);

в) письмові роботи – від 10 до 30% (дозволяли проконтролювати рівень володіння мовним матеріалом і вміння логічно оформляти та аргументувати свої висловлювання).

Отже, організація роботи з кейсами була цілеспрямованою і систематичною. Курсанти не лише розвивали уміння та застосовували знання на практиці, але й були у постійній ситуації діалогічного спілкування, розігрували реальні ситуації із життя.

Наступним етапом реалізації моделі підготовки майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування засобами кейс-технологій був *результативно-творчий*, який мав на меті відпрацювання здобутих навичок професійно-орієнтованого спілкування під час створення проблемних ситуацій засобами кейс-технологій. Для цього курсанти долучалися до індивідуально-творчої роботи у вигляді міні-досліджень та проектів.

Така робота в цілому відповідала всім основним вимогам для будь-якого рівня наукового дослідження. Однак реалізація її в рамках ВНЗ мала свою специфіку, оскільки подібне дослідження вирішує не тільки науково-пізнавальні завдання, але й специфічні – професійні та навчальні. Для залучення курсантів до творчої роботи, насамперед, ми запропонували цікаві теми для проектів, які були пов'язані з тематикою спецкурсу, сприяли глибокому розумінню загальних закономірностей професійного

самовизначення та відпрацюванню попередньо здобутих навичок (“Effective communication is the key to successful operations”, “The impact of language and culture on safety at sea”, “Self-control and factors that influence on it”, “Communicative tolerance / intolerance in multicultural environment”, “Conflict resolution and crisis”). Курсанти були забезпечені необхідною кількістю різноманітних джерел.

На цьому етапі викладач виконував лише консультативну роль. Так, курсанти обирали тему, за якою вони шукали відповідні кейси за допомогою інтернет-джерел, застосовували власний досвід роботи на судні (практику), досвід знайомих капітанів та помічників капітанів. Треба зазначити, що обов’язковими умовами пошуку кейсів були такі:

- автентичність текстів;
- обсяг не менше 1-2 тисяч друкованих знаків і більше;
- англійська мова написання кейса;
- відповідність обраній проблематиці.

На цьому етапі курсанти обов’язково консультувалися із викладачем щодо обраних кейсів. Наступним етапом індивідуально-творчої роботи був аналіз кейсів щодо виявлення основної проблеми, потім – курсанти індивідуально виділяли причини та основні фактори, що впливали на ту чи іншу ситуацію, а також головні персоналії. Далі майбутні судноводії формулювали ключові альтернативи. Найважливішим та найвідповідальнішим етапом був висновок щодо цієї проблеми, а саме: курсанти робили узагальнення щодо частоти її виникнення на різних типах суден, можливих причинах і відповідно – способах вирішення, основних рекомендаціях. Результати своїх досліджень курсанти представляли у формі мультимедійних презентацій та у формі друкованих проектів, спеціальних брошур для судноводіїв тощо.

Наприкінці заняття курсанти обговорювали доцільність кожного проекту, підбивали підсумки, після чого викладач пропонував обрати найкращий проект. Також курсанти обирали ту чи іншу ситуацію із кейсів та

розігрували її англійською мовою, після чого інші курсанти аналізували їх поведінку, жести, міміку й вибір комунікативних одиниць під час професійно-орієнтованого спілкування.

У такий спосіб курсанти відпрацьовували здобуті навички професійно-орієнтованого спілкування під час створення проблемних ситуацій засобами кейс-технологій. Викладач не втручався у процес аналізу кейсів і розігрування ситуацій. Тобто курсанти не тільки мали можливість самостійно виконувати завдання та аналізувати кейси, ситуації, але й оцінювати один одного.

Треба зазначити, що інтеграція аудиторної та позааудиторної роботи на всіх трьох етапах реалізації моделі підготовки майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування засобами кейс-технологій сприяла переходу від переважно інформативних до активних форм і методів навчання з елементами проблемності, використання резервів самостійної роботи курсантів, створення умов для творчості, що дозволило майбутнім судноводіям практикувати й удосконалювати вміння володіти іноземною мовою, реалізовувати функції іноземної мови як засобу спілкування та розширювати активний словниковий запас.

З метою перевірки ефективності реалізації моделі підготовки майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування засобами кейс-технологій було проведено вихідну діагностику експериментальної та контрольної груп. Результати діагностики за всіма визначеними критеріями й показниками перевірено та висвітлено у наступному підрозділі.

3.3. Аналіз результатів дослідно-експериментальної роботи

З метою оцінки ефективності реалізації моделі підготовки майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування засобами кейс-технологій було проведено вихідне діагностування курсантів експериментальної та контрольної груп з наступним аналізом результатів

дослідно-експериментальної роботи. Методики для діагностування рівнів підготовки майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування були аналогічними до тих, що використовувалися для констатувального етапу експерименту (додатки Д, Е, Ж).

Діагностика першого критерію – мотиваційно-ціннісного – здійснювалася за допомогою методик І. Ладанова, В. Уразаєвої «Діагностика мотиваційних орієнтацій у міжособистісних комунікаціях» [17], В. Бойка «Діагностика комунікативної толерантності» [4] та А. Реана «Мотивація успіху та побоювання невдачі» [35].

Результати сформованості рівнів готовності майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування за мотиваційно-ціннісним критерієм на формульованому етапі подано в таблиці 3.2.

Таблиця 3.2

Результати сформованості рівнів готовності майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування за мотиваційно-ціннісним критерієм на прикінцевому етапі (%)

Групи	Етапи	Високий рівень	Середній рівень	Низький рівень
ЕГ	констатувальний	16,1	24,6	59,3
	прикінцевий	29,6	53,5	16,9
КГ	констатувальний	18,6	24,6	56,8
	прикінцевий	20,3	28,8	50,9

За результатами, поданими в таблиці, в експериментальній і контрольній групах є прогресивна динаміка змін. Більшість курсантів експериментальної групи належать до середнього рівня – 53,5%, високий рівень виявлено у 29,6% курсантів, показник низького рівня – у 16,9% курсантів. У контрольній групі показники також змінилися, проте половина респондентів залишилася на низькому рівні – 50,9%, середній рівень було виявлено у 28,8% респондентів, високий рівень – у 20,3% респондентів.

Динаміка змін на констатувальному та формувальному етапах експерименту в обох групах показана на рис. 3.2.

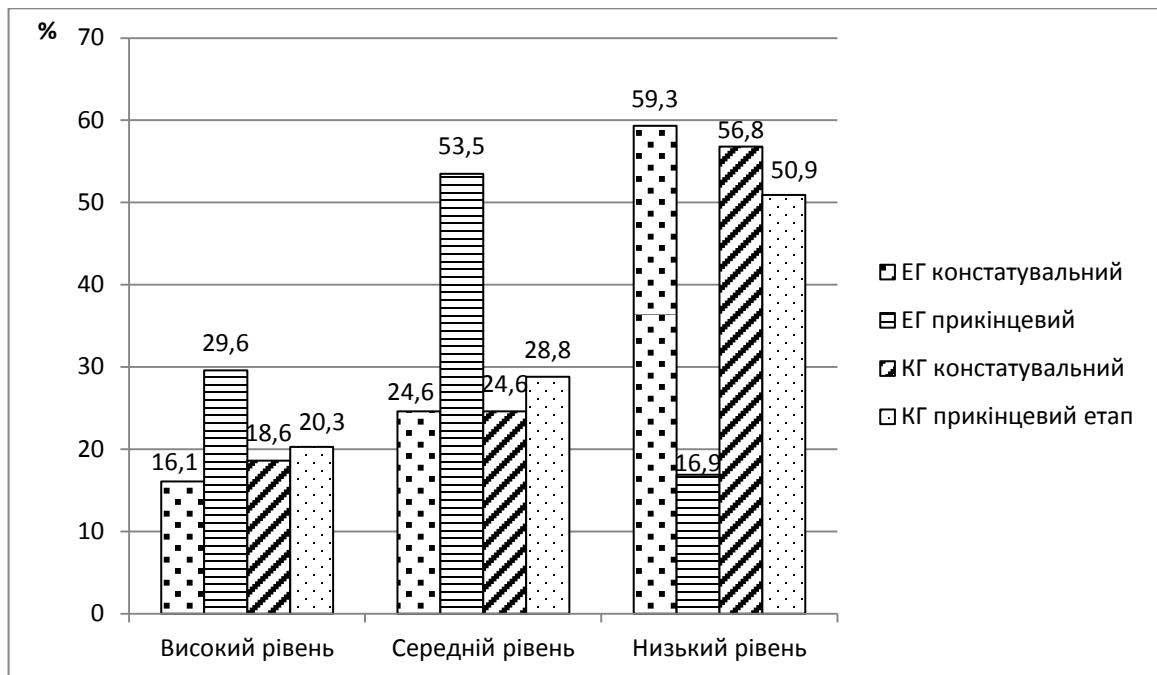


Рис. 3.2. Динаміка змін рівнів готовності майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування за мотиваційно-ціннісним критерієм

Динаміка змін рівнів готовності майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування за мотиваційно-ціннісним критерієм показала, що результати експериментальної групи набагато перевищують аналогічні показники контрольної групи. Так, в експериментальній групі відсоток курсантів з високим рівнем готовності на момент закінчення дослідження збільшився на 13,5%, середнього рівня – на 28,9%, при цьому результати виявлення низького рівня, навпаки, зменшилися на 42,4%. Результати контрольної групи не змінилися так суттєво: кількість респондентів з високим рівнем збільшилася лише на 1,7%, з середнім рівнем – на 4,2%, в той час як відсоток курсантів з низьким рівнем підготовки до досліджуваної готовності зменшився лише на 5,9%.

Такі результати в експериментальній групі свідчать, що аудиторна та позааудиторна робота сприяли підвищенню рівнів підготовки майбутніх

судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування за мотиваційно-ціннісним критерієм. Так, завдяки зустрічам з капітанами, помічниками капітанів та аналізу їх життєвих історій з професійного становлення, організації круглих столів із представниками різних національностей, бесід, групових тренінгів у курсантів збільшився рівень мотивації до професійно-орієнтованого спілкування, прагнення успіху в процесі професійно-орієнтованого спілкування та комунікативної толерантності. Курсанти мали можливість постійно обмінюватися інформацією і спілкуватися з суб'єктами освітнього процесу, формувати необхідні зразки поведінки, знайомитися із основами ведення професійно-орієнтованого спілкування та поступово привчалися працювати із кейс-технологіями.

Причиною низьких результатів контрольної групи є те, що респонденти цієї групи навчалися у традиційних умовах. Курсанти на момент вихідної діагностики не розуміли важливості професійно-орієнтованого спілкування для майбутньої професійної діяльності, виявили низьку орієнтацію на співрозмовника, не могли завжди адекватно сприймати його. Більшість курсантів контрольної групи виявили також мотивацію побоювання невдачі, яка відноситься до негативної сфери, тобто вони за результатами своїх відповідей прагнули уникнути зриву, невдачі, осуду, покарання, а тому й уникали відповідальних завдань. Ці курсанти відрізнялися інтолерантними настановами, мали низький ступінь терпимості до співрозмовника, оцінювали партнера за власним «Я» тощо.

Наступним критерієм для вихідної діагностики був когнітивний, який оцінювався за допомогою авторських розробок та адаптованої до нашого дослідження методики Н. Бобришевої [3]. Результати діагностики на прикінцевому етапі подано у таблиці 3.3.

Таблиця 3.3

Результати сформованості рівнів готовності майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування за когнітивним критерієм на прикінцевому етапі (%)

Групи	Етапи	Високий рівень	Середній рівень	Низький рівень
ЕГ	констатувальний	16,9	27,1	55,9
	прикінцевий	33,1	55,1	11,8
КГ	констатувальний	17,8	27,9	54,2
	прикінцевий	22,9	34,7	42,4

Як показали результати діагностики, більшість курсантів експериментальної групи виявили середній рівень підготовки до професійно-орієнтованого спілкування за когнітивним критерієм – 55,1%, високого рівня досягли 33,1% курсантів, лише 11,8% курсантів показали низький рівень. У контрольній групі результати не дуже змінилися: високий рівень виявили 22,9% курсантів, середній – 34,7%, на низькому рівні залишився ще великий відсоток курсантів – 42,4%.

Динаміка змін за когнітивним критерієм на констатувальному та формуальному етапах експерименту в обох групах показана на рис. 3.3.

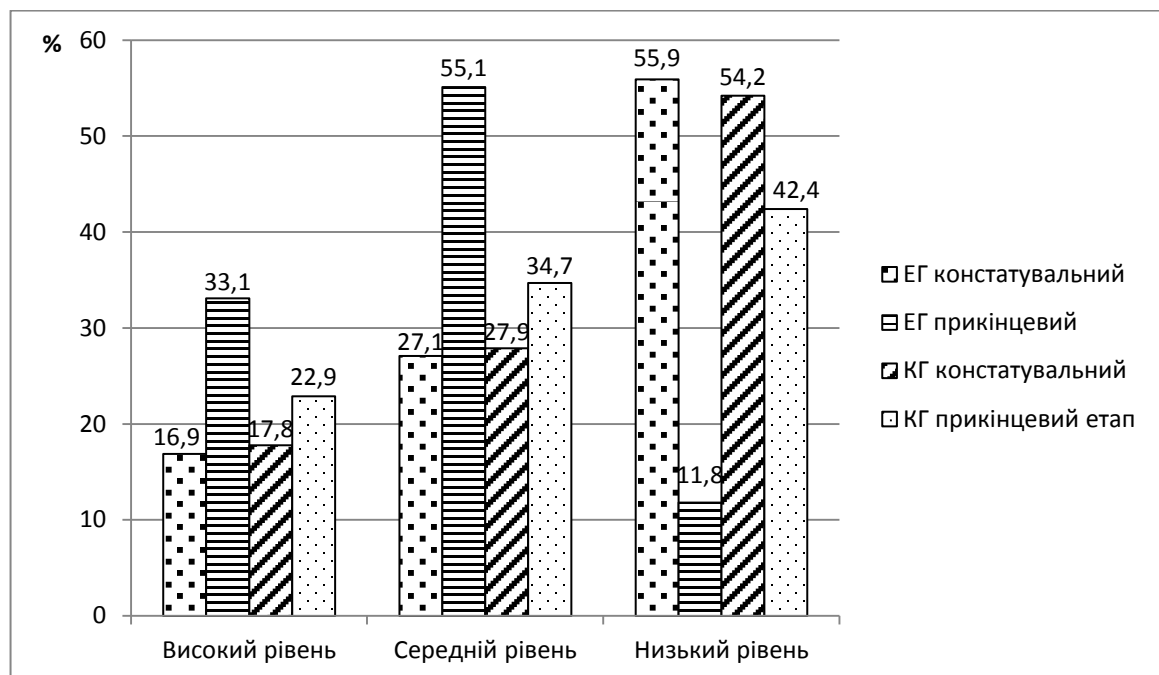


Рис. 3.3. Динаміка змін рівнів готовності майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування за когнітивним критерієм

Як бачимо, динаміка змін рівнів готовності майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування за когнітивним критерієм показала, що результати експериментальної групи набагато перевищують результати контрольної групи.

Показники високого рівня у експериментальній групі збільшилися майже вдвічі – на 16,2%, середнього рівня – на 28%, у той час як показники низького рівня експериментальної групи зменшилися на 44,1%. Різниця показників контрольної групи на формувальному етапі порівняно з констатувальним не дуже відрізняються. Так, відсоток курсантів із високим рівнем збільшився на 5,1%, середнього – на 6,8%, низького – зменшився лише на 11,8%.

Такі результати експериментальної групи свідчать про те, що впроваджений лекційний курс і семінарські заняття із спецкурсу «Основи професійно-орієнтованого спілкування майбутніх судноводіїв» та робота із міні-кейсами під час таких занять сприяли удосконаленню знань з іноземної мови професійного спрямування, формуванню знань про вербальні й невербальні засоби спілкування та етичні норми поведінки у процесі професійно-орієнтованого спілкування. Курсанти правильно відповідали на запитання щодо механізмів взаєморозуміння, основ вирішення конфлікту під час професійно-орієнтованого спілкування, стилів спілкування тощо. Комбінування нетрадиційних форм і методів навчання, таких як проблемні та інтерактивні лекції, лекції-конференції, перегляд відеофрагментів, використання мультимедійних презентацій із застосуванням інтернет-технологій та постійною активною роботою курсантів у парах і групах лише сприяли активізації і засвоєнню знань з досліджуваного утворення.

Причиною несуттєвих змін у контрольній групі вважаємо відсутність організованої та системної роботи з кейс-технологіями під час навчальних занять, перевагу традиційних форм і методів навчання, відсутність тематичних лекційних та семінарських занять стосовно підготовки до професійно-орієнтованого спілкування. Тому курсанти контрольної групи не

завжди могли відповісти на запитання англійською мовою, не розуміли різниці між вербальними й невербальними видами комунікації, формами їх вираження, не знали всіх термінів, що стосуються вербального та невербального спілкування, не змогли відповісти на запитання щодо механізмів взаєморозуміння, основ вирішення конфлікту під час професійно-орієнтованого спілкування, стилів спілкування тощо.

Діагностика наступного критерію – діяльнісного – відбувалася за допомогою методик К. Томаса «Опис типів поведінки людей у конфліктних ситуаціях», М. Снайдера «Оцінка самоконтролю у спілкуванні», оцінки комунікативних умінь А. Кареліна. Результати сформованості рівнів підготовки майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування засобами кейс-технологій за діяльнісним критерієм на прикінцевому етапі подано у таблиці 3.4.

Таблиця 3.4

Результати сформованості рівнів готовності майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування за діяльнісним критерієм на прикінцевому етапі (%)

Групи	Етапи	Високий рівень	Середній рівень	Низький рівень
ЕГ	констатувальний	17,8	27,1	55,1
	прикінцевий	31,4	51,7	16,9
КГ	констатувальний	20,3	27,9	51,7
	прикінцевий	22,1	31,3	46,6

Діагностика курсантів експериментальної групи на прикінцевому етапі показала, що більшість респондентів відносяться до середнього рівня – 51,7%, до високого рівня належать 31,4% респондентів, і лише 16,9% - до низького рівня. Результати контрольної групи також змінилися, але не так суттєво. Високий рівень готовності до професійно-орієнтованого спілкування виявився лише у 22,1% курсантів, середній рівень – у 31,3%, низький рівень виявлено у 46,6% курсантів.

Динаміка змін за діяльнісним критерієм на констатувальному та формувальному етапах експерименту в обох групах показана на рис. 3.4.

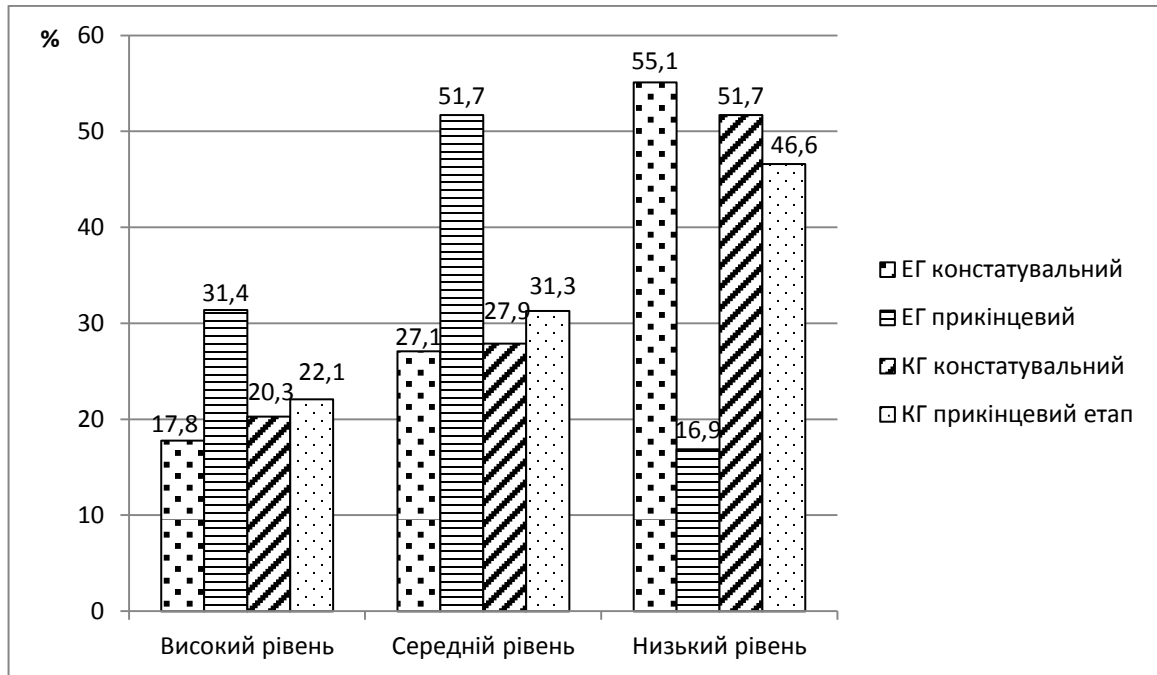


Рис. 3.4. Динаміка змін рівнів готовності майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування за діяльнісним критерієм

Динаміка змін рівнів готовності майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування за діяльнісним критерієм показала, що результати експериментальної групи перевищують аналогічні показники контрольної групи. Так, в експериментальній групі відсоток курсантів з високим рівнем на момент закінчення дослідження збільшився на 13,6%, середнього рівня збільшився майже вдвічі – на 24,6%, у той час як результати низького рівня зменшилися на 38,2%. У контрольній групі результати високого рівня збільшилися не так суттєво, лише на 1,8%, середнього рівня – на 3,4%. Низький рівень респондентів зменшився на 5,1%.

Такі результати в експериментальній групі пояснюються упровадженням у навчальний процес циклу практичних занять із авторського навчально-методичного посібника «Cases on Board Vessels», під час яких організувалася систематична робота із автентичними кейсами, тематика яких відповідає тематиці дисципліни «Англійська мова (за професійним спрямуванням)», а також аналізувалися та вирішувалися проблеми кейсів,

презентувалися результати, що сприяло формуванню умінь професійно-орієнтованого спілкування. Робота над індивідуально-творчим проектом дозволила відпрацювати здобуті навички професійно-орієнтованого спілкування під час створених проблемних ситуацій. У результаті курсанти обрали найкращі стратегії поведінки під час конфліктних ситуацій – співробітництво та компроміс; виявили високий рівень комунікативного контролю (могли гнучко реагувати на зміну ситуацій) та оволоділи нормами й культурою професійно-орієнтованого спілкування.

Причиною низьких результатів контрольної групи є те, що респонденти цієї групи не мали можливості постійно працювати із кейс-технологіями та, як наслідок, характеризувалися вибором різних стратегій подолання конфліктів, що не завжди може призводити до оптимального їх вирішення; нестійкістю комунікативного контролю, вони не зважали на думку оточуючих; не зовсім сформованими виявилися також уміння володіти нормами й культурою професійно-орієнтованого спілкування, монополізацією розмови, пошуком прихованих сенсів сказаного та небажанням змінюватися.

З метою узагальнення результатів за трьома критеріями на формувальному етапі ми використовували метод середнього значення за формулою:

$$S = \frac{N_1 + N_2 + N_3}{3}; \quad (3.1)$$

де S – кількість респондентів, які досягли певного рівня за показниками трьох критеріїв;

N_1 – кількість респондентів, які характеризуються певним рівнем сформованості мотиваційно-ціннісного критерію;

N_2 – кількість респондентів з певним рівнем сформованості когнітивного критерію;

N_3 – кількість респондентів з певним рівнем сформованості діяльнісного критерію [9, с. 23].

Результати обчислення узагальнених результатів рівнів готовності майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування на формульовальному етапі подано у таблиці 3.5.

Таблиця 3.5

**Узагальнені результати за трьома критеріями
на формульовальному етапі**

Групи	Етапи	Високий рівень	Середній рівень	Низький рівень
ЕГ	констатувальний	16,9	26,3	56,8
	прикінцевий	31,4	53,4	15,2
КГ	констатувальний	18,6	27,1	54,3
	прикінцевий	22,1	31,3	46,6

З метою наочно показати та проаналізувати узагальнені результати рівнів готовності майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування представимо їх на рис. 3.5.



Рис. 3.5. Узагальнені результати за трьома критеріями
на формульовальному етапі

Порівняння даних, наведених у діаграмах, свідчить про істотне зростання показників високого та середнього рівнів у експериментальній групі й різке зниження показників на низькому рівні. У той час як показники контрольної групи порівняно з результатами експериментальної групи істотно не змінилися. Такі результати дослідно-експериментальної роботи свідчать про ефективність реалізації нашої моделі підготовки майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування засобами кейс-технологій у навчальному процесі морських ВНЗ, а також про те, що спецкурс «Основи професійно-орієнтованого спілкування майбутніх судноводіїв» та авторський навчальний посібник «Cases on Board Vessels» продуктивно сприяв просуванню курсантів експериментальної групи до більш високого рівня підготовки професійно-орієнтованого спілкування засобами кейс-технологій.

З метою оцінки статистичної значущості відмінностей у рівнях підготовки майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування засобами кейс-технологій у контрольній та експериментальній групах ми застосували критерій Пірсона. Для обрахування даних використовувалася формула:

$$\chi^2_{emn} = \frac{1}{n_1 \cdot n_2} \sum_{i=1}^3 \frac{(n_1 Q_{2i} - n_2 Q_{1i})^2}{Q_{1i} + Q_{2i}} \quad (3.2)$$

де n_1 і n_2 – обсяг контрольної і експериментальної вибірок,

Q_{11}, Q_{12}, Q_{13} – число об'єктів контрольної вибірки, які потрапили до категорії стану досліджуваної властивості,

Q_{21}, Q_{22}, Q_{23} – число об'єктів експериментальної вибірки, які потрапили до категорії стану досліджуваної властивості [9, с. 101].

При цьому, якщо значення критерію χ^2_{emn} становитиме більше, ніж $\chi^2_{критич}$, яке становить 5,99, то вибірки контрольної та експериментальної груп не однорідні. Якщо ж, навпаки, значення χ^2_{emn} становитиме менше, ніж $\chi^2_{критич}$, то вибірки контрольної та експериментальної груп ідентичні.

Допоміжні таблиці 3.6, 3.7, 3.8 для обрахування показників кожного критерію наведені у додатку 3.2.

Результати значення критерію Пірсона при порівнянні розподілів майбутніх судноводіїв контрольної та експериментальної вибірок подано у таблиці 3.9.

Таблиця 3.9

Значення критерію Пірсона за трьома критеріями на формульовальному етапі

Критерії	Значення критерію Пірсона			
	Етап експерименту	$\chi^2_{емп}$	$\chi^2_{критич}$	Висновок
Мотиваційно-ціннісний	Кінець експерименту	30,72	5,99	$\chi^2_{емп} > \chi^2_{критич}$
Когнітивний	Кінець експерименту	27,86	5,99	$\chi^2_{емп} > \chi^2_{критич}$
Діяльнісний	Кінець експерименту	24,13	5,99	$\chi^2_{емп} > \chi^2_{критич}$

Результати обчислення показали, що $\chi^2_{емп}$ всіх трьох критеріїв більше, ніж 5,99, тобто вибірки експериментальної та контрольної груп не однорідні, що дозволяє стверджувати про об'єктивність і достовірність наших результатів дослідно-експериментальної роботи.

Таким чином, наше припущення на початку дослідно-експериментальної роботи про те, що кейс-технології є продуктивним засобом формування навичок професійно-орієнтованого спілкування у майбутніх судноводіїв за умови впровадження науково-обґрунтованої моделі та комплексу педагогічних умов: формування мотивації до професійно-орієнтованого спілкування в процесі професійної підготовки майбутніх судноводіїв, розроблення інструктивно-методичної бази процесу впровадження кейс-технологій у підготовку майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування, інтеграція кейс-технологій, нових і традиційних форм та методів організації професійно-орієнтованого

спілкування в процесі професійної підготовки майбутніх судноводіїв – підтверджено.

Висновки до третього розділу

На формувальному етапі дослідження було науково обґрунтовано та розроблено модель підготовки майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування засобами кейс-технологій, описано хід формувального експерименту, подано аналіз результатів дослідно-експериментальної роботи.

Представлена модель підготовки майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування складається з чотирьох взаємопов'язаних блоків: цільовий – мета і завдання навчального процесу; теоретико-методологічний – принципи та підходи; змістово-процесуальний – компоненти готовності, зміст фахових, комунікативно-орієнтованих дисциплін та спецкурсу «Основи професійно-орієнтованого спілкування майбутніх судноводіїв», етапи (мотиваційно-цільовий, змістово-діяльнісний, результативно-творчий), методи, форми й засоби навчання, спрямовані на забезпечення процесу підготовки майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування; оцінювально-результативний – критерії, показники та рівні готовності майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування, моніторинг, результат і педагогічні умови, представлені в моделі як наскрізний компонент, взаємопов'язаний з усіма блоками.

Перший етап реалізації моделі – мотиваційно-цільовий – мав на меті забезпечити формування мотивації до професійно-орієнтованого спілкування, розвиток потреб до комунікації, мотивації до прагнення успіху в процесі професійно-орієнтованого спілкування та формування комунікативної толерантності через знайомство курсантів з особливостями майбутньої професійної діяльності. Цей етап передбачав реалізацію першої педагогічної умови і для цього використовувалися різноманітні форми й види

позааудиторних та аудиторних занять: бесіди, круглі столи, групові тренінги, зустрічі з представниками різних національностей, капітанами й помічниками капітанів.

Другий етап – змістово-діяльнісний – передбачав формування знань з англійської мови професійного морського спрямування, знань про особливості вербального та невербального спілкування, етичні норми ведення професійно-орієнтованого спілкування, уміння вирішувати конфлікти, самоконтроль під час професійного спілкування, володіння нормами та культурою професійного спілкування й використання їх у професійних ситуаціях. З цією метою проводилися такі форми роботи: лекція-конференція, інтерактивні та проблемні лекції, семінарські й практичні заняття з використанням дискусій, рольових ігор, «мозкового штурму», кейс-технологій і мультимедійних технологій. Цей етап став основою реалізації другої та третьої педагогічних умов у вигляді розробки спецкурсу «Основи професійно-орієнтованого спілкування майбутніх судноводіїв» і навчального посібника «Cases on Board Vessels» та їх упровадження в навчальний процес. Програма спецкурсу складалася з двох модулів: «Введення до теорії професійно-орієнтованого спілкування» і «Практичний аспект професійно-орієнтованого спілкування з членами суднового екіпажу» та передбачала проведення лекцій, семінарських і практичних занять, під час яких курсанти, аналізуючи кейси, отримували теоретичні знання та вдосконалювали практичні навички.

Третій етап – результативно-творчий – складався із підготовки індивідуально-творчої роботи й відпрацювання майбутніми судноводіями здобутих навичок професійного спілкування під час створення проблемних ситуацій засобами кейс-технологій. Для цього курсанти долучалися до індивідуально-творчої роботи: міні-досліджень, проектів і презентацій.

Діагностування курсантів на узагальнювальному етапі показало істотне зростання показників високого (з 16,9% до 31,4%) та середнього (з 26,3% до 53,4%) рівнів у експериментальній групі й різке зниження показників на

низькому рівні (з 56,8% до 15,2%). У той час як показники контрольної групи порівняно з результатами експериментальної групи змінилися менше.

Моніторинг результатів експерименту свідчить про те, що запропонована на початку нашого дослідження гіпотеза була правильною. Дійсно, процес підготовки майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування засобами кейс-технологій є результативним за умови впровадження науково-обґрунтованої моделі та педагогічних умов, започаткованих у роботі.

Основні положення третього розділу описано у публікаціях автора [15; 33; 40; 41; 42; 43; 65; 67; 72; 73].

Список використаних джерел у третьому розділі

1. Азимов Э. Г. Словарь методических терминов (теория и практика преподавания языков) / Э. Г. Азимов, А. Н. Щукин. – СПб. : Златоуст, 1999. – 472 с.
2. Алексеева Л. Е. Оптимизация процесса обучения иноязычному профессионально-ориентированному общению студентов факультета международных отношений (На материале английского языка) : дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.02 / Л. Е. Алексеева. – СПб. , 2002. – 313 с.
3. Бобришева Н. М. Формування готовності майбутніх морських офіцерів до професійної діяльності у полікультурному середовищі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 / Н. М. Бобришева. – Запоріжжя, 2015. – 20 с.
4. Бойко В. В. Коммуникативная толерантность : метод. пособие / В. В. Бойко. – СПб. : МАПО, 1998. – 24 с.
5. Болонський процес у фактах і документах (Сорбонна–Болонья–Саламанка–Прага–Берлін) / [упоряд. : М. Ф. Степко., Я. Я. Болубаш [та ін.]. – Тернопіль : Вид-во ТДПУ ім. В. Гнатюка, 2003. – 56 с.
6. Вачков И. В. Основы технологии группового тренинга. Психотехники : учеб. пособие / И. В. Вачков. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Ось-89, 2003. – 224 с.
7. Вербицкий А. А. Активное обучение в высшей школе : контекстный подход : метод. пособие / А. А. Вербицкий. – М. : Высш. шк., 1991. – 207 с.
8. Выготский Л. С. Психика, сознание, бессознательное / Л. С. Выготский. – М. : Лабиринт, 2001. – 366 с. - (Собрание трудов).
9. Грабарь М. И. Применение математической статистики в педагогических исследованиях. Непараметрические методы / М. И. Грабарь, К. А. Краснянская. – М. : Педагогика, 1977. – 136 с.
10. Гришина Н. В. Психология конфликта / Н. В. Гришина. – СПб. : Питер, 2000. – 464 с.

11. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України ; голов. ред. В. Г. Кремень. – Київ : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
12. Знанецька О. М. Проблеми мотивації навчання іноземної мови у вищій школі / О. М. Знанецька, В. Е. Райлянова // Вісник Запоріз. нац. ун-ту. Серія : Педагогічні науки : зб. наук. праць / голов. ред. Г. В. Локарева. – Запоріжжя, 2012 – № 2(18) – С.88 – 91.
13. Китайгородская Г. А. Интенсивное обучение иностранным языкам : теория и практика / Г. А. Китайгородская. – М. : Рус. яз., 1992. – 254 с.
14. Кондрашова Л. В. Морально-психологічна готовність студентів до вчительської діяльності / Л. В. Кондрашова. – Київ : Вища шк., 1987. – 54 с.
15. Костюк В. Б. Принципи організації навчання іншомовного професійно-орієнтованого спілкування майбутніх судноводіїв / В. Б. Костюк // Педагогіка вищої та середньої школи : зб. наук. праць Криворіз. пед. ін-ту ДВНЗ «Криворіз. нац. ун-т». – Кривий Ріг : Вид-во КНУ, 2014. – Вип. 40. – С. 54 – 59.
16. Кулакова М. В. Особистісно орієнтовані взаємовідносини як педагогічна умова формування готовності до професійної діяльності в майбутніх фахівців у вищих морських навчальних закладах / М. В. Кулакова // Наукові записки. Серія : Педагогічні та історичні науки : зб. наук. статей / М-во освіти і науки України; НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2005. – Вип. 60. – С. 78 – 82.
17. Ладанов И. Д. Диагностика мотивационных ориентаций в межличностных коммуникациях / И. Д. Ладанов, В. А. Уразаева // Фетискин Н. П. Социально-психологическая диагностика развития личности и малых групп / Н. П. Фетискин, В. В. Козлов, Г. М. Мануйлов. – М. : Изд-во Ин-та Психотерапии, 2002. – С. 68 – 69.
18. Леонтьев А. А. Психология общения / А. А. Леонтьев. – 3-е изд. – М. : Смысл, 1999. – 365 с.

19. Ломов Б. Ф. Системность в психологии : избр. психол. труды / Б. Ф. Ломов. – М. : Изд-во Моск. психол.-соц. ин-та; Воронеж : МОДЭК, 2003. – 424 с.
20. Лопатина Ю. В. Обучение студентов неязыкового вуза профессионально-ориентированному общению на английском языке : дис. ... канд. пед. наук / Ю. В. Лопатина. – Ярославль, 2005. – 182 с.
21. Менеджмент морських ресурсів : навч. посібник / уклад. : О. П. Безлуцька, А. П. Бень, М. О. Колегаєв [та ін.]. – Херсон : ХДМА, 2012. – 100 с.
22. Методичні рекомендації до виконання контрольних робіт з дисципліни «Англійська мова (за професійним спрямуванням)» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.kma.ks.ua/ua/images/fs/kels/links_docs/sam_rob.pdf.
23. Микитенко Н. О. Концепція поетапного розвитку іншомовної комунікативної компетентності майбутніх фахівців нефілологічного профілю у вищих навчальних закладах / Н. О. Микитенко, В. Т. Сулим // Наукові записки Тернопіл. нац. пед. ун-ту ім. В. Гнатюка. Серія : Педагогіка. – 2016. – № 4. – С. 17 – 24.
24. Ніколаєва С. Ю. Основи сучасної методики викладання іноземних мов (схеми і таблиці) : навч. посібник. / С. Ю. Ніколаєва. – Київ : Ленвіт, 2008. – 285 с.
25. Обучение общению на иностранном языке : учеб. пособие / под ред. Е. И. Пассова, Е. С. Кузнецовой. – Воронеж : Интерлингва, 2002. – 40 с. - (Методика обучения иностранным языкам; № 15).
26. Перевознюк Н. М. Формування іншомовного ділового спілкування у майбутніх економістів у процесі вивчення професійно-орієнтованих дисциплін : дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04 / Н. М. Перевознюк. – Херсон, 2016. – 348 с.

27. Петухова Л. Є. Теоретичні основи підготовки вчителів початкових класів в умовах інформаційно-комунікаційного педагогічного середовища : монографія / Л. Є. Петухова. – Херсон : Айлант, 2007. – 200 с.
28. Погостинский Ю. А. Принципы и элементы проблемного обучения / Ю. А. Погостинский // Проблемы и перспективы высш. гуманитар. образования в эпоху соц. реформ : науч.-метод. межвуз. конференция, 17-19 февр. 1998 г. : тез. докл. – СПб. : Изд-во Санкт-Петербург. ГУП, 1998. – С. 255 – 256.
29. Поляков О. Г. Концепция профильно-ориентированного обучения английскому языку в высшей школе : дис. ... д-ра пед. наук : спец. 13.00.08 / О. Г. Поляков. – Тамбов, 2004. – 308 с.
30. Поляков О. Г. Цели профильно-ориентированного обучения иностранному языку в вузе : опыт формулирования / О. Г. Поляков // Иностранные языки в школе. – 2008. – № 1. – С. 2 – 8.
31. Пометун О. І. Теорія та практика послідовної реалізації компетентнісного підходу в досвіді зарубіжних країн / О. І. Пометун // Компетентнісний підхід у сучасній освіті : світовий досвід та українські перспективи / [під заг. ред. О. В. Овчарук]. – Київ, 2004. – С. 16–25.
32. Психологический словарь / под ред. В. П. Зинченко, Б. Г. Мещерякова. – М. : Педагогика-Пресс, 1996. – 440 с.
33. Радионавигационные приборы : учеб. пособие / В. Ф. Ходаковский, М. С. Литвак, В. Б. Костюк [и др.]. – Херсон : Гринь Д. С., 2013. – 414 с.
34. Райгородский Д. Я. Практическая психодиагностика. Методики и тесты : учеб. пособие / Д. Я. Райгородский. – Самара : Изд. дом «БАХРАХ-М», 2002. – 672 с.
35. Реан А. А. Психология и педагогика / А. А. Реан, Н. В. Бордовская, С. И. Розум. – СПб. : Питер, 2002. – 432 с.
36. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии / С. Л. Рубинштейн. – СПб. : Питер, 2000 – 712 с.

37. Рум'янцева К. Є. Підготовка майбутніх економістів до розв'язування творчих фахових завдань засобами моделювання : дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04 / К. Є. Рум'янцева. – Вінниця, 2009. – 227 с.

38. Семиченко В. А. Пріоритети професійної підготовки: діяльнісний чи особистісний підхід? / В. А. Семиченко // Неперервна освіта : проблеми, пошуки, перспективи : [монографія] / [за ред. І. А. Зязюна]. – Київ : Віпол, 2000. – С. 176–203.

39. Ситников А. П. Акмеологический тренинг : Теория. Методика. Психотехнологии / А. П. Ситников. – М. : Тех. школа бизнеса, 1996. – 428 с.

40. Смелікова В. Б. Експериментальна перевірка ефективності методики підготовки майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування засобами кейс-технологій / В. Б. Смелікова // Наукові записки. Ніжин. держ. ун-т ім. М. Гоголя. Серія : Філологічні науки. – Ніжин : Вид-во НДУ ім. М. Гоголя, 2016. – Кн. 2. – С. 162 – 168.

41. Смелікова В. Б. Модель підготовки майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування засобами кейс-технологій / В. Б. Смелікова // Научные труды SWorld. – Иваново : Науч. мир, 2016. – Вып. 45, т. 5. – С. 19 – 24.

42. Смелікова В. Б. Особливості та шляхи реалізації моделі підготовки майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування засобами кейс-технологій / В. Б. Смелікова // Наукові записки Нац. ун-ту «Острозька академія». Серія: Філологічна : зб. наук. праць. – Острог, 2016. – Вип. 63. – С. 183 – 187.

43. Смелікова В. Б. Результативність упровадження моделі підготовки майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування засобами кейс-технологій у вищих морських навчальних закладах / В. Б. Смелікова // Pedagogika. Badania podstawowe i stosowane: wyzwania i wyniki : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 30-31 серп. 2016 р. – Закопане, 2016. – С. 54 – 61.

44. Смелікова В. Б. Компоненти готовності майбутніх судноводіїв до іншомовного професійно-орієнтованого спілкування / В. Б. Смелікова //

Новітні тенденції навчання іноземної мови за професійним спрямуванням : матеріали IV Всеукр. наук.-практ. конф., м. Херсон, 21-22 верес. 2017 р. – Херсон : ХДМА, 2017. – С.121 – 125.

45. Сокол І. В. Формування професійної компетентності майбутніх судноводіїв у процесі вивчення фахових дисциплін : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04 / І. В. Сокол. – Херсон, 2011. – 22 с.

46. Соловьева О. Б. Обучение устному профессионально ориентированному общению студентов морских инженерных специальностей : дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.02 / О. Б. Соловьева. – Н. Новгород, 2011. – 241 с.

47. Стандарт вищої освіти (Галузь знань 27 Транспорт, Спеціальність 271 Річковий та морський транспорт, ступінь вищої освіти бакалавр) / І. І. Ворохобін, С.В. Сербін, В.В. Чернявський, Є.В. Шумило. – Херсон: ХДМА, 2016. – 42 с.

48. Тарнопольський О. Б. Методика навчання іноземної мови для ділового спілкування : навч. посібник / О. Б. Тарнопольський, С.П. Кожушко. – Київ : Ленвіт, 2004. – 192 с.

49. Теоретичні і методичні засади моделювання фахової компетентності керівників закладів освіти : [монографія] / Г. В. Єльнікова, О. І. Зайченко, В.І. Маслов [та ін.] ; за ред. Г.В. Єльнікової. – Київ ; Чернівці : Книги – XXI, 2010. – 234 с.

50. Федотова Г. А. Методология и методика психолого-педагогических исследований : учеб. пособие / Г. А. Федотова. – В. Новгород, 2006. – 112 с.

51. Фролова О. О. Формування соціокультурної компетенції майбутніх судноводіїв у процесі вивчення професійно-орієнтованих дисциплін : дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04 / О. О. Фролова. – Херсон, 2015. – 271 с.

52. Чекулаева Н. Я. Основы проектирования интегративного курса «Деловое общение с зарубежным партнером» : автореф. дис. на соискание

учен. степени канд. пед. наук : спец. 13.00.01 / Н. Я. Чекулаева. – Краснодар : Кубан. гос. ун-т, 1996. – 16 с.

53. Черненко Н. І. Педагогічні умови реалізації андрогогічного підходу у професійній підготовці робітників морського транспорту : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 / Н. І. Черненко. – Херсон, 2016. – 20 с.

54. Шарко В. Д. Методологічні засади сучасного уроку : посібник для вчит. і студ / В. Д. Шарко. – Херсон : Вид-во ХНТУ, 2009. – 111 с.

55. Щербань П. М. Навчально-педагогічні ігри у вищих навчальних закладах / П. М. Щербань. – Київ : Вища шк., 2004. – 207 с.

56. Якиманская И. С. Личностно-ориентированное обучение в современной школе. – М. : Сентябрь, 1996. – 96 с.

57. Alert : журнал [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.healert.org/en/all-issues.cfm>.

58. Andres T. Understanding the Filipino Seaman: his values, attitudes and behavior. – Manila : Denklav Maritime Agency, 1991. – 28 p.

59. Arnon R. Technical English : The Linguistic Analysis of Some Register // From Office to School : special language and internationalization / R. Arnon. – Clevedon, Philadelphia : Multilingual Matters Ltd., 1989. – P. 49 – 58.

60. Harmer J. The practice of English language teaching / J. Harmer. – [3d ed.]. – Harlow, Essex : Longman, 2001. – 371 p.

61. Hutchinson T. English for Specific Purposes: A learning-centered approach / T. Hutchinson, A. Waters. – Cambridge : Cambridge University Press, 1987. – 183 p.

62. International Convention on Standards of Training, Certification and Watchkeeping for Seafarers, 1978, amended (Consolidated text) – СПб. : ЗАО «ЦНИИМФ», 2010. – 806 с.

63. Krashen S. Second Language Acquisition and Second Language Learning / S. Krashen. – Oxford : Pergamon Press, 1981. – 326 p.

64. Lloyd C. M. In Command ... 200 things I wish I'd know before I was Captain / C. M. Lloyd. – Livingstone : Witherby Seamanship International Ltd., 2008. – 228 p.
65. Manage It. Student's book : навч. посібник / В. Ф. Кудрявцева, С. Л. Барсуک, В. Б. Смелікова [та ін.]. – Херсон : ВКФ «СТАР» ЛТД, 2015. – 210 с.
66. Model Course 3.17. Maritime English. – London : International Shipping Federation of London. – 2000. – 143 p.
67. MRM Cases : навч. посібник / В. Ф. Кудрявцева, В. Б. Костюк, Л. В. Ліпшиць [та ін.]. – Херсон : ХДМА, 2011. – 59 с.
68. Richards J. C. New Interchange. English for international communication / J. C. Richards. – Cambridge : Cambridge University Press, 1998. – P. 46 – 51.
69. Rivers W. M. Communicating Naturally in a Second Language / W. M. Rivers. – Cambridge : Cambridge University Press, 1996. – 243 p.
70. Rivers W. M. Interactive Language Teaching / W. M. Rivers. – Cambridge : Cambridge University Press, 1993. – 228 p.
71. Short V. Maritime English valuing a common language Seaways / V. Short // The Journal of Nautical Institute. – 2006. – P. 2 – 12.
72. Smelikova V. B. Cases on Board Vessels : навч. посібник / V. B. Smelikova. – Херсон : ХДМА, 2015. – 80 с.
73. Take Your Drift Student's book : навч. посібник / В. Ф. Кудрявцева, Н. М. Бобришева, В. Б. Смелікова [та ін.] . – Херсон : ВКФ «СТАР» ЛТД, 2015. – Part 2. – 352 с.
74. The Nautical Institute. Knowledge Library : MARS [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nautinst.org/en/forums/mars/search-all-mars-reports.cfm>.

ВИСНОВКИ

У дисертаційному дослідженні представлено науково-теоретичне узагальнення та практичне вирішення проблеми підготовки майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування засобами кейс-технологій. Отримані результати підтвердили гіпотезу, покладену в основу дослідження, а досягнута мета й вирішені завдання дали підставу для формулювання загальних висновків:

1. Аналіз вітчизняних і зарубіжних досліджень дозволив розкрити поняття «іншомовне професійно-орієнтоване спілкування майбутніх судноводіїв» як усвідомлений процес обміну інформацією англійською мовою під час професійної взаємодії, яка передбачає наявність взаєморозуміння між майбутнім судноводієм і представниками судноплавної галузі (які належать до різних культур) з метою управління судном та діяльністю екіпажу, здійснення безпечних морських перевезень та охорони навколишнього середовища.

Поняття «готовність майбутніх судноводіїв до іншомовного професійно-орієнтованого спілкування» визначено як стійке особистісне утворення, що поєднує усвідомлену мотивацію, сформовані професійні й мовні знання, уміння і навички та здатність до іншомовного професійно-орієнтованого спілкування на борту судна в умовах багатонаціонального екіпажу. Готовність до іншомовного професійно-орієнтованого спілкування характеризується сформованістю таких компонентів: мотиваційного, когнітивного та операційно-діяльнісного, необхідних для ефективного міжособистісного спілкування з метою вирішення професійних завдань.

Також уточнено поняття «кейс-технології» як групи освітніх технологій, методів і прийомів навчання, що базуються на вирішенні реальних комунікативних ситуацій професійної діяльності (кейсів), які відображають практичну проблему й активізують комплекс засвоєних знань, для спільного аналізу, обговорення та прийняття рішень.

2. Визначено критерії готовності майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування (мотиваційно-ціннісний, когнітивний і діяльнісний) та відповідні показники (сформованість мотивації до професійно-орієнтованого спілкування, сформованість комунікативної толерантності, сформованість мотивації до успіху в процесі професійно-орієнтованого спілкування, знання з англійської мови професійного морського спрямування, знання про особливості вербального й невербального спілкування, знання етичних норм ведення професійно-орієнтованого спілкування, здатність до вирішення конфліктів під час професійно-орієнтованого спілкування, рівень самоконтролю під час професійно-орієнтованого спілкування, уміння володіти нормами та культурою професійно-орієнтованого спілкування). Охарактеризовано рівні готовності майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування: високий, середній і низький.

3. Ґрунтуючись на аналізі психолого-педагогічних досліджень та практики навчальної роботи, окреслено педагогічні умови, що сприяють підвищенню ефективності процесу підготовки майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування: формування мотивації до професійно-орієнтованого спілкування в процесі професійної підготовки майбутніх судноводіїв; розроблення інструктивно-методичної бази процесу впровадження кейс-технологій у підготовку майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування; інтеграція кейс-технологій, нових і традиційних методів та форм навчання професійно-орієнтованого спілкування в процесі професійної підготовки майбутніх судноводіїв.

4. Розроблено й науково обґрунтовано модель підготовки майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування. Запропонована модель складається з чотирьох взаємопов'язаних блоків: цільовий – мета і завдання навчального процесу; теоретико-методологічний – принципи та підходи; змістово-процесуальний – компоненти готовності, зміст фахових дисциплін, комунікативно-орієнтованих дисциплін і спецкурсу «Основи

професійно-орієнтованого спілкування майбутніх судноводіїв», етапи (мотиваційно-цільовий, змістово-діяльнісний і результативно-творчий), методи, форми та засоби навчання, спрямовані на забезпечення процесу підготовки майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування; оцінювально-результативний – критерії, показники й рівні готовності майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування, моніторинг, результати та педагогічні умови, подані в моделі як наскрізний компонент, взаємопов'язаний з усіма блоками.

Експериментально доведено, що реалізація педагогічних умов і впровадження моделі підготовки майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування засобами кейс-технологій дозволило досягти суттєвих змін у рівнях сформованості досліджуваного утворення в курсантів експериментальної групи порівняно з контрольною. Так, моніторинг результатів експерименту засвідчив, що кількість курсантів, які досягли високого рівня готовності до професійно-орієнтованого спілкування, в ЕГ зросла на 14,5%, в КГ – на 3,5%; середнього – на 27,1% в ЕГ і відповідно на 4,2% – у КГ; а кількість курсантів з низьким рівнем зменшилася на 41,6% в ЕГ і на 7,7% – у КГ. Статистичну значущість розбіжностей змін готовності до професійно-орієнтованого спілкування в контрольній та експериментальній групах доведено за допомогою критерію однорідності χ^2 .

У процесі дослідно-експериментальної роботи розроблено навчально-методичний комплекс, який складається зі спецкурсу «Основи професійно-орієнтованого спілкування майбутніх судноводіїв», навчального посібника «Cases on Board Vessels», комплексу комунікативних тренінгів і вправ, матеріалів для лекційних, семінарських та практичних занять, діагностувальних методик готовності майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування.

Проведене дослідження не вичерпує всієї повноти вирішення наукової проблеми підготовки майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування. Перспективи подальших досліджень вбачаються в розробленні

нових методів і технологій навчання професійно-орієнтованого спілкування, у виявленні можливостей використання інформаційно-комунікативних технологій у процесі навчання професійно-орієнтованого спілкування, відбору та вдосконалення змісту циклу професійно-орієнтованих дисциплін.

ДОДАТКИ

Додаток А

Типологія запитань для управління аналізом кейсів та моделювання дій

Таблиця А.1

Крок	Мета	Спеціальне запитання	Завдання
1.	Ознайомлення – дізнатися, що трапилося	<i>What is the situation? What do you actually know about it from reading the case?</i>	а. Загалом, визначити – хто, що, як, де й коли (критичні факти в кейсі). б. У деталях встановити місце, людей, дії та зміст ситуації. с. Вказати ступінь вірогідності отриманої інформації.
2.	Визначення передумов – критичне розуміння фактів (ланцюг помилок)	<i>What issues are at stake?</i>	а. Скласти список показників того, що щось не так, як очікувалося або було бажано. б. Передумови повинні допомогти у визначенні проблеми.
3.	Встановлення цілі – зробити припущення	<i>What are the underlying assumptions for [person X] in the case? Where do you see them?</i>	а. Визначити критичні твердження, зроблені головними особами (люди, групи, структурні підрозділи тощо). б. Встановити обмежувальні умови, за яких діяла людина в кейсі, та можливості, які в неї були. с. Оцінити рішення, прийняті кожним учасником, та їх наслідки.
4.	Проведення аналізу – можливість поєднання з теоретичним матеріалом	<i>What questions do you have? What information do still need? Where / how could you find it?</i>	а. Вирішити, які ідеї, моделі та теорії є корисними. б. Застосувати їх до ситуації. с. При виявленні нової інформації повернутися до підпунктів а та б.

5.	Встановлення діагнозу – висвітлення проблем	<i>What problem(s) need to be solved?</i>	<p>a. Встановити складні становища (суперечність цілей).</p> <p>b. Порушити проблеми (різниця між цілями та вчинками).</p> <p>c. Встановити пріоритетність складних становищ / проблем відносно часу, важливості тощо.</p>
6.	Аналіз фактів кейса	<i>Why or how did these issues arise?</i>	<p>a. Визначити причини проблеми.</p> <p>b. Визначити, хто найбільше постраждав через проблеми.</p> <p>c. Визначити обмежувальні умови та можливості, наявні в цій ситуації.</p>
7.	Генерування альтернатив та їх оцінка	<p><i>What are all the possible alternatives?</i></p> <p><i>What are the pros / cons of each alternative?</i></p> <p><i>What criteria should you use when choosing an alternative?</i></p> <p><i>What does that mean about your assumptions?</i></p>	<p>a. Обрати 3-4 альтернативи</p> <p>b. Конкретизувати та встановити пріоритетність критеріїв, використаних для обрання альтернативних дій.</p> <p>c. Віднайти можливі альтернативні дії.</p> <p>d. Перевірити можливі наслідки альтернативних дій.</p>
8.	Розробка плану дій	<i>What would you have differently and why?</i>	<p>a. Обрати напрям дій.</p> <p>b. Розробити план здійснення.</p> <p>c. Підготувати план оцінювання виконаних дій.</p>

Додаток Б

План практичного заняття з використанням кейс-технологій

Topic: Safety measures for preventing loss of container cargo.

Objective: By the end of the lesson you will be able to give instructions as for preventing loss of container cargo.

Teaching aids: video, highlighters, flip charts, work-sheets, ball, cards for division into groups, names of the groups.

Procedure:

I. Preparation. 2 min.

II. Engage. T-S, 15 min.

1. Listen to the video and guess what is going on there?

Describe the weather conditions.

Why could crewmembers laugh?

2. Watch the video and compare your ideas.

Could the crewmembers do something instead of laughing?

What was the reason of this loss of containers?

3. Share your experience of transporting containers in bad weather.

III. Saying the topic and objective of the lesson. T-S, 1 min.

IV. Activate. T-S, S-S, 25 min.

1. a) Read first part of the report and find who/what is to blame. Prove it with the text.

b) Compare with your partner.

	Bad weather
	Computerised lashing program
	Stevedores
	Lack of time
	Chief Mate
	Second Mate
	Master
	Ship's charterers

The Loss of Containers from Ship Pacific Adventurer

Marine Investigation MO-2009-002 No. 263

Part 1

At 0548 on 9 March 2009 the ship was to load a cargo of 50 containers on deck, each containing about 19.5 tonnes of ammonium nitrate prills, which were to be discharged in Indonesia. Cargo stowed below deck included containers and steel coils loaded at previous Australian ports.

The containers on deck were lashed in accordance with the chief mate's lashing plan, which was from a computerised lashing program. However, the chief mate's lashing plan did not have all the containers lashed. And the containers were packed in a way which allowed the ammonium nitrate prills to move within the container which could contribute to the **failure** of the containers and/or the lashing system. In addition, many **twistlocks** were corroded, could not be locked, and had cracks in their bases. **Turnbuckles** also suffered from corrosion with extensive material loss.



While in Newcastle, the master (Philippino, 28 years of seagoing experience, had served on a number of container ships, joined the ship about 7 weeks before the incident) and chief mate (Chinese, was promoted to chief mate in early 2007, joined this ship in 2008) discussed the tropical cyclone Hamish and the ship's voyage to Brisbane. Knowing that the voyage would be uncomfortable in the expected sea conditions, the master considered delaying the ship's departure for 24 hours. However, he thought he would be put under a certain amount of pressure by the ship's charterers to maintain the ship's schedule, so he decided to sail that afternoon, on the completion of cargo operations.

During the voyage the three watch keeping mates maintained a traditional 4 hours on/8 hours off watch keeping schedule. The chief mate did not maintain a navigational watch. The weather **deteriorated** every second. The master tried to minimise the ship's movement in the seaway by altering its heading and speed while trying to sail up the coast towards Brisbane. However, those attempts achieved little in reducing the rolling motion of the ship. By 2200, the heavy rolling had made conditions on board the ship extremely uncomfortable for the crew.

At 2300 the second mate was standing at the bridge front. He saw all the port side containers in Bay 25 fall over the side of the ship. In less than a minute, the ship had lost all 31 containers overboard from Bay 25.

Part 2

The master tried to telephone the chief mate in his cabin, but the rolling had caused the chief mate's telephone to fall to the deck and break. The master then sent a crew member to tell the mate of the incident. The chief mate went directly to the bridge where he was told what had happened. The master then contacted the ship's agent in Brisbane, telling him of the incident.

The weather prevented any of the crew from going onto the main deck to

assess the extent of the damage. However, as the ship passed clear of Cape Moreton, the seas and swell started to abate. The chief mate and chief engineer were then able to access the ship's cargo holds through the underdeck passage. From there, they began to inspect each cargo hold to ensure that all the containers stowed in the holds were secured and not in danger of causing more damage to the ship.

At 0552, just after sunrise, the chief mate was able to see that the ship had been holed by one of the falling container and that fuel oil was leaking into the sea from number one port fuel oil tank. He immediately informed the master.

Clean-up operations continued for 2 months. In all, about 2,500 people were deployed for the entire clean-up including workers from many agencies and private contractors. A total cost was 4 million \$.







2. In pairs, ask and answer the questions.

1. What was the type of cargo? Is it dangerous?
2. Did the crewmembers prepare the cargo for the severe weather?
3. Why did the Master decide not to wait 24 hours and sail that afternoon?
4. Why did the accident happen?
5. Could crewmembers do something during the accident?

V. Study (vocabulary). Individ., T-S, 10 min.

1. a) Label the picture with the words in bold.
- b) Write the definitions.

Picture	Definition
	

2. Write two safety rules using the words in bold.

VI. Activate. In groups, 30 min.

1. Dividing into groups.

Group A. You are crewmembers (Master, Chief Officer). Answer the questions about the accident.

Group B. You are investigators. Ask the Master and the Chief Officer about facts, (questions What, Who, Where, When).

Group C. You are investigators. Ask about reasons and consequences of the accident, (questions What, How many, How much, Why).

2. In groups, write the list of suggested actions to prevent the accident.

3. Imagine you are a Chief Mate. Instruct your crewmembers about safety measures to prevent loss of container cargo.

VII. Closure. T-S , 2 min.

HT: Find case study about loss of container cargo. Write in CB the name of the vessel, type of cargo, reason of the accident and who is to blame.

Додаток В.1

Авторська анкета «Визначення доцільності підготовки майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування засобами кейс-технологій (для курсантів)»

Інструкція: Шановний курсанте! Вам необхідно обрати один із варіантів відповідей на запропоновані в питальнику твердження. Де потрібно, дайте відкриту відповідь.

Ваші відверті відповіді на запитання дадуть нам змогу зробити важливі наукові висновки. Анонімність гарантуємо.

Загальні відомості про себе:

Ваш курс _____

Ваша форма навчання _____

Досвід роботи на судні з інтернаціональним екіпажем _____

Досвід роботи на судні з україномовним екіпажем _____

Питальник:

1. Які причини для вивчення англійської мови найбільш важливі для Вас?

- а) англійська мова – обов'язковий предмет навчальної програми, оцінка «йде» в диплом;
- б) англійська мова – засіб спілкування з іноземцями;
- в) знання англійської мови стане у нагоді в майбутній професійній діяльності;

Ваш варіант _____

2. Чи необхідно сучасному судноводієві знати англійську мову?

- а) так;
- б) ні;
- в) не знаю.

3. Чому б Ви хотіли навчитися в процесі вивчення дисципліни «Англійська мова (за професійним спрямуванням)»?

- а) розуміти усне мовлення;

б) здобувати необхідну інформацію професійного характеру з англомовних джерел;

в) спілкуватися на професійні теми з іноземними колегами.

Ваш варіант _____

4. Оцініть Ваші вміння підтримати бесіду професійного характеру з іншим членом екіпажа англійською мовою?

а) зовсім не можу;

б) частково розумію, що мені говорять, але не можу відповісти;

в) повністю розумію, що мені говорять, але не можу відповісти;

г) повністю розумію, що мені говорять, частково можу відповісти та запитати про щось;

д) повністю розумію, що мені говорять, вільно можу відповісти та запитати про щось.

5. Чи працювали (читали, аналізували або обговорювали) Ви з кейсами на заняттях з англійської мови?

а) так, часто

б) ніколи

в) іноді

г) я не знаю це поняття.

6. Чи подобається Вам читати / аналізувати / обговорювати кейси?

а) так

б) ні

в) Ваш варіант _____

Дякуємо за співпрацю!

Додаток В.2

Авторська анкета «Виявлення готовності викладачів до використання кейс-технологій для підготовки курсантів до професійно-орієнтованого спілкування»

Інструкція: Шановні колеги! Вам необхідно обрати один із варіантів відповідей на запропоновані в питальнику твердження. Де потрібно, дайте відкриту відповідь.

Ваші відверті відповіді на запитання дадуть нам змогу зробити важливі наукові висновки. Анонімність гарантуємо.

Загальні відомості про себе:

Ваш стаж роботи _____

Ваша посада _____

Питальник:

1. Що викликає у Вас особливі труднощі в процесі навчання курсантів професійно-орієнтованому спілкуванню?

2. Які вправи з Вашої точки зору є найбільш ефективними для розвитку навичок і вмінь професійно-орієнтованого спілкування?

3. Які вправи викликають найбільший інтерес у курсантів?

4. Як часто Ви використовуєте на заняттях кейс-технології:

а) регулярно

б) часто

в) рідко

г) не використовую

5. На якому етапі роботи над темою Ви використовуєте кейс-технології?

а) початковому

- б) середньому
- в) завершальному
- г) на різних етапах

6. Чому Ви не використовуєте на заняттях кейс-технології?

- а) вважаю їх неефективними
- б) вважаю їх трудомісткими, вимагають багато часу й зусиль на підготовку та проведення
- в) невелика кількість або відсутність розробок вправ, планів дискусій і т.д. за темами

Ваш варіант _____

7. Яким видам роботи Ви віддасте перевагу?

- а) бесіді
- б) дискусії
- в) рольовій грі
- г) діловій грі
- д) конференції
- е) презентації
- ж) проекту

8. Чи проводите Ви заняття в лабораторіях, обладнаних приладами й тренажерами?

- а) регулярно
- б) часто
- в) рідко
- г) не проводжу

Дякуємо за співпрацю!

Додаток Д

Діагностичний інструментарій для визначення готовності майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування за показниками мотиваційно-ціннісного критерію

Додаток Д.1

Тест «Мотивація успіху й побоювання невдачі» (за А. Реаном)

Інструкція: Відповідаючи на наведені нижче запитання, необхідно вибрати відповідь «так» чи «ні». Якщо у Вас виникли сумніви, то згадайте, що «так» об'єднує як явне «так», так і «скоріше так, ніж ні». Те ж саме стосується і відповіді «ні»: вона поєднує явне «ні» і «скоріше ні, ніж так».

Відповідати на запитання слід швидко, не замислюючись надовго. Відповідь, яка перша спала на думку, зазвичай, і є найбільш точною.

Текст питальника:

1. Розпочинаючи роботу, зазвичай, оптимістично сподіваюся на успіх.
2. У діяльності активний.
3. Схильний до прояву ініціативності.
4. У ході виконання відповідальних завдань намагаюся по змозі знайти причини відмови від них.
5. Часто вибираю крайнощі: або занижено легкі завдання, або дуже складні.
6. Якщо трапляються перешкоди, зазвичай, не відступаю, а шукаю способи їх подолання.
7. При чергуванні успіхів і невдач схильний до переоцінювання своїх успіхів.
8. Продуктивність діяльності здебільшого залежить від моєї власної цілеспрямованості, а не від зовнішнього контролю.
9. У ході виконання досить складних завдань в умовах обмеженого часу результативність діяльності знижується.
10. Схильний виявляти наполегливість у досягненні мети.
11. Схильний планувати своє майбутнє на досить віддалену перспективу.
12. Якщо ризикую, то, найімовірніше, раціонально, а не відчайдушно.
13. Не дуже наполегливий у досягненні мети, особливо якщо відсутній зовнішній контроль.
14. Віддаю перевагу постановці середніх за складністю або трішки завищеним, але досяжним цілям, ніж нереально високим.
15. У разі невдачі під час виконання завдання, його привабливість, зазвичай, знижується.
16. При чергуванні успіхів і невдач схильний до переоцінювання своїх невдач.

17. Віддаю перевагу плануванню свого майбутнього лише на найближчу перспективу.
18. Під час роботи в умовах обмеженого часу результативність діяльності підвищується, навіть якщо завдання досить складне.
19. У разі невдачі під час виконання чого-небудь від поставленої мети, зазвичай, не відмовляюся.
20. Якщо завдання вибрав собі сам, то в разі невдачі його привабливість ще більше зростає.

Ключ до питальника:

Відповідь "ТАК": 1, 2, 3, 6, 8, 10, 11, 12, 14, 16, 18, 19, 20.

Відповідь "НІ": 4, 5, 7, 9, 13, 15, 17.

Обробка результатів і критерії оцінювання:

За кожний збіг відповіді з ключем випробуваному дається 1 бал. Підраховується загальна кількість набраних балів.

Якщо кількість набраних балів від **1 до 7**, то діагностується мотивація на невдачу (побоювання невдачі).

Якщо кількість набраних балів від **14 до 20**, то діагностується мотивація на успіх (надія на успіх).

Якщо кількість набраних балів від **8 до 13**, то слід вважати, що мотиваційний полюс яскраво не виражений. При цьому слід мати на увазі, що якщо кількість балів 8, 9 – наявна певна тенденція мотивації на невдачу, а якщо кількість балів 12, 13 – наявна певна тенденція мотивації на успіх.

Висновки: мотивація на успіх належить до позитивної мотивації. При такій мотивації людина, розпочинаючи справу, має на меті досягнення чогось конструктивного та позитивного. В основі активності людини лежить надія на успіх і потреба в досягненні успіху. Такі люди, зазвичай, упевнені в собі, у своїх силах, відповідальні, ініціативні та активні. Їх відрізняє наполегливість у досягненні мети й цілеспрямованість.

Мотивація на невдачу належить до негативної мотивації. При такому типі мотивації активність людини пов'язана з потребою уникнути зриву, осуду, покарання чи невдачі. Взагалі, в основі цієї мотивації лежить ідея уникнення й ідея негативних очікувань. Розпочинаючи справу, людина вже заздалегідь боїться можливої невдачі, думає про шляхи уникнення цієї гіпотетичної невдачі, а не про способи досягнення успіху. Люди, мотивовані на невдачу, зазвичай, відрізняються підвищеною тривожністю, низькою упевненістю у своїх силах. Намагаються уникати відповідальних завдань, а за необхідності вирішення найвідповідальніших завдань можуть впадати у стан, близький до панічного. Принаймні, ситуативна тривожність у них у цих випадках стає надзвичайно високою. Все це може поєднуватися з досить відповідальним ставленням до справи.

Додаток Д.2

Діагностика мотиваційних орієнтацій у міжособистісних комунікаціях (за І. Ладановим і В. Уразєвою)

Призначення. Методика спрямована на визначення основних комунікативних орієнтацій та їх гармонійність у процесі формального спілкування.

Інструкція: Вам необхідно обрати один із варіантів відповідей на запропоновані в питальнику твердження:

- а) саме так;
- б) майже так;
- в) здається, так;
- г) може бути, так.

У процесі роботи з методикою намагайтеся спиратися на свій досвід спілкування з партнерами по спілкуванню у професійній сфері.

Питальник

1. Мій партнер дивиться на предмет обговорення всебічно, враховуючи й мою думку.
2. Мій партнер уважає мене гідним поваги.
3. Коли обговорюються різні погляди, ми з партнером намагаємося зрозуміти суть справи. Дрібниці нас не турбують.
4. Я впевнений, що партнер розуміє мої наміри з приводу створення добрих взаємовідносин із ним.
5. Мій партнер завжди з повагою оцінює мої висловлювання.
6. Мій партнер відчуває, коли в ході бесіди треба слухати, а коли говорити.
7. Я впевнений, що при обговоренні конфліктної ситуації проявляю стриманість.
8. Я відчуваю, що партнер може зацікавитися предметом мого повідомлення.
9. Мені подобається проводити час у бесідах з партнером.
10. Коли ми з партнером приходимо до згоди, то добре знаємо, що кожному з нас робити.
11. Якщо обстановка того вимагає, то мій партнер готовий продовжити обговорення проблеми до її вирішення.
12. Я намагаюся бути уважним до прохання мого партнера.
13. Обоє, мій партнер і я, намагаємося догодити один одному.
14. Мій партнер, зазвичай, говорить змістовно, без зайвих слів.
15. Після обговорення з партнером різних думок я відчуваю, що це мені на користь.
16. Якщо я засмучений, то використовую занадто різкі висловлювання.
17. Я намагаюся щиро зрозуміти намір свого партнера.
18. Я цілком можу розраховувати на щирість свого партнера.
19. Я вважаю, що добрі взаємини залежать від зусиль обох сторін.

20. Після будь-якої сварки з партнером ми, зазвичай, намагаємося бути один до одного уважнішими.

Обробка та інтерпретація результатів

Комунікативні орієнтації, що діагностуються, визначаються за допомогою ключа.

Ключ

Орієнтація на прийняття партнера: 2, 5, 9, 12, 14, 18, 20.

Орієнтація на адекватність сприйняття і розуміння партнера: 1, 4, 6, 8, 11, 15, 19.

Орієнтація на досягнення компромісу: 3, 7, 10, 13, 16, 17, 21.

Діапазон кожної зі шкал коливається від 7 до 28 балів.

Кількісна значущість відповідей (у балах) визначається так:

а) саме так – 4 бали;

б) майже так – 3 бали;

в) здається, так – 2 бали;

г) мабуть, так – 1 бал.

Про ступінь вираженості кожної зі шкал можна підсумувати на підставі таких показників:

21 і більше – висока;

8-20 – середня;

7 і менше – низька.

Загальний сумарний показник, що характеризує абсолютну гармонійність комунікативних орієнтацій, дорівнює 84-м балам.

Рівні загальної гармонійності комунікативних орієнтацій можуть бути представлені так:

64 і більше – високий рівень;

30-63 – середній рівень;

29 і менше – низький рівень.

Додаток Д.3

Методика В. Бойка «Діагностика комунікативної толерантності»

Питальник розроблений В. Бойко і використовується з 1998 року, дозволяє діагностувати толерантні й інтолерантні настанови особистості, що виявляються у процесі спілкування.

Бланк методики

Інструкція. Вам надається можливість здійснити екскурс у розмаїття людських стосунків. З цією метою Вам пропонується оцінити себе в запропонованих ситуаціях взаємодії з іншими людьми. Під час відповіді важлива перша реакція. Пам'ятайте, що немає поганих чи хороших відповідей. Відповідати потрібно не довго роздумуючи та не пропускаючи запитань.

Оцініть, наскільки наведені нижче судження правильні по відношенню до Вас. При відповіді використовуйте бали від 0 до 3, де:

- 0 – зовсім неправильно;
- 1 – правильно деякою мірою;
- 2 – правильно значною мірою;
- 3 – правильно вищою мірою.

Твердження

Бали

1. Повільні люди, зазвичай, мене нервують.
2. Мене дратують метушливі, непосидючі люди.
3. Галасливі дитячі ігри я ледве витримую.
4. Оригінальні, нестандартні та яскраві особистості найчастіше впливають на мене негативно.
5. Бездоганна у всьому людина мене б насторожила.
6. Мене, зазвичай, виводить з рівноваги нетямущий співрозмовник.
7. Мене дратують охочі поговорити.
8. Мені завдає клопоту розмова з випадковим, байдужим мені попутником у потязі (літаку), розпочата за його ініціативи.
9. Мене обтяжує розмова з випадковим попутником, який поступається мені рівнем знань і культурою.
10. Мені важко знайти спільну мову з партнерами іншого інтелектуального рівня, ніж у мене.
11. Сучасна молодь неприємно вражає мене своїм зовнішнім виглядом (зачісками, косметикою, одягом).
12. Так звані «мажори», зазвичай, справляють неприємне враження або безкультур'ям, або горлохватством.
13. Представники деяких національностей у моєму оточенні відверто мені несимпатичні.
14. Є тип чоловіків (жінок), який я не терплю.
15. Терпіти не можу ділових партнерів з низьким інтелектуальним чи

професійним рівнем.

16. Вважаю, що на грубість потрібно відповідати тим же.
17. Мені важко приховати, якщо людина мені чимось неприємна.
18. Мене дратують люди, які прагнуть у суперечці наполягати на своєму.
19. Мені неприємні самовпевнені люди.
20. Зазвичай, мені складно утримуватися від зауваження на адресу озлобленої чи нервової людини, яка штовхається у транспорті.
21. Я маю звичку повчати оточуючих.
22. Невиховані люди обурюють мене.
23. Я часто ловлю себе на думці, що намагаюся виховувати когось.
24. Я, за звичкою, постійно роблю комусь зауваження.
25. Я люблю командувати близькими.
26. Мене дратують люди похилого віку, коли вони в годину пік знаходяться в міському транспорті або в магазинах.
27. Жити в номері готелю зі сторонньою людиною для мене є катуванням.
28. Коли партнер не погоджується в чомусь із моєю правильною позицією, то, звичайно, це дратує мене.
29. Я проявляю нетерпіння, коли мені заперечують.
30. Мене дратує, якщо партнер робить щось по-своєму, не так, як мені того хочеться.
31. Зазвичай, я сподіваюся, що мої кривдники будуть покарані.
32. Мені часто дорікають у буркотливості.
33. Я довго пам'ятаю образи, завдані мені тими, кого я ціную або поважаю.
34. Не можна пробачати товаришам по службі нетактовні жарти.
35. Якщо діловий партнер ненавмисно зачепить моє самолюбство, я на нього ображуся.
36. Я засуджую людей, які жаліються на своє життя.
37. Внутрішньо я не схвалюю своїх знайомих, які при нагоді розповідають про свої хвороби.
38. Я намагаюся уникати розмови, коли хтось починає скаржитися на своє сімейне життя.
39. Зазвичай, я без особливої уваги вислуховую сповіді друзів (подруг).
40. Мені іноді подобається позлити кого-небудь із родичів чи друзів.
41. Як правило, мені важко поступатися партнерам.
42. Мені важко ладнати з людьми, в яких поганий характер.
43. Зазвичай, я ледве пристосовуюся до нових партнерів по спільній роботі.
44. Я намагаюся не підтримувати стосунки з дещо дивними людьми.
45. Найчастіше я принципово наполягаю на своєму, навіть якщо розумію, що партнер має рацію.

Дякуємо за співпрацю!

Інтерпретація результатів:

- 45 балів і нижче – високий рівень сформованості комунікативної толерантності,
- від 46 до 90 балів – середній рівень,
- від 90 балів до 135 балів – низький рівень.

Додаток Е

Діагностичний інструментарій для визначення готовності майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування за показниками когнітивного критерію

Додаток Е.1

Завдання до визначення рівня знань з іноземної мови професійного морського спрямування

Instruction: Imagine that you are Officer aboard the vessel with multicultural crew. Speak on the following topics. Be ready to answer additional questions.

1. Describe the sequence of actions in case of emergency alarm.
2. Recommend a relevant first aid procedure in case of crewmember's broken hand.
3. Speak about the official duties of Chief Officer.
4. Speak about regulations and actions in case of an oil spill.
5. Describe function, stowage and usage of personal life-saving appliances.
6. Describe measures for ensuring vessel's security.
7. Speak about different types of personal protective equipment and their function.
8. Speak about the precautions to be taken while navigating in restricted visibility.
9. Describe the procedure of mooring a ship to the quayside focusing on mooring equipment, types of ropes, safety measures.
10. Exchange information on effective bridge routine procedures.

Обробка та інтерпретація результатів.

Кожне запитання обраховується відповідно до шкали:

Бали	Критерії оцінювання		
	Повнота розкриття теми	Правильність мовлення	Використання відповідної лексики
0	питання не розкрито	у більшості речень допущені помилки	морська термінологія англійською мовою не вживалася
1	питання розкрито частково	у реченнях є деякі помилки	деякі морські терміни були замінені на загальноживані слова
2	питання розкрито	помилки немає	повністю використана морська термінологія

За кожен правильну відповідь на запитання курсант отримує 2 бали.

Високий рівень володіння англійською мовою професійного спрямування відповідає 20-15 балам, середній рівень – 14-8 балам, низький рівень – 7-0 балам.

Додаток Е.2

Діагностика знань із вербальної та невербальної комунікації (на основі авторської розробки Н. Бобришевої)

Інструкція: Шановний курсанте! Вам необхідно обрати правильну відповідь на запропоновані в питальнику твердження. У деяких твердженнях може бути кілька правильних відповідей.

1. Вербальна комунікація

- а) це спілкування за допомогою жестів і міміки;
- б) усні чи письмові повідомлення;
- в) використання експресивних засобів мови.

2. Комунікативні бар'єри бувають:

- а) логічний і стилістичний;
- б) смисловий і невербальний;
- в) смисловий і фонетичний;
- г) фонетичний та інформаційний.

3. Теорія комунікативних стилів базується на:

- а) теорії дистанційності від влади Г. Хофстеде;
- б) теорії Е. Холла про низькоконтекстуальні та вузькоконтекстуальні культури;
- в) моделі М. Беннета акультурації.

4. Які комунікативні стилі пов'язується з тим, наскільки безпосередньо та відкрито мовець висловлює свої наміри?

- а) деталізований, розгорнутий (elaborate) – згорнутий, лаконічний (succinct);
- б) особистісний (personal) – контекстуальний (contextual);
- в) інструментальний (instrumental) – афективний (affective);
- г) прямий (direct) – непрямий (indirect).

5. Які комунікативні стилі пов'язуються з кількістю використання виразних образних засобів мовлення?

- а) деталізований, розгорнутий (elaborate) – згорнутий, лаконічний (succinct);
- б) особистісний (personal) – контекстуальний (contextual);
- в) інструментальний (instrumental) – афективний (affective);
- г) прямий (direct) – непрямий (indirect).

6. Невербальна комунікація складається з:

- а) акустичних засобів;
- б) мовних засобів;
- в) проксичних засобів;
- г) зовнішнього вигляду.

7. До кінесики входять:

- а) кашель;
- б) жести;
- в) сміх і зітхання;
- г) контакт очима та міміка.

8. До акустичних засобів відносять:

- а) тон і тембр;
- б) міміку та жести;
- в) зітхання та кашель;
- г) сміх у контакт очима.

9. Контактні культури – це

- а) культури, у яких заборонено розглядати співрозмовника під час бесіди;
- б) культури, які постійно всміхаються співрозмовнику;
- в) культури, у яких заведено дивитися на співрозмовника під час бесіди.

10. Невербальний жест ОК означає у різних культурах:

- а) співрозмовник згодний із вами;
- б) може означати різне у представників різних культур;
- в) співрозмовник не згодний із вами.

Інтерпретація результатів:

За кожну правильну відповідь курсант отримує 2 бали.

Високий рівень – 30-22 бали,

середній рівень – 21-10 балів,

низький рівень – 9-0 балів.

Додаток Е.3

Діагностика знань етичних норм ведення професійно-орієнтованого спілкування (авторська розробка)

Інструкція: Шановний курсанте! Вам необхідно обрати правильну відповідь на запропоновані в питальнику твердження.

1. Яке з визначень належить етиці?
 - а) правила поведінки;
 - б) система знань про добро та зло;
 - в) форма звертання.

2. Яке з визначень належить етиці професійних відносин?
 - а) моральні принципи професійно-орієнтованого спілкування;
 - б) знання про моральні аспекти ділових стосунків;
 - в) рекомендації для успішного вирішення ділових проблем під час професійно-орієнтованого спілкування.

3. Яка з наведених трансакцій веде до конфлікту під час професійно-орієнтованого спілкування?
 - а) батько – дитина;
 - б) дорослий – дорослий;
 - в) батько – батько.

4. Стиль спілкування, який формує відповідальність та ініціативність...
 - а) ліберальний;
 - б) демократичний;
 - в) авторитарний.

5. Під час спілкування приємне враження справляє співрозмовник, який...
 - а) відчувається вільно й спокійно;
 - б) нервово потирає руки;
 - в) руки тримає позаду;
 - г) крутить у руках ручку чи окуляри;

6. Які з названих деталей свідчать про увагу співрозмовників під час професійно-орієнтованого спілкування?
 - а) погляди спрямовані вбік;
 - б) нахил у бік співрозмовника, який у цей момент говорить;
 - в) закинута нога на ногу, тіло нахилене назад.

7. До рівнів взаєморозуміння відносяться:

- а) компроміс;
- б) співпереживання;
- в) дружба.

8. Серед механізмів взаєморозуміння виділяють:

- а) емпатію;
- б) осмислення;
- в) згоду.

9. Основою для вирішення конфлікту є:

- а) компроміс;
- б) співробітництво;
- в) згода.

10. Яке з визначень належить асертивності?

- а) неконфліктна поведінка;
- б) вміння знаходити компроміс;
- в) вміння перемагати в конфлікті.

11. Яке з визначень належить професійно-орієнтованому спілкуванню?

- а) це система безпосередніх чи опосередкованих зв'язків, взаємодій членів екіпажу, що реалізується за допомогою вербальних і невербальних засобів із метою взаємообміну інформацією;
- б) рух у певному середовищі даних (інформації), який є структурованим і впорядкованим;
- в) це штучні засоби збереження і передавання інформації;
- г) взаємообмін комп'ютерної комунікації.

12. Які труднощі виникають у процесі слухання?

- а) відвертання уваги та висока швидкість розумової діяльності;
- б) антипатія до чужих думок, вибірковість уваги;
- в) потреба у висловленні репліки;
- г) всі відповіді правильні.

13. Що з переліку належить до зовнішніх перешкод слухання?

- а) фізичний дискомфорт, розмови про себе, персоналізація;
- б) подразники, що відволікають, недостатньо голосне спілкування, монотонність;
- в) зайнятість думок про інше, заздалегідь підготовлені відповіді;
- г) всі відповіді правильні.

14. Що таке «наслідування»?

- а) цільове свідоме «зараження» однією людиною інших мотивацією певних дій, змістом чи емоціями за допомогою мовленнєвого впливу;

- б) засвоєння форм поведінки іншої людини на основі підсвідомої і свідомої ідентифікації з нею;
- в) усвідомлений аргументований і вмотивований вплив на систему поглядів індивіда.

15. Що таке «переконання»?

- а) цільове свідоме «зараження» однією людиною інших мотивацією певних дій, змістом чи емоціями за допомогою мовленнєвого впливу;
- б) засвоєння форм поведінки іншої людини на основі підсвідомої і свідомої ідентифікації з нею;
- в) усвідомлений аргументований і вмотивований вплив на систему поглядів індивіда.

Інтерпретація результатів:

За кожну правильну відповідь на запитання курсант отримує 2 бали.

Високий рівень – 30-22 бали,
середній рівень – 21-10 балів,
низький рівень – 9-0 балів.

Додаток Ж

Діагностичний інструментарій для визначення готовності майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування за показниками діяльнісного критерію

Додаток Ж.1

Тест «Опис типів поведінки людей у конфліктних ситуаціях» (за К. Томасом)

Призначення. Для опису типів поведінки людей у конфліктних ситуаціях К. Томас уживає двомірну модель регулювання конфліктів, основними вимірами в якій є кооперація, пов'язана з увагою людини до інтересів інших людей, залучених до конфлікту, і напористість, для якої характерний акцент на захисті власних інтересів. Відповідно до цих двох основних вимірів К. Томас виокремлює такі способи регулювання конфліктів:

1. Змагання (конкуренція) як прагнення домогтися своїх інтересів на шкоду іншим.
2. Пристосування, що протилежне суперництву, принесення у жертву власних інтересів заради іншого.
3. Компроміс.
4. Уникнення, для якого характерні як відсутність прагнення до кооперації, так і відсутність тенденції до досягнення власних цілей.
5. Співробітництво, коли учасники ситуації приходять до альтернативи, що повністю задовольняє інтереси обох сторін.

Інструкція: Пропонований тест має за мету визначити характерну для Вас тактику поведінки в конфліктних ситуаціях. Він складається із 30-ти пунктів, у кожному з яких є два судження, позначені літерами А і Б (вони інколи повторюються в різних пунктах). Порівнюючи зазначені в пункті два судження, кожного разу обирайте з них те, яке є найбільш типовим для Вашої поведінки. У бланку для відповідей під номером пункту поставте А або Б відповідно до Вашого вибору.

1

- А) Іноді я надаю іншим можливість взяти на себе відповідальність за вирішення суперечливого питання.
Б) Перш ніж обговорювати те, в чому ми не згодні, я намагаюсь звернути увагу на те, в чому ми згодні обидва.

2

- А) Я намагаюся знайти компромісне рішення.
Б) Я намагаюся владнати справу з урахуванням усіх інтересів – чужих і моїх власних.

3

А) Зазвичай, я наполегливо прагну добитися свого.

Б) Я намагаюся заспокоїти іншого й прагну, переважно, зберегти наші відносини.

4

А) Я намагаюся знайти компромісне рішення.

Б) Іноді я жертвую своїми власними інтересами заради інтересів іншої людини.

5

А) Під час улагоджування суперечливої ситуації я весь час намагаюся знайти підтримку в іншого.

Б) Я намагаюся зробити все, щоб уникнути марного напруження.

6

А) Я намагаюся уникнути виникнення неприємностей для себе.

Б) Я намагаюся добитися свого.

7

А) Я намагаюся відкласти вирішення складного питання для того, щоб із часом вирішити його остаточно.

Б) Я вважаю можливим у чомусь поступитися, що добитися чогось іншого.

8

А) Зазвичай, я наполегливо прагну добитися свого.

Б) Насамперед, я намагаюся чітко визначити те, в чому полягають усі зачеплені інтереси й спірні питання.

9

А) Вважаю, що не завжди слід хвилюватися через якісь розбіжності, що виникають.

Б) Я докладаю зусиль, щоб добитися свого.

10

А) Я твердо прагну досягти свого.

Б) Я намагаюся знайти компромісне рішення.

11

А) Насамперед, я намагаюся чітко визначити те, в чому полягають усі зачеплені інтереси й спірні питання.

Б) Я намагаюся заспокоїти іншого й прагну, переважно, зберегти наші відносини.

12

А) Часто я уникаю зайняття позиції, що може спричинити суперечку.

Б) Я надаю можливість іншому в чомусь залишатися при своїй думці, якщо він також іде на поступки.

13

А) Я пропоную середню позицію.

Б) Я намагаюся переконати іншого в перевагах своєї позиції.

14

А) Я повідомляю іншому свою думку і запитую про його думку.

- Б) Я намагаюся продемонструвати іншому логіку й переваги своїх поглядів.
15
 А) Я намагаюся заспокоїти іншого й прагну, переважно, зберегти наші відносини.
 Б) Я намагаюся зробити все необхідне, щоб уникнути напруження.
16
 А) Я намагаюся не зачепити почуттів іншого.
 Б) Я намагаюся переконати іншого в перевагах своєї позиції.
17
 А) Зазвичай, я наполегливо прагну добитися свого.
 Б) Я намагаюся зробити все, щоб уникнути марного напруження.
18
 А) Якщо це зробить іншого щасливим, я дам йому можливість наполягти на своєму.
 Б) Я надаю можливість іншому в чомусь залишатися при своїй думці, якщо він також іде на поступки.
19
 А) Насамперед, я намагаюся чітко визначити те, в чому полягають усі зачеплені інтереси й спірні питання.
 Б) Я намагаюся відкласти вирішення складного питання для того, щоб із часом вирішити його остаточно.
20
 А) Я намагаюся негайно вирішити наші суперечності.
 Б) Я намагаюся знайти найкраще поєднання вигод і втрат для нас обох.
21
 А) Під час переговорів я намагаюся бути уважним до бажань іншого.
 Б) Я завжди схильний до прямого обговорення проблеми.
22
 А) Я намагаюся знайти позицію, яка знаходиться посередині між моєю і тією, що відстоюється іншим.
 Б) Я відстоюю свої бажання.
23
 А) Зазвичай, я стурбований тим, як задовольнити бажання кожного з нас.
 Б) Іноді я надаю іншим можливість взяти на себе відповідальність за вирішення суперечливого питання.
24
 А) Якщо позиція іншого здається йому дуже важливою, я спробую підтримати його бажання.
 Б) Я намагаюся переконати іншого в необхідності прийти до компромісу.
25
 А) Я намагаюся продемонструвати іншому логіку й переваги своїх поглядів.
 Б) Під час переговорів я намагаюся бути уважним до бажань іншого.
26
 А) Я пропоную середню позицію.

Б) Я майже завжди стурбований тим, як задовольнити бажання кожного.

27

А) Часто я уникаю зайняття позиції, що може спричинити суперечки.

Б) Якщо це зробить іншого щасливим, я дам йому можливість наполягти на своєму.

28

А) Зазвичай, я наполегливо прагну добитися свого.

Б) Під час улагоджування суперечливої ситуації я весь час намагаюся знайти підтримку в іншого.

29

А) Я пропоную середню позицію.

Б) Уважаю, що не завжди слід хвилюватися через певні розбіжності, що виникають.

30

А) Я намагаюся не зачепати почуттів іншого.

Б) Я завжди притримуюся такої позиції у спірному питанні, щоб ми могли разом з іншою зацікавленою людиною досягти успіху.

КЛЮЧ

№ пп	Суперництво	Співробітництво	Компромiс	Уникнення	Прийомлення
1				А	Б
2		Б	А		
3	А				Б
4			А		Б
5		А		Б	
6	Б			А	
7			Б	А	
8	А	Б			
9	Б			А	
10	А		Б		
11		А			Б
12			Б	А	
13	Б		А		
14	Б	А			
15				Б	А
16	Б				А
17	А			Б	
18			Б		А
19		А		Б	
20		А	Б		
21		Б			А
22	Б		А		
23		А		Б	

24			Б		А
25	А				Б
26		Б	А		
27				А	Б
28	А	Б			
29			А	Б	
30		Б			А
Сума					

Інтерпретація результатів: підрахуйте кількість балів за кожною графою. Назва графи, за якою набрали найбільшу кількість балів, є Вашою провідною стратегією поведінки в конфліктних ситуаціях.

Найкращі стратегії поведінки під час конфліктної ситуації є співробітництво та компроміс, уникнення конфлікту. Стратегії суперництва або пристосування характеризують особистість не з кращого боку та не призведуть до мирного вирішення конфлікту.

Додаток Ж.2
Тест «Оцінка самоконтролю у спілкуванні»
(за М. Снайдером)

Призначення. За допомогою цього тесту Ви можете визначити свій рівень контролю під час спілкування з іншими людьми.

Інструкція: уважно прочитайте десять пропозицій, що описують реакції на деякі ситуації. Кожну з них оцініть як правильну або неправильну для себе. Правильну – позначте літерою В, а неправильну – літерою Н.

1. Мені здається складним мистецтво наслідувати звички інших людей.
2. Я, мабуть, міг би зваляти дурня, щоб привернути увагу або потішити оточуючих.
3. З мене міг би вийти непоганий актор.
4. Іншим людям іноді здається, що я переживаю щось більш глибоко, ніж це є насправді.
5. У компанії я рідко перебуваю в центрі уваги.
6. У різних ситуаціях, і в спілкуванні з різними людьми я часто поведжуся абсолютно по-різному.
7. Я можу відстоювати тільки те, в чому я щиро переконаний.
8. Щоб досягти успіху у справах і взаєморозуміння з людьми, я намагаюся бути таким, яким мене очікують бачити.
9. Я можу бути дружнім з людьми, які мене дратують.
10. Я не завжди такий, яким здаюся.

Оцінка результатів: по одному балу нараховується за відповідь «Н» на 1, 5, 7 твердження і за відповідь «В» – на всі інші. Підрахуйте суму балів.

0-3 бали свідчать про низький комунікативний контроль, тобто Ваша поведінка стійка і Ви не вважаєте за потрібне змінюватися залежно від ситуації. Ви здатні до щирого розкриття у спілкуванні, внаслідок чого дехто вважає Вас «незручним» через Вашу прямолінійність.

4-6 балів свідчать про середній комунікативний контроль. Ви щирі, але нестримані у своїх емоційних проявах. Проте у своїй поведінці зважаєте на думку оточуючих.

7-10 балів вказують на високий комунікативний контроль. Ви легко входите в будь-яку роль, гнучко реагуєте на зміну ситуації, добре відчуваєте і можете передбачати враження, яке справляєте на оточуючих.

Додаток Ж.3
Тест оцінки комунікативних умінь
(А. А. Карелін, адаптовано до нашого дослідження)

Інструкція: Уявіть собі, що ви знаходитесь на судні та розмовляєте з членом екіпажу. Поставте плюс там, де ситуація може викликати у вас роздратування і досаду.

Питання тесту:

1. Співрозмовник не дає мені можливості висловитися, у мене є, що сказати, але немає нагоди вставити слово.
2. Співрозмовник постійно перериває мене під час бесіди.
3. Співрозмовник ніколи не дивиться в обличчя під час розмови, і я не впевнений, чи слухає він мене.
4. Розмова з таким партнером часто викликає почуття порожньої витрати часу.
5. Співрозмовник постійно метушиться, олівець і папір займають його більше, ніж мої слова.
6. Співрозмовник ніколи не усміхається. У мене виникає почуття незадоволеності й тривоги.
7. Співрозмовник відволікає мене питаннями та коментарями.
8. Що б я не сказав, співрозмовник завжди охолоджує мій запал.
9. Співрозмовник завжди намагається спростувати мої думки.
10. Співрозмовник пересмикує зміст моїх слів і вкладає в них інший зміст.
11. Коли я запитую, співрозмовник змушує мене захищатися.
12. Іноді співрозмовник перепитує мене, роблячи вигляд, що не розчув.
13. Співрозмовник, не дослухавши до кінця, перебиває мене лише для того, щоб погодитися.
14. Співрозмовник при розмові зосереджено займається сторонніми справами: крутить у руках цигарку, протирає скло і т.д., і я твердо впевнений, що він при цьому не уважний.
15. Співрозмовник підбиває підсумки за мене.

16. Співрозмовник завжди намагається вставити слово у мою розповідь.
17. Співрозмовник завжди дивиться на мене дуже уважно, не кліпаючи.
18. Співрозмовник дивиться на мене ніби оцінюючи. Це мене турбує.
19. Коли я пропоную що-небудь нове, співрозмовник каже, що він думає так само.
20. Співрозмовник переграє, показуючи, що цікавиться бесідою, занадто часто киває головою, ойкає і підтакує.
21. Коли я кажу про серйозне, співрозмовник вставляє смішні історії, жарти й анекдоти.
22. Співрозмовник часто дивиться на годинник під час розмови.
23. Коли я вхожу в кабінет, він кидає всі справи і всю увагу звертає на мене.
24. Співрозмовник веде себе так, ніби я заважаю йому робити щось важливе.
25. Співрозмовник вимагає, щоб всі погоджувалися з ним. Будь-яке його висловлювання завершується питанням: «Ви теж так думаете?» або «Ви з цим не згодні?»

Інтерпретація результатів:

Підрахуйте кількість ситуацій (за кожна – 1 бал), що викликають у Вас досаду й роздратування.

25-17 балів – низький рівень. Ви поганий співрозмовник. Вам необхідно працювати над собою і вчитися слухати.

16-8 балів – середній рівень. Вам притаманні деякі недоліки. Ви критично ставитеся до висловлювань. Вам ще бракує деяких достоїнств хорошого співрозмовника, але уникайте необдуманих висновків, не загострюйте увагу на манері говорити, не шукайте прихований сенс сказаного, не монополізуйте розмову.

7-0 балів – високий рівень. Ви найкращий співрозмовник. Ви вмієте слухати. Ваш стиль спілкування може стати прикладом для оточуючих.

Додаток 3.1
Допоміжні таблиці для обрахування критерію Пірсона
(узагальнювальний етап)

Таблиця 2.10

**Допоміжна таблиця для обрахування критерію Пірсона за мотиваційно-
ціннісним критерієм**

Групи	Кількість курсантів у групах		Кількість курсантів із високим рівнем		Кількість курсантів із середнім рівнем		Кількість курсантів із низьким рівнем	
	n1	118	Q_{11}	19	Q_{12}	29	Q_{13}	70
Контрольна	n1	118	Q_{21}	22	Q_{22}	29	Q_{23}	67
Експериментальна	N	236	$Q_{11+} Q_{21}$	41	$Q_{12+} Q_{22}$	58	$Q_{13+} Q_{23}$	137

Таблиця 2.11

**Допоміжна таблиця для обрахування критерію Пірсона за когнітивним
критерієм**

Групи	Кількість курсантів у групах		Кількість курсантів із високим рівнем		Кількість курсантів із середнім рівнем		Кількість курсантів із низьким рівнем	
	n1	118	Q_{11}	20	Q_{12}	32	Q_{13}	66
Контрольна	n2	118	Q_{21}	21	Q_{22}	33	Q_{23}	64
Експериментальна	N	236	$Q_{11+} Q_{21}$	41	$Q_{12+} Q_{22}$	65	$Q_{13+} Q_{23}$	130

Таблиця 2.12

**Допоміжна таблиця для обрахування критерію Пірсона за діяльнісним
критерієм**

Групи	Кількість курсантів у групах		Кількість курсантів із високим рівнем		Кількість курсантів із середнім рівнем		Кількість курсантів із низьким рівнем	
	n1	118	Q_{11}	21	Q_{12}	32	Q_{13}	65
Контрольна	n2	118	Q_{21}	24	Q_{22}	33	Q_{23}	61
Експериментальна	N	236	$Q_{11+} Q_{21}$	45	$Q_{12+} Q_{22}$	65	$Q_{13+} Q_{23}$	126

Додаток 3.2

Допоміжні таблиці для обрахування критерію Пірсона
(формувальний етап)

Таблиця 3.6

Допоміжна таблиця для обрахування критерію Пірсона за мотиваційно-
ціннісним критерієм

Групи	Кількість курсантів у групах		Кількість курсантів із високим рівнем		Кількість курсантів із середнім рівнем		Кількість курсантів із низьким рівнем	
	n1	118	Q_{11}	35	Q_{12}	63	Q_{13}	20
Контрольна	n1	118	Q_{11}	35	Q_{12}	63	Q_{13}	20
Експериментальна	n2	118	Q_{21}	24	Q_{22}	34	Q_{23}	60
Разом	N	236	$Q_{11} + Q_{21}$	59	$Q_{12} + Q_{22}$	97	$Q_{13} + Q_{23}$	80

Таблиця 3.7

Допоміжна таблиця для обрахування критерію Пірсона за когнітивним
критерієм

Групи	Кількість курсантів у групах		Кількість курсантів із високим рівнем		Кількість курсантів із середнім рівнем		Кількість курсантів із низьким рівнем	
	n1	118	Q_{11}	39	Q_{12}	65	Q_{13}	14
Контрольна	n1	118	Q_{11}	39	Q_{12}	65	Q_{13}	14
Експериментальна	n2	118	Q_{21}	27	Q_{22}	41	Q_{23}	50
Разом	N	236	$Q_{11} + Q_{21}$	66	$Q_{12} + Q_{22}$	106	$Q_{13} + Q_{23}$	64

Таблиця 3.8

Допоміжна таблиця для обрахування критерію Пірсона за діяльнісним
критерієм

Групи	Кількість курсантів у групах		Кількість курсантів із високим рівнем		Кількість курсантів із середнім рівнем		Кількість курсантів із низьким рівнем	
	n1	118	Q_{11}	37	Q_{12}	61	Q_{13}	20
Контрольна	n1	118	Q_{11}	37	Q_{12}	61	Q_{13}	20
Експериментальна	n2	118	Q_{21}	26	Q_{22}	37	Q_{23}	55
Разом	N	236	$Q_{11} + Q_{21}$	63	$Q_{12} + Q_{22}$	98	$Q_{13} + Q_{23}$	75

Додаток И

Тренінг «Валентність»

Мета: розвиток іміджу, комунікативної компетенції.

Інструкція:

Ведучий нагадує учасникам тренінгу, що слово «валентність» походить від латинського *valens* – бути здоровим, мати силу. Сьогодні цей термін, зазвичай, використовують хіміки для позначення здатності атомів утворювати певну кількість хімічних зв'язків з іншими атомами.

Проводиться паралель з людьми. Деякі – похмурі та нетовариські – мають малу валентність. Інші – життєрадісні й чуйні – велику. Як розпізнати в інших людях рівень їх валентності?

Разом із учасниками проводиться невеликий «мозковий штурм». Ведучий пропонує для розгляду три ситуації:

1. Ви – другий помічник капітана, який щойно прибув на судно. Вам необхідно познайомитися з членами багатонаціонального екіпажу. Поруч із Вами близько десяти різних людей. До кого Ви звернетесь першим?

2. Ви – представник крьюінгової компанії. Вам потрібно підібрати кандидата на вакантну посаду – третього помічника капітана на танкерне судно. Швидко опитайте кандидатів та оберіть потрібну Вам кандидатуру. Аргументуйте Ваш вибір.

3. Ви працюєте у великій організації. З більшістю своїх колег ви знайомі дуже поверхнево: багатьох Ви не знаєте як звати і які їхні прізвища. Так, іноді доводиться десь перетинатися. На Новий рік вас призначили ведучим корпоративного свята (у вас до цього талант). Вам сказали знайти собі напарника. Ніхто з колег, з якими ви добре знайомі, не захотів брати у цьому участь. Треба звертатися до інших. До кого ви звернетесь насамперед? Звертаємо Вашу увагу, що інших людей ви знаєте тільки за зовнішніми проявами поведінки: стилем одягу, ходою, мімікою, особливостями розмови та ін.

Під час обговорення ситуацій ведучий фіксує на дошці міркування учасників. Як і в інших «мозкових штурмах», на цьому етапі ідеї не критикуються.

Після розгляду третьої ситуації починається обговорення великого списку. Ведучий закликає скоротити його до 7-12 пунктів. Якісь ідеї видаляються, якісь об'єднуються.

Отримавши список, ведучий пропонує учасникам спробувати зобразити «валентну людину».

Бібліографічне посилання:

1. Коммуникативное упражнение "Валентность" [Электронный ресурс] // А. Я. Психология (azps.ru) : [web-сайт]. 7.11.2012. – Режим доступа: <http://azps.ru/training/communication/valentnost.html> (7.11.2012).

Тренінг «Внутрішня постава»

Мета: розвиток упевненості у спілкуванні.

Інструкція:

Якщо вам для іміджу не вистачає того, щоб про вас думали / говорили: «Ось чоловік, який знає, що він говорить, і говорить, що знає», спробуйте періодично робити наступну вправу.

Станьте перед дзеркалом. Випрямтеся, розправте плечі, підніміть підборіддя. Згадайте який-небудь короткий вірш. А тепер уявіть, що всередині вас сидить неприємний, дуже сутулий і дуже невпевнений чоловічок. І його голосом прочитайте цей вірш.

Тепер навпаки. Зігніться мало не до самого долу. Але уявіть, що всередині вас засів ставний, красивий і впевнений молодець. Прочитайте вірш його голосом.

У процесі виконання цієї вправи важливо «зловити» відчуття «внутрішньої постави», ті, ледь вловимі інтонації, манери, які видають упевненого в собі чоловіка, незалежно від того, як він виглядає і від того, чи бачать його взагалі.

Бібліографічне посилання:

Імідж-вправа «Внутрішня постава» [Електронний ресурс] // А. Я. Психологія (azps.ru) : [web-сайт]. 10.06.2012. – Режим доступу : http://azps.ru/training/image/vnutrenyaya_osanka.html (10.06.2012).

Тренінг «Вертушка скаржників»

Мета: розвиток комунікативної компетенції.

Інструкція:

Зі стільців складається два кола: зовнішнє і внутрішнє. Стільці зовнішнього кола повинні бути навпроти стільців внутрішнього кола. Загальна кількість стільців повинна відповідати кількості учасників. Якщо їх число непарне, приєднується ведучий.

Тим чи іншим способом учасники розбиваються на дві групи (якщо непарна кількість, то приєднується і сам ведучий). Одна група отримує роль «експертів», вони займають місця у внутрішньому колі. Друга група отримує роль «скаржників», вони займають місця в зовнішньому колі.

Ведучий повідомляє, що кожен «скаржник» повинен буде поскаржитися кожному «експерту». Для цього через кожну хвилину всі «скаржники» дружно встають і пересідають на сусіднє місце (за годинниковою стрілкою). «Скаржник» повинен дуже швидко і точно викласти суть своєї скарги. Бажано, щоб скарга була реальна, але можна використовувати й вигадану. Скарга може стосуватися абсолютно будь-якої сфери життя. У кожного «скаржника» скарга одна для всіх «експертів». «Експерт», швидко вислухавши «скаржника», так само швидко видає свою рекомендацію щодо цієї скарги.

Коли «скаржники» зроблять повне коло, рух не припиняється. Зустрівшись з колишнім «експертом», «скаржник» вже розповідає про поради інших «експертів», які встиг почути. Завдання «експерта» на цьому етапі – погодитися або спростувати рекомендації інших експертів. На це відводиться теж одна хвилина.

Після другого кола «скаржники» і «експерти» міняються ролями.

Наприкінці тренінгу відбувається обговорення:

- Які індивідуальні особливості в манері розмовляти, слухати, в невербальній поведінці учасники встигли помітити один в одного?

- Чи багато можна встигнути сказати й почути за одну хвилину?

Бібліографічне посилання:

Комунікативна вправа «Вертушка скаржників» [Електронний ресурс] // А. Я. Психологія (azps.ru) : [web-сайт]. 15.11.2012. – Режим доступу : http://azps.ru/training/communication/vertushka_zhalobshikov.html (15.11.2012).

Додаток К
Фрагмент навчального посібника «Cases on Board Vessels»
для курсантів спеціальності 271 «Річковий і морський транспорт»,
спеціалізації «Судноводіння»

MODULE 6: MARINE ENVIRONMENT

Competency Demonstration: speak about marine environment in terms of causes and consequences of marine pollution, MARPOL, actions in case of an oil spill.

Case “MV Cosco Busan Allision”

www.maritimeaccident.org

1. Gaining familiarity – knowing what happened

- a) What do you know about the accident from reading the case?
- b) How many people were there on the bridge at the time of the incident? Have they worked on board Cosco Busan before? Were they experienced enough?
- c) Complete the chart below with the information from the case.

What happened?	When did it happen?	Where did it happen?	What vessel suffered?	How did the accident happen?

It's 0600, we're at Pier 56 in the Port of Oakland, San Francisco, on 7 November, 2007 and the last of 2,529 containers bound for Busan in South Korea is loaded aboard the Hong Kong registered Cosco Busan and scheduled to leave the berth in one hour's time.



The Hanjin Cairo, which would later (in November 2006) be renamed Cosco Busan

Cosco Busan is a 275 metre containership with a Chinese crew. Like the rest of the crew, the four officers on the bridge that morning had been aboard since the vessel's ownership had changed two weeks before. For most of them, this is the first time they've been to San Francisco, the first time they've worked for the company that recruited them, and the first voyage aboard Cosco Busan.

It was also the first time they have worked together. They'd had around 90 minutes to speak with the outgoing crew before taking over the ship and spent the next two weeks en route from Busan to the first port of call at Long Beach, California, training while they worked and carried out mandatory drills.

Because the ship has an all-Chinese crew the officers haven't yet been given the usual training to help them deal with nationalities in which open aggressiveness is socially acceptable, a problem that Fleet Management is aware of.

This morning in San Francisco is foggy, with visibility reduced to one eighth to one quarter of a mile, not much more than one to two ship's lengths.

At 0620 the pilot comes on board. One of about 60 San Francisco Bay pilots and given the designation Romeo, he has a reputation for being forceful, even aggressive, and, to the master on the Cosco Busan, he has what the Chinese call a 'cold face'. He doesn't look like he'll welcome much in the way of questions. He introduces himself to the master and hands over a San Francisco Bar Pilots pilot card. The card says that if the master has any questions about what's on the card he should ask the pilot. The master doesn't, and doesn't discuss the harbour pilot's card with the other officers. He does not want to make the pilot "feel uncomfortable or unwelcome," so he chooses not to ask the pilot about the outbound voyage.

The master asks whether the ship can leave and the pilot responds that he'll take a look at things and see how the visibility situation develops.

Next, the officer of the watch hands over the ship's pilot card. The pilot signs that he's only received it and adds the name of the tug that will assist, Revolution.

At 0630 the officer of the watch, completes a pre-departure checklist, ticking off boxes to indicate that the pilot and the master had discussed and agreed on the proposed passage plan, weather conditions, unberthing procedures, and use of the assist tug.

Seven minutes later, about 0637, the pilot radios the vessel traffic service, and says that he plans to depart berth 56 and pass through the "Delta-Echo" span of the Bay Bridge, and then to the deep water traffic lane.

Delta-Echo span is a little more than 650 metres long between towers D and E of the San Francisco-Oakland Bay Bridge. Either side of the Delta tower are two red-over-green conical bouys for which the standard International Hydrographic Organisation electronic symbol is a red triangle. In the centre of Delta-Echo span is a radar beacon that shows up on a radar display as a dash-dot-dash-dash, Morse Code for Y.

The pilot asks VTS about visibility around Alcatraz and the Golden Gate Bridge and is told that visibility is 1/8 to 1/4 nautical miles all the way.

Together the pilot, master and the third officer adjust the ship's two radar displays and test the target acquisition of the automatic radar plotting aid, ARPA, until the pilot is satisfied that the radars are working acceptably.

It's 0650 and *Cosco Busan* is ready to depart. The pilot tells the master that they can go as soon as a tug and barge have passed. The master responds "yeah, yeah, yeah".

A moment later the pilot contacts the VTS and tells them that *Cosco Busan* will depart as soon as the tug and barge are clear.

A half hour later the pilot says: "You can single up, Captain, if you want." and the master gives the order to single-up.

The pilot and master leave the third officer and a helmsman on the bridge and move out to the bridge wing from where the pilot radios the tug *Revolution* and says that he's planning to move the tug to the stern once underway "just for insurance".

At 0800, with tug *Revolution* on the port quarter using one line, the *Cosco Busan*'s 2,700 horsepower bow thruster moves her away from Pier 56. As she does so, one of team on the bridge expresses concern: "American ships under such conditions, they would not be underway". Since the port is still open, the master assumes that it is still safe to depart, and, besides, he's never known a master to overrule a pilot.

Keeping lookout on the bow is the Bosun, who's equipped with a handheld radio, at the stern is the second officer.

About 0805, the pilot and the master come in from the bridge wing and after the vessel eases off the dock, the pilot has the tug shifted to the stern as planned.

About 0810, with the tug trailing behind on about 100 feet of slack line, the *Cosco Busan* makes headway out of the Inner Harbor Entrance Channel on a heading of about 288°. The pilot plans to keep the tug trailing behind the *Cosco Busan* through the Bar Channel.

For the next 10 minutes *Cosco Busan* proceeds outbound at about 9 knots then the pilot orders "half ahead" bring her up to 13 knots. The visibility is just enough for him to see the flashing lights on two buoys pass by to port, then it closes down again so that, when he reaches it, he can't see the Number One Buoy marking the northern boundary of the entrance to the Bar Channel as the ship passes it.

As usual, the pilot sets the variable range marker (*VRM*) ring to a third of a mile (*1/3 mile*). By keeping the ring on Yerba Buena island the ship should come to the centre of the BayBridge.

At 0819 the BayBridge appears on radar.

Then the pilot turns his attention to the electronic chart. He sees a symbol he's not familiar with, a red triangle, and asks the master what it is, the master says "it's on the bridge". He doesn't say where on the bridge and the pilot doesn't ask.



An enlarged section of the electronic chart on board the *Cosco Busan*. Two conical buoys, positioned on either side of the Delta tower, are displayed as red triangles on the electronic chart. The pilot asks about the red triangles – a red flag

About now the pilot should release the tug *Revolution*, its assistance is no longer required and the pilot knows that the tug master has another assignment at 0830, but the pilot has forgotten the tug is there.

It's now about 0823, with the *Cosco Busan* on a heading of 282° and at about 10 knots. The pilot asks for 10° port rudder to begin a turn to the southwest.

Over the next two minutes, on the radar display, the VRM ring overlaps Yerba Buena island but the pilot doesn't see it. On the radar screen the upper end of the bridge appears to widen for a couple of minutes before returning to normal. Believing there is something wrong with the radar display, although he says nothing about it to anyone on the bridge, the pilot moves to the electronic chart display.

They're a mile from the BayBridge on a heading of 253 degrees and the pilot is confused. He believes that the red triangles mark the centre of the bridge span. He's a well-experienced pilot and he is going to put the *Cosco Busan* accurately where he thinks it should be.

At 0825 the pilot orders midships, then gives a heading of 250 degrees, then 245 degrees, followed a moment later by 10 degrees port rudder, then 20 degrees starboard. He orders the engine to full ahead.

Cosco Busan is now almost parallel to the bridge on a heading of 241 degrees with a course over ground of 255 degrees. Finally, the vessel is on a heading of 262 degrees and a course of 235 degree at 10 knots. She's about one third of a mile from the BayBridge.

VTS calls on the radio and asks whether the pilot still intends to pass under the Delta Echo span. While they are talking, the pilot turns to the master, points at the electronic chart and says: “This is the centre of the bridge, right?” and the master confirms it.

For two more minutes, the pilot gives rudder orders that will place *Cosco Busan* very precisely in front of the red triangles that he thinks is the centre of the Delta-Echo bridge span.

The pilot has forgotten about tug *Revolution* astern.

Then suddenly, the bosun, on the bow, radios in Mandarin: “The bridge column, the bridge column”, the master sees it too, as Delta tower emerges from the fog, then the pilot says “Yeah, I see it” he orders midships, then hard a-port to swing the stern away from the tower.



Electronic chart from the Cosco Busan showing the vessel’s track from the entrance channel to the bridge during the accident voyage.

The ship’s position was marked on the chart at 5-minute intervals

At 0830 Cosco Busan makes hard contact with the protective fender of the bridge, tearing a hole through her No. 2 water ballast tank and the Nos. 3 and 4 port fuel tanks.

The pilot reports that he’s touched the Delta span and guides the vessel to an anchorage as heavy fuel oil leaks from the damaged tanks.



Damage to the forward port side of the Cosco Busan after the allision with the bridge tower.

It is only then that the pilot's confusion over the meaning of the electronic chart symbols comes to light. Talking to a crewmember afterwards the Master says: "He should have known – this is the center of the bridge, not the center of the channel."

No injuries or fatalities resulted from the accident, but the fuel spill produced to worst pollution incident in San Francisco's history, contaminated about 26 miles of shoreline, killed more than 2,500 birds of about 50 species, temporarily closed a fishery on the bay, and delayed the start of the crab-fishing season. Total monetary damages were estimated to be \$2.1 million for the ship, \$1.5 million for the bridge, and more than \$70 million for environmental cleanup.

Source: www.maritimeaccident.org



Damaged fendering system at the base of the BayBridge Delta tower.

2. Recognizing symptoms – critical understanding of facts; chain of misdoings.

- a) What was the crew's nationality? What was the pilot's nationality?
- b) When did the crew join the vessel?
- c) Did the crewmembers have enough time to acquaint with the ship?
- d) What were the weather conditions?
- e) What were the problems with equipment?
- f) How can you characterize the main persons on board?

Master	
Pilot	

- g) Name the facts which formed the chain of misdoings?

1.	
2.	
3.	

3. Identifying goals – making assumptions.

- a) Why did the master and the pilot decide to sail in such weather conditions?
- b) Identify the constraints each character in the case was operating under and the opportunities he had.
- c) Evaluate the decisions each character made and their consequences.

4. Conducting analysis – opportunity for linking to theoretical readings.

- a) What should the briefing between the master and the pilot be about?
- b) How much is the master supposed to be involved when a pilot is onboard?
- c) Who makes all final decisions when a pilot is aboard?

5. Making Diagnosis / Problem statement.

- a) Was there a pre-departure master/pilot exchange? Why?
- b) Did the master brief the bridge team on the outbound voyage?
- c) Was the communication between the pilot and the master during the accident voyage effective?
- d) Was the master's oversight of the pilot's performance and the vessel's progress ineffective?
- e) Why was Captain Sun so passive?
- f) What were the mistakes made by the pilot?
- g) What was the influence of cultural differences and power distance?

6. Analyzing case data.

- a) When don't you feel confident with automation? What can you do?
- b) What did red triangles indicate on the electronic chart?
- c) How could it happen that the pilot didn't know their meaning?
- d) What was the major cause that led to the allision?

7. Generating and evaluating alternatives.

- a) What would you do if you were the master, the pilot?
- b) What possible alternatives can you suggest in such a situation?
- c) What could be the possible results of the actions you would have done differently?

8. Developing an action / implementation plan.

- a) Select a course of actions from those proposed by the group mates.
- b) Create a plan of actions to avoid the allision.

1.	
2.	
3.	
4.	

Word List

acceptable	приемлемый; допустимый	прийнятний
adjust	настраивать	наладувати
assume	предполагать	припускати
bind (<i>past bound</i>)	скреплять, соединять	скріплювати
boundary	граница	межа
concern	беспокойство	занепокоєння
confusion	путаница	плутанина
designation	имя, название	ім'я, назва
fender	кранец	кранець
forceful	напористый	напористий
insurance	страховка	страхування
overlap	перекрывать	перекривати
overrule	отвергать (решение)	відкидати, заперечувати
precisely	точно	точно
recruit	нанимать (на работу)	наймати
release	отпускать, освобождать	відпускати
shift	перемещать	переміщати
span	пролёт (моста)	проліт
target acquisition	обнаружение цели	знаходження цілі
tear	разрывать	розривати

Додаток Л

Програма спецкурсу

«Основи професійно-орієнтованого спілкування майбутніх судноводіїв»

спеціальність 271 «Річковий і морський транспорт»,
спеціалізація «Судноводіння»

Пояснювальна записка

Інтеграція України до Європейського освітнього простору, процеси глобалізації та інформатизації суспільства вимагають докорінних змін у вітчизняній освіті в цілому та в професійній зокрема. За таких умов одним із основних завдань сучасних вищих морських навчальних закладів є підготовка висококваліфікованих спеціалістів до успішної діяльності в умовах полікультурного середовища. Зазначені вимоги пов'язані із особливістю професійної діяльності судноводіїв, які працюють на іноземних судах у складі багатомовних екіпажів.

У силу професійної специфіки офіцери-судноводії несуть моральну відповідальність за свої дії і рішення в межах професійного спілкування. Вони повинні бути тактовними, коректними та уважними зі своїми співрозмовниками, так як на основі культури мовлення і манери поведінки офіцера формується думка про його професіоналізм і про державу в цілому. Рядовий член екіпажу також повинен володіти професійно-орієнтованою англійською мовою для того, щоб успішно виконувати службові обов'язки в умовах спільної діяльності з іншими іншомовними членами екіпажу. За таких обставин англійська мова стає мовою міжнаціонального спілкування і від ступеня розуміння співрозмовника залежить цілісність вантажу, життя та здоров'я людей, здійснення безаварійного плавання судна, екологічна безпека морського середовища.

Дослідженням проблеми порозуміння та професійного спілкування на судні з багатонаціональним екіпажем займалися вітчизняні (С.Козак, В. Кудрявцева, О. Літікова, О. Фролова, М. Шерман) та зарубіжні дослідники (О. Гуцін, К. Кіреа-Унгуреану (С. Chirea-Ungureanu), Е. Ноубл (А. Noble), М. Прогоулакі (М. Progoulaki), Я. Хорк (J. Horck), В. Шорт (V. Short)).

Рівень професійної підготовки майбутніх судноводіїв невід'ємно пов'язаний із розвитком їх комунікативних здібностей: уміння організовувати та керувати роботою багатонаціонального екіпажу, несення навігаційної вахти, організація зовнішнього зв'язку з портовими службами, коректна поведінка в ситуаціях порушення міжнародних норм і правил. Тому підготовка майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування має бути одним із ключових аспектів професійної підготовки морських спеціалістів.

Мета спецкурсу – підготовка майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування на основі забезпечення їх теоретичними знаннями й практичними вміннями, а також – формування у них позитивної мотивації, цільових установок, якісного уявлення про особливості та зміст ведення ділової бесіди у багатомовному середовищі.

Відповідно до мети визначено основні **завдання спецкурсу**:

- формування позитивної мотивації до професійної взаємодії у багатомовному середовищі;
- формування у майбутніх судноводіїв знань, умінь і навичок професійно-орієнтованого спілкування;
- здатності до правильної інтерпретації вербальної та невербальної комунікації;
- виховання комунікативної толерантності до іноземних колег.

Спецкурс «Основи професійно-орієнтованого спілкування майбутніх судноводіїв» складається з двох взаємопов'язаних змістових модулів: Модуль I – «Введення до теорії професійно-орієнтованого спілкування»; Модуль II – «Практичний аспект професійно-орієнтованого спілкування з членами багатомовного суднового екіпажу».

Програма спецкурсу розрахована на 48 годин і представлена теоретичним блоком, до якого входять проблемні лекції, інтерактивні лекції, лекції-конференції, які проводилися із використанням методів «мозкового штурму», дискусії, демонстрації, ілюстрації, пояснення, презентації та практичним блоком, який представлений рольовими й діловими іграми, кейсами, проектними роботами та мультимедійними презентаціями. На семінарських заняттях курсанти мають змогу не тільки звітувати із запланованих тематик спецкурсу, але й дискутувати та переглядати відеоматеріали. Самостійна й індивідуально-творча роботи є невід'ємною складовою програми спецкурсу та представлена завданнями у вигляді міні-досліджень і проектів.

Треба зазначити, що у зв'язку із використанням морськими офіцерами у багатомовному середовищі англійської мови як обов'язкової, у спецкурсі теоретична частина подана українською мовою, а практичні завдання (кейси, вправи та ін.) англійською мовою.

Методичним забезпеченням спецкурсу є навчальний посібник “Cases on Board Vessels”, який складається з 20-ти розділів (Modules). Кожний розділ містить перелік компетенцій, що формуються у процесі роботи над навчальним матеріалом, автентичні тексти-описи нещасних випадків або аварій на різних судах, вправи для детального вивчення цих випадків та аналізу причин, через які вони трапилися, та словник. Підручник унаочнено ілюстраціями з метою залучення курсантів до вмотивованої комунікації з намірами обмінятися досвідом, висловити думки, власне ставлення й

виховання розуміння важливості дотримання правил безпеки для запобігання аварій на морі. Наприкінці посібника розміщено завдання для самоперевірки.

Спецкурс розрахований на викладачів англійської мови професійного спрямування, студентів факультетів судноводіння вищих морських навчальних закладів.

Навчально-тематичний план спецкурсу

№ з/п	Зміст	Всього годин	Лекції	Семинарські/практичні заняття	Самостійна робота
МОДУЛЬ 1					
«Введення до теорії професійно-орієнтованого спілкування»					
1	Значення та особливості професійно-орієнтованого спілкування на судні	6	2	2	2
2	Самоконтроль під час професійно-орієнтованого спілкування	8	2	4	2
3	Комунікативна толерантність майбутнього судноводія	8	2	4	2
	Разом за перший модуль	22	6	10	6
МОДУЛЬ 2					
«Практичний аспект професійно-орієнтованого спілкування з членами багатомовного суднового екіпажу»					
1	Стратегії запобігання та подолання конфліктів у процесі професійного спілкування	8	2	4	2
2	Основні вербальні, невербальні засоби спілкування та їх використання на судні	8	2	4	2
3	Етичні норми ведення професійно-орієнтованого спілкування та їх практичне використання	8	2	4	2
4	Індивідуально-творча робота	2	2		
	Разом за другий модуль	26	8	12	6
	Всього за модулями	48	14	22	12

Анотації навчальних модулів
МОДУЛЬ 1
«Введення до теорії професійно-орієнтованого спілкування»

1.1. Значення та особливості професійно-орієнтованого спілкування на судні.

Функції, види, засоби спілкування. Поняття «професійно-орієнтованого спілкування». Погляди вітчизняних і зарубіжних науковців на професійно-орієнтоване спілкування. Особливості професійно-орієнтованого спілкування на судні. Комунікативні бар'єри. Перцептивні бар'єри.

1.2. Самоконтроль під час професійно-орієнтованого спілкування.

«Самоконтроль» – поняття та сутність. Види самоконтролю. Функції самоконтролю. Властивості самоконтролю. Психогенні фактори на судні. Основні кроки до самоконтролю. Як досягти самоконтролю під час професійно-орієнтованого спілкування.

1.3. Комунікативна толерантність майбутнього судноводія.

Поняття «комунікативної толерантності». Основні підструктури особистості, що забезпечують комунікативну толерантність. Загальна, ситуативна, типологічна та професійна комунікативна толерантність. Рівні толерантності. Прояви нетолерантності. Категорія толерантності в різних національних комунікативних культурах. Формування комунікативної толерантності майбутніх судноводіїв.

Література:

1. Асмолов А.Г. О смыслах понятия «толерантность» / А. Г. Асмолов, Г. У. Солдатова, Л. А. Шайгерова // Век толерантности. Научно-публицистический вестник. – М. : МГУ, 2001. – С. 8–18.
2. Бойко В.В. Энергия эмоций в общении: взгляд на себя и других / В.В. Бойко. – М. : «Филин», 1996. – 472 с.
3. Гончаренко Л.А. Засоби мотивування студентів-судноводіїв до роботи в мультинаціональному екіпажі у процесі вивчення фахових дисциплін / Л.А. Гончаренко, О.О. Сморочинська // Педагогічний альманах : Збірник наукових праць. – Херсон : Вид-во КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2012. – Випуск 15. – С. 127–132.
4. Зайцева Т.Г. Психічна культура як фактор психоемоційної стійкості моряка: [монографія] / Т. Г. Зайцева. – Херсон : ХДМІ, 2009. – 99 с.
5. Ильин Е.П. Мотивация и мотивы / Е.П. Ильин. – СПб. : Издательство «Питер», 2000. – 512 с.
6. Кожухарь Г.С. Проблема толерантности в межличностном общении / Г.С. Кожухарь // Вопросы психологии. – 2006. – №2. – С.3–12.
7. Костюк В. Б. Принципи організації навчання іншомовного професійно-орієнтованого спілкування майбутніх судноводіїв / В. Б. Костюк // Педагогіка вищої та середньої школи : збірник наукових праць Криворізького педагогічного інституту ДВНЗ «Криворізький національний університет». – Кривий Ріг : Вид КНУ, 2014. – Вип. 40. – С. 54–59.

8. Леонов Н.И. Психология делового общения / Н.И. Леонов. – М. : МПСИ, 2003. – 216 с.
9. Международная конвенция о подготовке и дипломировании моряков и несении вахты 1978 года (ПДМНВ-78) с поправками (консолидированный текст) // International Convention on Standards of Training, Certification and Watchkeeping for Seafarers, 1978 (STCW 1978), as amended (consolidated text). – СПб. : ЗАО «ЦНИИМФ», 2010. – 806 с.
10. Менеджмент морських ресурсів: навчальний посібник / уклад. : О. П. Безлуцька, А. П. Бень, М. О. Колегаєв та ін. – Херсон : Херсонська державна морська академія, 2012. – 100 с.
11. Никифоров Г.С. Самоконтроль человека / Г.С. Никифоров. – Л. : Изд-во ЛГУ, 1989. – 191 с.
12. Словарь по этике / под ред. А.А.Гусейнова, И.С.Кона – 6-е изд., перераб. и доп. – М.: Политиздат, 1989. – 200 с.
13. Стернин И.А. Коммуникативные аспекты толерантности / И.А. Стернин, К.М. Шилихина. – Воронеж, 2001. – 110 с.
14. Шамсутдинова Е.Ю. Толерантность как коммуникативная категория (лингвистический и лингводидактический аспект) : дис. на соиск. ученой степ.канд. фил. наук / Е.Ю. Шамсутдинова. – М., 2006. – 261 с.
15. Яцевич Л.П. Формирование коммуникативной толерантности у будущих специалистов социальной работы : автореф. дис. на соиск. ученой степ.канд. пед. наук / Л. П. Яцевич. – Чита, 2010. – 21 с.

МОДУЛЬ 2

«Практичний аспект професійно-орієнтованого спілкування з членами багатомовного суднового екіпажу»

2.1. Стратегії запобігання та подолання конфліктів у процесі професійного спілкування.

Аналіз причин конфліктів у багатомовному екіпажі. Стратегії і шляхи попередження та вирішення конфліктів у різних культурах. Правила конструктивного вирішення конфліктів.

2.2. Основні вербальні, невербальні засоби спілкування та їх використання на судні.

Роль вербального й невербального міжкультурного спілкування. Поняття та основні ознаки вербального спілкування. Невербальні засоби комунікації як паралінгвістика. Особливості сприймання і розуміння людини людиною. Екстралінгвістичні фактори на борту судна: канали сприйняття та передачі інформації (вібрація, шум, освітлення, поганий радіозв'язок), професійні обставини (перевтома, нічні вахти, монотонність роботи та качка).

2.3. Етичні норми ведення професійно-орієнтованого спілкування та їх практичне використання.

Проблема етики спілкування. Етичні принципи спілкування. Види етичних норм. Недотримання етичних норм. Етика у професійно-орієнтованому спілкуванні судноводіїв.

Література:

1. Ворожейкин И.Е. Конфликтология / И.Е. Ворожейкин, А.Я. Кибанов, Д.К. Захаров. – М. : ИНФРА-М, 2004. – 240 с.
2. Зигерт В. Руководит без конфликтов / В. Зигерт, Л. Ланг. – М. : Экономика, 1990. – 334 с.
3. Козак С. В. Формирование иноязычной коммуникативной компетенции будущих специалистов морского флота : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Козак Светлана Васильевна ; Одесский национальный ун-т им. И.И. Мечникова. – О., 2001. – 20 с.
4. Скотт Дж. Способы разрешения конфликтов / Дж. Скотт. – Киев, 1994. – 210 с.
5. Торский В. Г. Об улучшении профессиональной подготовки судовых офицеров / В. Г. Торский, В. П. Топалов // Морська освіта. Морское образование. Maritime education. – 2006. – № 3-4. – С. 47–53.
6. Торский В. Г. Усталость на судне убивает: Продолжительность рабочего времени и времени отдыха моряков / В.Г.Торский, Л. А. Позолотин. – Одесса : Порты Украины, 1998. – 32 с.
7. Торский В. Г. Воспитание «культуры безопасности» курсантов в процессе обучения / В. Г. Торский, В. П. Топалов // Морська освіта. Морское образование. Maritime education. – 2008. – №4. – С. 12–16.
8. IMO Model Course 1.21. Personal Safety and Social Responsibility. – London : International Maritime Organization (IMO), 2000. – 64 p.
9. IMO Model Course 1.39. Leadership and Teamwork. – London : International Maritime Organization (IMO), 2014. – 49 p.
10. IMO Model Course 3.17. Maritime English. – London : International Maritime Organization (IMO), 2010. – 138 p.
11. IMO Model Course 7.01. Master and Chief Mate. – London : International Maritime Organization (IMO), 2014. – 486 p.

Самостійна робота

Самостійне опрацювання окремих питань спецкурсу. Підготовка повідомлень, рефератів. Створення мультимедійних презентацій.

Тематика мультимедійних презентацій, статей, рефератів

1. Спілкування як складний багатоплановий процес встановлення і розвитку контактів між людьми.
2. Інтерактивна і перцептивна сторони спілкування.
3. Різноманітність вербальних і невербальних засобів спілкування.
4. Слова-табу під час спілкування на судні.

5. Конфліктні ситуації на судні та методи їх запобігання.
6. Правила поведінки під час спілкування із представниками інших культур.
7. Толерантність як шлях до взаємодії у полікультурному середовищі.
8. Стратегії вирішення конфліктів у різних національних культурах.
9. Психогенні фактори на судні та їх вплив на самоконтроль.
10. Основні кроки до самоконтролю.
11. Норми та правила невербальної комунікації.

Індивідуально-творча робота

Проведення міні-досліджень і розробка проектів. Підготовка до виступу на практичному занятті, конференції. Виконання індивідуальних завдань.

Завдання для індивідуально-творчої роботи

- 1 Підберіть кейс(и) відповідно до теми вашого дослідження, враховуючи такі вимоги:
 - автентичність текстів;
 - обсяг не менше 1-2 тисяч друкованих знаків і більше;
 - англійська мова написання кейса;
 - відповідність обраній проблематиці.
- 2 Визначте причини та основні фактори, що вплинули на ту чи іншу ситуацію, а також головні персоналії.
- 3 Сформулюйте ключові альтернативи.
- 4 Зробіть узагальнення щодо частоти виникнення цієї проблеми на різних типах суден, можливих причинах та відповідно – способах вирішення, основних рекомендаціях.
- 5 Результати своїх досліджень представте у формі мультимедійних презентацій або за допомогою паперових проектів чи спеціальних брошур для судоводіїв.

Тематика міні-досліджень

1. Effective communication is the key to successful operations.
2. The impact of language and culture on safety at sea.
3. Self-control and factors that influence on it.
4. Communicative tolerance / intolerance in multicultural environment.
5. Conflict resolution and crisis.
6. Crew and its Tasks.
7. Bridge routine procedures.
8. Security at Sea.
9. Personal Safety Aboard.
10. Watchkeeping under different conditions and in different areas.

Рекомендовані джерела:

1. Manage It. Student's book : навч. посібник / [В. Ф. Кудрявцева, С.Л. Барсук, О.Л. Мороз, В.Б. Смелікова]. – Херсон : ВКФ «СТАР» ЛТД, 2015. – 210 с.
2. Andres T. Understanding the Filipino Seaman: his values, attitudes and behavior – Manila : Denklav Maritime Agency, 1991. – 28 p.
2. IMO Standard Marine Communication Phrases, IMO, London, 2002. – 116 p.
3. International Maritime Convention and Codes: STCW, ISM Code, ISPS Code, SOLAS, MARPOL, IAMSAR.
3. K. van Dokkum Ship Knowledge : A modern encyclopedia, Giethoorn Ten Brink by Meppel, The Netherlands, 2010. – 341p.
4. Lloyd C. M. In Command ... 200 things I wish I'd know before I was Captain / C. M. Lloyd. – Livingstone : Witherby Seamanship International Ltd., 2008. – 228 p.
5. Macneil Iain 21st Century Seamanship, UK. – Witherby Publishing Group Ltd, 2015. – 1322p.
6. <http://maritimeaccident.org/>
7. <http://safety4sea.com/>
8. <http://gcaptain.com/>
9. <http://www.imo.org/>
10. <http://www.marineinsight.com/>

Методичне забезпечення

Smelikova V. B. Cases on Board Vessels : навч. посібник / V. B. Smelikova. – Херсон : ХДМА, 2015. – 80 с.

Засоби діагностики для контролю знань

Засоби діагностики представлені тестами як відкритого, так і закритого типів. Цей блок допоможе курсанту оцінити свій рівень готовності до професійно-орієнтованого спілкування перед початком вивчення спецкурсу та наприкінці. Контрольні тести розроблені з кожної теми спецкурсу, таким чином викладач може використовувати тести як під час заняття, так і для перевірки самостійної роботи курсанта.

Додаток М

Список публікацій здобувача за темою дисертації та відомості про апробацію отриманих наукових результатів

Статті в наукових фахових виданнях України:

1. Костюк В. Б. Застосування ситуативно-комунікативних технологій у навчанні іншомовного спілкування майбутніх судноводіїв / В. Б. Костюк // Витоки пед. майстерності : зб. наук. пр. Полтавського національного пед. університету ім. В.Г. Короленка. Серія «Педагогічні науки» [гол. ред. Степаненко М.І.]. – Полтава: Вид-во ПНПУ, 2012. – Вип. 10. – С. 149–152.
2. Костюк В. Б. Принципи організації навчання іншомовного професійно-орієнтованого спілкування майбутніх судноводіїв / В. Б. Костюк // Педагогіка вищої та середньої школи : зб. наук. пр. Криворізького педагогічного інституту ДВНЗ «Криворізький національний університет» [гол. ред. Бакум З.П.]. – Кривий Ріг : Вид-во КНУ, 2014. – Вип. 40. – С. 54–59.
3. Костюк В. Б. Використання кейс-технологій на занятті з іноземної мови / В. Б. Костюк // Рідна школа : наук.-пед. журнал [гол. ред. Пугач А.]. – Київ : Фенікс, 2015. – № 5-6. – С. 47–52.
4. Костюк В. Б. Організація навчання іншомовного професійно-орієнтованого спілкування на основі кейс-технологій / В. Б. Костюк // Вісник Черкаського університету : наук. журнал. Серія «Педагогічні науки» [гол. ред. Черевко О.В.]. – Черкаси : Вид-во ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2015. – Вип. 8 (341). – С.120–128.
5. Костюк В. Б. Педагогічні умови застосування кейс-технологій у процесі активної підготовки судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування / В. Б. Костюк // Вісник Житомирського державного університету ім. І. Франка : наук. журнал [гол. ред. Саух П.Ю.]. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2015. – Вип. 2 (80). – С. 84–89.

6. Костюк В. Б. Теоретичні та методичні засади запровадження кейс-технологій у підготовку майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування / В. Б. Костюк // Наукові записки : науковий журнал. Серія «Педагогіка і психологія» [редкол.: Шахов В.І. (голова) та ін.] – Вінниця : Вид-во ВДПУ ім. М. Коцюбинського, 2015. – Вип. 43. – С. 244–249.

7. Смелікова В. Б. Особливості та шляхи реалізації моделі підготовки майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування засобами кейс-технологій / В. Б. Смелікова // Наукові записки Національного університету «Острозька академія» : зб. наук. пр. Серія «Філологічна» [гол. ред. Пасічник І.Д.]. – Острог : Вид-во НУ «Острозька академія», 2016. – Вип. 63. – С. 183–187.

8. Смелікова В. Б. Експериментальна перевірка ефективності методики підготовки майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування засобами кейс-технологій / В. Б. Смелікова // Наукові записки. Серія «Філологічні науки» (Ніжинський державний університет ім. М. Гоголя) [відп. ред. Самойленко Г.В.]. – Ніжин : Вид-во НДУ ім. М.Гоголя, 2016. – Кн. 2. – С.162–168.

Статті у зарубіжних фахових виданнях:

9. Smelikova V. B. The use of the case-technologies in teaching Maritime English in a competency-based approach / V. B. Smelikova // Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology. – Budapest, 2015. – III (33), Issue : 66. – P. 16–19.

10. Смелікова В. Б. Модель підготовки майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування засобами кейс-технологій / В. Б. Смелікова // Научные труды SWorld.– Иваново : Научный мир, 2016. – Вып. 45. – Том 5. – С. 19–24.

Матеріали і тези конференцій:

11. Костюк В. Б. Розвиток творчого мислення курсантів під час навчання англійської мови у вищих морських навчальних закладах / В. Б. Костюк // Новітні тенденції навчання іноземної мови за професійним спрямуванням :

матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Херсон, 7-8 квітня 2011 р.). – Херсон : Вид-во ХДМІ, 2011. – С. 144–145.

12. Костюк В. Б. Роль і місце кейс технологій у підготовці майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування / В. Б. Костюк // Сучасні енергетичні установки на транспорті і технології та обладнання для їх обслуговування : матеріалами Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Херсон, 10-12 жовтня 2012 р.). – Херсон : Вид-во ХДМА, 2012. – С. 260–263.

13. Костюк В. Б. Обучение иностранному языку специалистов водного транспорта как актуальная проблема высшего профессионального образования / В. Б. Костюк // Профессиональное лингвообразование : материалы VII Междунар. науч.-практ. конф. (Нижний Новгород, 18-20 июля 2013 р.). – Нижний Новгород : Вид-во НИУ РАНХиГС, 2013. – С. 65–71.

14. Костюк В. Б. Педагогічні умови застосування кейс-технологій під час вивчення іноземної мови за професійним спрямуванням / В. Б. Костюк // Новітні тенденції навчання іноземної мови за професійним спрямуванням : матеріали II Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Херсон, 25-26 квітня 2013 р.). – Херсон : Вид-во ХДМА, 2013. – С. 38–41.

15. Смелікова В. Б. Результативність упровадження моделі підготовки майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування засобами кейс-технологій у вищих морських навчальних закладах / В. Б. Смелікова // *Pedagogika. Badania podstawowe i stosowane: wyzwania i wyniki* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Закопане, 30-31 серпня 2016 р.). – Закопане, 2016. – С. 54–61.

16. Смелікова В. Б. Зміст та аналіз результатів констатувального експерименту з перевірки підготовки майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування засобами кейс-технологій / В. Б. Смелікова // Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку : матеріали XXV Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. (м. Переяслав-Хмельницький, 16-17 вересня 2016 р.). – Переяслав-Хмельницький, 2016. – С. 109–115.

17. Смелікова В. Б. Компоненти готовності майбутніх судноводіїв до іншомовного професійно-орієнтованого спілкування / В. Б. Смелікова // Новітні тенденції навчання іноземної мови за професійним спрямуванням : матеріали IV Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Херсон, 21-22 вересня 2017 р.). – Херсон : Вид-во ХДМА, 2017. – С.121–125.

18. Smelikova V. B. Successful interview – bridge to sea career / V. B. Smelikova, T.S. Pindosova, P. Fatkin // Іноземні мови у сучасному комунікативному просторі : матеріали IV Всеукр. студ. наук.-практ. конф. (м. Херсон, 11 квітня 2013 р.). – Херсон : Вид-во ПП Вишимирський В.С., 2013. – С. 12–16.

Навчально-методичні видання:

19. MRM Cases : навч. посібник / [В.Ф. Кудрявцева, В.Б. Костюк, Л.В.Липшиц, О.О. Сморочинська, Ю.В. Філіппов]. – Херсон : Вид-во ХДМА, 2011. – 59 с.

20. Радионавигационные приборы : навч. посібник для студентів вищих морських навч. закл. / [В. Ф. Ходаковский, М. С. Литвак, В. Б. Костюк, А. В. Вершина]. – Херсон : Вид-во Гринь Д.С., 2013. – 414 с.

21. Manage It. Student's book : навч. посібник / [В. Ф. Кудрявцева, С.Л.Барсук, О.Л. Мороз, В.Б. Смелікова]. – Херсон : ВКФ «СТАР» ЛТД, 2015. – 210 с.

22. Smelikova V. B. Cases on Board Vessels : навч. посібник / V. B. Smelikova. – Херсон : Вид-во ХДМА, 2015. – 80 с.

23. Take Your Drift. Student's book : навч. посібник для студентів вищих морських навч. закл. / В.Ф. Кудрявцева, Н.М. Бобришева, В.Б. Смелікова та ін. – Херсон : ТОВ «ВКФ «СТАР» ЛТД», 2015. – Part 2. – 352 с.

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
**КИЇВСЬКА ДЕРЖАВНА АКАДЕМІЯ
 ВОДНОГО ТРАНСПОРТУ ІМЕНІ
 ГЕТЬМАНА ПЕТРА КОНАШЕВИЧА-
 САГАЙДАЧНОГО**
 вул. Фрунзе, 9, м. Київ, 04071, Україна
 тел./факс: (044) 463-7470, тел. 417-1757
 E-mail: academy@maritime.kiev.ua



MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF
 UKRAINE
**KYIV STATE MARITIME ACADEMY
 AFTER HETMAN PETRO
 KONASHEVICH-SAHAYDACHNIY**
 9, Frunze St., Kyiv, Ukraine, 04071
 tel./fax: (+38044) 463-7470, tel: 417-1757
 E-mail: academy@maritime.kiev.ua

Вих. 01/11/2016
 № « 24 » 10 2016 р.

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
 Смелікової Вікторії Борисівни
 на тему «Підготовка майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування
 засобами кейс-технологій»,
 поданого на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук
 за спеціальністю 13.00.04 – теорія та методика професійної освіти

Результати дисертаційного дослідження Смелікової В.Б. на тему: «Підготовка майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування засобами кейс-технологій» були впроваджені в освітній процес підготовки фахівців співробітниками кафедри іноземних мов за професійним спрямуванням (водний транспорт) факультету судноводіння Київської державної академії водного транспорту ім. гетьмана П.Конашевича-Сагайдачного при викладанні дисципліни «Англійська мова за професійним спрямуванням». Запропоновані кейс-технології дозволяють курсантам підвищити рівень уміння спілкування як в загальному, так і в професійному плані, а також допомагає вдосконалити спонтанне професійне мовлення.

Авторка доповідала на засіданнях кафедри іноземних мов за професійним спрямуванням (водний транспорт). Результати проведеного дослідження отримали позитивні відгуки з боку педагогічного складу кафедри.

При проведенні практичних занять використовувалися матеріали з навчального посібника «Cases on Board Vessels» для курсантів напрямку 6.070104 «Морський та річковий транспорт», професійного спрямування «Судноводіння», розробленого В.Б. Смеліковою.

Контрольне обстеження та аналіз якісних та кількісних результатів дослідження переконливо підтвердив важливість даної теми та ефективність запропонованих кейс-технологій. Отримані результати дисертаційного дослідження В.Б. Смелікової щодо підготовки майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування засобами кейс-технологій мають практичне значення і заслуговують на практичне використання в освітньому процесі морських навчальних закладів.

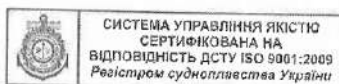
В.о. проректора з навчально-методичної
 та наукової роботи, кандидат
 психологічних наук



A.M. Krytska
 А.М. Крицька

В.о. завідувача кафедри іноземних мов
 за професійним спрямуванням (водний
 транспорт), кандидат педагогічних
 наук, доцент

S.P. Korshkova
 С.П. Корешкова





**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНЬСЬКА ДЕРЖАВНА МОРСЬКА АКАДЕМІЯ**

73000, Україна, м. Херсон, пр. Ушакова 20, тел./факс: (0552) 49-59-02, e-mail: more@tlc.kherson.ua

10.04.16 № 0107/210
на _____ від _____

АКТ

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Смелікової Вікторії Борисівни
на тему «Підготовка майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування
засобами кейс-технологій»
поданого на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук
за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

Педагогічний експеримент з впровадження результатів дисертаційного дослідження Смелікової Вікторії Борисівни на тему «Підготовка майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування засобами кейс-технологій» проводився на базі кафедри англійської мови в судноводінні Херсонської державної морської академії протягом 2011-2016 років.

Здійснено апробацію розробленого В. Б. Смеліковою навчального посібника «Cases on Board Vessels» для курсантів напрямку 6.070104 «Морський та річковий транспорт», професійного спрямування «Судноводіння», направлено на формування професійної комунікативної компетенції через розвиток умінь діалогічного та монологічного мовлення в професійно-орієнтованих ситуаціях, у процесі аналізу критичних ситуацій або аварій на різних судах, виявлення їх причин і засобів їх попередження.

Розроблена модель навчання призначена для забезпечення цілісності процесу підготовки майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування в єдності цілей, змісту та технологій навчання. Застосування кейс-технологій в процесі професійно-орієнтованої іншомовної підготовки на заняттях з іноземної мови дозволило створити штучне професійне середовище для самостійної професійно-орієнтованої іншомовної діяльності майбутніх судноводіїв, що дало можливість поєднати теоретичну підготовку і практичні вміння, необхідні для творчої діяльності в професійному середовищі.

Надані матеріали позитивно вплинули на якість знань курсантів експериментальної групи з англійської мови за професійним спрямуванням, на розвиток умінь і навичок професійно-орієнтованого спілкування, а також мотивації до вивчення цієї дисципліни.

Узагальнюючо-аналітична робота з даними, отриманими під час експериментального навчання засвідчує позитивні зрушення показників рівнів готовності майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування та доцільність впровадження наукового доробку В.Б. Смелікової у професійну підготовку майбутніх судноводіїв.

Результати дисертаційного дослідження неодноразово представлялися на наукових конференціях академії.

Акт виданий для пред'явлення за місцем захисту дисертації.

Перший проректор,
доктор педагогічних наук, професор

Л. Б. Кулікова

Проректор з науково-педагогічної
роботи, кандидат технічних наук, доцент

А. П. Бень



**СИСТЕМА УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ
СЕРТИФІКОВАНА НА
ВІДПОВІДНІСТЬ ДСТУ ISO 9001:2009
Реєстром судноплавства України**





Міністерство освіти і науки України
**АЗОВСЬКИЙ МОРСЬКИЙ ІНСТИТУТ
 НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
 «ОДЕСЬКА МОРСЬКА АКАДЕМІЯ»**

Вих. 542-16
 № «7» 11 2016р.

АКТ

**про впровадження результатів дисертаційного дослідження
 Смелікової Вікторії Борисівни
 на тему «Підготовка майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого
 спілкування засобами кейс-технологій»
 поданого на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук
 за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти**

Ефективна професійна діяльність майбутнього судноводія, що зумовлена взаємодією з багатомовним екіпажем, неможлива без урахування умінь професійно-орієнтованого спілкування. У зв'язку з цим, проблема, що розв'язує Смелікова В.Б. у своєму дисертаційному дослідженні, є надзвичайно актуальною.

У процесі апробації теоретичних та практичних результатів власного дослідження Смелікова В.Б. реалізувала модель підготовки майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування, яка забезпечує безперервність навчання та передбачує модернізацію морської освіти відповідно до вимог Міжнародної морської організації, а саме Міжнародної конвенції з підготовки, дипломування моряків та несення вахти, і педагогічні умови, що сприяють ефективній підготовці майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування. Для цього у навчально-виховний процес Азовського морського інституту Національного університету «Одеська морська академія» було впроваджено авторський навчальний посібник «Cases on Board Vessels» із розробленим спецкурсом, комплекс тренінгів та виховних вправ, комплекс методик для діагностування складових компонентів досліджуваної готовності.

Проведене дослідження дозволило констатувати ефективність впливу розробленої моделі на якісну позитивну динаміку показників рівнів готовності майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування.

Практична реалізація наукових ідей свідчить про обґрунтованість і практичну цінність результатів дослідження Смелікової В.Б., що можуть бути рекомендовані до використання в системі вищої морської освіти.

Акт виданий для пред'явлення на місцем захисту дисертації.

Заст. директора з ННР



[Signature]
 В.В. Просянок